

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΕΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ

“Λογιστική - Ελεγκτική”

Διπλωματική εργασία, με Θέμα:

**«ΕΤΑΙΡΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ - ΑΠΑΤΕΣ
ΚΑΙ
Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ»**

της

ΓΚΑΓΚΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΟΥ ΛΕΩΝΙΔΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

*Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Λογιστικής
και Χρηματοοικονομικής, ΤΕΙ Θεσσαλίας*

Βόλος, 2018

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στη Λογιστική – Ελεγκτική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Ιανουάριος 2018.

Υπογραφή

Αφιερώσεις

Στο σύζυγό μου,

που η ιώβεια υπομονή του, η συνεχής ψυχολογική και έμπρακτη συμπαράσταση και ενθάρρυνσή του, καθώς και η πηγαία αισιοδοξία του έχουν κάνει τη ζωή μου καλύτερη...

Και στα αγόρια μου,

την ανάσα μου, τη ζωή μου, την ύπαρξή μου όλη!!!

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών στη «Λογιστική - Ελεγκτική», αλλά και ειδικότερα της μεταπτυχιακής μου εργασίας, αισθάνομαι το χρέος να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στους ανθρώπους των οποίων η συμβολή υπήρξε καθοριστική.

Αρχικά, στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Λαζαρίδη Θεμιστοκλή για το έναυσμα που μου έδωσε για το θέμα της παρούσας εργασίας, καθώς και για τις κριτικές του παρατηρήσεις και την αγαστή συνεργασία καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής.

Επίσης, στους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών για την προσπάθειά τους να μας μεταδώσουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους, ώστε να προχωρήσουμε επαγγελματικά και γνωστικά ένα επίπεδο παραπάνω.

Κυρίως όμως, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την οικογένειά μου, τόσο την πατρική όσο και αυτή που έχω δημιουργήσει με τον σύζυγό μου, για την έμπρακτη συμπαράσταση και βοήθειά τους, καθώς και για την ηθική τους υποστήριξη σε όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν δει το φως της δημοσιότητας δεκάδες εταιρικά σκάνδαλα και χρηματοοικονομικές απάτες παγκοσμίως, με το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας στον τομέα της ψευδούς υποβολής οικονομικών εκθέσεων να έχει αυξηθεί δραματικά. Τα σκάνδαλα αυτά αφορούν σε παραποίηση οικονομικών καταστάσεων, υπεξαίρεσεις από στελέχη, καθώς και σε περίπλοκες και καλά οργανωμένες απάτες. Βέβαια, όπως απέδειξε και η σύγχρονη ιστορία, για να επιτύχει η απάτη, δεν αρκούν μόνο τα λογιστικά τεχνάσματα, αλλά ταυτόχρονα πρέπει τόσο ο εσωτερικός όσο και ο εξωτερικός έλεγχος να αποτύχουν να εντοπίσουν την απάτη.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει, μέσα από το πρίσμα της διεθνούς βιβλιογραφίας, τα διάφορα είδη της απάτης στα οποία καταφεύγουν οι επιχειρήσεις και τα στελέχη τους, με έμφαση στην απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων, όπως επίσης να διερευνήσει τόσο τον ρόλο που διαδραματίζουν οι εσωτερικοί και εξωτερικοί ελεγκτές στην πρόληψη και τον εντοπισμό της απάτης, όσο και τις ευθύνες που τους αναλογούν.

Η περίπτωση που εξετάζεται είναι το παγκόσμιο σκάνδαλο της Enron, όπου μέσω χρηματοοικονομικής και χρηματιστηριακής ανάλυσης επιχειρείται να εντοπιστούν τα προειδοποιητικά σημάδια ('red flags') της απάτης, τα οποία διαφαίνονταν ήδη πέντε έτη προ της αποκάλυψης του σκανδάλου και τα οποία θα έπρεπε να έχουν επισημανθεί από τους ελεγκτές.

Λέξεις κλειδιά: Εταιρικά σκάνδαλα, απάτη, έλεγχος, Enron, προειδοποιητικά σημάδια.

ABSTRACT

Over the last decades, dozens of corporate scandals and financial frauds worldwide have become public, with the interest of the academic community in the sector of fraudulent financial reporting to have increased dramatically. These scandals concern falsification of financial statements, misappropriations from executives, as well as complex and well organized frauds. Of course, as proved also by modern history, for a fraud to be successful, accounting subterfuges on their own are not enough, but simultaneously both the internal and the external control need to fail to detect fraud.

The aim of this paper is to present, in the light of international literature, the various types of fraud that businesses and their executives resort to, focusing on financial statement fraud, and to investigate the role that both internal and external auditors play in preventing and identifying fraud, as well as their responsibilities.

The case being examined is the global scandal of Enron, where through financial and stock analysis we attempt to identify the warning signs (“red flags”) of fraud, which were already obvious five years before the revelation of the scandal and should have been highlighted by the auditors.

Key words: *corporate scandals, fraud, audit, Enron, red flags.*

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT	5
Συνοτομογραφίες	12
Εισαγωγή	14
<u>ΜΕΡΟΣ Α΄: ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ .....</u>	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΤΗ.....	18
1.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ	18
1.1.1 Εννοιολογικός Προσδιορισμός	18
1.1.2 Προφίλ Οικονομικού Εγκληματία	19
1.2 ΑΠΑΤΗ	20
1.2.1 Ορισμός	20
1.2.2 Συνθετικά Στοιχεία - Μοντέλα Απάτης	22
1.2.3 Παράγοντες που έχουν συμβάλει στην αύξηση της Απάτης.....	25
1.3 ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΤΗ	26
1.3.1 Κατηγορίες Λογιστικής Απάτης.....	26
1.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ Η΄ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	28
1.4.1 Ορισμός.....	28
1.4.2 Σκοπός.....	29
1.5 ΑΠΑΤΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ	29
1.5.1 Ορισμός	29
1.5.2 Διαφορά Απάτης – Σφάλματος.....	31
1.5.3 Μέθοδοι – Πρακτικές διάπραξης της Απάτης Χρηματοοικονομικών Καταστάσεων	32
1.5.4 Συντελεστές της απάτης.....	34
1.5.5 Συνέπειες	36
1.5.5.1 Κοινωνικές.....	36
1.5.5.2 Εταιρικές	37
1.5.5.3 Προσωπικές	37
1.5.6 Εντοπισμός και Πρόληψη	38
1.5.7 Σύγχρονες Τεχνικές Ανίχνευσης της απάτης.....	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ	42
2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ	42
2.2 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	43
2.3 ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ	44
2.4 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΥΝΟΟΥΝ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΜΕΘΟΔΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ – ΕΛΕΓΧΟΣ	48
3.1 ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ.....	48
3.1.1 Ορισμός	48
3.1.2 Αντικείμενο - Ρόλος.....	48
3.1.3 Βασικοί σκοποί	49
3.2 ΕΛΕΓΧΟΣ	49
3.2.1 Ορισμός	49
3.2.2 Βασικοί σκοποί	50
3.2.3 Υποκείμενο του ελέγχου.....	51
3.2.4 Αντικείμενο του ελέγχου	51
3.2.5 Διακρίσεις	51
3.2.6 Ελεγκτικά Πρότυπα	53
3.3 ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΈΛΕΓΧΟΣ	53
3.3.1 Πεδίο εφαρμογής - Στόχοι	54
3.3.2 Βασικές αρχές	55
3.3.3 Ελληνικό Ινστιτούτο Εσωτερικών Ελεγκτών (Ε.Ι.Ε.Ε.)	56
3.3.4 Εσωτερικός Ελεγκτής.....	56
3.3.4.1 Απαιτούμενες γνώσεις και δεξιότητες εσωτερικού ελεγκτή.....	57
3.4 ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΈΛΕΓΧΟΣ	58
3.4.1 Έννοια και Σκοπός	58
3.4.2 Ιστορική εξέλιξη του ελεγκτικού επαγγέλματος στην Ελλάδα.....	59
3.4.3 Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (Ε.Λ.Τ.Ε.)	60
3.4.4 Ελεγκτικές Εταιρείες – ‘Big 4’	61
3.4.5 Εξωτερικός Ελεγκτής.....	62
3.3.5.1 Απαιτούμενες γνώσεις και δεξιότητες εξωτερικού ελεγκτή.....	63

3.4.6 Τα συμπεράσματα του εξωτερικού ελεγκτή	64
3.4.7 Ελεγκτικός Κίνδυνος	64
3.4.8 Η Έκθεση του ελεγκτή.....	66
3.4.9 Η γνώμη του ορκωτού	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΤΑΙΡΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ	69
4.1 Enron	70
4.1.1 Σύντομη παρουσίαση και Ιστορικό της εταιρείας.....	70
4.1.2 Ιστορικό του σκανδάλου.....	71
4.1.3 Λογιστικές πρακτικές	74
4.1.4 Ευθύνες των ελεγκτών	78
4.2 WorldCom	82
4.2.1 Σύντομη παρουσίαση και Ιστορικό της εταιρείας	82
4.2.2 Το χρονικό του σκανδάλου	83
4.2.3 Αιτίες κατάρρευσης και λογιστικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν	86
4.2.4 Ευθύνες των ελεγκτών	87
4.3 Parmalat.....	88
4.3.1 Ιστορική εξέλιξη της εταιρείας	89
4.3.2 Ιστορικό και περιγραφή του σκανδάλου	91
4.3.3 Λογιστικές πρακτικές και ευθύνες των ελεγκτών	93
4.4 Proton Bank	96
4.4.1 Σύντομο ιστορικό της εταιρείας	96
4.4.2 Ακολουθούμενες πρακτικές και περιγραφή του σκανδάλου	98
4.4.3 Ευθύνες ελεγκτικών υπηρεσιών	100
4.5 Satyam	102
4.5.1 Ιστορικό της εταιρείας	102
4.5.2 Το χρονικό του σκανδάλου	103
4.5.3 Λογιστικές πρακτικές	106
4.5.4 Ευθύνες των ελεγκτών	108
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ	112

5.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	112
5.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ	112
5.3 Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΣ	114
5.4 Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	115
5.4.1 Αστική ευθύνη	115
5.4.2 Ποινική ευθύνη	116
5.4.3 Πειθαρχική ευθύνη	117
5.4.4 Ηθική ευθύνη	117
5.5 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΑΤΗΣ ΣΤΟ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	118
5.6 ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΤΙΚΑ ΣΗΜΑΔΙΑ – ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΠΑΤΗΣ (‘red flags’)	118
5.6.1 Ορισμός	118
5.6.2 Βιβλιογραφική Επισκόπηση	119
5.6.3 Είδη Προειδοποιητικών σημαδιών	122
5.6.3.1 Χρηματοοικονομικά ‘red flags’	122
5.6.3.2 Μη Χρηματοοικονομικά ‘red flags’	123
<u>ΜΕΡΟΣ Β΄: ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ “Enron” .....</u>	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.....	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΑΛΥΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ “Enron” (1996-2000)	129
2.1 ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΙ “Enron” (1996-2000)	129
2.1.1 Ανάλυση Βασικών Μεγεθών Ισολογισμών “Enron” (1996-2000)	132
2.2 ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΧΡΗΣΗΣ (Κ.Α.Χ.) “Enron” (1996-2000)	136
2.2.1 Ανάλυση Βασικών Μεγεθών Καταστάσεων Αποτελεσμάτων Χρήσης “Enron” (1996-2000)	136
2.3 ΤΑΜΕΙΑΚΕΣ ΡΟΕΣ	141
2.3.1 Ανάλυση Καταστάσεων Ταμειακών Ροών “Enron” (1996-2000)	143
2.3.2 Ανάλυση Αδέσμευτων/Ελεύθερων Ταμειακών Ροών “Enron” (1996-2000)	146
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΡΙΘΜΟΔΕΙΚΤΩΝ	149
3.1 ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ - ΚΕΡΔΟΦΟΡΙΑΣ.....	150

3.1.1 Ο δείκτης Καθαρού Περιθωρίου Κέρδους	151
3.1.2 Ο δείκτης της Αποδοτικότητας του Ενεργητικού (ROA)	152
3.1.3 Ο δείκτης της Αποδοτικότητας των Ίδιων Κεφαλαίων (ROE)	152
3.2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	153
3.2.1 Ο δείκτης Κυκλοφοριακής Ταχύτητας Ενεργητικού	153
3.3 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ – ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	153
3.3.1 Ο δείκτης Παγιοποίησης Περιουσίας.....	154
3.3.2 Ο δείκτης χρέους/δανειακών κεφαλαίων προς Ίδια Κεφάλαια ('debt to equity')	154
3.3.3 Ο δείκτης Συνολικής Δανειακής Επιβάρυνσης/Χρέους ('debt ratio')	156
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	158
4.1 ΤΙΜΗ ΜΕΤΟΧΗΣ "Enron" ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΗΣ P/E (1996–2000)	158
4.2 ΜΕΡΙΣΜΑ ΚΟΙΝΗΣ ΜΕΤΟΧΗΣ "Enron" & ΚΕΡΔΗ/ΜΕΤΟΧΗ (1996–2000).....	160
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΗ – ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ 'red flags'	162
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ & ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ..	166
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	170
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	170
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	185
ΞΕΝΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	187
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	189
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΚΟΜΒΟΙ	190

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Enron μέσω του μοντέλου ‘CRIME’	82
Πίνακας 2: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της WorldCom μέσω του μοντέλου ‘CRIME’	88
Πίνακας 3: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Parmalat μέσω του μοντέλου ‘CRIME’	96
Πίνακας 4: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Proton Bank μέσω του μοντέλου ‘CRIME’	102
Πίνακας 5: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Satyam μέσω του μοντέλου ‘CRIME’	110
Πίνακας 6: Βασικά Μεγέθη Ισολογισμών “Enron” (1996-2000)	130
Πίνακας 7: Συγκριτικές Καταστάσεις Βασικών Μεγεθών Ισολογισμών “Enron” (1996-2000)	131
Πίνακας 8: Βασικά Μεγέθη των Κ.Α.Χ. “Enron” (1996-2000)	136
Πίνακας 9: Συγκριτικές Καταστάσεις Βασικών Μεγεθών Κ.Α.Χ. “Enron” (1996-2000)	138
Πίνακας 10: Βασικά μεγέθη Καταστάσεων Ταμειακών Ροών “Enron” (1996-2000)	141
Πίνακας 11: Συγκριτικές Καταστάσεις Βασικών Μεγεθών Καταστάσεων Ταμειακών Ροών “Enron” (1996-2000)	142
Πίνακας 12: Ελεύθερες Ταμειακές Ροές “Enron” (1996 – 2000)	147
Πίνακας 13: Βασικοί Αριθμοδείκτες “Enron” (1996-2000)	150
Πίνακας 14: Τιμή μετοχής “Enron” και Δείκτης P/E (1996–2000)	158
Πίνακας 15: Μέρισμα Κοινής Μετοχής “Enron” & Κέρδη/Μετοχή (1996–2000)	160

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1: Αποτελέσματα έρευνας της Ernst & Young για τη διάδοση των φαινομένων διαφθοράς ..	19
Σχήμα 2: Τύποι απάτης και εμπλεκόμενοι	21
Σχήμα 3: Το «τρίγωνο της απάτης»	24
Σχήμα 4: Το μοντέλο «CRIME» του Razaee (2002)	36
Σχήμα 5: Ελεγκτικός κίνδυνος	65
Σχήμα 6: Ιδιοκτησιακή διάρθρωση της Parmalat το Δεκέμβριο του 2003	91
Σχήμα 7: Τιμή μετοχής “Enron” (1997-2002)	160

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Έσοδα “Enron” (1996-2000)	137
Διάγραμμα 2: Ποσοστιαίες Μεταβολές των Κυριότερων Λογ/σμών της Κ.Α.Χ. (1996-2000)	139

Συντομογραφίες

Ξένες

ACFE (Association of Certified Fraud Examiners): Ένωση Πιστοποιημένων Ελεγκτών κατά της Απάτης

AICPA (American Institute of Certified Public Accountants): Αμερικανικό Ινστιτούτο Ορκωτών Λογιστών

EM (Earnings Management): Διαχείριση Κερδών

GAAP (Generally Accepted Accounting Principles): Γενικά Αποδεκτές Λογιστικές Αρχές

IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board): Επιτροπή Διεθνών Ελεγκτικών και Ασφαλιστικών Προτύπων

IFAC (International Federation of Accountants): Διεθνής Ομοσπονδία Λογιστών

IIA (Institute of Internal Auditors): Ινστιτούτο Εσωτερικών Ελεγκτών

INTOSAI (International Organisation of Supreme Audit Institutions): Διεθνής Οργανισμός των Ανωτάτων Οργάνων Ελέγχου

ISA (International Standards on Auditing): Διεθνή Ελεγκτικά Πρότυπα

ISSAI (International Standards of Supreme Audit Institutions): Διεθνή Πρότυπα των Ανώτατων Οργάνων Ελέγχου

PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board): Συμβούλιο Λογιστικής Εποπτείας των Εταιρειών Δημοσίου Ενδιαφέροντος

SEC (Securities and Exchange Commission): (Αμερικάνικη) Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς

Spe (special purpose entity): Οντότητα ειδικού σκοπού

Ελληνικές

Δ.Π.Ε.: Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου

Δ.Π.Χ.Α.: Διεθνή Πρότυπα Χρηματοοικονομικής Αναφοράς

Δ.Σ.: Διοικητικό Συμβούλιο

Ε.Λ.Τ.Ε.: Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων

Σ.Ο.Ε.Λ.: Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών

ΤτΕ: Τράπεζα της Ελλάδος

X/Κ: Χρηματοοικονομικές Καταστάσεις

"Numbers tell the story, folks: Once you reward your accounting firm for lying, wonderful things happen!"

Εισαγωγή

«Για να είναι κανείς σπουδαίος πρέπει να έχει αρετές. Για να ενεργήσει λοιπόν, κάποιος σωστά στην πολιτική, και κατ' επέκταση στον επιχειρηματικό στίβο, πρέπει να είναι σπουδαίος στο ήθος», Αριστοτέλης (‘Ηθικά Μεγάλα’).

«How do you explain to an intelligent public that it is possible for two companies in the same industry to follow entirely different accounting principles and both get a true and fair audit report?», Lafferty, M. (1979).

Ο έντονος ανταγωνισμός που επικρατεί στο οικονομικό περιβάλλον και η κάμψη στις αποδόσεις των επιχειρήσεων, σε συνδυασμό με τη μεγάλη πίεση που υφίστανται τα διοικητικά στελέχη των επιχειρήσεων να πετύχουν όλο και υψηλότερους στόχους, είναι κάποιοι από τους λόγους που έχουν οδηγήσει στην εκτεταμένη παραποίηση των λογιστικών καταστάσεων και στην τόσο συχνή χρήση παραπλανητικών λογιστικών πρακτικών, ώστε να ικανοποιηθούν οι μη ρεαλιστικές προσδοκίες της αγοράς (Jennings, 2004). Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες, οι περιπτώσεις των παραποιημένων οικονομικών καταστάσεων που έρχονται στο φως έχουν γίνει ανησυχητικά σοβαρές, με την παγκόσμια επιχειρηματική κοινότητα να έχει δεχθεί ισχυρούς κλυδωνισμούς από την αποκάλυψη πληθώρας εταιρικών σκανδάλων (Humpherys et al., 2011; Kamarudin et al., 2012; Kirkos et al., 2007; Spathis et al., 2002; Yeh et al., 2010). Ως εταιρικά σκάνδαλα ορίζονται τα επιχειρηματικά σκάνδαλα (συνήθως με πολιτικές προεκτάσεις), τα οποία προκύπτουν από δημοσιοποίηση παραπτώματων στελεχών μεγάλων εταιρειών, συχνά με την ανοχή ή τη σύμπραξη των αρμόδιων ελεγκτικών αρχών. Τα παραπτώματα αυτά περιλαμβάνουν παραποίηση τηρουμένων στοιχείων/εγγράφων/οικονομικών καταστάσεων, απόκρυψη ή εσκεμμένη παράλειψη συναλλαγών, ακατάλληλες αποτιμήσεις, υπεξαιρέσεις, κλπ..

Πολλές από τις πιο εξέχουσες παγκόσμιες επιχειρήσεις και οργανισμούς έχουν πληγεί από μεγάλης κλίμακας απάτες, οι οποίες άσκησαν αρνητική επίδραση στην αξία των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων (Zerban, 2018). Παραδείγματα απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων τα οποία είχαν τρομερό αντίκτυπο σε διαφορετικά διεθνή περιβάλλοντα ενδεικτικά είναι της Enron, Parmalat, WorldCom, Freddie Mac, Tyco, Xerox, Lehman Brothers, Satyam, HHI Insurance (Basilico et al., 2012), αποδεικνύοντας ότι η απάτη δεν είναι μόνο αμερικανικό φαινόμενο (Carnegie and Napier, 2010). Τα διεθνή εταιρικά σκάνδαλα είχαν πολλαπλές δυσμενείς συνέπειες στην παγκόσμια οικονομία, με τα ποσοστά ανεργίας να αυξάνονται για τη χαμηλή και μεσαία τάξη (Abdulahi and Mansor, 2015), ενώ οδήγησαν τις ίδιες τις εταιρείες,

τους εργαζόμενους, τους πιστωτές και τους επενδυτές σε τεράστιες οικονομικές απώλειες (Rezaee, 2002). Αν και τα σκάνδαλα αυτά συνέβησαν στις προηγούμενες δεκαετίες, η λειτουργική αναταραχή σε ευρύ φάσμα, τα συγκρουόμενα συμφέροντα και η κατάρρευση των προτύπων της διακυβέρνησης ήταν καταλυτικά για τον κλονισμό της εμπιστοσύνης των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της χρηματοπιστωτικής αγοράς και την αποδυνάμωση της εγκυρότητας της απόδοσης των επιχειρήσεων (Abdulahi and Mansor, 2015, Albeksh, 2016; Bierstaker et al., 2006; Peterson and Buckhoff, 2004; Rezaee et al., 2004). Τα πιο πρόσφατα σκάνδαλα του 2015 της Volkswagen και της Toshiba, έρχονται να καταδείξουν τις ελλείψεις που υφίστανται ακόμα στην εφαρμογή των κανόνων εταιρικής διακυβέρνησης και να αμφισβητήσουν το ρόλο της λογιστικής και της ελεγκτικής ως εργαλεία που προστατεύουν τους επενδυτές στη λήψη των αποφάσεών τους.

Ο ρόλος βέβαια που διαδραματίζουν και οι ίδιες οι ελεγκτικές εταιρείες στην απάτη κρίνεται καίριος, καθώς με τα λάθη και τις παραλείψεις τους δεν αξιολογούν αποτελεσματικά την ακρίβεια και την ορθότητα των χρηματοοικονομικών καταστάσεων. Τα σκάνδαλα των προηγούμενων δεκαετιών έκαναν φανερό ότι οι ελεγκτές δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν στο ρόλο τους, υποκύπτοντας σε προσωπικές φιλοδοξίες και οικονομικά οφέλη. Άμεση συνέπεια ήταν το ελεγκτικό επάγγελμα να επικριθεί σφοδρά τόσο για το έργο, όσο και για τις ευθύνες του, ενώ δημιουργήθηκε στο κοινό κρίση εμπιστοσύνης προς τους ελεγκτές γενικότερα. Έπειτα από αυτό το κλίμα αμφιβολίας και αμφισβήτησης, έγινε επιτακτική η ανάγκη για άμεσες παρεμβάσεις, με τα κράτη να αναγκάζονται να ενισχύσουν τη νομοθεσία τους (πχ. Sarbanes-Oxley Act), αυξάνοντας τις δικλίδες ασφαλείας έναντι τέτοιων φαινομένων και θεσπίζοντας νέες απαιτήσεις για τις εταιρείες, τις διοικήσεις τους και τους ορκωτούς ελεγκτές (Jones, 2011).

Η επιλογή του θέματος της πτυχιακής εργασίας έγινε βάσει των επαγγελματικών και προσωπικών ενδιαφερόντων μου, κυρίως λόγω της δραστηριοποίησής μου ως ελέγκτρια, ενώ η σπουδαιότητα του θέματος πέραν από το επιστημονικό επίπεδο, είναι μεγάλη και από την πλευρά του κοινωνικού προβληματισμού. Επίσης, πέραν του γεγονότος ότι τα εταιρικά σκάνδαλα παραμένουν πάντα επίκαιρα, καθώς διαρκώς αποκαλύπτονται και καινούρια, οι οικονομικές απάτες και οι τρόποι με τους οποίους συντελούνται είναι ένα θέμα που θα μπορούσε να πει κανείς ότι "ιντριγκάρει" τον ανθρώπινο νου, καθώς συνδέεται με την αμαρτωλή φύση του ανθρώπου.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση και η ανάλυση του φαινομένου της εταιρικής απάτης στα πλαίσια του ελεγκτικού επαγγέλματος. Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, με το πρώτο να αποτελεί την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και το δεύτερο το πρακτικό μέρος, όπου επιλέχθηκε να προσεγγιστεί μέσω χρηματοοικονομικής και χρηματιστηριακής ανάλυσης μιας μελέτης περίπτωσης ('case study'), αναγνωρίζοντας ένα κενό που υπάρχει στην ελληνική κυρίως βιβλιογραφία, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των δημοσιευμένων διπλωματικών εργασιών είναι μόνο θεωρητικές.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος της εργασίας στο Κεφάλαιο 1 αρχικά επιχειρείται μια εννοιολογική προσέγγιση των όρων οικονομικά εγκλήματα και απάτη, με εμβάθυνση στους όρους λογιστική απάτη και απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων, και ανάλυση των συνθετικών τους στοιχείων, των συντελεστών, των συνεπειών, καθώς και των μεθόδων εντοπισμού και πρόληψής τους.

Το Κεφάλαιο 2 ασχολείται με τη μέθοδο της δημιουργικής λογιστικής και των συναφών εννοιών που απαντώνται στη βιβλιογραφία, με ιδιαίτερη αναφορά στους παράγοντες που ευνοούν τη χρήση τέτοιων λογιστικών πρακτικών από τις επιχειρήσεις.

Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζονται οι όροι ελεγκτική και έλεγχος, τόσο ο εσωτερικός όσο και ο εξωτερικός, όπου αναλύονται τα προσόντα και το έργο των εσωτερικών και εξωτερικών ελεγκτών των εταιρειών.

Στο Κεφάλαιο 4 γίνεται μια παρουσίαση ενδεικτικά ορισμένων πραγματικών περιπτώσεων εταιρικών σκανδάλων, τα οποία έλαβαν χώρα σε Αμερική, Ευρώπη και Ασία, των ιστορικών τους στοιχείων, της πορείας τους έως την αποκάλυψη της απάτης και των λογιστικών τεχνασμάτων που χρησιμοποίησαν για την επίτευξη των στόχων τους, με έμφαση στο ρόλο και στην ευθύνη των ελεγκτών.

Το Κεφάλαιο 5, με το οποίο ολοκληρώνεται το θεωρητικό μέρος, είναι αφιερωμένο στην ευθύνη που φέρουν οι ελεγκτές στην αποκάλυψη των χρηματοοικονομικών σκανδάλων, όπως αυτή τους καταλογίζεται διεθνώς, αλλά και στη χώρα μας, στο ρόλο που μπορούν αυτοί να διαδραματίσουν ώστε να εντοπίζουν και να προλαμβάνουν τέτοια φαινόμενα, αναλύοντας προς τούτο την πολύ διαδεδομένη μέθοδο των 'red flags', των προειδοποιητικών δηλαδή σημαδιών της απάτης.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αποτελεί το πρακτικό σκέλος. Προς τούτο, επιλέχθηκε η περίπτωση του παγκόσμιου σκανδάλου της Enron, όπου μέσω της διαχρονικής ανάλυσης των δημοσιευμένων 'ωραιοποιημένων' χρηματοοικονομικών της καταστάσεων των πέντε τελευταίων ετών πριν από την αποκάλυψη του σκανδάλου, αποκαλύπτονται οι προειδοποιητικές ενδείξεις ή αλλιώς οι 'κόκκινες σημαίες' της απάτης που είχε συντελεστεί.

Τα στοιχεία για τη μελέτη εξήχθησαν από τις δημοσιευμένες ετήσιες εκθέσεις της Enron, που περιλαμβάνουν και τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις της εταιρείας, καθώς και από βάσεις δεδομένων, όπως η «US SEC Edgar Database», δηλαδή της Αμερικανικής Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, ώστε να διασφαλιστούν και ζητήματα δεοντολογίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται κάποια εισαγωγικά στοιχεία για τις συνέπειες του σκανδάλου της Enron και τις ενδείξεις που υπήρχαν και έπρεπε να έχουν δημοσιοποιηθεί από τους ελεγκτές και αναλυτές της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, μέσω της οριζόντιας ανάλυσης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων της εταιρείας (Ισολογισμών, Καταστάσεων Αποτελεσμάτων Χρήσης και Καταστάσεων Ταμειακών Ροών) για την περίοδο 1996-2000, παρακολουθούνται συγκεκριμένοι λογαριασμοί, οι οποίοι διαχρονικά κίνησαν τις περισσότερες υποψίες για παραποίηση ή λογιστική ωραιοποίηση και οι οποίοι παρουσίασαν τις μεγαλύτερες μεταβολές ή διακυμάνσεις στο βάθος της εξεταζόμενης πενταετίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τρεις ομάδες αριθμοδεικτών (αποδοτικότητα/κερδοφορίας, δραστηριότητας και διάρθρωσης κεφαλαίων/βιωσιμότητας), οι οποίοι χρησιμοποιούνται συνήθως στην οικονομική ανάλυση και την αξιολόγηση των επιχειρήσεων, βασισμένοι στους ανωτέρω λογαριασμούς.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται μια χρηματιστηριακή ανάλυση της πορείας της μετοχής της Enron και κάποιων βασικών χρηματιστηριακών δεικτών για την επιλεγμένη περίοδο, ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των χρηματοοικονομικών ‘red flags’, που ήταν εμφανή ήδη από τότε και έπρεπε να έχουν εντοπιστεί από τους ελεγκτές.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ακολουθεί η ανάλυση των μη-χρηματοοικονομικών ‘red flags’, κάποιων ποιοτικών δηλαδή χαρακτηριστικών και γεγονότων, τα οποία αφορούν στη γενικότερη εικόνα που παρουσίαζε η Enron και θα έπρεπε να έχουν υποψιάσει τα πάσης φύσεως ενδιαφερόμενα μέρη (ελεγκτές, μετόχους, ρυθμιστικές αρχές, τράπεζες, επενδυτές, αναλυτές) για την απάτη που συντελούνταν.

Η εργασία καταλήγει με μια ανασκόπηση της εργασίας και των τελικών συμπερασμάτων που προέκυψαν τόσο από το θεωρητικό όσο και από το εμπειρικό μέρος της έρευνας, καθώς και με παράθεση τρόπων περιορισμού αντίστοιχων φαινομένων εταιρικής απάτης στο μέλλον, ενώ προτείνονται και σημεία που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΤΗ

1.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

1.1.1 Εννοιολογικός Προσδιορισμός

Ως «Οικονομικό Έγκλημα» νοούνται οι δραστηριότητες των εγκληματικών ομάδων, οι οποίες κάνουν κατάχρηση των χρηματοοικονομικών συστημάτων ή συστημάτων πληρωμών με σκοπό την αποκόμιση οικονομικού οφέλους.

Είναι γεγονός είναι ότι καθώς οι άνθρωποι εκπολιτίζονται, τα εγκλήματα βίας δίνουν τη θέση τους σε πιο 'εκλεπτυσμένα' εγκλήματα, τα ονομαζόμενα «Οικονομικά Εγκλήματα», όπως η φοροδιαφυγή, η δωροδοκία, η διαφθορά, η υπεξαίρεση, το ξέπλυμα μαύρου χρήματος, η εσωτερική πληροφόρηση στο χρηματιστήριο, οι παραβάσεις του νόμου περί ανταγωνισμού, η παραγωγή ελαττωματικών ή παραπονημένων προϊόντων, οι παράτυπες συμβάσεις προμηθειών, η πειρατεία μουσικής ή λογισμικού υπολογιστών, η βιομηχανική κατασκοπεία, η περιβαλλοντική ρύπανση (Ζιούβας, 2016), τα οποία έχουν λάβει ανησυχητικές διαστάσεις παγκοσμίως. Πέρα από το αμιγώς οικονομικό κόστος για τις εταιρείες και τους οργανισμούς, το οικονομικό έγκλημα έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις και στο ηθικό των εργαζομένων, στην εταιρική φήμη και στις επιχειρηματικές σχέσεις.

Οι Κραμβιά - Καπαρδή και Τσολάκης (2011) στο βιβλίο τους «Οικονομικά εγκλήματα στις επιχειρήσεις» προσεγγίζουν την έννοια του οικονομικού εγκλήματος κυρίως υπό το πρίσμα της ανίχνευσης και παρεμπόδισής του, προσφέροντας τις απαραίτητες δικλίδες (πολιτικές και διαδικασίες) για την πρόληψη της επαγγελματικής απάτης, όπως ορίζουν τη διαφθορά, την ιδιοποίηση περιουσιακών στοιχείων και την παραποίηση οικονομικών καταστάσεων.

Στην Ελλάδα μάλιστα, τα φαινόμενα ειδικά της δωροδοκίας και της διαφθοράς θεωρούνται εξαιρετικά διαδεδομένα, γεγονός που αντικατοπτρίζεται σε πρόσφατη έρευνα που διενεργήθηκε μεταξύ Νοεμβρίου 2016 και Ιανουαρίου 2017 σε Ευρώπη, Μέση Ανατολή, Ινδία και Αφρική, για λογαριασμό της Ernst & Young και σύμφωνα με την οποία η χώρα μας κατατάσσεται - βάσει των απόψεων των ερωτηθέντων στελεχών - στην 3^η θέση (με το

υψηλότερο ποσοστό διαφθοράς μετά την Ουκρανία και την Κύπρο), με ανοδικές μάλιστα τάσεις σε σχέση με προηγούμενα έτη. Στην ίδια έρευνα, το 81% των στελεχών επιχειρήσεων θεωρεί τη διαφθορά εκτεταμένη στην Ελλάδα, ενώ ένα στα πέντε στελέχη αναφέρει ότι έχει δεχτεί πιέσεις για να μην αναφέρει παραβατικά περιστατικά, στις οποίες έχει υποκύψει φοβούμενος είτε για την προσωπική του ασφάλεια, είτε για την εξέλιξή του μέσα στην εταιρεία ή σε άλλη εταιρεία στο μέλλον, ή λόγω αλληλεγγύης προς τους συναδέλφους και αφοσίωσης στην επιχείρηση (www.ey.com).

Σχήμα 1: Αποτελέσματα έρευνας της Ernst & Young για τη διάδοση των φαινομένων διαφθοράς

Κατάταξη 2017	Χώρα	% 2017	% 2015	Κατάταξη μεταξύ όσων συμμετείχαν και τα δυο έτη	Κατάταξη 2015
1	Ουκρανία	88	80	1	7
2	Κύπρος	82	N/A	N/A	N/A
3	Ελλάδα	81	69	2	12
4	Σλοβακία	81	78	3	8
5	Κροατία	79	92	4	1
6	Κένυα	79	90	5	2
7	Νότια Αφρική	79	78	6	9
8	Ουγγαρία	78	73	7	10
9	Ινδία	78	80	8	6
10	Αίγυπτος	75	64	9	15

Πηγή: <http://www.ey.com>

1.1.2 Προφίλ Οικονομικού Εγκληματία

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι το προφίλ του οικονομικού εγκληματία δεν διαφέρει σημαντικά από τους εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου, καθώς έχουν και αυτοί αποκλίνοντα και αντικοινωνικά χαρακτηριστικά στην προσωπικότητά τους, ενώ στη διανοητική τους ικανότητα, είναι ευέξαπτοι, νευρωτικοί, απρόβλεπτοι και δεν διαπράττουν αδικήματα χωρίς πρόθεση και σκοπιμότητα (Perrin and Brody, 2011).

Πιο συγκεκριμένα, παγκόσμια έρευνα της PWC (2014) σχετικά με το οικονομικό έγκλημα, η οποία διενεργήθηκε σε 5.128 επαγγελματίες-στελέχη επιχειρήσεων από 99 διαφορετικές χώρες, σκιαγράφησε το προφίλ του οικονομικού εγκληματία, εστιάζοντας στον απατεώνα από το εσωτερικό της επιχείρησης (internal fraudster), ως άνδρα, πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ηλικίας μεταξύ 31-40 ετών και με προϋπηρεσία στην επιχείρηση από 6 έως 10 έτη.

Γενικά, σύμφωνα με την έρευνα των Murphy and Dacin (2011), οι άνθρωποι διακρίνονται σε τέσσερις βασικές κατηγορίες σχετικά με την πιθανότητα να διαπράξουν κάποιο οικονομικό

έγκλημα – απάτη. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν αυτοί που δεν διαπράττουν ποτέ απάτη, γιατί με το που την αναγνωρίζουν, αυτόματα την αποφεύγουν βάσει της λογικής τους, σκεπτόμενοι ότι το κόστος είναι μεγαλύτερο από το όφελος. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν εκείνοι που είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαπράξουν απάτη, γιατί εξομολογούνται τα συναισθήματά τους, καθώς τους βαραίνουν και προσπαθούν να διορθώσουν τα κακώς κείμενα. Στην τρίτη κατηγορία περιλαμβάνονται όσοι προβαίνουν σε παραβατικές πράξεις, περιορίζοντας τον αντίκτυπο στον εαυτό τους, με μεγάλη πιθανότητα να συνηθίσουν αυτές τις συμπεριφορές και να το κάνουν ολοένα και πιο συχνά. Τέλος, στην τέταρτη κατηγορία ανήκουν εκείνοι που διαπράττουν ή και θα συνεχίσουν να διαπράττουν απάτες, ενώ ταυτόχρονα διατυμπανίζουν τις υψηλές, ηθικές αξίες τους.

Για την αντιμετώπισή του οικονομικού εγκλήματος απαιτείται εξειδίκευση και διαρκής κατάρτιση, τόσο των διωκτικών, όσο και των ελεγκτικών οργάνων, μια και οι μορφές εμφάνισής του είναι διαρκώς αναπτυσσόμενες και η ζημίες που μπορεί να προκύπτουν από τη διάπραξη του δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρες (Μαντάς, 2017).

1.2 ΑΠΑΤΗ

1.2.1 Ορισμός

Σε κάθε χώρα, ο ορισμός της απάτης διαφέρει, ωστόσο κατά βάση περιλαμβάνει παραβίαση των νόμων ή/και παραβίαση του κανονιστικού πλαισίου. Γενικά, «απάτη» είναι η εσκεμμένη εξαπάτηση εις βάρος ενός ατόμου, παραπλανώντας το με ψέματα, με σκοπό την απόκτηση ενός προσωπικού, κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικού ωφελήματος αδίκως (Riahi-Belkaoui, 2003). Ομοίως, ως απάτη με τη νομική έννοια του όρου μπορεί να οριστεί το αδίκημα της παραπλάνησης ενός ατόμου με απατηλά μέσα, όπως πχ. μέσω απόκρυψης ή παραποίησης αληθινών στοιχείων ή εμφάνισης αναληθών στοιχείων ως αληθινών, που στοχεύει στο άμεσο ή έμμεσο όφελος του διαπράττοντος την απάτη (Καζαντζής, 2006).

Σύμφωνα με τους Belkaoui and Karpik (1989), η «απάτη» συνίσταται στην παραποίηση εγγράφων, στην καταγραφή ψευδών συναλλαγών στα λογιστικά αρχεία ή στην οριστική διαγραφή τους από αυτά και στην απόκρυψη πληροφοριών μείζονος σημασίας. Ως ένα από τα ολοένα και αυξανόμενα σε μέγεθος προβλήματα στη σύγχρονη εταιρική πραγματικότητα, είναι η πράξη η οποία διενεργείται σε μια οντότητα από ένα πρόσωπο ή περισσότερα πρόσωπα (τη διοίκηση, το προσωπικό ή τρίτους), με σκοπό την απόκτηση παράνομου οφέλους (Φίλος, *Εταιρικά σκάνδαλα - Απάτες και η ευθύνη των ελεγκτών* Σελίδα 20

2004). Ομοίως, το Διεθνές Ελεγκτικό Πρότυπο ISA 240 ορίζει την «απάτη» ως οποιαδήποτε συνειδητή πράξη ενός ατόμου, της διοίκησης μιας εταιρείας ή και τρίτου ατόμου, η οποία περιλαμβάνει δόλο, με σκοπό να αποκτηθούν παράνομες ή άδικες ωφέλειες.

Η απάτη ως έννοια περιλαμβάνει χαρακτηριστικά και στοιχεία πολλών κλάδων, όπως της λογιστικής, της διοίκησης, της ελεγκτικής, αλλά και στοιχεία ψυχολογίας και εγκληματολογίας. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό για τη διάρκεια μιας απάτης είναι η συγκάλυψη, ειδοποιός διαφορά της από άλλες ποινικές πράξεις. Κάποιες από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις οικονομικής απάτης είναι η δωροδοκία, η διαφθορά, ο οικονομικός εκβιασμός, η σύγκρουση συμφερόντων, η μη σωστή διαχείριση στοιχείων του ενεργητικού και η παραποίηση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων (Λουμιώτης, 2010).

Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται οι διάφοροι τύποι απάτης και τα ποσοστά συμμετοχής της κάθε κατηγορίας (εργαζόμενοι, διευθυντικά στελέχη και τρίτοι) στη διάπραξη της απάτης, όπως προέκυψαν από τη μελέτη των Κραμβιά - Καπαρδή και Τσολάκη (2011).

Σχήμα 2: Τύποι απάτης και εμπλεκόμενοι

ΑΠΑΤΗ ΠΟΥ ΔΙΑΠΡΑΧΘΗΚΕ ΑΠΟ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΥΣ			
	ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ	ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ	ΤΡΙΤΟΙ (ΠΕΛΑΤΕΣ, ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΣ)
ΤΥΠΟΣ ΑΠΑΤΗΣ	ΕΓΚΥΡΟ ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΕΓΚΥΡΟ ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΕΓΚΥΡΟ ΠΟΣΟΣΤΟ %
Ακάλυπτες επιταγές ή πλαστογράφηση επιταγών	6,9	4,8	43,9
Σύγκρουση συμφερόντων	15,9	57,1	8,8
Διαφθορά, δωροδοκία (αποδοχή)	19,4	9,5	10,5
Διαφθορά, δωροδοκία (προσφορά)	1,4	9,5	12,3
Έξοδα παραστάσεως	2,8	9,5	3,5
Βιομηχανική κατασκοπεία	5,6	9,5	3,5
Παραποίηση τιμολογίων	20,8	0	7,0
Ξέπλυμα χρήματος	0	0	3,5
Υπερτιμολόγηση	1,4	9,5	3,5
Μισθολογική απάτη	6,9	0	1,8
Απάτη μικροεξόδων	25,0	4,8	0
Κακή ποιότητα προσφερομένων αγαθών /υπηρεσιών	13,9	4,8	35,1
Παράνομος καθορισμός τιμών /συνέργια	0	0	5,8
Κλοπή στοιχείων ενεργητικού	23,6	4,8	17,5
Κλοπή μετρητών (με ψευδή δικαιολογητικά)	45,8	9,5	3,5
Περιττές αγορές	19,4	52,4	1,8
"Έξωραϊσμός"/ Παραποίηση οικονομικών κατ/σεων	0	14,3	0

Πηγή: Μαρία Κραμβιά-Καπαρδή, Χρίστος Τσολάκης, *Οικονομικά εγκλήματα στις επιχειρήσεις* - εκδόσεις Κριτική

1.2.2 Συνθετικά Στοιχεία - Μοντέλα Απάτης

Ο Donald Cressey (1971) αναπτύσσοντας τη θεωρία του σχετικά με την απάτη έκανε αναφορά σε τρία (3) στοιχεία που αποτελούν την ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη διάπραξη της απάτης:

➤ Το **κίνητρο ή η πίεση (pressure)** που δέχεται το άτομο ώστε να διαπράξει απάτη και να εξασφαλίσει τους απαιτούμενους πόρους. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα στη διάπραξη της απάτης είναι τα οικονομικά. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα υψηλά προσωπικά χρέη πχ. από υπέρογκα δάνεια ή τζόγο, την έλλειψη χρημάτων για άμεση αντιμετώπιση ιατρικών αναγκών, την απληστία για γρήγορο και εύκολο πλουτισμό, ακόμη και την κάλυψη αναγκών πολυτελούς βίου λόγω των υψηλών απαιτήσεων διαβίωσης που ασκούνται από το οικογενειακό και το κοινωνικό περιβάλλον. Σημειώνεται άλλωστε ότι η προσωπική οικονομική κατάσταση της διοίκησης είναι άμεσα εξαρτώμενη από την χρηματοοικονομική απόδοση της οντότητας (Lou and Wang, 2009). Δεν είναι όμως μόνο ο οικονομικός παράγοντας που ωθεί τα άτομα στην απάτη, αλλά υπάρχουν και τα εγωκεντρικά κίνητρα, όπως η ψύχωση για επαγγελματική επιτυχία, ανέλιξη και απόκτησης εξουσίας, τα συναισθηματικά, όπως το αίσθημα της άδικης μεταχείρισης και της αποτυχίας προαγωγής ή οι πιέσεις που ασκούνται στα στελέχη για επίτευξη στόχων και που υποκινούνται από τις υψηλές απαιτήσεις της αγοράς.

➤ Η **ευκαιρία (opportunity)** δεδομένου συγκεκριμένων συνθηκών, να διαπραχθεί η απάτη, ειδικά όταν η Διοίκηση και η διαδικασία του Εσωτερικού Ελέγχου αποτυγχάνουν στο ρόλο τους. Συγκεκριμένα, η ευκαιρία για απάτη δίνεται όταν υπάρχει έλλειψη ή αδυναμία του συστήματος Εσωτερικού Ελέγχου και ανυπαρξία βασικών δομών Εταιρικής Διακυβέρνησης.

➤ Η **εκλογίκευση (rationalization)**, δηλαδή το σύνολο των αξιών εκείνων που θεωρούν τα άτομα ότι τους επιτρέπουν να διαπράξουν την απάτη, ενώ αντιλαμβάνονται ότι πρόκειται για παράνομη πράξη, αλλά επιλέγουν να την αιτιολογήσουν και να την εκλογικεύσουν. Για παράδειγμα, εκλογίκευση μπορεί να είναι η αντίληψη ενός εργαζόμενου ότι αδικείται μισθολογικά σε σχέση με τους συναδέλφους του, καθώς προσφέρει πολλά παραπάνω ενώ αμείβεται λιγότερο, οπότε αποφασίζει να «αποκαταστήσει την κατάφωρη αυτή αδικία», διαπράττοντας υπεξαίρεση πόρων της ίδιας της εταιρείας (Δρακούλης, 2012). Ή επίσης εκλογίκευση είναι η δικαιολογία που προσφέρει ο δράστης στον εαυτό του ότι η πχ. η

υπεξαίρεση από το ταμείο της εταιρείας γίνεται για καλό σκοπό, για να καλύψει κάποια συγκεκριμένη, επιτακτική γι' αυτόν ανάγκη, όπως την αποπληρωμή του στεγαστικού δανείου όπου διαμένει η οικογένειά του ή τα ιατρικά έξοδα λόγω ασθένειας ενός μέλους της οικογένειας, θεωρώντας ότι και να αποκαλυφθεί η απάτη, δεν θα του επιβληθεί η έσχατη τιμωρία. Η εκλογίκευση εξαρτάται από το κάθε άτομο και τις συνθήκες με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπος και στην ουσία συμβαίνει όταν ο διαπράττων την απάτη προσπαθεί να την αιτιολογήσει, βρίσκοντας ελαφρυντικά για την παράνομη πράξη του (Lin et al, 2015). Μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, όπως:

1) Ηθική δικαίωση, όταν επιχειρείται να εμφανιστεί ως ηθικά και κοινωνικά δίκαιη, μια πράξη αξιόποινη. Εμφανίζεται με τις εξής τρεις μεθόδους:

i) Με τον διαπράττων την απάτη να παραμένει πιστός σε αξίες (πχ. οικογενειακές), που θεωρεί πιο σημαντικές από τις δυσμενείς συνέπειες που υφίστανται τα θύματα της απάτης,

ii) Με τον διαπράττων την απάτη να προσπαθεί να πείσει τον εαυτό του με επιχειρήματα ότι αυτό που κάνει είναι σωστό και να υπερασπίζεται την αναγκαιότητα της πράξης του,

iii) Με τον διαπράττων την απάτη να καταφέρεται εναντίον του συστήματος, θεωρώντας το διεφθαρμένο.

2) Ευφημιστική ετικέτα, όταν ο δράστης κάνει χρήση πολύπλοκης γλώσσας, προσπαθώντας να ωραιοποιήσει την πράξη του.

3) Ελαχιστοποίηση των συνεπειών της απάτης ή κακή ερμηνεία τους ή και **αγνόησή** τους (δικαιολογίες του τύπου "δεν έγινε και κάτι, δεν έκανα και κάνα έγκλημα, δεν έπαθε κανένας τίποτα, πρόκειται για μικροποσά που δεν θα λείψουν στην εταιρεία") (Κραμβία – Καπαρδή και Τσολάκης, 2011).

4) Άρνηση, με τον δράστη να προσπαθεί να δικαιολογήσει την πράξη του, λέγοντας ότι το θύμα το ίδιο προκάλεσε την αξιόποινη πράξη και ότι την άξιζε (πχ. αρνούμενος ο προϊστάμενος προαγωγή στο δράστη).

5) Μετατόπιση της ευθύνης, είτε ενοχοποιώντας συγκεκριμένο πρόσωπο είτε γενικεύοντας ότι "όλοι το κάνουν" (Murphy and Dacin, 2011).

Τα παραπάνω συνθετικά στοιχεία (πίεση/κίνητρο, ευκαιρία και εκλογίκευση) συγκροτούν κατά τον Cressey το «**τρίγωνο της απάτης**» (Singleton et Singleton, 2010). Ως επί το πλείστο, όταν συντρέχουν και οι τρεις παραπάνω συνθήκες, είναι εξαιρετικά πιθανό να διαπραχθεί λογιστική απάτη. Αν και η συνύπαρξή τους δεν συνεπάγεται απαραίτητα και τη διάπραξη της απάτης, εντούτοις αποτελεί σημείο ανησυχίας για τους ελεγκτές (Ramos, 2003).

Παρακάτω, παρατίθεται σχηματικά το «τρίγωνο της απάτης» του Cressey.

Σχήμα 3: Το «τρίγωνο της απάτης»

Πηγή: <https://endera.com/why/>

Ως ένα πρακτικό παράδειγμα του τριγώνου της απάτης μπορεί να αναφερθεί η διοίκηση μιας εταιρείας η οποία παραποιεί τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, καθώς αισθάνεται αυξημένη πίεση να πετύχει τον στόχο του τριμήνου που έθεσαν οι οικονομικοί αναλυτές για τα κέρδη ανά μετοχή (πίεση), εκμεταλλεύεται την ευκαιρία της έλλειψης επαρκούς συστήματος εσωτερικού ελέγχου και της αδρανούς επιτροπής ελέγχου (ευκαιρία) και εκλογικεύει την συμπεριφορά της, με τη δικαιολογία ότι πρόκειται για το καλό της επιχείρησης (εκλογίκευση) (Δεμοιράκος Ε, 2015).

Παρά το γεγονός ότι το παραπάνω τρίγωνο της απάτης του Cressey τυγχάνει γενικής παραδοχής, υπάρχουν και άλλες θεωρίες, όπως αυτές των Wolfe και Hermanson (2004) και των Boyle et al. (2015), οι οποίοι υποστήριζαν ότι το τρίγωνο πρέπει να ενισχυθεί και συμπεριέλαβαν και μια τέταρτη πτυχή, αυτή της ικανότητας (capability) ενός ατόμου να

διαπράξει απάτη, μετατρέποντας το τρίγωνο της απάτης σε τετράγωνο, γνωστό και ως “Διαμάντι” (Diamond).

Επίσης, οι Kassem και Higson (2012) θεωρώντας το μοντέλο του Cressey ως ένα ανεπαρκές μέσο για την πρόληψη, ανίχνευση και καταστολή της απάτης, πρότειναν μια επέκτασή του, με το να συμπεριληφθεί ο εξαναγκασμός στο στοιχείο του «κινήτρου», η «εκλογίκευση» να αντικατασταθεί από την προσωπική/ηθική ακεραιότητα και να προστεθεί και ένα τέταρτο στοιχείο, αυτό των προσωπικών δυνατοτήτων του διαπράττοντος την απάτη.

Επιπρόσθετα, οι Dorminey et al. (2012) εξετάζοντας τις διάφορες ερευνητικές απόψεις πάνω στο τρίγωνο της απάτης, παρέθεσαν το μοντέλο “MICE” των Kranacher et al. (2010), οι οποίοι πρότειναν ότι το «κίνητρο» των δραστών της απάτης, θα έπρεπε να αναλυθεί και να προσδιοριστεί με το αρκτικόλεξο “MICE” που αντιπροσωπεύει τα εξής: Money (Χρήματα), Ideology (ιδεολογία), Coercion (εξαναγκασμός) και Ego (το “εγώ”).

Τέλος, ο Marks το 2009 προσέθεσε στο μοντέλο του “Διαμαντιού” των Wolfe και Hermanson και μία πέμπτη παράμετρο, την αλαζονεία (arrogance), δημιουργώντας έτσι το «πεντάγωνο της απάτης» (Dellaportas, 2013).

1.2.3 Παράγοντες που έχουν συμβάλει στην αύξηση της Απάτης

Ως παράγοντες που επηρεάζουν την εκδήλωση φαινομένων απάτης μπορούν να αναφερθούν το μέγεθος της επιχείρησης, ο κλάδος στον οποίο ανήκει και η αποτελεσματικότητα ή μη του συστήματος εσωτερικού ελέγχου (Singleton and Singleton, 2010).

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες ειδικά έχει παρατηρηθεί ραγδαία αύξηση των φαινομένων απάτης, ως απόρροια πολλών παραγόντων και χαρακτηριστικών της οικονομίας, όπως:

- Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ο διεθνής χαρακτήρας των επιχειρήσεων λόγω της τεράστιας μεγέθυνσης αυτών.
- Η προσπάθεια, από μέρους των επιχειρήσεων, περιορισμού του λειτουργικού κόστους τους με σκοπό να καταστούν ιδιαίτερος ανταγωνιστικές.
- Η παγκόσμια διάσταση που έλαβε τις τελευταίες δεκαετίες η οικονομική κρίση.
- Η συνεχώς αυξανόμενη χρήση της τεχνολογίας.
- Η ατιμωρησία ή η έλλειψη ουσιαστικών κυρώσεων προς τους παραβάτες.

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση της «λογιστικής – εταιρικής απάτης», η οποία εμπίπτει στην ευρύτερη κατηγορία των οικονομικών εγκλημάτων, μαζί με το ξέπλυμα μαύρου χρήματος, τις κλοπές περιουσίας, τις παράνομες εμπορικές συναλλαγές, την τοκογλυφία, τη δωροδοκία κλπ. (www.pwc.com).

1.3 ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΤΗ

Οι επιχειρήσεις λειτουργώντας σε ένα τόσο έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον, όπου η διοίκηση, τα ανώτερα στελέχη, αλλά και οι απλοί εργαζόμενοι τελούν υπό καθεστώς τεράστιας πίεσης ώστε να ανταπεξέλθουν στους στόχους και να πετύχουν περισσότερα κέρδη, τόσο για την εταιρεία, όσο και για τους ίδιους, ήταν αναπόφευκτη η εμφάνιση του φαινομένου της λογιστικής απάτης και των εταιρικών σκανδάλων.

Η λογιστική απάτη μπορεί να διενεργηθεί είτε από άτομα (π.χ. υπαλλήλους), είτε από τη Διοίκηση. Όσον αφορά στα άτομα, η λογιστική απάτη γενικά περιλαμβάνει την κλοπή π.χ. αποθεμάτων ή μετρητών, ενώ η απάτη στην οποία καταφεύγει η Διοίκηση είναι συνήθως η απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων προς εξαπάτηση των χρηστών (Jones, 2011).

1.3.1 Κατηγορίες Λογιστικής Απάτης

Σύμφωνα με τους Καζαντζή (2006) και τον Καραμάνη (2008), η λογιστική ή επιχειρησιακή απάτη μπορεί επιμέρους να διακριθεί σε:

➤ **Διαχειριστική** (κατάχρηση, κλοπή ή ιδιοποίηση περιουσιακών στοιχείων και πόρων), η οποία συντελείται από το προσωπικό της εταιρείας.

➤ **Απάτη χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης** (παραποίηση και παραπλανητική παρουσίαση χρηματοοικονομικών καταστάσεων, εκθέσεων, αναφορών), η οποία συντελείται από τη Διοίκηση.

Ένας άλλος διαχωρισμός της οικονομικής απάτης που προτείνεται από την Ένωση Πιστοποιημένων Ελεγκτών κατά της Απάτης ('Association of Certified Fraud Examiners', ACFE), είναι ότι διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες:

1) Απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων (η οποία θα αποτελέσει το αντικείμενο ανάλυσης της παρούσας εργασίας),

2) Υπεξαίρεση περιουσιακών στοιχείων, και

3) Διαφθορά (www.acfe.com),

ενώ παγκόσμια έρευνα που διενήργησε η PwC το 2011, ανέδειξε για πρώτη φορά και μια τέταρτη κατηγορία απάτης στη σύγχρονη εταιρική πραγματικότητα λόγω της αλματώδους εξέλιξης της τεχνολογίας, αυτή του ηλεκτρονικού εγκλήματος, ή αλλιώς κυβερνοεγκλήματος. **Κυβερνοέγκλημα** είναι η απάτη η οποία διαπράττεται μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών και δει μέσω διαδικτύου, με διάφορους τρόπους όπως με πλαστογράφιση ή υποκλοπή προσωπικών δεδομένων (πχ. απόρρητων ψηφιακών εγγράφων, στοιχείων τραπεζικών λογαριασμών και πιστωτικών καρτών), με διαμοιρασμούς ιών, αλλά και με κάθε μη εξουσιοδοτημένη πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων οργανισμών και επιχειρήσεων (www.pwc.com). Στην ίδια μάλιστα έρευνα περιλήφθηκε και ειδικό τμήμα έρευνας στην Ελλάδα, τα αποτελέσματα της οποίας κατέτασαν ως No 1 απειλή την υπεξαίρεση περιουσιακών στοιχείων.

Σύμφωνα με τον Riahi-Belkaou (2003) υπάρχουν διάφορες μορφές λογιστικής απάτης:

1) Η απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων ('*fraudulent financial reporting*'), που όπως υποδηλώνει και ο όρος πρόκειται για σκόπιμη αλλοίωση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και είναι η πιο σοβαρή μορφή λογιστικής απάτης.

2) Η εταιρική απάτη ('*corporate fraud*'), η οποία επιμέρους διακρίνεται σε απάτη εις βάρος της εταιρείας και απάτη προς όφελος της εταιρείας. Συνήθως αυτού του τύπου οι απάτες υποκινούνται από οικονομικά κίνητρα (της διοίκησης, των υψηλόβαθμων στελεχών), ενώ θεωρούνται και αποτέλεσμα της έκπτωσης των επιχειρηματικών ηθικών αρχών και αξιών. Πιο αναλυτικά (Καζαντζής, 2006):

A. Η απάτη εις βάρος της εταιρείας

Η απάτη που έχει ως σκοπό να βλάψει την εταιρεία διενεργείται είτε από εσωτερικούς δράστες μέσω της κλοπής περιουσιακών στοιχείων, της ιδιοποίησης εταιρικών πόρων, της παραποίησης τιμολογίων και αποθεμάτων κλπ., είτε από εξωτερικούς δράστες π.χ. από προμηθευτές και εργολάβους μέσω διπλών τιμολογήσεων ή τιμολογήσεων χωρίς παράδοση, δωροδοκίας των υπαλλήλων της εταιρείας κλπ..

B. Η απάτη προς όφελος της εταιρείας

Η απάτη που έχει ως σκοπό να ωφελήσει την εταιρεία διενεργείται συνήθως από την ανώτατη διοίκηση, η οποία καταφεύγει σε παράνομες λογιστικές πράξεις προκειμένου να αυξήσει την οικονομική θέση της εταιρείας, υπερεκτιμώντας τα κέρδη, τις πωλήσεις ή το ενεργητικό ή υποτιμώντας τις δαπάνες και τις υποχρεώσεις. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιου είδους απάτης είναι η φορολογική απάτη, οι παράνομες πληρωμές κυβερνητικών οργάνων, οι δωροδοκίες πάσης φύσεως, η πώληση ή εκχώρηση μη υπαρκτών ή ψευδώς αποτιμημένων στοιχείων του ενεργητικού, η εσφαλμένη παρουσίαση ή αποτίμηση συναλλαγών κλπ..

3) Η διοικητική/διαχειριστική απάτη ή το επονομαζόμενο ως έγκλημα λευκού κολάρου, το οικονομικό δηλαδή έγκλημα (*'management fraud or white collar crime'*), που διαπράττεται από τα ανώτερα στελέχη της διοίκησης, τα οποία εκμεταλλεύονται τη θέση τους και την πρόσβασή τους σε λογιστικά δεδομένα.

4) Η αποτυχία του ελέγχου (*'audit failure'*), η ευθύνη δηλαδή των ελεγκτών, οι οποίοι με τα λάθη και τις παραλείψεις τους αποτυγχάνουν να εντοπίσουν και να αποκαλύψουν ουσιώδη σφάλματα στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις που οφείλονται σε μη νόμιμες ενέργειες.

1.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ Η΄ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

1.4.1 Ορισμός

Οι «**Οικονομικές ή Χρηματοοικονομικές Καταστάσεις**» είναι τα βασικά πληροφοριακά έγγραφα μιας επιχείρησης, που απεικονίζουν την οικονομική θέση της (Ravisankar et al., 2011). Σύμφωνα με το Διεθνές Λογιστικό Πρότυπο 1 (που τιτλοφορείται «Παρουσίαση των οικονομικών καταστάσεων»), οι χρηματοοικονομικές καταστάσεις είναι μια δομημένη οικονομική απεικόνιση, με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά, της οικονομικής θέσης μιας οικονομικής μονάδας και των συναλλαγών που έχουν αναληφθεί από αυτή. Υποχρεούνται να περιέχουν τις απαραίτητες γνωστοποιήσεις και εκτιμήσεις που σχετίζονται με τα διάφορα οικονομικά μεγέθη, αλλά και με επιμέρους ζητήματα της οικονομικής μονάδας, η επίδραση των οποίων είναι ζωτικής σημασίας στην παρουσίαση της οικονομικής θέσης της (Iatridis, 2011).

Αποτελούν την κύρια βάση για τη λήψη αποφάσεων εκ μέρους ενός τεράστιου αριθμού επενδυτών, πιστωτών και άλλων ενδιαφερομένων προσώπων, ενώ εκφράζουν την επιχειρησιακή απόδοση, την οικονομική θέση και την κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων (Chen, 2016). Πρόκειται για ένα ενιαίο σύνολο πληροφοριακών πινάκων και στοιχείων, που περιλαμβάνουν: 1) την κατάσταση οικονομικής θέσης (Ισολογισμό), 2) την κατάσταση συνολικών εσόδων (Κατάσταση Αποτελεσμάτων Χρήσης), 3) τον πίνακα μεταβολών ιδίων κεφαλαίων (με περισσότερες από τις πληροφορίες του πίνακα Διάθεσης Αποτελεσμάτων), 4) την Κατάσταση Ταμειακών Ροών, όπου εμφανίζονται οι πηγές και οι χρήσεις των ταμειακών ροών και 5) τις Σημειώσεις (Προσάρτημα, όπου περιλαμβάνεται μια περίληψη των κύριων λογιστικών πολιτικών, μαζί με επεξηγήσεις και αναλύσεις) (Παπάς, 2011). Ουσιαστικά, οφείλουν να παρουσιάζουν εύλογα και από κάθε ουσιώδη άποψη, τα περιουσιακά στοιχεία (στοιχεία του ενεργητικού), τις υποχρεώσεις, την καθαρή θέση, τα στοιχεία εσόδων, εξόδων, κερδών και ζημιών, καθώς και τη χρηματοδότηση της κάθε περιόδου.

1.4.2 Σκοπός

Κύριος στόχος τους είναι η παροχή χρήσιμων πληροφοριών προς έναν ευρύ κύκλο χρηστών, εσωτερικών και εξωτερικών, σχετικά με την οικονομική θέση, την απόδοση και τις ταμειακές ροές της επιχείρησης, με προτεραιότητα στην πληροφόρηση των μετόχων και των πιστωτών (των χρηματοδοτών δηλαδή της επιχείρησης), των πελατών, των χρηματοοικονομικών αναλυτών των δυνητικών επενδυτών και γενικά του ευρύ κοινού. Σημαντικό βέβαια είναι πέρα από τις πληροφορίες που πρέπει να παρέχουν στους επενδυτές, ταυτόχρονα να μειώνουν την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των εσωτερικών και των εξωτερικών χρηστών της εταιρείας (Borba, 2007). Συμπερασματικά, οι οικονομικές καταστάσεις κατέχουν ύψιστη σημασία για την επιχείρηση και οφείλουν να παρέχουν αξιόπιστα στοιχεία στους ενδιαφερόμενους χρήστες.

1.5 ΑΠΑΤΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ

1.5.1 Ορισμός

Τις τελευταίες δεκαετίες το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας και των μελετητών στον τομέα της υποβολής παραποιημένων οικονομικών καταστάσεων έχει αυξηθεί δραματικά

(Beasley, 1996; Bell and Carcello, 2000; Kaminski et al. 2004; Νεγκάκης και Ταχυνάκης, 2013; Persons, 1995; Wang et al., 2017; Zainudin and Hashim, 2016; Zhou and Kapoor, 2011). Κατά τους Mulford and Comiskey (2002) η «**Απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων**» διενεργείται μέσω των σκόπιμων λανθασμένων διατυπώσεων ή παραλείψεων ποσών ή κοινοποιήσεων, οι οποίες γίνονται για να εξαπατήσουν τους χρήστες των καταστάσεων αυτών. Ο Rezaee (2005) όρισε την «Απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων ή χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης» ως την προσπάθεια των εταιρειών να παραπλανήσουν και να εξαπατήσουν ηθελημένα τους χρήστες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και ειδικότερα τους επενδυτές και τους πιστωτές, συντάσσοντας και δημοσιεύοντας ανακριβείς χρηματοοικονομικές καταστάσεις. Ομοίως, ο ορισμός που δίνει ο Ζοπουνίδης (2009) στην απάτη, η οποία διενεργείται μέσω της παραποίησης των οικονομικών καταστάσεων της εταιρείας, συνίσταται στην εκ προθέσεως παράλειψη ή εσφαλμένη σύνταξη και δημοσίευση αλλοιωμένων οικονομικών καταστάσεων, με απώτερο σκοπό την εξαπάτηση ή παραπλάνηση ή την αλλαγή της κρίσης των χρηστών των καταστάσεων αυτών, στη λήψη μιας απόφασης, συνήθως σε σχέση με τις επενδύσεις. Οι Beasley, Carcello and Hermanson (1999) αναφέρουν ότι η απάτη μέσω της ψευδούς υποβολής οικονομικών στοιχείων ορίζεται ως η διεθνής ουσιώδης ανακρίβεια των χρηματοοικονομικών καταστάσεων ή γνωστοποιήσεων ή η διάπραξη μιας παρανομίας που έχει καίριο αντίκτυπο στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις ή γνωστοποιήσεις, ενώ κατά τον Jones (2011) ορίζεται ως η χρήση πλαστών λογιστικών συναλλαγών ή αυτών που απαγορεύονται από τις γενικά αποδεκτές λογιστικές αρχές, δίνοντας το τεκμήριο για την απάτη που αποδεικνύεται έπειτα από κάποια διοικητική ή ποινική διαδικασία.

Στο Διεθνές Ελεγκτικό Πρότυπο 240 ως «απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων» ορίζεται η εσκεμμένη πράξη είτε της Διοίκησης, είτε υπαλλήλων ή τρίτων, που έχει ως συνέπεια την παρερμηνευση των οικονομικών καταστάσεων. Είναι ταυτόσημη έννοια με την «Παραποίηση των Οικονομικών Καταστάσεων», η οποία επίσης αναφέρεται στον εκ προθέσεως λογιστικό χειρισμό στοιχείων τους, όπως υπερτίμηση στοιχείων του ενεργητικού, πωλήσεων και κερδών ή υποτίμηση υποχρεώσεων, εξόδων και ζημιών, προκειμένου να επιτευχθεί το επιθυμητό ύψος τους, αλλοιώνοντας όμως σημαντικά την εικόνα των χρηματοοικονομικών καταστάσεων (Σπαθής, 2002). Στο παραπάνω πρότυπο, αναφέρεται ότι η απάτη συνίσταται: 1) Στη νόθευση ή την αλλοίωση των καταχωρήσεων ή των αποδεικτικών στοιχείων, 2) Στην αλλοίωση στοιχείων του ενεργητικού, 3) Στην απόκρυψη ή παράλειψη αναφοράς των επιπτώσεων των ανωτέρω καταχωρήσεων/αποδεικτικών στοιχείων, 4) Στην

καταχώρηση ανύπαρκτων (εικονικών) συναλλαγών, 5) Στη μη σωστή εφαρμογή των λογιστικών αρχών και προτύπων.

Είναι επομένως σκόπιμη και παράνομη πράξη, η οποία οδηγεί σε παραπλανητικές οικονομικές καταστάσεις και κοινοποιήσεις, έχοντας αναδειχθεί σε ένα αρκετά σοβαρό οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα (Beasley 1996; Ravisankar et al. 2011; Rezaee 2005; Zhou and Karoor, 2011). Περιλαμβάνει σκόπιμες λανθασμένες διατυπώσεις ή παραλείψεις, και διαπράττεται συνήθως από τη ανώτατη διοίκηση (Beasley et al., 2010). Για να διαπραχθεί, απαιτείται η ύπαρξη πρόθεσης για εξαπάτηση από άτομα εκ των έσω της εταιρείας, με ειδικές γνώσεις και εμπειρία, όπως είναι τα ανώτατα στελέχη και οι εσωτερικοί ελεγκτές, με ταυτόχρονη χρήση καλοσχεδιασμένων τεχνασμάτων και αμφιλεγόμενων λογιστικών μεθόδων. Θεωρείται ταυτόσημη έννοια με τις λογιστικές παρατυπίες, με τη διαφορά ότι στην απάτη θα πρέπει να αποδεικνύεται ότι ο χρήστης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων που περιέχουν τις σκόπιμες και ουσιώδεις λανθασμένες διατυπώσεις, υπέστη κάποια ζημία. Στην Αμερική, όπου έχουν εμφανιστεί τα μεγαλύτερα εταιρικά σκάνδαλα απάτης οικονομικών καταστάσεων, χρησιμοποιείται γενικά ο όρος «απάτη» για να περιγράψει την εσκεμμένη αλλοίωσή τους.

Η απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων έχει έναν ολοένα και αυξανόμενο δυσμενή αντίκτυπο στους μεμονωμένους επενδυτές και στη σταθερότητα των παγκόσμιων οικονομιών (Zhou and Karoor, 2011). Η συχνή εμφάνιση των περιστατικών οικονομικής απάτης έχει προκαλέσει σοβαρή ανησυχία στους πιθανούς επενδυτές, καθώς οι ψευδείς οικονομικές εκθέσεις έχουν τεράστιο αρνητικό αντίκτυπο στη φήμη των επιχειρήσεων, αλλά και στην αγοραία αξία τους (Hogan et al, 2008). Η αλλοίωση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων διαπράττεται ώστε η εταιρεία να αυξήσει την τιμή της μετοχής της ή για να λάβει χρηματοδότηση από την τράπεζα (Ravisankar et al. 2011). Παρά τις εντατικές προσπάθειες που έχουν γίνει, ο εντοπισμός της απάτης παραμένει μία δύσκολη υπόθεση λόγω της έλλειψης ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού, των περιορισμών στις ελεγκτικές διαδικασίες και του περιορισμού των δαπανών (Hogan et al, 2008; Spathis, 2002).

1.5.2 Διαφορά Απάτης – Σφάλματος

Ανάμεσα στις υποχρεώσεις του ελεγκτή κατά τον σχεδιασμό και την εκτέλεση των ελεγκτικών διαδικασιών, καθώς και κατά την αξιολόγηση της υποβολής της έκθεσής του, είναι

να λαμβάνει υπόψη τον κίνδυνο ύπαρξης ουσιαστικών ανακρίβειών στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, οι οποίες οφείλονται σε απάτη ή σφάλμα (Νεγκάκης και Ταχυνάκης, 2013).

Αν και η απάτη είναι μια ευρεία έννοια, τα Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου (Δ.Π.Ε.) επικεντρώνονται στην απάτη που προκαλεί ένα ουσιώδες σφάλμα στις οικονομικές καταστάσεις. Οι δύο τύποι εκούσιων σφαλμάτων που ενδιαφέρουν τον ελεγκτή και τα οποία καλείται να εντοπίσει είναι:

- Τα σφάλματα που είναι αποτέλεσμα απατηλής χρηματοοικονομικής αναφοράς, και
- Τα σφάλματα που είναι αποτέλεσμα κατάχρησης περιουσιακών στοιχείων.

Ευθύνη άρα του ελεγκτή είναι να αποκτή επαρκή και κατάλληλα ελεγκτικά τεκμήρια ως προς τους εκτιμώμενους κινδύνους σφάλματος, μέσω σχεδιασμού και εφαρμογής κατάλληλων τεχνικών ελέγχου, αντιδρώντας άμεσα σε περίπτωση απάτης ή σε υποψία απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων που εντοπίζεται κατά τη διάρκεια του ελέγχου.

Όταν αναφερόμαστε σε σφάλμα, εννοούμε ότι αυτό οφείλεται σε ακούσια, μη σκόπιμα λάθη, όπως είναι τα γραφειοκρατικά ή τα μαθηματικά λάθη (λογιστηρίου) πχ. σε εγγραφές, οι αβλεψίες ή παρερμηνείες γεγονότων και η λανθασμένη εφαρμογή των λογιστικών αρχών και προτύπων. Επομένως, η διαφορά μεταξύ απάτης και σφάλματος είναι η ύπαρξη ή μη της πρόθεσης να παρουσιαστούν ανεπιλεκτικώς οι χρηματοοικονομικές καταστάσεις.

1.5.3 Μέθοδοι – Πρακτικές διάπραξης της Απάτης Χρηματοοικονομικών Καταστάσεων

Η απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων διαπράττεται ως επί το πλείστο με υπερεκτίμηση ή υποεκτίμηση ενεργητικού ή εσόδων της οικονομικής μονάδας. Ο Wells (2005), ο οποίος εξέτασε την επαγγελματική απάτη, την κατάχρηση και τη διαφθορά, εντόπισε διάφορες μεθόδους απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων. Σε γενικές γραμμές, περιλαμβάνει κατά βάση πέντε ευρύτερες κατηγορίες πράξεων ή παρεμβάσεων στις οικονομικές καταστάσεις, οι οποίες είναι οι εξής:

- Πλασματικές πωλήσεις (εικονικά έσοδα)

- Λανθασμένη αναγνώριση δαπάνης, χρονικές διαφορές στην καταχώρηση εσόδων ή εξόδων
- Ανακριβής αποτίμηση περιουσιακών στοιχείων
- Απόκρυψη υποχρεώσεων / εξόδων
- Ακατάλληλη πληροφόρηση

Πιο αναλυτικά, μπορεί να έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Νόθευση ή παραποίηση οικονομικών μεγεθών, τηρούμενων βιβλίων, στοιχείων, αρχείων, λογιστικών εγγραφών, χρηματοοικονομικών καταστάσεων (πχ. νόθευση των λογιστικών βιβλίων μέσω παράλειψης μεταφοράς ποσών, μη λογιστικοποίηση δεδουλευμένων εσόδων ή εξόδων, καταχώρηση πλαστών δικαιολογητικών και παραστατικών, όπως τιμολόγια, φορτωτικές, δελτία αποστολής, μισθοδοσίες, τραπεζικές συναλλαγές κλπ.).
- Κατάχρηση/Υπεξαίρεση οποιουδήποτε περιουσιακού στοιχείου (πχ. παρουσίαση αλλότριων περιουσιακών στοιχείων ως δικά τους).
- Απόκρυψη ή εσκεμμένη παράλειψη καταχώρισης συναλλαγών, ή καταχώριση ανύπαρκτων, εικονικών συναλλαγών.
- Παραλείψεις και διαστρεβλώσεις γεγονότων, επιχειρηματικών συναλλαγών και λοιπών πληροφοριών σκοπίμως (Rezaee, 2005).
- Εσκεμμένη εφαρμογή ακατάλληλων και ανακριβών λογιστικών αρχών ή καταχρηστική εφαρμογή των λογιστικών προτύπων, αρχών και πρακτικών (Rezaee, 2005).
- Μεθοδευμένη χρήση λογιστικών μεθόδων, οι οποίες βρίσκονται εντός των ορίων του νόμου, αλλά είναι εύκολο να μεταβληθούν μέσα από τα κενά («παραθυράκια») αυτών (Rezaee, 2005).
- Χρησιμοποίηση λογιστικών μεθόδων (τεχνασμάτων) για αποκόμιση παράνομου κέρδους (Rezaee, 2005). Οι λογιστικές αυτές πρακτικές συνήθως περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση εικονικών εσόδων (π.χ. αναγνώριση εισοδημάτων από επενδύσεις ως έσοδα από κανονική λειτουργία, αναγνώριση μετρητών που προήλθαν από εκταμίευση δανείου ως έσοδα, αναγνώριση των επιστρεφόμενων ποσών από προμηθευτές ως έσοδα κ.ά.).
- Ενίσχυση των εσόδων μέσω πώλησης υποτιμημένων στοιχείων του Ενεργητικού (π.χ. ενσωμάτωση εισοδημάτων ή κερδών από επενδύσεις στα έσοδα).
- Μετάθεση εσόδων που αφορούν στην τρέχουσα χρήση, σε μεταγενέστερες χρήσεις.
- Μετάθεση εξόδων που αφορούν στην τρέχουσα χρήση, σε μεταγενέστερες ή προγενέστερες χρήσεις (π.χ. αποφυγή διαγραφής φθαρμένων/αλλοιωμένων και γενικά απαξιωμένων περιουσιακών στοιχείων, κεφαλαιοποίηση λειτουργικών εξόδων).
- Μετάθεση στην τρέχουσα χρήση εξόδων που αφορούν σε μελλοντικές χρήσεις, με την αιτιολογία «ειδικές χρεώσεις» (π.χ. αντικανονικός λογισμός αποσβέσεων τρεχόντων εξόδων έρευνας και ανάπτυξης κατά τη διάρκεια μιας εξαγοράς).
- Αποφυγή ή αποτυχία καταγραφής στοιχείων του παθητικού ή μη κανονική μείωσή τους (π.χ. ενσωμάτωση αμφισβητήσιμων αποθεματικών στο εισόδημα).

1.5.4 Συντελεστές της απάτης

Σύμφωνα με το μοντέλο ανάλυσης του φαινομένου της παραποίησης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, που ανέπτυξε ο Razaee (2002) έπειτα από ενδελεχή μελέτη των μεγαλύτερων εταιρικών σκανδάλων (Enron, WorldCom, Global Crossing κλπ.), πέντε είναι οι κύριοι συντελεστές της οικονομικής απάτης.

Συγκεκριμένα πρόκειται για τους εξής πέντε παράγοντες, οι οποίοι αλληλεπιδρούν:

- 1. Cooks** (τους μάγειρες), δηλαδή τα εμπλεκόμενα πρόσωπα. Σύμφωνα με τον Razaee στην συντριπτική πλειοψηφία των εταιρικών σκανδάλων που ήρθαν στο φως της δημοσιότητας, τα άτομα τα οποία συμμετείχαν, ενθάρρυναν και ενέκριναν την παραποίηση των οικονομικών καταστάσεων ήταν ο διευθύνων σύμβουλος και ο οικονομικός διευθυντής, η

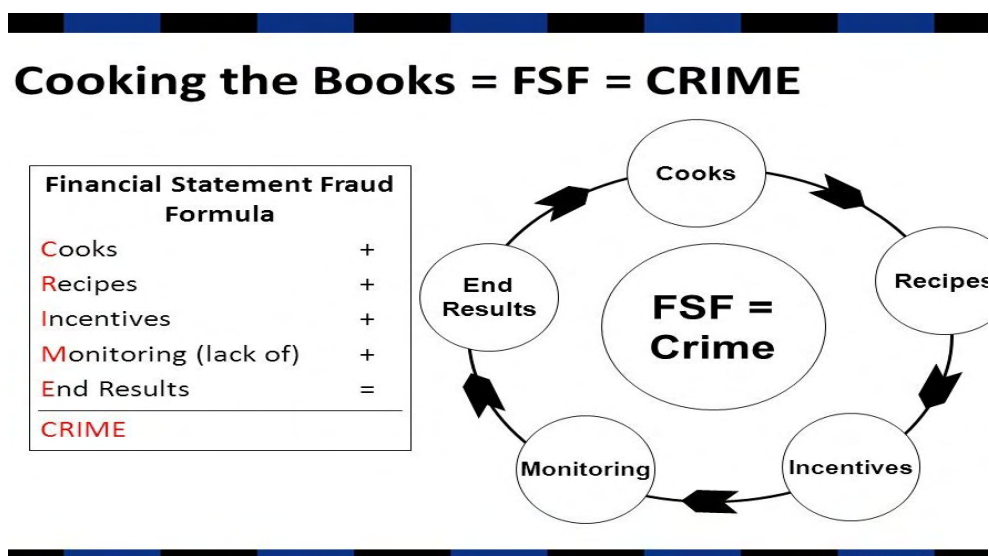
ανώτατη δηλαδή διοίκηση των εταιρειών, ενώ άλλα σχετιζόμενα άτομα ήταν οι εσωτερικοί και εξωτερικοί ελεγκτές και μέλη του διοικητικού συμβουλίου. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στο 60% των περιπτώσεων των παγκόσμιων εταιρικών σκανδάλων είχαν εμπλοκή άτομα από τον στενό πυρήνα της εταιρίας (Posey et al, 2013).

2. **Recipes** (τις συνταγές), δηλαδή τις μεθόδους, τις λογιστικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται για την αλλοίωση των οικονομικών καταστάσεων. Αυτές συνήθως περιλαμβάνουν την υπερτίμηση εσόδων και περιουσιακών στοιχείων, την υποτίμηση στοιχείων του παθητικού και των δαπανών, καθώς και πολιτικές διαχείρισης κερδών, δηλαδή τη διαστρέβλωσή τους ώστε να επιτευχθούν διάφοροι στόχοι ή προβλέψεις των αναλυτών. Οι χρησιμοποιούμενες τεχνικές παραποίησης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και αποτελεσμάτων είναι πάρα πολλές, ενώ συχνά διαπράττεται συνδυασμός τους ώστε να είναι δυσκολότερος ο εντοπισμός τους.
3. **Incentives** (τα κίνητρα), οι λόγοι που υποκινούν τις εταιρείες και τα λοιπά εμπλεκόμενα πρόσωπα στη διάπραξη της απάτης. Οι Gozman και Currie (2014) υποστηρίζουν ότι η πιθανότητα για απάτη αυξάνεται όταν υπάρχουν κίνητρα, όπως η ανάγκη εκπλήρωσης των στόχων ή της απόκρυψης ζημιών. Τα πιο ισχυρά κίνητρα, που απαντώνται σε όλες τις περιπτώσεις απάτης, είναι τα οικονομικά. Για παράδειγμα, ένα ανώτατο στέλεχος μιας μεγάλης εταιρείας έχει κάθε κίνητρο να παραποιήσει την οικονομική κατάσταση της επιχείρησης, εξωραϊζοντάς την, ώστε να αποκομίσει ίδια οφέλη, όπως υψηλότερες αποδοχές, πριμ αποζημίωσης και δικαιώματα προαίρεσης. Επίσης, ιδεολογικά και εγωκεντρικά κίνητρα, όπως η αναρρίχηση στην ιεραρχία με στόχο την απόκτηση εξουσίας και δύναμης, μπορεί να παίζουν και αυτά σημαντικό ρόλο στη διάπραξη της απάτης, ενώ θεμελιώδης κίνητρο για τις εταιρείες που είναι εισηγμένες είναι η πίεση να ανταπεξέλθουν τις χρηματιστηριακές προβλέψεις.
4. **Monitor** (την παρακολούθηση), δηλαδή τους προληπτικούς μηχανισμούς ελέγχου. Ως μηχανισμοί παρακολούθησης και ελέγχου νοούνται οι λειτουργίες άμεσης εποπτείας που ασκούνται από το διοικητικό συμβούλιο, την επιτροπή ελέγχου και τους εξωτερικούς ελεγκτές, αλλά και οι λειτουργίες έμμεσης εποπτείας από χρηματοοικονομικούς αναλυτές, θεσμικούς επενδυτές και τις τράπεζες.
5. **End results** (τα τελικά αποτελέσματα), δηλαδή τις επιπτώσεις διάπραξης της απάτης. Οι δυσμενείς επιπτώσεις για τις εταιρείες περιλαμβάνουν την αλλαγή της διοίκησης, την πτώχευση, τη δραστική μείωση της χρηματιστηριακής τους τιμής, τη διαγραφή τους από τα χρηματιστήρια. Όσο για τα εμπλεκόμενα στελέχη, οι συνέπειες μπορεί να είναι από

εξαναγκασμό σε παραίτηση ή απόλυση μέχρι και επιβολή δυσβάσταχτων προστίμων ή και επιβολή ποινής φυλάκισης, ενώ και οι ελεγκτές που συμμετέχουν στην απάτη υφίστανται σημαντικές προσωπικές και επαγγελματικές επιπτώσεις.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ακρωνύμια των πέντε αυτών παραγόντων, δημιουργείται η λέξη «**CRIME**», η οποία αποτελεί και την ονομασία του μοντέλου που ανέπτυξε ο Razaee. Βάσει του συγκεκριμένου μοντέλου, αν οι ανωτέρω παράγοντες συνδυαστούν, τότε δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις για να διαπραχθεί η απάτη.

Σχήμα 4: Το μοντέλο «**CRIME**» του Razaee (2002)

Πηγή: <http://slideplayer.com/slide/8634493/26/images/3/Financial+Statement+Fraud+Formula.jpg>

1.5.5 Συνέπειες

Η απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων επιφέρει πολλαπλές συνέπειες τόσο στα εμπλεκόμενα πρόσωπα και στις εταιρείες, όσο και στην κοινωνία γενικότερα.

1.5.5.1 Κοινωνικές

Μακροοικονομικά, τα κράτη υφίστανται σοβαρές απώλειες κεφαλαίων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε εποικοδομητικά προγράμματα προς όφελος του κοινωνικού συνόλου, π.χ. στην εκπαίδευση και την υγεία, αλλά και συνέπειες στην οικονομική ευημερία τους, όπως άλλωστε και οι επενδυτές που οι απώλειές τους μπορεί να αποδειχτούν μη ανακτήσιμες. Επιπλέον, οι αποκαλύψεις των φαινομένων εταιρικών σκανδάλων υπονομεύουν αισθητά την

εμπιστοσύνη στην εταιρική οικονομική πληροφόρηση και στους εταιρικούς κανονισμούς. Οδηγούν δε στην κατακρήμνιση της δημόσιας εμπιστοσύνης στις χρηματοοικονομικές αγορές (Abdulahi and Mansor, 2015), αλλά και σε αμφισβήτηση της αξιοπιστίας των οικονομικών πληροφοριών, ενθαρρύνοντας έτσι τη ρυθμιστική επέμβαση. Σημαντικός επίσης είναι και ο αντίκτυπος στην ηθική των ανθρώπων, καθώς δημιουργείται η λανθασμένη αντίληψη ότι "αφού το κάνουν όλοι, γιατί όχι κι εγώ", διαιωνίζοντας περαιτέρω την απάτη.

1.5.5.2 Εταιρικές

Κάποιες από τις συνέπειες που υφίστανται οι εταιρείες που εμπλέκονται σε απάτες αλλοίωσης των οικονομικών τους καταστάσεων, σύμφωνα με τον Wells (2005), είναι:

- Πτώση της χρηματιστηριακής τιμής, ενδεχόμενη πτώχευση, διαγραφή από το χρηματιστήριο
- Ουσιαστικές οικονομικές απώλειες
- Υπονόμευση της αξιοπιστίας, της ποιότητας, της διαφάνειας και της ακεραιότητας της διαδικασίας υποβολής οικονομικών εκθέσεων
- Πλήγμα στην παραγωγικότητα, την αποδοτικότητα και την καινοτομία, καθώς οι οικονομικοί πόροι απορροφώνται από άλλες δραστηριότητες
- Πλήγμα στη φήμη, με αρνητικά αποτελέσματα στις πωλήσεις, στην τιμή της μετοχής, στην εξεύρεση χρηματοδότησης
- Αύξηση του κόστους για νομική προστασία, με τεράστιες δαπάνες προσφυγής στα δικαστήρια

1.5.5.3 Προσωπικές

Αλλά και οι άνθρωποι, απλοί εργαζόμενοι ή ανώτατα στελέχη της διοίκησης, οι οποίοι καταφεύγουν σε παραβατικές συμπεριφορές υφίστανται συνέπειες, τόσο πρακτικές όσο και συναισθηματικές.

Ειδικά τα ανώτερα και ανώτατα στελέχη που εμπλέκονται σε μία απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων ενδέχεται να υποστούν τις ακόλουθες προσωπικές συνέπειες: 1) απώλεια της αποζημίωσής τους, 2) εξαναγκασμός σε παραίτηση ή ενδεχομένως απόλυση, 3) αποκλεισμός τους από ανώτατες θέσεις οποιονδήποτε άλλων εταιρειών και 4) επιβολή χρηματικών προστίμων ή ποινών φυλάκισης. Επιπλέον, οι ανωτέρω εμπλεκόμενοι στην απάτη μπορεί να αντιμετωπίσουν σημαντικές εσωτερικές, ψυχολογικές πιέσεις και

καταστάσεις έντονου στρες, λόγω της εσωτερικής πάλης και του φόβου ανίχνευσης, που μπορεί να οδηγήσουν και σε κλονισμό της υγείας τους, σωματικής και ψυχικής. Στους υπαλλήλους που συλλαμβάνονται συνήθως επιβάλλονται αστικές ποινές, ενώ ενδέχεται να τους επιβληθούν και ποινικές κυρώσεις.

1.5.6 Εντοπισμός και Πρόληψη

Η αποκάλυψη της απάτης αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προτεραιότητες στο κομμάτι των χρηματοοικονομικών αναφορών και γνωστοποιήσεων, καθώς επιφέρει σημαντικές οικονομικές απώλειες για τους επενδυτές (Dalnial et al., 2014b). Η πληθώρα των περιπτώσεων της απάτης έχει δείξει ότι υπάρχει μια ισχυρή ανάγκη για καλύτερες και αποτελεσματικότερες μεθόδους ανίχνευσης και αποτροπής της πιθανής απάτης. Για την πρόληψη της απάτης των οικονομικών καταστάσεων, οι οντότητες θα έπρεπε να εστιάζουν:

- Στη δημιουργία ενός θετικού, αλλά αυστηρού περιβάλλοντος ελέγχου
- Στην προσεκτική διαδικασία πρόσληψης (έντιμου και ηθικού) προσωπικού
- Στην παροχή κατάλληλης και συνεχούς εκπαίδευσης στους εργαζομένους
- Στην ανάπτυξη ενός ξεκάθαρα και κατανοητού κώδικα συμπεριφοράς και ηθικής.

Σύμφωνα με τον Picket (2001) η αποφυγή – πρόληψη της απάτης πρέπει να στηριχθεί σε μία βάση που αποτελείται από επτά (7) επίπεδα:

1. ύπαρξη ηθικού πλαισίου
2. διαμόρφωσης κουλτούρας
3. εστίαση στο προσωπικό με σωστές επιλογές ανά θέση εργασίας, εκπαίδευση και αξιολόγηση αυτών
4. ύπαρξη κώδικα συμπεριφοράς
5. υιοθέτηση πολιτικών ασφάλειας και λογοδοσίας
6. ύπαρξη λειτουργικών διαδικασιών
7. ύπαρξη συγκεκριμένων ρόλων και ευθυνών για κάθε εργαζόμενο

Παρόμοια ο Razaee (2005) για την ουσιαστική πρόληψη και αντιμετώπιση της απάτης προτείνει στρατηγικές, οι οποίες θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

- εκτίμηση της ευαισθησίας της επιχείρησης απέναντι στις απάτες (fraud vulnerability)

- εκτίμηση της δυνατότητας επικράτησης της εταιρείας έναντι των ανταγωνιστών σε περιβάλλον έντονου ανταγωνισμού (gamesmanship)
- ουσιαστική εταιρική διακυβέρνηση
- αξιόπιστες επιτροπές ελέγχου
- αποτελεσματικός εσωτερικός έλεγχος
- ανεξαρτησία των ελεγκτών

Μια από τις παραδοσιακές μεθόδους εντοπισμού της απάτης είναι αυτή που βασίζεται στις αναλυτικές διαδικασίες, οι οποίες περιλαμβάνουν: (α) την οριζόντια ανάλυση, δηλαδή τη σύγκριση δεδομένων διαχρονικά, (β) την κάθετη ανάλυση, δηλαδή τη μέτρηση ενός λογαριασμού ή ομάδας λογαριασμών ως ποσοστού ενός μεγαλύτερου συνόλου (ταυτόχρονα μπορεί να γίνει συνδυασμός της κάθετης με την οριζόντια ανάλυση) και (γ) την ανάλυση αποκλίσεων μεταξύ προϋπολογιζόμενων και πραγματοποιούμενων μεγεθών (Zack, 2013).

Οι επιχειρήσεις βρίσκονται σε διαρκή επαγρύπνηση για τον εντοπισμό φαινομένων απάτης, για την αποτελεσματικότερη μέτρηση και τον περιορισμό των κινδύνων της απάτης, χρησιμοποιώντας λογισμικά προγράμματα τελευταίας τεχνολογίας και εκπαιδεύοντας κατάλληλα τα στελέχη τους ώστε να είναι σε θέση να ανιχνεύσουν άμεσα την απάτη. Επιβάλλεται να αναπτύσσουν συνεχώς νέα και προηγμένα προγράμματα πρόληψης της οικονομική απάτης, να καθιερώνουν τις κατάλληλες πολιτικές και διαδικασίες, γνωστοποιώντας τις σε όλους και απαιτώντας πλήρη συμμόρφωση από όλους, ακόμα και από τα διοικητικά στελέχη, ενώ σε τακτά χρονικά διαστήματα θα πρέπει να τις αξιολογούν ως προς την αποτελεσματικότητά τους αναφορικά με την αποτροπή και τον εντοπισμό της λογιστικής απάτης. Ως πρακτικές τεχνικές πρόληψης της απάτης θα μπορούσαν να αναφερθούν οι κάρτες ελέγχου πρόσβασης, τα τείχη ηλεκτρονικής προστασίας (firewalls), οι σαρωτές περιεχομένου ιστοσελίδων και ηλεκτρονικών μηνυμάτων.

Εντέλει, οι οικονομικές μονάδες που κερδίζουν τη μάχη κατά της απάτης είναι αυτές που προβαίνουν σε έγκαιρη ενσωμάτωση και εφαρμογή νέων τεχνολογιών και τεχνικών ενάντια στην απάτη ή έχουν συνεργασία με ειδικούς στην πρόληψη της απάτης. Παράγοντες που μπορούν να συντελέσουν στην πρόληψη, καταστολή ή έστω περιορισμό των φαινομένων της απάτης αποτελούν η ορθή εταιρική διακυβέρνηση, που περιλαμβάνει διατάξεις υποχρεωτικής εφαρμογής και κώδικες εθελοντικής συμμόρφωσης, και η διαφάνεια, που πρέπει να διέπει όλες τις συναλλαγές και τις ακολουθούμενες λογιστικές πρακτικές.

1.5.7 Σύγχρονες Τεχνικές Ανίχνευσης της απάτης

Στο σύγχρονο εταιρικό περιβάλλον, οι υπολογιστικές μέθοδοι και οι τεχνικές διάγνωσης της απάτης, τις οποίες διαθέτουν οι αναλυτές τόσο εντός όσο και εκτός των επιχειρήσεων, έχουν εξελιχθεί σημαντικά. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής:

➤ Παλινδρόμηση

Επιλογή δείγματος εταιρειών που έχουν διαπράξει απάτη και εταιρειών που δεν έχει διαπιστωθεί ότι έχουν διαπράξει απάτη. Κατόπιν, μέσω εφαρμογής κατάλληλης στατιστικής ανάλυσης (αλγόριθμου), γίνεται σύγκριση ανάμεσα στα δύο είδη εταιρειών, ώστε να εντοπιστούν μεταβλητές που διαφέρουν σημαντικά ανάμεσα στις δύο ομάδες εταιρειών (π.χ. εμφανίζονται έντονα στη μία ομάδα, αλλά όχι στην άλλη), και έτσι να διαπιστωθεί ποιες είναι οι ενδείξεις λογιστικής απάτης.

➤ Δέντρα αποφάσεων

Είναι μια μορφή γραφήματος ή υποδείγματος δέντρου, που συνδυάζει τις εναλλακτικές αποφάσεις με τα πιθανά αποτελέσματά τους. Όπως και στην ανωτέρω μέθοδο, στο πρώτο βήμα («κλαδί») οι εταιρείες διαχωρίζονται σε αυτές που έχουν διαπράξει απάτη και αυτές που δεν έχουν διαπράξει απάτη, ξεκινώντας από τη μεταβλητή με τη μεγαλύτερη ικανότητα διαχωρισμού. Κατόπιν, οι εταιρείες διαχωρίζονται ξανά, ενώ το ίδιο συμβαίνει και στα επόμενα βήματα. Η παραπάνω διαδικασία ενσωματώνει την αναλογία ορθής και λανθασμένης κατάταξης, με σκοπό στο τέλος του «δέντρου» να αναφέρεται η πιθανότητα ορθής κατάταξης για κάθε διαδρομή «κλαδιών» και για το δέντρο συνολικά (Wei and Gaurav, 2010).

➤ *Ειδικά λογισμικά προγράμματα (π.χ. EnCase, Road MASSter, Office και Mail Recovery, IDEA Data Analysis, κ.ά.) συλλογής, επεξεργασίας και διαχείρισης ψηφιακών ή ηλεκτρονικών αποδείξεων*

Παραδείγματα τέτοιων αποδείξεων αποτελούν τα ηλεκτρονικά μηνύματα (π.χ. μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή ή κινητού τηλεφώνου), τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mails), οι ψηφιακές ταινίες (videos), τα αποθηκευμένα αρχεία λογιστικών προγραμμάτων, τα αρχεία προγραμμάτων (ιστορικό) περιήγησης στο διαδίκτυο κλπ. (Kranacher et al., 2010).

Είναι προφανές ότι οι τεχνικές εξαγωγής δεδομένων (Data Mining) που υποστηρίζουν ότι διαθέτουν προηγμένες ικανότητες πρόβλεψης της απάτης, θα μπορούσαν να διευκολύνουν τους ελεγκτές στην ανίχνευση της διαχειριστικής απάτης (Kirkos et al, 2007). Εξυπακούεται ότι η εφαρμογή των παραπάνω προγραμμάτων δύναται να πραγματοποιηθεί μόνο εφόσον δοθεί άδεια πρόσβασης στην ιδιωτική πληροφόρηση των εταιρειών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ

Οι περιπτώσεις εταιρικών σκανδάλων που ξέσπασαν σε ΗΠΑ (Enron, WorldCom, Tyco), Ιταλία (Parmalat), Ηνωμένο Βασίλειο (Barings Bank, Bank of Credit), Αυστραλία (HIH) κλπ., ήταν αποτελέσματα απάτης από ανώτερους υπαλλήλους, απερίσκεπτων πρακτικών διαχείρισης και επιτυχημένης δημιουργικής λογιστικής (Porter, 2009). Στην Αμερική ο όρος που χρησιμοποιείται κυρίως είναι η «απάτη» (fraud) και περιλαμβάνει τη σκόπιμη αλλοίωση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, με τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την πραγματοποίηση των παραποιήσεων να αναφέρονται ως μέθοδοι Δημιουργικής ή Επινοητικής Λογιστικής ('Creative Accounting') (Σπαθής, 2002). Η διαφορά μεταξύ απάτης και δημιουργικής λογιστικής είναι ότι η δεύτερη διενεργείται εντός των κανονιστικών πλαισίων (Jones, 2011). Η Δημιουργική Λογιστική υιοθετείται από τις επιχειρήσεις έτσι ώστε να βελτιώσουν την εικόνα τους στον κλάδο που δραστηριοποιούνται με απώτερο στόχο να προσελκύσουν κεφάλαια.

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο όρος "Δημιουργική Λογιστική" ('Creative Accounting') χρησιμοποιείται σχεδόν από τη δεκαετία του 1920, σύμφωνα με τον Baralexis (2004), ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες βρέθηκε έντονα στο προσκήνιο, απασχολώντας τόσο τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα, όσο και τους εμπλεκόμενους στις διεθνείς αγορές (επιχειρήσεις, επενδυτικό κοινό, ρυθμιστικές αρχές κ.α.).

Αποτελεί ξεχωριστό κλάδο της λογιστικής επιστήμης, ο οποίος περιλαμβάνει την παρουσίαση των οικονομικών στοιχείων με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτά να εμφανίζονται στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις με τρόπο διαφορετικό από αυτό που είναι. Συνίσταται δε στη σκόπιμη αποφυγή των ισχυόντων αρχών και κανονισμών ή στη σκόπιμη εκμετάλλευση της έλλειψης αρχών και κανονισμών, με απώτερο στόχο την επίτευξη ενός συγκεκριμένου αποτελέσματος. Επομένως, ως Δημιουργική Λογιστική θα μπορούσε να οριστεί η εκμετάλλευση των αδυναμιών των λογιστικών αρχών, κανόνων, κανονισμών και νόμων ή ακόμα και η παραβίαση αυτών από μια επιχείρηση, με στόχο την απεικόνιση των οικονομικών της καταστάσεων προς όφελός της.

2.2 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Δεν συναντάται στη βιβλιογραφία κάποιος ενιαίος ορισμός για το τι σημαίνει Δημιουργική Λογιστική. Μια σαφής αναφορά στον όρο 'Δημιουργική Λογιστική' γίνεται στο βιβλίο του δημοσιογράφου Ian Griffiths 'Creative Accounting' (1986) (Jones, 2011), ο οποίος την αναφέρει ως το πιο μεγάλο τέχνασμα από την εποχή του Δούρειου Ίππου. Επίσης, οι Watts and Zimmerman (1990) μίλησαν για λογιστικές πρακτικές και πρόσφεραν οδηγίες σχετικά με τη θετική Δημιουργική Λογιστική. Οι Amat et al. (1998) όρισαν τη Δημιουργική Λογιστική ως μια διαδικασία στην οποία προσφεύγουν οι λογιστές αξιοποιώντας τις γνώσεις τους, προκειμένου να επηρεάσουν τους λογαριασμούς της επιχείρησης. Σύμφωνα με τον Naser (1994), μέσω της Δημιουργικής Λογιστικής μπορεί να αλλάξει κανείς στοιχεία των Χ/Κ, ανάλογα με τη βούληση του συντάκτη τους, εκμεταλλευόμενος τους ισχύοντες κανόνες ή και αγνοώντας τους, με τον Jones (2011) να συμφωνεί, υποστηρίζοντας ότι οι μέθοδοι της Δημιουργικής Λογιστικής χρησιμοποιούν την ευελιξία της λογιστικής, δρώντας εντός του εκάστοτε ρυθμιστικού πλαισίου, ώστε να διαχειριστούν τη μέτρηση και την παρουσίαση των λογαριασμών, δίνοντας προτεραιότητα στα συμφέροντα αυτών που συντάσσουν τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις και όχι των χρηστών. Οι Shah et al (2011) υπογράμμισαν ότι η Δημιουργική Λογιστική είναι ένα όπλο το οποίο χρησιμοποιείται από τις εταιρείες σε κρίσιμες καταστάσεις, αναλόγως με το ηθικό περιβάλλον της κάθε εταιρείας. Ακόμη, οι Yadav et al. (2014) παρουσίασαν μια θετική προοπτική των μεθόδων της Δημιουργικής Λογιστικής, προσπαθώντας να βρουν τρόπους να εξομαλυνθεί η όποια επίδρασή τους στον ισολογισμό. Ενώ κατά τον Bhasin (2016c) η Δημιουργική Λογιστική ορίζεται ως η χειραγώγηση των οικονομικών στοιχείων μιας επιχείρησης ούτως ώστε να επιτευχθεί ένας «προκαθορισμένος» στόχος.

Ωστόσο, υπάρχουν και άλλοι οι οποίοι επισήμαναν εντόνως τη "σκοτεινή" πλευρά της Δημιουργικής Λογιστικής. Σύμφωνα με τους Mulford and Comiskey (2002), η Δημιουργική Λογιστική ορίζεται ως οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στα πλαίσια του χρηματοοικονομικού παιχνιδιού, συμπεριλαμβανομένης της επιθετικής επιλογής της εφαρμογής των λογιστικών αρχών, της ψευδούς υποβολής οικονομικών εκθέσεων, και οποιωνδήποτε άλλων μέτρων που λαμβάνονται ως προς τη διαχείριση των εσόδων. Οι Vladu and Matis (2010) υποστήριξαν ότι προκειμένου οι εταιρείες να προσελκύσουν επενδυτές και να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των ενδιαφερομένων μερών, καταφεύγουν σε ύποπτες και ανήθικες πρακτικές αρνητικής Δημιουργικής Λογιστικής. Επίσης, οι Gherai and Balaciu (2011) προειδοποίησαν ότι η τύχη

μιας εταιρείας βρίσκεται σε κίνδυνο, όταν καταφεύγει σε πρακτικές Δημιουργικής Λογιστικής, καθώς αυτές προσφέρουν στην εταιρεία μόνο βραχυπρόθεσμα οφέλη, ενώ στο τέλος συνήθως καταλήγουν σε απάτες. Συμπερασματικά, μέσω των πρακτικών της Δημιουργικής Λογιστικής, τα οικονομικά στοιχεία των επιχειρήσεων παρουσιάζονται με τρόπο πιο ελκυστικό για τους ενδιαφερόμενους, είτε αυτοί είναι επιχειρήσεις, μέτοχοι, επενδυτές, πιστωτές, αν και πολλές φορές καταλήγει να θεωρείται ανεπιθύμητη πρακτική λόγω των παραπλανητικών πληροφοριών που παρέχει.

Ο Baralexis (2004) υποστήριξε ότι η Δημιουργική Λογιστική μπορεί να ασκηθεί βάσει δύο πρακτικών: Η πρώτη, η θεμιτή, εκμεταλλεύεται τα όποια κενά εντοπίζονται στις λογιστικές αρχές με σκοπό την παραποίηση του οικονομικού αποτελέσματος. Αντιθέτως η δεύτερη, η αθέμιτη, καταστρατηγεί και παραβιάζει τις αρχές αυτές, στρεβλώνοντας σκοπίμως τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις και τα αποτελέσματα, ενώ παραπληροφορεί και παραπλανεί τα ενδιαφερόμενα μέρη. Οι εταιρείες δεν επιλέγουν έναν εκ των τρόπων εφαρμογής της Δημιουργικής Λογιστικής, αλλά δυνητικά μπορούν να ασκούν και τις δύο μεθόδους ταυτόχρονα. Χρησιμοποιώντας τις πρακτικές της Δημιουργικής Λογιστικής, οι διοικήσεις μπορούν να αλλάξουν την εντύπωση για την επιχειρησιακή απόδοση των εταιρειών τους (Mulford and Comiskey, 2002).

2.3 ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Στη Διεθνή Βιβλιογραφία απαντώνται πολλές επιμέρους έννοιες που χρησιμοποιούνται παράλληλα με τον όρο “Δημιουργική Λογιστική”, όπως για παράδειγμα (Jones, 2011; Mulford και Comiskey, 2002; Spathis et al., 2002):

➤ **‘Aggressive Accounting’**: Είναι σχεδόν ταυτόσημος όρος με τη “Δημιουργική Λογιστική”. Αναφέρεται στη σκόπιμη επιλογή και χρήση των λογιστικών αρχών και κανόνων που πραγματοποιούνται με σκοπό να επιτευχθούν συγκεκριμένα, επιθυμητά αποτελέσματα (π.χ. υψηλότερα έσοδα).

➤ **‘Earnings Management’**: Χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από τους ακαδημαϊκούς. Αναφέρεται στη δραστική χειραγώγηση των κερδών, την οποία προσφέρει η ευελιξία της λογιστικής, προς ένα προκαθορισμένο στόχο, που έχει οριστεί είτε από τη διοίκηση, είτε από προβλέψεις των αναλυτών. Σύμφωνα με τον Beneish (1999) χειραγώγηση κερδών υφίσταται στην περίπτωση που η διοίκηση μιας επιχείρησης παραβιάζει τις Γενικά Αποδεκτές Λογιστικές

Αρχές (GAAP) προκειμένου να παρουσιάσει μια ευνοϊκή εικόνα της χρηματοοικονομικής απόδοσης της επιχείρησης. Παραδείγματα χειραγώγησης κερδών περιλαμβάνουν την επιλογή μεθόδου αποτίμησης (π.χ. LIFO ή FIFO), την ωφέλιμη διάρκεια ζωής ή τα ποσοστά απόσβεσης για τα περιουσιακά στοιχεία.

➤ **‘Impression Management’**: Είναι ευρύτερος όρος. Αναφέρεται στην προσπάθεια της Διοίκησης να επηρεάσει τις οικονομικές εκθέσεις προς όφελός της, δίνοντας στους χρήστες την εντύπωση που αυτή θέλει για την εταιρεία, μέσω συγκεκριμένων τεχνικών παρουσίασης, όπως συνοπτικών εκθέσεων, γραφημάτων και φωτογραφιών.

➤ **‘Income/Profit Smoothing’**: Αναφέρεται στη χρήση λογιστικών τεχνικών ώστε να διασφαλίζεται σταθερή κερδοφορία, δηλαδή να συγκρατούνται τα πολύ υψηλά κέρδη ώστε να χρησιμοποιηθούν σε δύσκολες οικονομικά περιόδους (“cookie jar accounting”) και να ενισχύονται τα χαμηλά κέρδη.

➤ **‘Financial Accounting Games’** (Οικονομικά Λογιστικά Παίγνια).

2.4 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΥΝΟΟΥΝ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΜΕΘΟΔΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες στο κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον οι οποίοι ωθούν τις επιχειρήσεις στο να καταφεύγουν σε λογιστικές πρακτικές, θεμιτές ή αθέμιτες, όπως οι συνθήκες του κλάδου, η άντληση κεφαλαίων από το χρηματιστήριο, η εξασφάλιση τραπεζικής χρηματοδότησης ή η φοροδιαφυγή. Σύμφωνα με τον Jones (2011) τα κίνητρα αυτά μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις γενικές κατηγορίες:

- 1) **Προσωπικά κίνητρα** (προαγωγή, αύξηση μισθού, αύξηση του bonus που συνδέεται με την επίτευξη συγκεκριμένου στόχου, αύξηση των δικαιωμάτων προαίρεσης, διασφάλιση της θέσεως εργασίας, προσωπική ικανοποίηση)
- 2) **Πιέσεις για ικανοποίηση προσδοκιών της αγοράς**, δηλαδή των επενδυτών, των κεφαλαιαγορών και των χρηματοοικονομικών αναλυτών
- 3) **Ειδικές συνθήκες** (εξαγορές και συγχωνεύσεις, έκδοση νέων μετοχών, εξασφάλιση χρηματοδότησης, πολιτικές πιέσεις, χρήση ‘big bath’ πρακτικών από τη νέα διοίκηση ώστε να ωραιοποιηθεί η απόδοσή της σε σχέση με την προηγούμενη διοίκηση, κ.ά.)
- 4) **Συγκάλυψη της παραποίησης**, η οποία ήδη έχει συντελεστεί.

Από την πλευρά του ο Zack (2013) διέκρινε ως κίνητρα για ωραιοποίηση των οικονομικών καταστάσεων: 1) την επίτευξη των στόχων, 2) την ικανοποίηση των δανειακών απαιτήσεων, 3) την επίτευξη οικονομικών μεγεθών που επιφέρουν μεγαλύτερες αποδοχές, 4) την επίτευξη της υψηλότερης δυνατής τιμής σε μια εξαγορά ή συγχώνευση, 5) την επίτευξη της υψηλότερης δυνατής τιμής μιας μετοχής κατά την είσοδό της στην χρηματιστηριακή αγορά, 6) τη διαχρονική σταθερότητα και 7) τη μείωση της αξίας της μετοχής σε περίπτωση διάσπασης της εταιρείας.

Τα ανωτέρω κίνητρα/παράγοντες μπορούν να εντοπιστούν γενικευμένα στην παγκόσμια αγορά. Όσον αφορά στα ελληνικά δεδομένα, οι Baralexis (2004) και Καζαντζής (2006) διερεύνησαν και εντόπισαν τους παράγοντες που οδηγούν μια επιχείρηση στο να επηρεάσει τα οικονομικά της αποτελέσματα, με τους κυριότερους να είναι οι εξής:

➤ ***Υψηλή φορολογία εισοδήματος και περιορισμένος εξωτερικός έλεγχος, που οδηγούν σε προσπάθειες φοροδιαφυγής***

Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές που ισχύουν στη χώρα μας ωθούν τις επιχειρήσεις και ειδικά τις μικρομεσαίες, σε πρακτικές παραποίησης των οικονομικών τους αποτελεσμάτων, ώστε να μειώσουν τα εμφανιζόμενα κέρδη και άρα και την αντίστοιχη φορολογική επιβάρυνση (Καζαντζής, 2006). Εκμεταλλευόμενες επομένως οι επιχειρήσεις τα κενά που μπορεί να υπάρχουν στη φορολογική νομοθεσία (ή και παραβιάζοντας την), καθώς και τις ελλείψεις των ελεγκτικών μηχανισμών, προσπαθούν να αποφύγουν την υπερ-φορολόγηση (Baralexis, 2004).

➤ ***Ενθάρρυνση από το ίδιο το νομοθετικό πλαίσιο***

Η ελληνική νομοθεσία είναι εξαιρετικά περίπλοκη και πολυδαίδαλη, με συνεχείς αλλαγές και τροποποιήσεις, δίνοντας ταυτόχρονα πολλές ευκαιρίες εξάσκησης πρακτικών δημιουργικής λογιστικής.

➤ ***Αδύναμη εταιρική δομή των οικονομικών οντοτήτων***

Στην ελληνική πραγματικότητα συχνά απαντώνται επιχειρήσεις με αμιγώς οικογενειακό χαρακτήρα, περισσότερο επιρρεπείς σε πρακτικές χειραγώγησης κερδών.

➤ ***Έντονος επιχειρηματικός ανταγωνισμός*** (Καζαντζής, 2006)

Το άκρως ανταγωνιστικό περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις σήμερα, οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες, καθώς και οι προσπάθειες καθιέρωσης και

ισχυροποίησης της θέσης των εταιρειών στον κλάδο τους, μπορούν να τις οδηγήσουν σε παραποίηση των οικονομικών τους καταστάσεων, εκλογικεύοντας την απάτη ως μια πράξη δικαιολογημένη.

➤ ***Χρηματοδότηση - Άντληση κεφαλαίων από το Χρηματιστήριο***

Για να μπορέσει μια εταιρεία να χρηματοδοτηθεί επαρκώς, θα πρέπει να παρουσιάζει ανοδικές τάσεις των βασικών οικονομικών μεγεθών της, υψηλούς χρηματοοικονομικούς δείκτες και γενικότερα μια υγιή χρηματοοικονομική εικόνα (Καζαντζής, 2006).

➤ ***Κίνδυνος χρεοκοπίας ή κατάσχεσης***

Είναι σύνηθες οι εταιρείες που βρίσκονται σε δυσμενή οικονομική κατάσταση να προσπαθούν να αποφύγουν έναν ενδεχόμενο κίνδυνο χρεοκοπίας ή κατάσχεσης, παραποιώντας τις οικονομικές τους καταστάσεις, προκειμένου να εμφανίζεται βελτιωμένη η εξωτερική τους εικόνα (Kanarickienė and Grundienė, 2015).

➤ ***Αδυναμίες του λογιστικού επαγγέλματος και περιορισμένη ευθύνη του***

Επικρατεί γενικά η αντίληψη ότι μεγάλο ποσοστό των λογιστών δεν έχει την κατάλληλη κατάρτιση και εξειδίκευση που απαιτείται (Τσακλάγκανος, 2005), ούτε ενημερώνεται για τις συνεχείς αλλαγές στα φορολογικά δρώμενα, ενώ πιστεύεται ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων οι λογιστές ακολουθούν τις υποδείξεις του επιχειρηματία ή της διοίκησης όσον αφορά στη διαχείριση των οικονομικών αποτελεσμάτων. Σε σχέση με την ευθύνη που επωμίζονται, μόλις το 2002 τους αναγνωρίστηκε νομική ευθύνη για τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις που υπογράφουν, αλλά γεγονός είναι ότι ο λογιστικός κλάδος δεν έχει προσαρμοστεί πλήρως όσον αφορά στις ευθύνες που του αναλογούν.

➤ ***Προσωπικές φιλοδοξίες και οικονομικά κίνητρα των υψηλόβαθμων στελεχών***

Οι προσωπικές φιλοδοξίες ενθαρρύνονται από την πολιτική των εταιρειών να επιβραβεύουν όσους επιτυγχάνουν τους στόχους που θέτουν, με τα στελέχη τα οποία παράγουν αποτελέσματα να αμείβονται καλά, να επαινούνται και να προάγονται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα στελέχη να ωθούνται να καταφύγουν σε οποιαδήποτε μέθοδο προκειμένου να ανελιχθούν στην ιεραρχία και να αποκομίσουν σημαντικά οικονομικά οφέλη (Καζαντζής, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ – ΕΛΕΓΧΟΣ

3.1 ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ

3.1.1 Ορισμός

«Ελεγκτική είναι σύνολο κανόνων, αρχών και ενεργειών, με βάση τις οποίες διενεργείται κάθε Λογιστικοδιαχειριστικός έλεγχος με σκοπό τη διατύπωση αιτιολογημένων συμπερασμάτων σχετικά με κάποια οικονομική διαχείριση» (Τσακλάγκανος, 2005). Σύμφωνα με τον Δήμου (2000), η ελεγκτική έγκειται στο σύνολο των αρχών που αποσκοπούν στον προσδιορισμό του είδους, της έκτασης και του τρόπου διενέργειας της ελεγκτικής διαδικασίας, καθώς και των ενεργειών (ιδιαίτερα των διαχειριστικών) των αρμοδίων για την πρόληψη λαθών ή καταχρήσεων ή για την εξακρίβωση της ακρίβειας και της νομιμότητας των οικονομικών καταστάσεων. Ο Καζαντζής (2006) την όρισε ως τη διαδικασία συστηματικής συγκέντρωσης και αξιολόγησης, από ένα ανεξάρτητο άτομο, των ελεγκτικών τεκμηρίων, που αφορούν σε μετρήσιμες πληροφορίες (π.χ. οι οικονομικές καταστάσεις) μιας επιχείρησης, προκειμένου να εξακριβωθεί και να γνωστοποιηθεί στους χρήστες το κατά πόσο οι πληροφορίες αυτές ανταποκρίνονται σε προκαθορισμένα κριτήρια (π.χ. στις κοινώς αποδεκτές λογιστικές αρχές).

Αποτελεί το σύνολο εκείνο των αρχών, κανόνων και ενεργειών που στοχεύουν στην ορθή χρήση της λογιστικής, στη διαπίστωση πράξεων, παραλείψεων ή παραποιήσεων των οικονομικών και λογιστικών στοιχείων και εντέλει στη διατύπωση αιτιολογημένων συμπερασμάτων σχετικά με την διενεργούμενη οικονομική διαχείριση.

3.1.2 Αντικείμενο - Ρόλος

Η ελεγκτική γενικά ασχολείται με την αξιολόγηση της εσωτερικής οικονομικής κατάστασης και την αποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών μιας εταιρείας ή ενός οργανισμού (Hayes et al, 2005). Είναι ένας από τους πιο δυναμικούς κλάδους της Οικονομικής Επιστήμης και της λογιστικής ειδικότερα, με κύριο αντικείμενό της τον έλεγχο των μεθόδων και των κανονισμών που εφαρμόστηκαν από τις επιχειρήσεις (ανώνυμες εταιρείες) κατά τη διάρκεια του κάθε διαχειριστικού έτους. Ο ρόλος που επιτελεί η Ελεγκτική είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Σχετίζεται με την επίδειξη αντικειμενικότητας, αμεροληψίας και ανεξαρτησίας αναφορικά με το έργο της, αλλά επίσης συμβάλει ουσιαστικά στην επίτευξη υψηλής ποιότητας

της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, η οποία με τη σειρά της εξασφαλίζει την ορθολογικότερη επένδυση και εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της κοινωνίας. Επίσης, η ελεγκτική ανιχνεύει τις πιθανές ελλείψεις, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι δαπάνες και να εξαλείφονται οι σπατάλες. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα σχετικό νέο και ξεχωριστό πεδίο στην επαγγελματική ελεγκτική αρχή αποτελεί και η ελεγκτική της άπατης λόγω της μεγάλης αύξησης του οικονομικού εγκλήματος, των καταχρήσεων και δόλιων πράξεων, που δημιούργησαν την ανάγκη ειδικού ελέγχου σε τέτοια θέματα.

Ειδικά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, οι μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην ελεγκτική και στον κλάδο των ελεγκτών ειδικότερα είναι πολυάριθμες και σημαντικές, με κυριότερες την απελευθέρωση του ελεγκτικού επαγγέλματος και την καθιέρωση του θεσμού των ανεξάρτητων Ορκωτών Ελεγκτών, την ίδρυση Ελεγκτικών εταιρειών, την καθιέρωση των Διεθνών Λογιστικών Προτύπων (ΔΛΠ), των Διεθνών Προτύπων Χρηματοοικονομικής Αναφοράς ή Πληροφόρησης (ΔΠΧΠ), των Διεθνών Ελεγκτικών Προτύπων (ΔΕΠ), καθώς και των Ελληνικών Λογιστικών Προτύπων (ΕΛΠ) στη Χώρα μας, τα οποία εναρμονίστηκαν με τα Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα.

3.1.3 Βασικοί σκοποί (Τσακλάγκανος, 2005):

- Πρόληψη των εκούσιων ή ακούσιων λογιστικών λαθών, σφαλμάτων, παραλείψεων, απατών (μέσω του προληπτικού ελέγχου).
- Αποκάλυψη και καταστολή των εκούσιων ή ακούσιων λαθών, σφαλμάτων, παραλείψεων, απατών (μέσω του κατασταλτικού ελέγχου).
- Αξιολόγηση της σύνταξης και πιστοποίηση της ακρίβειας και της ορθότητας των χρηματοοικονομικών καταστάσεων (μέσω του ελέγχου επιβεβαίωσης).

3.2 ΕΛΕΓΧΟΣ

3.2.1 Ορισμός

Ο «Έλεγχος» είναι μια σειρά αξιολογήσεων, ώστε μετά το πέρας τους να εκφραστεί μία αντικειμενική και σύμφωνα με συγκεκριμένες αρχές, κρίση όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα των ενεργειών της εταιρείας, σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς της (Παπαδάτου, 2005). Η Διεθνής Επιτροπή Ελεγκτικών Προτύπων (IAPC) όρισε τον έλεγχο

ως την αντικειμενική εξέταση των οικονομικών στοιχείων μιας εταιρείας ή ενός οργανισμού, ανεξαρτήτως νομικής μορφής, κερδοσκοπικού ή μη σκοπού, με σκοπό να εκφέρει γνώμη επί αυτών. Ορίζεται ως η συστηματική έρευνα επί των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και διαδικασιών μιας οικονομικής μονάδας, η οποία στηρίζεται σε συγκεκριμένες ενέργειες. Είναι μια διαδικασία που αποσκοπεί στην επαλήθευση της ειλικρίνειας των οικονομικών ισχυρισμών και των διαβεβαιώσεων τρίτων (Παπαστάθης, 2003), ενώ όταν ένας ελεγκτής αποτυγχάνει να διορθώσει ή να αποκαλύψει τις λανθασμένες διατυπώσεις ή παραλείψεις στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, μιλάμε για αποτυχία του ελέγχου Palmrose (1988). Ο ορθός και συστηματικός έλεγχος από την ίδια την εταιρεία, όσο και από εξωτερικούς παράγοντες, είναι η μόνη λύση του προβλήματος των λογιστικών απατών.

3.2.2 Βασικοί σκοποί (Νεγκάκης και Ταχυνάκης, 2013)

- Έγκριση, ανάλυση και σχολιασμός της ακρίβειας και της εγκυρότητας των χρηματοοικονομικών καταστάσεων.
- Πρόληψη, εντοπισμός, αποκάλυψη και καταστολή λογιστικών ακούσιων ή εκούσιων λαθών, σφαλμάτων, παραλείψεων, απατών κλπ.
- Αξιολόγηση της σύνταξης και της παράθεσης διαφόρων επιμέρους σημείων των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, τα οποία συχνά αποτελούν ενδιαφέροντα και ενδεικτικά στοιχεία για την πορεία της επιχείρησης και τις τάσεις που επικρατούν μέσα σ' αυτή (π.χ. κύκλος εργασιών, κοστολόγια, πιστοληπτική ικανότητα, εσωτερική αξία μετοχών κ.ά.).
- Πιστοποίηση της επάρκειας ή μη της διαχρονικής κατάρτισης των πάσης φύσης αριθμοδεικτών.
- Καθορισμός των αδυναμιών και υπογράμμιση των ατελειών στο όλο κύκλωμα της επιχειρησιακής και διαχειριστικής απεικόνισης.
- Στάθμιση των πιθανοτήτων ικανοποίησης των κάθε λογής απαιτήσεων της επιχείρησης, με σκοπό να υπολογιστούν οι πιθανές επισφάλειες και να σχηματιστούν οι σωστές προβλέψεις.

3.2.3 Υποκείμενο του ελέγχου

Ως υποκείμενο του ελέγχου ορίζεται ο ελεγκτής, ο οποίος έχει την ευθύνη της κατάστροφησης, του προγραμματισμού και εντέλει της διενέργειας της ελεγκτικής διαδικασίας. Οι ελεγκτές διακρίνονται σε εσωτερικούς και εξωτερικούς, οι οποίοι διαθέτουν διαφορετικά ουσιαστικά και τυπικά προσόντα, όπως διαφέρει και η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των πράξεων πιστοποίησης που εκδίδουν.

3.2.4 Αντικείμενο του ελέγχου

Αντικείμενο του ελέγχου, στα πλαίσια της χρηματοοικονομικής ελεγκτικής, αποτελεί ο τρόπος και κυρίως η αξιοπιστία της μέτρησης και παρουσίασης των χρηματοοικονομικών μεγεθών μιας οικονομικής μονάδας. Ελέγχεται αναγκαστικά το λογιστικό σύστημα βάσει του οποίου γίνεται η αρχική μέτρηση και αναφορά, ο τρόπος οργάνωσης της μονάδας, οι αρχές που διέπουν τη λειτουργία της, καθώς και η επάρκεια των εμπλεκόμενων συστημάτων (Κάντζος και Χονδράκη, 2006).

3.2.5 Διακρίσεις

Οι έλεγχοι, βάσει διαφόρων κριτηρίων, διακρίνονται:

➤ *Ανάλογα με το πρόσωπο που τους διενεργεί, σε* (Παπαστάθης, 2003):

α. Εσωτερικούς, οι οποίοι διενεργούνται από υπαλλήλους της οικονομικής μονάδας, ξεκινούν δηλαδή από την επιμέλεια της ίδιας της μονάδας (Cheung and Qiang, 1997),

β. Εξωτερικούς, οι οποίοι διενεργούνται από εξωτερικούς φορείς (ελεγκτικά όργανα του κράτους και από ελεγκτικές εταιρίες με τους ορκωτούς λογιστές) και οι οποίοι δεν έχουν και δεν πρέπει να έχουν καμία σχέση με την ελεγχόμενη οικονομική μονάδα.

➤ *Ανάλογα με το εύρος, την έκταση και το βάθος τους, σε:*

α. Ειδικούς, τους ελέγχους δηλαδή που αφορούν σε ένα συγκεκριμένο τομέα ή θέμα σε μια εταιρεία, όπως για παράδειγμα ο έλεγχος προμηθειών, εισπράξεων και πληρωμών,

πωλήσεων, διαχείρισης αποθεμάτων, διασφάλισης της ποιότητας κ.ά., οι οποίοι διενεργούνται αιφνιδιαστικά ώστε να αποκαλυφθούν λάθη ή απάτες,

β. Γενικούς, τους ελέγχους που ασχολούνται με το σύνολο των δραστηριοτήτων μιας οικονομικής μονάδας (Νεγκάκης και Ταχυνάκης, 2013), όπως είναι ο έλεγχος του ισολογισμού τέλους χρήσης.

➤ *Ανάλογα με την περιοδικότητά τους, σε:*

α. Μόνιμους ή Διαρκείς, όσους διενεργούνται καθ' όλη τη διάρκεια του διαχειριστικού έτους, σε συνεχή βάση (ουσιαστικά πρόκειται για τους προληπτικούς ελέγχους),

β. Τακτικούς ή Περιοδικούς, όσους διενεργούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα (έτος, εξάμηνο, τρίμηνο), αποκλειστικά από τους εσωτερικούς ελεγκτές,

γ. Έκτακτους ή Περιστασιακούς, όσους διενεργούνται σε κάποια τυχαία χρονική στιγμή, π.χ. κατά τη λήψη μιας συγκεκριμένης οικονομικής απόφασης ή κατόπιν συγκεκριμένης καταγγελίας.

➤ *Ανάλογα με τον σκοπό τον οποίο εξυπηρετούν, σε:*

α. Προληπτικούς, όσους στοχεύουν στην πρόληψη λαθών κατά την τήρηση των λογαριασμών και των διαδικασιών, καθώς και του κινδύνου ('control'),

β. Κατασταλτικούς, όσους διενεργούνται κατόπιν της εκτέλεσης μιας πράξης, αποκλειστικά από τους εσωτερικούς ελεγκτές, αποβλέποντας στην εξακρίβωση της εφαρμογής των διαδικασιών, αλλά και στον εντοπισμό και την καταστολή εκούσιων ή ακούσιων σφαλμάτων, ατασθαλιών, κλοπών και κακής διαχείρισης των πόρων.

➤ *Ανάλογα με την ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου ή μη, σε:*

α. Υποχρεωτικούς, όσους δηλαδή επιβάλλονται από νομοθετικές διατάξεις ή από διάφορες υπηρεσίες και η μη διενέργειά τους επισύρει κυρώσεις και ποινές,

β. Προαιρετικούς, όσους επιβάλλονται από τη διοίκηση ή τους μετόχους για δική τους χρήση.

Όλα τα παραπάνω είδη των ελέγχων συνυπάρχουν σε μία οικονομική μονάδα, συνδυάζονται και αλληλοσυμπληρώνονται, εντούτοις η βασικότερη διάκριση των ελέγχων θεωρείται αυτή σε εσωτερικό και εξωτερικό έλεγχο (Καζαντζής, 2006).

3.2.6 Ελεγκτικά Πρότυπα

Οι βασικές κατηγορίες Διεθνών Προτύπων Λογιστικού Ελέγχου, με τα οποία πρέπει να συμμορφώνονται διεθνώς όλες οι επιχειρήσεις είναι οι εξής (OLAF, 2016):

1. Τα Πρότυπα της Επιτροπής Διεθνών Ελεγκτικών και Ασφαλιστικών Προτύπων ('International Auditing and Assurance Standards Board', IAASB), τα οποία εκδίδονται από τη Διεθνή Ομοσπονδία Λογιστών ('International Federation of Accountants', IFAC).

2. Τα Διεθνή Πρότυπα των Ανώτατων Οργάνων Ελέγχου ('International Standards of Supreme Audit Institutions', ISSAI), που εκδίδει ο Διεθνής Οργανισμός των Ανωτάτων Οργάνων Ελέγχου ('International Organisation of Supreme Audit Institutions', INTOSAI).

3. Τα Πρότυπα του Ινστιτούτου Εσωτερικών Ελεγκτών ('Institute of Internal Auditors', IIA).

Η ενσωμάτωση των διεθνών προτύπων στην ελληνική νομοθεσία πραγματοποιήθηκε με το **Νόμο 4308/2014**, οπότε και υιοθετήθηκαν τα νέα **Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα (Ε.Λ.Π.)**, γεγονός που αποτέλεσε ένα αναγκαίο και σημαντικό βήμα για τη δημιουργία ενός ελκυστικού και ασφαλούς επιχειρηματικού περιβάλλοντος.

3.3 ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΈΛΕΓΧΟΣ

Η ανάγκη του ελέγχου των ενεργειών της διοίκησης και της ασκηθείσας διαχείρισης, του περιορισμού των αλόγιστων δαπανών, του ορθού καταμερισμού και διαχείρισης των διαθέσιμων μέσων και πόρων, της δημιουργίας των κατάλληλων συνθηκών που να εξασφαλίζουν την επίτευξη των στόχων των επιχειρήσεων, καθώς και της ανάληψης μεγαλύτερων επιχειρηματικών κινδύνων προς αυτή την κατεύθυνση, έχει επιβάλει τον Εσωτερικό Έλεγχο ως αρωγό στο έργο της διοίκησης.

Αρμοδιότητά του είναι η αντικειμενική αξιολόγηση και η περιοδική επιθεώρηση της επάρκειας λειτουργίας του Συστήματος Εσωτερικού Ελέγχου, η εύρυθμη λειτουργία της επιχείρησης και ο περιορισμός των αρνητικών συνεπειών που μπορούν να προκληθούν από την ανάληψη των επιχειρηματικών κινδύνων. Σύμφωνα με τους Cohen & Sayag (2010), κύριος σκοπός του εσωτερικού ελέγχου είναι να βελτιώνει την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα της οικονομικής μονάδας, μέσω εμπειριστατωμένης και εποικοδομητικής κριτικής, περιορίζοντας ή εξαλείφοντας τον επιχειρηματικό κίνδυνο. Ουσιαστικά, αντικειμενικός σκοπός του είναι να εξετάζει εάν οι διαδικασίες που έχουν θεσπιστεί, διασφαλίζουν την προστασία της περιουσίας, την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και την εφαρμογή των οδηγιών της διοίκησης, προάγοντας έτσι τη βελτίωση της αποδοτικότητας και τη ν πραγματοποίηση των στόχων της επιχείρησης (Παπαστάθης, 2014). Αρωγοί στο έργο του είναι η ανώτατη διοίκηση και το Δ.Σ., ως τα όργανα που του παρέχουν τις γενικές κατευθυντήριες αναφορικά με την έκταση των ελεγκτικών εργασιών του.

3.3.1 Πεδίο εφαρμογής - Στόχοι

Σύμφωνα με τον Λουμιώτη (2010) το Διεθνές Ελεγκτικό Πρότυπο 300 καθορίζει το πεδίο εφαρμογής του Εσωτερικού Ελέγχου, σύμφωνα με το οποίο ο εσωτερικός ελεγκτής θα πρέπει να εξετάζει και να αξιολογεί την επάρκεια και την αποτελεσματικότητα του συστήματος εσωτερικού ελέγχου της εταιρείας. Το πεδίο δράσης του δεν περιορίζεται μόνο στον έλεγχο των οικονομικών καταστάσεων, αλλά είναι ευρύτερο, καθώς αξιολογεί και ελέγχει όλες τις λειτουργίες και δραστηριότητες που μπορεί να έχουν ελεγκτικό ενδιαφέρον, προσφέροντας συμβουλευτικές υπηρεσίες βάσει του σύγχρονου τρόπου σκέψης, χωρίς φραγμούς και περιορισμούς. Αν διενεργείται βάσει αυτού του πλαισίου και υπόκειται σε συνεχή αξιολόγηση, μπορεί να βοηθήσει σημαντικά τις επιχειρήσεις να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητά τους και να συντελέσει στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας, ενισχύοντας έτσι την εικόνα των επιχειρήσεων (Munsif et al., 2011).

Βέβαια, ο Εσωτερικός Έλεγχος δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με ένα σύστημα ελέγχου των υπαλλήλων της εταιρείας, αποφυγής τυχόν λαθών και παράνομων ενεργειών, αλλά ως ένα μέσο περιορισμού της ύπαρξης της 'ευκαιρίας', του δεύτερου δηλαδή από τα τρία συνθετικά στοιχεία του τριγώνου της απάτης. Μεγάλη είναι επίσης και η χρησιμότητά του στην αντιμετώπιση φαινομένων σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ των διευθυντών και των

ιδιοκτητών – μετόχων (πρόβλημα αντιπροσώπευσης), τα οποία μπορεί να οδηγήσουν σε αλλοίωση των οικονομικών μεγεθών και εντέλει των χρηματοοικονομικών καταστάσεων.

Ως κύριοι στόχοι του Συστήματος Εσωτερικού Ελέγχου σύμφωνα με το Πρότυπο 300 είναι:

- Η εξασφάλιση της αξιοπιστίας και της αρτιότητας των πληροφοριών.
- Η εξασφάλιση της συμμόρφωσης προς τους νόμους και τις διατάξεις, τις πολιτικές και τις διαδικασίες.
- Η εξασφάλιση της προστασίας των περιουσιακών στοιχείων.
- Η εξασφάλιση της αποτελεσματικής χρήσης των πόρων.
- Η εξασφάλιση της επίτευξης των αντικειμενικών στόχων για λειτουργίες ή προγράμματα.

3.3.2 Βασικές αρχές

Οι Κάντζος και Χονδράκη (2006) προσδιόρισαν ως βασικές αρχές του Συστήματος Εσωτερικού Ελέγχου τις εξής:

1. Σαφής διαχωρισμός μεταξύ των τριών (3) βασικών λειτουργιών της εταιρείας, οι οποίες είναι:

- Η λειτουργία της *συναλλακτικής*, στην οποία περιλαμβάνεται η διενέργεια των εταιρικών συναλλαγών, όπως πωλήσεων και αγορών,
- Η λειτουργία της *διαχειριστικής*, στην οποία περιλαμβάνεται η διαχείριση και η φύλαξη των περιουσιακών στοιχείων της εταιρείας,
- Η λειτουργία της *λογιστικής*, στην οποία περιλαμβάνεται η λογιστική απεικόνιση και η παρακολούθηση της συναλλακτικής και διαχειριστικής λειτουργίας της εταιρείας.

2. Καταμερισμός έργου, κατανομή δηλαδή αρμοδιοτήτων, διακιωμάτων και ευθυνών στο προσωπικό της εταιρείας, καθώς και διαχωρισμός των λειτουργικών διαδικασιών.

3. Άμεση και ταχεία έκδοση στοιχείων με την ολοκλήρωση της κάθε συναλλαγής.

4. Λήψη των απαραίτητων μέτρων προστασίας για τα περιουσιακά στοιχεία της εταιρείας (από υπεξαιρέσεις, σπατάλες, φθορές και μη αποτελεσματική χρήση).

5. Διενέργεια φυσικών επαληθεύσεων, δειγματοληπτικών καταμετρήσεων, προϋπολογιστικών μεθόδων, προτύπων παραγωγής, μελετών, συμφωνιών λογαριασμών και διαφόρων εκπαιδευτικών προγραμμάτων των υπαλλήλων.

Γενικότερα, ο εσωτερικός έλεγχος και η περιοδική αξιολόγησή του συμβάλλουν στην ενίσχυση αποτελεσματικότητας και της αξίας των εταιρειών (Munsif et al., 2011; Petrascu and Tamás, 2013), καθώς αφενός ενισχύεται το σύστημα εσωτερικής διακυβέρνησης και αφετέρου βελτιώνεται το επίπεδο και η ποιότητα πληροφόρησης των ενδιαφερόμενων μερών και επενδυτών.

3.3.3 Ελληνικό Ινστιτούτο Εσωτερικών Ελεγκτών (Ε.Ι.Ε.Ε.)

Ο εσωτερικός έλεγχος διαρκώς εξελίσσεται και κερδίζει έδαφος και στη χώρα μας. Αρωγός σε αυτή την προσπάθεια αποτελεί το Ελληνικό Ινστιτούτο Εσωτερικών Ελεγκτών (Ε.Ι.Ε.Ε.), που ως επαγγελματικός φορέας λειτουργεί από το 1985 στην Αθήνα, με σκοπό την προώθηση του επαγγέλματος του εσωτερικού ελεγκτή και την εφαρμογή του Εσωτερικού Ελέγχου σύμφωνα με τα Διεθνή Πρότυπα (www.hiia.gr). Έργο του είναι να προάγει τη συνεργασία μεταξύ των εσωτερικών ελεγκτών, αλλά και με το Διεθνές Ινστιτούτο Εσωτερικών Ελεγκτών των Η.Π.Α., του οποίου είναι μοναδικός διαπιστευμένος φορέας και συνδεδεμένο μέλος του, με στόχο την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και εμπειρίας πάνω σε ειδικά θέματα εσωτερικού ελέγχου και εταιρικής διακυβέρνησης. Επίσης, είναι ο φορέας που ασκεί την εποπτεία των εξετάσεων για την απόκτηση του επαγγελματικού τίτλου πιστοποίησης του εσωτερικού ελεγκτή, ενώ ταυτόχρονα, διοργανώνει εκπαιδευτικές ημερίδες, σεμινάρια και διάφορες εκδηλώσεις, παρακολουθώντας τις εξελίξεις του επαγγέλματος και καταθέτοντας προτάσεις στους αρμόδιους φορείς για την ενίσχυση της λειτουργίας του Εσωτερικού Ελέγχου. Σήμερα αριθμεί πάνω από 650 ενεργά μέλη σε όλη την Ελλάδα, ενώ πολλά από αυτά είναι πιστοποιημένοι Εσωτερικοί Ελεγκτές και απασχολούνται σε επιχειρήσεις και οργανισμούς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (www.hiia.gr).

3.3.4 Εσωτερικός Ελεγκτής

Ο εσωτερικός ελεγκτής συνάπτει σχέση μίσθωσης εργασίας με την εκάστοτε εταιρεία, αποτελώντας ουσιαστικά υπάλληλο της ίδιας της ελεγχόμενης εταιρείας στην οποία προσφέρει τις ελεγκτικές υπηρεσίες του, με τα όποια μειονεκτήματα και κινδύνους μπορεί να απορρέουν

από αυτή τη σχέση (π.χ. αμφισβήτηση της ποιότητας και της αξιοπιστίας της εργασίας του εσωτερικού ελεγκτή, διενέργεια του ελέγχου βάσει των απαιτήσεων και υποδείξεων της διοίκησης και όχι βάσει των κανόνων της ελεγκτικής, ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μέσα στην εταιρεία με αρνητική επίδραση στην υποκειμενικότητα του ελεγκτή).

Κύρια αρμοδιότητά του είναι να προλαμβάνει τα λάθη και τα σφάλματα, ακούσια ή εκούσια, τις παράτυπες ή και παράνομες ενέργειες και γενικότερα οτιδήποτε θα μπορούσε να καταστεί επιζήμιο για την εταιρεία, μέσω της παρακολούθησης και του ελέγχου των διαχειριστικών πράξεων και των λογιστικών καταχωρήσεων, κατά τη διάρκεια του διαχειριστικού έτους ή και μεταγενέστερα. Ο σύγχρονος εσωτερικός ελεγκτής δεν έχει τη θέση του «επιθεωρητή» της Διοίκησης, αλλά είναι ένας υπάλληλος με εμπειρία και εξειδικευμένες γνώσεις και ικανότητες, ο οποίος ασκώντας συμβουλευτικό ρόλο, εξασφαλίζει την αποτελεσματική λειτουργία και την τήρηση των εταιρικών αρχών και κανόνων.

Καθήκον του είναι να δρα πάντοτε σύμφωνα με τα επαγγελματικά και ηθικά πρότυπα συμπεριφοράς, βάσει των αρχών της ακεραιότητας, της αντικειμενικότητας, της εμπιστευτικότητας (Κάντζος και Χονδράκη, 2006), επιδεικνύοντας την προσήκουσα επαγγελματική επιμέλεια κατά τη διενέργεια των εσωτερικών ελέγχων. Συχνά σε επιχειρήσεις παρατηρείται το φαινόμενο οι προϊστάμενοι διαφόρων υπηρεσιών της να αναλαμβάνουν και το ρόλο του εσωτερικού ελεγκτή, παράλληλα με την άσκηση των λοιπών δραστηριοτήτων και καθηκόντων τους, αντί η επιχείρηση να αναθέτει σε κάποιο ειδικό πρόσωπο αυτό τον ρόλο. Ο εσωτερικός ελεγκτής θα πρέπει να κατέχει τα απαραίτητα επιστημονικά και επαγγελματικά προσόντα γνώσης και εμπειρίας, καθώς και την κατάλληλη εξειδίκευση, στοιχεία αναγκαία για τη διενέργεια αποτελεσματικών εσωτερικών ελέγχων.

3.3.4.1 Απαιτούμενες γνώσεις και δεξιότητες εσωτερικού ελεγκτή

1. Γνώσεις πάνω σε θεμελιώδη γνωστικά αντικείμενα, όπως για παράδειγμα η οικονομική επιστήμη, η λογιστική, η φορολογία, η εμπορική νομοθεσία, κλπ.
2. Επαρκείς γνώσεις εφαρμογής προτύπων, διαδικασιών και τεχνικών εσωτερικού ελέγχου.
3. Επαρκείς γνώσεις των λογιστικών αρχών και προτύπων.
4. Γνώσεις των αρχών της Διοίκησης Επιχειρήσεων, ώστε να αναγνωρίζει και να αξιολογεί τις όποιες αποκλίσεις από την καλή επιχειρησιακή πρακτική.

5. Δεξιότητες προφορικού και γραπτού λόγου, ώστε να είναι σε θέση να διαβιβάζουν αποτελεσματικά θέματα όπως οι αντικειμενικοί στόχοι του ελέγχου, τα συμπεράσματα και οι συστάσεις του.
6. Επιδεξιότητα στις ανθρώπινες σχέσεις, που τους βοηθούν να διατηρούν ικανοποιητικές σχέσεις με την ελεγχόμενη εταιρεία.

Τέλος, οι εσωτερικοί ελεγκτές θα πρέπει να παρέχουν εγγυήσεις σχετικά με τη διαμόρφωση και την τήρηση ενός πλαισίου καταπολέμησης της απάτης, με τις κατάλληλες πολιτικές, βελτιώνοντας συνεχώς τα συστήματα ασφαλείας έναντι τέτοιων φαινομένων, καθώς και να ενημερώνουν εγκαίρως τα κατάλληλα άτομα ώστε να προβαίνουν στη διενέργεια περαιτέρω έρευνας σχετικά με την πιθανότητα ύπαρξης λογιστικής απάτης.

3.4 ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΈΛΕΓΧΟΣ

3.4.1 Έννοια και Σκοπός

Ο «Εξωτερικός Έλεγχος» ορίζεται ως οι διαδικασίες βάσει των οποίων οι αρμόδιες, ανεξάρτητες αρχές συλλέγουν, αναλύουν και αξιολογούν στοιχεία, ώστε να διαμορφώσουν τεκμηριωμένη γνώμη για την αποδοτική λειτουργία της οικονομικής μονάδας (Arens et al., 2012) Διενεργείται δε από ανεξάρτητους, εξωτερικούς ελεγκτές (ορκωτούς), οι οποίοι ελέγχουν και πιστοποιούν ότι τα δημοσιευμένα οικονομικά στοιχεία συντάχθηκαν βάσει των γενικά παραδεκτών λογιστικών αρχών και προτύπων και άρα είναι αξιόπιστα (Νεγκάκης και Ταχυνάκης, 2013).

Ο λογιστικό - οικονομικός έλεγχος (εξωτερικός έλεγχος) είναι μια κριτική εξέταση κατά κύριο λόγο των λογιστικών πληροφοριών της οικονομικής οντότητας, από πρόσωπο το οποίο δεν βρίσκεται σε σχέση εργασίας με την εν λόγω οντότητα, αλλά είναι ανεξάρτητο και δεν ανήκει στο ανθρώπινο δυναμικό της. Διενεργείται σε τριμηνιαία και ετήσια βάση (σύμφωνα με τον κύκλο υποβολής εκθέσεων), με σκοπό να εκφραστεί μια αιτιολογημένη γνώμη για την ειλικρίνεια και την ορθότητα των λογαριασμών και την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, προκειμένου οι τρίτοι να αποκτήσουν μια πιστή εικόνα της πραγματικής οικονομικής κατάστασης της οντότητας (Αληφαντής, 2016).

Κύρια ευθύνη του επομένως είναι να συλλέξει και να αξιολογήσει αντικειμενικά τα στοιχεία, ώστε να εκτελέσει τον ετήσιο υποχρεωτικό έλεγχο των χρηματοοικονομικών

καταστάσεων, δίνοντας βαρύτητα στους οικονομικούς λογαριασμούς της οικονομικής οντότητας και στους κινδύνους που συνδέονται με τη χρηματοδότηση της και εν συνεχεία να διατυπώσει και να θεμελιώσει την επαγγελματική του γνώμη σχετικά με το αν η εικόνα της οικονομικής θέσης της οντότητας είναι πραγματική και δίκαιη.

3.4.2 Ιστορική εξέλιξη του ελεγκτικού επαγγέλματος στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, μέχρι τη σύσταση και λειτουργία του «Σώματος Ορκωτών Λογιστών» (Σ.Ο.Λ.), δηλαδή μέχρι το έτος 1956, ο έλεγχος των ετήσιων οικονομικών καταστάσεων των ανωνύμων εταιρειών που διενεργούνταν από τους Ελεγκτές του Ν. 2190/1920, ήταν τελείως τυπικός, λόγω της ανυπαρξίας οργανωμένου ελεγκτικού επαγγέλματος (www.soel.gr/el). Οι ελεγκτές αυτοί δεν ήταν κατ' επάγγελμα ελεγκτές, δεν είχαν συγκεκριμένα τυπικά προσόντα, ούτε κάποια ανώτερη μόρφωση. Διορίζονταν δε και αμείβονταν από τη Διοίκηση της κάθε εταιρείας, τις πράξεις της οποίας καλούνταν να ελέγξουν, με αποτέλεσμα να υπάρχει σοβαρή εξάρτηση του ελεγκτή από τον ελεγχόμενο.

Το κράτος για να θεραπεύσει την ανωτέρω απαράδεκτη κατάσταση και να οργανώσει ουσιαστικό διαχειριστικό έλεγχο στις ανώνυμες εταιρείες, ίδρυσε το Σ.Ο.Λ. με το Ν.Δ.3329/1955 (Τσακλάγκανος, 2005). Στην περίοδο λειτουργίας του Σ.Ο.Λ. (1956 – 1992) οργανώθηκε το ελεγκτικό επάγγελμα στην Ελλάδα, με τη μορφή υποχρεωτικής ένωσης προσώπων (επαγγελματιών Ελεγκτών) σε ένα Νομικό Πρόσωπο, όπου τα μέλη του ασκούσαν δημόσιο λειτούργημα και είχαν κατοχυρωμένη την ανεξαρτησία και την ελευθερία έκφρασης της επαγγελματικής τους γνώμης. Έπειτα από εισήγηση Άγγλων ορκωτών λογιστών, καταρτίστηκαν πρότυπα ελεγκτικής (standards), τα οποία μετά την αναθεώρησή τους το 1979, προσαρμόστηκαν στις βασικές αρχές των διεθνών ελεγκτικών προτύπων, καθώς και στις ειδικές απαιτήσεις της ελληνικής νομοθεσίας.

Το 1992, αποφασίστηκε να υιοθετηθεί και στην Ελλάδα η μορφή οργάνωσης του ελεγκτικού επαγγέλματος που επικρατούσε στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή σε εταιρείες ελεγκτών. Με το Π.Δ 226/ συστήθηκε το «Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών» (Σ.Ο.Ε.), το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε «Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών» (Σ.Ο.Ε.Λ), αποβλέποντας στην άσκηση του ελέγχου της οικονομικής διαχείρισης των πάσης φύσεως δημοσίων και ιδιωτικών οργανισμών και επιχειρήσεων, ανεξαρτήτως της νομικής τους μορφής (ιδρύματος, εταιρείας ή άλλου Ν.Π.Δ.Δ. ή Ν.Π.Ι.Δ.). Όργανά του είναι η Γενική Συνέλευση, το Εποπτικό Συμβούλιο, το Επιστημονικό Συμβούλιο και το Πειθαρχικό Συμβούλιο, ενώ μέλη

του είναι οι ορκωτοί ελεγκτές (που αργότερα μετονομάστηκαν σε ορκωτούς ελεγκτές λογιστές), οι επίκουροι ορκωτοί ελεγκτές, οι δόκιμοι ορκωτοί ελεγκτές και οι ασκούμενοι ορκωτοί ελεγκτές (www.soel.gr/el). Οι ορκωτοί είναι πρόσωπα με αυξημένα επαγγελματικά προσόντα, που ασκούν το έργο τους με διαφάνεια και υπευθυνότητα, σύμφωνα με τα διεθνώς αναγνωρισμένα Ελεγκτικά Πρότυπα (Διεθνή Πρότυπα Ελέγχου) και τους όρους της εσωτερικής και της κοινοτικής νομοθεσίας. Έως σήμερα, στη χώρα μας βρίσκονται σε λειτουργία περισσότερες από 30 ελεγκτικές εταιρείες.

3.4.3 Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (Ε.Λ.Τ.Ε.)

Το 2003 συστάθηκε και ένα άλλο ελεγκτικό όργανο, η «Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων» (Ε.Λ.Τ.Ε.), η οποία είναι η εθνική εποπτική αρχή του ελεγκτικο-λογιστικού επαγγέλματος (www.elte.org.gr). Είναι αρμόδια για τον έλεγχο της ποιότητας των ελέγχων που ασκούν οι ορκωτοί λογιστές ελεγκτές, τη γνωμοδότηση επί θεμάτων λογιστικής τυποποίησης, την τήρηση του Δημόσιου Μητρώου στο οποίο εγγράφονται οι ορκωτοί ελεγκτές λογιστές και οι ελεγκτικές εταιρείες, αλλά και για την άσκηση εποπτείας της ορθής και αποτελεσματικής εφαρμογής των λογιστικών και ελεγκτικών προτύπων. Αποστολή της είναι η συνεχής ενδυνάμωση της εμπιστοσύνης του επενδυτικού κοινού στη λειτουργία του λογιστικού και ελεγκτικού θεσμού στην Ελλάδα.

3.4.4 Ελεγκτικές Εταιρείες – ‘Big 4’

Οι ελεγκτικές εταιρείες που σήμερα είναι «τέσσερις μεγάλες», γνωστές και ως ‘Big 4’, μέχρι και το 1989 ήταν «οκτώ μεγάλες» (‘Big 8’), αλλά μετά από μια σειρά εξαγορών και συγχωνεύσεων, μετατράπηκαν σε ‘Big 5’. Τις ‘Big 5’ αποτελούσαν οι κάτωθι ελεγκτικές εταιρείες: Price Waterhouse Coopers (PWC), Deloitte Touche Tohmatsu, Ernst & Young, KPMG και Arthur Andersen (Βατικιώτης, 2010). Μετά το σκάνδαλο Enron και την κατάρρευση της ελεγκτικής της, του κολοσσού της Arthur Andersen, σοβαρές ανησυχίες άρχισαν να εγείρονται σχετικά με τις ‘Big 5’ και την ποιότητα του ελέγχου που διενεργούσαν, τις σχέσεις τους με τις ελεγχόμενες εταιρείες-πελάτες, καθώς και σχετικά με τον ρόλο τους στην παραποίηση των οικονομικών καταστάσεων.

Η μελέτη δύο ευρωπαϊκών καθηγητών Πανεπιστημίου, των Richard Murphy και Saila Naomi Stausholm, που πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα της πολιτικής ομάδας του

Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου GUE/NGL και παρουσιάστηκε τον Ιούλιο 2017, σχετικά με τις 4 μεγαλύτερες εταιρείες ορκωτών λογιστών του κόσμου (Deloitte, KPMG, PWC, EY= πρώην Ernst & Young), ανέδειξε την αδιαφάνειά τους (Μπάμπης, 2017). Παρότι ο ρόλος που διαδραματίζουν στην παγκόσμια οικονομία είναι εξαιρετικά σημαντικός, καθώς είναι υπεύθυνες για την αξιοπιστία και τη διαφάνεια των πάσης φύσεως οικονομικών ανακοινώσεων των επιχειρήσεων προς τους επενδυτές και τις δημόσιες αρχές, η μελέτη κατάδειξε ότι οι ίδιες λειτουργούν κάτω από πέπλο άκρας μυστικότητας, μέσω μιας περίπλοκης δομής αναρίθμητων, ανεξάρτητων και ξεχωριστών νομικών οντοτήτων σε δεκάδες χώρες του κόσμου (και φορολογικούς παράδεισους), αποφεύγοντας να λογοδοτούν για τις ενέργειές τους. Η διάρθρωσή τους, ενώ διέπεται από ενότητα, ταυτόχρονα παρουσιάζει έναν σημαντικό βαθμό διαχωρισμού, καθώς δεν δημοσιοποιούν ως ενιαίοι οργανισμοί τα οικονομικά τους στοιχεία, γεγονός που διασφαλίζει στις 4 αυτές ελεγκτικές μυστικότητα και αδιαφάνεια. Αποτελούνται από ξεχωριστές νομικές οντότητες, οι οποίες δεν σχετίζονται μεταξύ τους, δεν έχουν κοινό ιδιοκτήτη, αλλά συνδέονται με συμβασιακές ρυθμίσεις λειτουργίας κοινών προτύπων, εξασφαλίζοντας έτσι τη μείωση των ευθυνών και λογοδοσίας σε διαφορετικές χώρες.

Η ανωτέρω μελέτη επισήμανε επίσης ότι ένα μεγάλο μέρος των εσόδων τους, οι 'Big 4' το εξασφαλίζουν από την παροχή φορολογικών συμβουλών, δηλαδή συμβουλών για το πώς ο πελάτης θα διαρθρώσει τα οικονομικά του στοιχεία έτσι ώστε να ελαχιστοποιήσει τις φορολογικές του υποχρεώσεις. Ενδεικτικά, από τα συνολικά τους έσοδα για το 2016 που ξεπέρασαν τα 120 δις ευρώ, τα 43 δις ευρώ προήλθαν από την παροχή ελεγκτικών υπηρεσιών, τα 28 δις ευρώ από υπηρεσίες φορολογικού σχεδιασμού και τα 49 δις ευρώ από συμβουλευτικές υπηρεσίες. Επίσης, η μελέτη διαπίστωσε ότι από τις 186 περιοχές παγκοσμίως όπου διατηρούν γραφεία οι «τέσσερις μεγάλες», οι 43 είναι φορολογικοί παράδεισοι. Η υπερ-παρουσία των 'Big 4' σε φορολογικούς παραδείσους δείχνει να σχετίζεται με το απόρρητο των χρηματοοικονομικών συναλλαγών και των κεφαλαιακών μεταβιβάσεων που αυτές οι περιοχές παρέχουν.

Από όλα τα παραπάνω, τίθενται σοβαρά ερωτήματα για τον ρόλο που οι 'Big 4' διαδραματίζουν σήμερα στο παγκόσμιο οικοσύστημα φοροαποφυγής, ξεπλύματος μαύρου χρήματος και μεταφοράς του προς τους παγκόσμιους φορολογικούς παραδείσους.

3.4.5 Εξωτερικός Ελεγκτής

Ο εξωτερικός ελεγκτής μπορεί να είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο, το οποίο έχει λάβει πιστοποιημένη άδεια ασκήσεως επαγγέλματος (όπου απαιτείται), διαθέτει τα προβλεπόμενα αυξημένα προσόντα, δεν έχει εξαρτημένη σχέση εργασίας με την εταιρεία, δεν σχετίζεται οικονομικά με αυτήν, ούτε με τους μετόχους ή τη διοίκησή της. Οι εξωτερικοί ελεγκτές πρέπει να είναι πιστοποιημένα μέλη ενός από τα αναγνωρισμένα επαγγελματικά λογιστικά σώματα. Για παράδειγμα, στις Ηνωμένες Πολιτείες οι ορκωτοί είναι οι μόνοι εξουσιοδοτημένοι μη κυβερνητικοί εξωτερικοί ελεγκτές, οι οποίοι μπορούν να διενεργούν ελέγχους, να πιστοποιούν την ακρίβεια των οικονομικών καταστάσεων των οντοτήτων και να υποβάλλουν εκθέσεις σχετικά με αυτούς τους λογιστικούς ελέγχους προς δημόσια αξιολόγηση. Απαραίτητα προσόντα του εξωτερικού ελεγκτή, εκτός την άρτια επιστημονική κατάρτιση, την κατάλληλη εκπαίδευση και την εξειδικευμένη εμπειρία, θα πρέπει να είναι η δεοντολογία, η αμεροληψία, η ακεραιότητα, η έλλειψη προσωπικού συμφέροντος και η βαθιά ικανότητα αντίληψης.

Καθήκον του είναι να παρουσιάσει μια αμερόληπτη και ανεξάρτητη έκθεση ελέγχου, η οποία να εμπνέει εμπιστοσύνη στους διάφορους χρήστες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων. Επιβάλλεται να βλέπει πέρα και πίσω από τα οικονομικά μεγέθη που παρουσιάζονται στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις ώστε να αντιλαμβάνεται τους κινδύνους του κλάδου που ανήκει η εταιρεία - πελάτης, την επάρκεια ή μη του συστήματος εσωτερικού ελέγχου της, τα κρυμμένα κίνητρα της διοίκησης για επιθετική χρήση των λογιστικών αρχών κατά τη σύνταξη των χρηματοοικονομικών καταστάσεων κλπ.. Ο εξωτερικός ελεγκτής κατά τη διάρκεια του διενεργούμενου ελέγχου, θα πρέπει να προσέχει ιδιαίτερα ώστε να εντοπίσει άμεσα τις ενδείξεις λογιστικής απάτης, τις ονομαζόμενες «κόκκινες σημαίες» ('red flags'), προβαίνοντας σε εξακρίβωση των συναλλαγών στις περιοχές που είναι ιδιαίτερα ευπρόσβλητες στην απάτη, επισημαίνοντας τα ευρήματά του και προσπαθώντας να αποτρέψει τυχόν δυσμενείς συνέπειες για την ελεγχόμενη επιχείρηση. Η προσεκτική παρακολούθηση εκ μέρους των ελεγκτών μπορεί να μειώσει την πιθανότητα χρησιμοποίησης πρακτικών δημιουργικής λογιστικής με αρνητικό τρόπο. Είναι απαραίτητο ένας εξωτερικός ελεγκτής να μπορεί να διακρίνει τη λεπτή γραμμή μεταξύ διαχείρισης κερδών ('Earnings Management', EM) και απάτης (Tassadaq and Malik, 2015).

Βέβαια, πολύ συχνά παρατηρείται το φαινόμενο ο ρόλος του να επεκτείνεται και στην παροχή πρόσθετων υπηρεσιών ελέγχου, αλλά και σε διοικητικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες. Οι ελεγκτές ενδέχεται δηλαδή να κάνουν συστάσεις για τη βελτίωση ή τη διόρθωση

αδυναμιών ή αστοχιών σε πράξεις, λογαριασμούς και συστήματα, με τον ρόλο αυτό ενδεχομένως να περιλαμβάνει και τη συμβολή τους στην προσαρμογή της νομοθεσίας (OLAF, 2016), αρκεί να μην ξεπερνούν τα όρια, όπως στην χαρακτηριστική την περίπτωση της ελεγκτικής Arthur Andersen στον όμιλο της Enron. Επιπρόσθετα, οι εξωτερικοί ελεγκτές συχνά εξετάζουν και αξιολογούν τους εσωτερικούς ελέγχους που έχουν θεσπιστεί για τη διαχείριση των κινδύνων που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τους οικονομικούς λογαριασμούς των επιχειρήσεων, για να διαπιστωθεί αν διαχειρίζονται όπως πρέπει.

Εκτός όμως από κύρια ευθύνη του ελεγκτή να προλαμβάνει σκόπιμες ανακρίβειες στα οικονομικά στοιχεία, θα πρέπει να ασκεί και κριτική επί αυτών των στοιχείων και η κρίση του να μην είναι μεροληπτική υπέρ των διοικούντων (Κάντζος και Χονδράκη 2006). Τουτέστιν, εφόσον ο ρόλος του ελεγκτή είναι να προσθέτει κύρος και αξιοπιστία στις πληροφορίες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, θα πρέπει να είναι αμερόληπτος στη σχέση του με την ελεγχόμενη οντότητα – πελάτη, έχοντας ως καθήκον να εκπληρώσει την επαγγελματική του υποχρέωση προς τους χρήστες των καταστάσεων αυτών, ακόμη κι αν η γνώμη του είναι αντίθετη στις επιθυμίες αυτών που του ανέθεσαν το ελεγκτικό έργο.

3.4.5.1 Απαιτούμενες γνώσεις και δεξιότητες εξωτερικού ελεγκτή

Το ιδιαίτερο και εξαιρετικά δύσκολο έργο που καλούνται να φέρουν εις πέρας οι εξωτερικοί ελεγκτές απαιτεί όχι μόνο άριστη επιστημονική και τεχνική κατάρτιση σε ποικίλους τομείς, αλλά και αψεγάδιαστο ήθος, αμεροληψία, ακεραιότητα χαρακτήρα και φυσικά εχεμύθεια. Μερικά από τα απαιτούμενα προσόντα που θα πρέπει απαραίτητα να διαθέτουν είναι (Τσακλάγκανος, 2005):

- Υψηλό μορφωτικό επίπεδο και εξειδικευμένες γνώσεις, οι οποίες θα πρέπει συνεχώς να προσαρμόζονται σύμφωνα με τις εξελίξεις της οικονομικής επιστήμης.
- Πνευματική ευστροφία και ικανότητες αυτοσχεδιασμού και επινόησης νέων μεθόδων ώστε να προσεγγίζει καλύτερα και ευκολότερα περίπλοκες καταστάσεις.
- Αναπτυγμένη κριτική ικανότητα και αντιληπτικότητα, ώστε να κατανοεί και να ιεραρχεί τη σπουδαιότητα των πληροφοριών που έρχονται σε γνώση του κατά την εξάσκηση του ελεγκτικού του έργου και να εντοπίζει έγκαιρα τις όποιες δυσκολίες ανακύπτουν.

- Εργατικότητα, επιμονή και υπομονή, αφοσίωση στην πιστή διενέργεια του ελέγχου και εναντίωση στην εξυπηρέτηση συμφερόντων.
- Ευχέρεια λόγου, τόσο του γραπτού, όσο και του προφορικού.
- Λεπτότητα, διακριτικότητα και διπλωματικότητα, καθώς πολύ συχνά δημιουργούνται συγκρούσεις, μια και δεν είναι ευχάριστος ο έλεγχος για την εταιρεία που τον υφίσταται.
- Συνεργατικότητα με τον πελάτη - ελεγχόμενο και καλλιέργεια σχέσεων αμοιβαίας κατανόησης και αλληλοενημέρωσης.
- Εμπειρία που αποκτάται από τη μακροχρόνια ενασχόληση με το αντικείμενο του ελέγχου.

3.4.6 Τα συμπεράσματα του εξωτερικού ελεγκτή

Ο εξωτερικός ελεγκτής όταν ολοκληρώσει τις εργασίες του διενεργηθέντος ελέγχου αναφέρει τα συμπεράσματά του, τα οποία μπορεί να είναι αντικειμενικά (π.χ. σχετικά με τις εγγραφές των ταμειακών δεδομένων ή την υπεξαίρεση ποσών από το ταμείο) ή υποκειμενικά (π.χ. σχετικά με την πιστοληπτική ικανότητα της εταιρείας) (Αληφαντής, 2010) και εκφέρει αιτιολογημένα τη γνώμη του όσον αφορά την ποιότητα και την αξιοπιστία που εκφράζουν οι χρηματοοικονομικές καταστάσεις της ελεγχόμενης οικονομικής οντότητας. Οι οντότητες πρέπει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τα πορίσματα του εξωτερικού ελέγχου και να βρίσκουν τρόπους για τη βελτίωση των λογιστικών συστημάτων και των διαδικασιών τους, με τις διοικήσεις τους να επισημαίνουν τις όποιες αδυναμίες και να προβαίνουν σε συστάσεις για βελτιώσεις.

3.4.7 Ελεγκτικός Κίνδυνος

Ο ελεγκτής ο οποίος διενεργεί έλεγχο σύμφωνα με τα ελεγκτικά πρότυπα, έχει την ευθύνη απόκτησης εύλογης διασφάλισης ότι οι χρηματοοικονομικές καταστάσεις είναι απαλλαγμένες από οποιοδήποτε ουσιώδες σφάλμα, ακούσιο ή εκούσιο. Δεν πρέπει όμως να παραβλέπει κανείς τον κίνδυνο που υπάρχει οι ελεγκτές να μην εντοπίσουν κατά τη διάρκεια του ελέγχου την παραποίηση των οικονομικών καταστάσεων. Ο κίνδυνος αυτός ονομάζεται «ελεγκτικός ή συνολικός κίνδυνος» και είναι ο κίνδυνος που ελλοχεύει ο ελεγκτής να εκφράσει μία μη

κατάλληλη ελεγκτική γνώμη για τις οικονομικές καταστάσεις, όταν αυτές περιέχουν μια ουσιώδη ανακρίβεια. Μπορεί να οφείλεται είτε σε λανθασμένη επιλογή δείγματος ή ελεγκτικού προσωπικού, ή σε αμέλεια ή απροσεξία του ελεγκτή ή σε λανθασμένη εκτίμηση του απαιτούμενου χρόνου για την ολοκλήρωση της ελεγκτικής διαδικασίας.

Προκειμένου να διατηρηθεί το συνολικό επίπεδο του ελεγκτικού κινδύνου κάτω από το αποδεκτό όριο, ο ελεγκτής υποχρεούται να αξιολογεί το επίπεδο του κινδύνου που σχετίζεται με κάθε ένα συστατικό του ελεγκτικού κινδύνου. Παρακάτω παρουσιάζεται το μοντέλο του ελεγκτικού κινδύνου, ο οποίος εμπεριέχει τρεις επιμέρους ανεξάρτητες μεταβλητές:

$$\text{Audit Risk Model} = \text{Inherent Risk} * \text{Control Risk} * \text{Detection Risk}$$

Με βάση το ανωτέρω ελεγκτικό μοντέλο, ο ελεγκτικός κίνδυνος περιέχει τα παρακάτω τρία συστατικά στοιχεία:

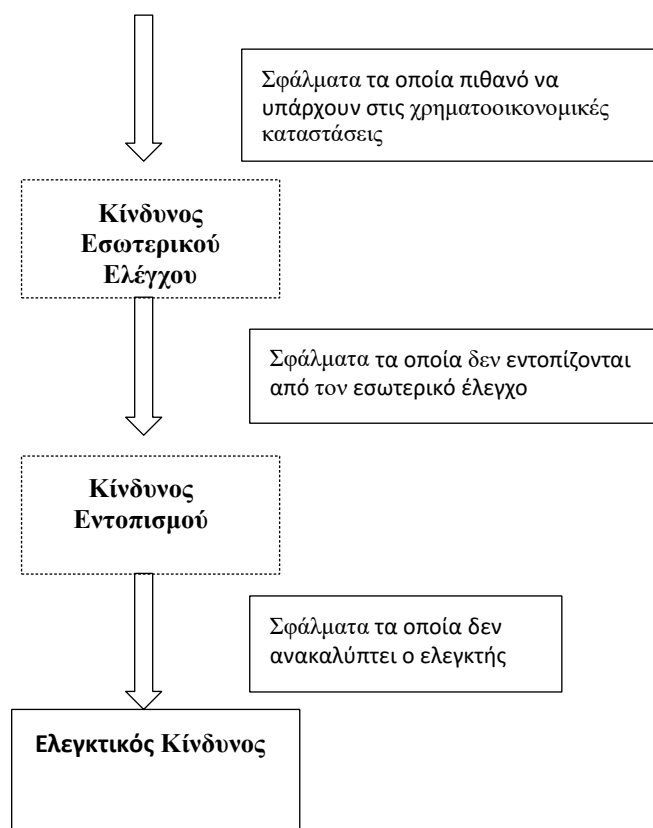
1) τον **εγγενή ή ενδογενή ή έμφυτο κίνδυνο** (inherent risk), που έχει η επιχείρηση εσωτερικά λόγω της φύσης της και εξωτερικά λόγω των συνθηκών του περιβάλλοντος,

2) τον **κίνδυνο δικλίδων ή μέτρων ελέγχου** (control risk), δηλαδή την πιθανότητα οι δικλείδες να μην αποτρέψουν/εντοπίσουν/διορθώσουν έγκαιρα ουσιώδη σφάλματα στις X/K, όταν επομένως υπάρχουν ουσιώδεις παρατυπίες και ο εσωτερικός έλεγχος δεν τις διαπιστώνει εγκαίρως,

3) τον **κίνδυνο εντοπισμού** (detection risk), δηλαδή την πιθανότητα οι διαδικασίες του ελεγκτή να μην αποτρέψουν/εντοπίσουν/διορθώσουν έγκαιρα ουσιώδη σφάλματα στις X/K (Καραμάνης, 2008). Είναι το μοναδικό στοιχείο του ελεγκτικού κινδύνου το οποίο επηρεάζεται άμεσα από τον ελεγκτή, καθώς αφορά στην αποτελεσματικότητα των ελεγκτικών διαδικασιών που εφάρμοσε ο εξωτερικός ελεγκτής και στην αξιοπιστία των στοιχείων που χρησιμοποίησε.

Σχήμα 6: Ελεγκτικός κίνδυνος

Εγγενής Κίνδυνος

Πηγή: Καζαντζής (2006).

3.4.8 Η Έκθεση του ελεγκτή

Αναπόσπαστο κομμάτι των χρηματοοικονομικών καταστάσεων αποτελεί η έκθεση των ελεγκτών λογιστών ή όπου είναι υποχρεωτικό, η έκθεση των ορκωτών ελεγκτών, με την οποία κορυφώνεται και ολοκληρώνεται η ελεγκτική διαδικασία. Ενώ, η έκθεση των ελεγκτών λογιστών δεν υπόκειται σε δημοσίευση, αλλά υποβάλλεται στη Διεύθυνση Αωνόμων Εταιρειών - ΓΕΜΗ, η έκθεση των ορκωτών μαζί με το πιστοποιητικό, όπου διατυπώνονται τα πορίσματα του ελέγχου, δημοσιεύεται μαζί με τις χρηματοοικονομικές καταστάσεις. Το περιεχόμενο της έκθεσης του ορκωτού προσδιορίζει την ποιότητα των οικονομικών καταστάσεων και επομένως και την αξιοπιστία τους, η οποία επιφέρει θετικό αντίκτυπο στην σχέση μεταξύ επιχειρήσεων, μετόχων – επενδυτών και άλλων ενδιαφερόμενων συμβαλλόμενων ομάδων.

Σε αντίθετη περίπτωση, η παροχή και η χρήση ανακριβών και πλασματικών πληροφοριών θα οδηγήσει στη λήψη ανορθολογικών και εσφαλμένων αποφάσεων (Ιατρίδης, 2007). Μέσα στην έκθεσή του ο ορκωτός ελεγκτής αναφέρεται στην ορθότητα στη σύνταξη των

χρηματοοικονομικών καταστάσεων, ώστε αυτές να απεικονίζουν εύλογα και από κάθε ουσιώδη πλευρά την πραγματική οικονομική θέση της οικονομικής μονάδας, στα τυχόν σφάλματα, παραλείψεις ή ατασθαλίες έγιναν από τη διοίκησή της, καθώς και στις όποιες επιφυλάξεις υπάρχουν σχετικά με συγκεκριμένα οικονομικά μεγέθη.

3.4.9 Η γνώμη του ορκωτού

Όσον αφορά στη γνώμη που θα διατυπώσει ο εξωτερικός ελεγκτής αναφορικά με τα οικονομικά στοιχεία της εταιρείας, αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική για την απόδοση της επιχείρησης. Ενδεικτικά, μια θετική γνώμη για τις καταστάσεις ενός τραπεζικού ομίλου θα μπορούσε να προσελκύσει περισσότερες καταθέσεις και επενδύσεις, ενώ μια αρνητική γνώμη θα μπορούσε να προκαλέσει έντονες ανησυχίες, ίσως και μαζική απόσυρση των καταθέσεων (Inyama, 2010).

Η ελεγκτική γνώμη μπορεί να εκφραστεί με τέσσερις βασικές μορφές: 1) χωρίς επιφύλαξη ή με απλή σύμφωνη γνώμη ή ανεπιφύλακτη (θετική γνώμη), 2) με επιφύλαξη/εις (θετική, αλλά με κάποιες επιφυλάξεις, οι οποίες και θα πρέπει να αναφέρονται), 3) αρνητική γνώμη και 4) αδυναμία έκφρασης γνώμης.

Πιο αναλυτικά,

1) Χωρίς επιφύλαξη ή με απλή σύμφωνη γνώμη ή ανεπιφύλακτη

Οι ελεγκτές είναι απολύτως σύμφωνοι με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στις οικονομικές καταστάσεις.

2) Σύμφωνη γνώμη με επιφύλαξη

Οι ελεγκτές έχουν εντοπίσει κάποια ανησυχητικά σημεία στις οικονομικές καταστάσεις, τα οποία πρέπει να επιλύσει η επιχείρηση, υπάρχουν δηλαδή θέματα που το αποτέλεσμα τους δεν είναι σίγουρο μετά από λογιστική εκτίμηση, αλλά και αβεβαιότητες ως προς την επίλυση σοβαρών θεμάτων, π.χ. συσσωρευμένες ζημιές, ληξιπρόθεσμες οφειλές.

3) Αρνητική γνώμη

Οι ελεγκτές θεωρούν ότι οι οικονομικές καταστάσεις της εταιρείας είναι αντικανονικές και δεν παρουσιάζουν την πραγματική κατάσταση. Για να εκφράσουν αρνητική γνώμη, πρέπει να γίνει λεπτομερής έλεγχος για ανεύρεση αποδεικτικών στοιχείων.

4) Αδυναμία έκφρασης γνώμης - άρνηση γνώμης

Οι επιχειρήσεις επιβάλλουν περιορισμούς στην ελεγκτική εργασία, ώστε καθίσταται αδύνατη η χρησιμοποίηση των βασικών ελεγκτικών προτύπων. Σε αυτή την περίπτωση, οι ελεγκτές οφείλουν να αντιδράσουν με την άρνηση γνώμης και να επισημάνουν σε ειδική παράγραφο τους λόγους που τους ωθούν σε αυτή την αντίδραση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΤΑΙΡΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ

Ως **εταιρικά σκάνδαλα** ορίζονται τα επιχειρηματικά σκάνδαλα (συνήθως με πολιτικές προεκτάσεις), τα οποία προκύπτουν από δημοσιοποίηση παραπτώματων στελεχών μεγάλων εταιρειών, συχνά με την ανοχή ή τη σύμπραξη των αρμόδιων ελεγκτικών αρχών. Τα παραπτώματα αυτά περιλαμβάνουν παραποίηση στοιχείων/εγγράφων/οικονομικών καταστάσεων, απόκρυψη ή εσκεμμένη παράλειψη συναλλαγών, ακατάλληλες αποτιμήσεις, υπεξαυρές, κλπ..

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών έχει αποδείξει ότι δεν ευθύνονται πάντα ή τουλάχιστον, όχι μόνο τα υψηλόβαθμα στελέχη της διοίκησης. Σίγουρα ο ρόλος των ανώτατων στελεχών είναι καίριος, ειδικά αν υποκινούνται από απληστία, πλεονεξία και τάση για πλουτισμό, με μοναδικό σκοπό την επιδίωξη προσωπικού οφέλους, αλλά συχνά τόσο στα διευθυντικά στελέχη, όσο και στους υπαλλήλους μιας εταιρείας μπορεί να ασκηθούν πολύ ισχυρές πιέσεις από τους ιδιοκτήτες και τους μεγαλομετόχους για αλλοίωση οικονομικών μεγεθών και καταστάσεων.

Γι' αυτό ο εσωτερικός έλεγχος θα πρέπει να είναι ανεξάρτητος, αντικειμενικός, μη επηρεασμένος από διαπροσωπικές σχέσεις και σε συνεχή επαγρύπνηση για φαινόμενα επιχειρηματικής απάτης, με κομβικό ρόλο στην αποτελεσματική αποτίμηση και διαχείριση του επιχειρηματικού κινδύνου. Ταυτόχρονα, και οι εξωτερικοί – ορκωτοί ελεγκτές θα πρέπει να είναι ακέραιοι, ανεξάρτητοι, αμερόληπτοι, επαγγελματικά καταρτισμένοι και να τηρούν την επαγγελματική δεοντολογία, αλλά και αρκετά προσεκτικοί στην αξιολόγηση των σκοπιμοτήτων και των κινήτρων κάθε ελεγχόμενης εταιρείας, αναλαμβάνοντας την οποιαδήποτε ποινική και αστική κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, αλλά και την ηθική ευθύνη απέναντι στην κοινωνία.

Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται ενδεικτικά πέντε εταιρικά σκάνδαλα, με τα δύο να έχουν λάβει χώρα στην Αμερική (Enron, WorldCom), δύο στην Ευρώπη (Parmalat, Proton Bank) και ένα στην Ασία (Satyam Ινδίας). Τα τέσσερα εκ των ανωτέρω σκανδάλων (πλην του ελληνικού), είχαν σημαντικές επιπτώσεις στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, καθιερώνοντας νέους κανόνες και αρχές για τη διασφάλιση και την ενίσχυση των ελεγκτικών διαδικασιών, ενώ ιδιαίτερη μνεία γίνεται και στο ρόλο που διαδραμάτισαν οι αρμόδιοι ελεγκτικοί μηχανισμοί στα παραπάνω σκάνδαλα. Στο τέλος της περιγραφής του κάθε

σκανδάλου, για την καλύτερη κατανόηση και συγκεντρωτική απεικόνισή τους, ακολουθεί πίνακας βάσει του μοντέλου «CRIME», που ανέπτυξε ο Razaee, όπως προαναφέρθηκε.

4.1 Enron (Αμερική)

4.1.1 Σύντομη παρουσίαση και Ιστορικό της εταιρείας

Τον Ιούλιο του 1985 ιδρύθηκε η Enron, η οποία προήλθε από συγχώνευση της Houston Natural Gas και της InterNorth, δύο μεγάλων εταιρειών παροχής φυσικού αερίου, ενσωματώνοντας διάφορα συστήματα σωληνώσεων ώστε να δημιουργηθεί το πρώτο σε εθνικό επίπεδο σύστημα αγωγών φυσικού αερίου. Ο Πρόεδρος της, Kenneth Lay, εκμεταλλευόμενος τις αλλαγές στη νομοθεσία και την απελευθέρωση της αγοράς φυσικού αερίου, άρχισε να εξελίσσει την Enron σε ρυθμιστή της αγοράς και χονδρέμπορο κάθε είδους ενέργειας, φυσικού αερίου, ηλεκτρικής ενέργειας, άνθρακα, χάλυβα, χαρτιού, νερού και ευρυζωνικών οπτικών ινών. Η γρήγορη και τεράστια εξέλιξη της Enron την μετέτρεψε σε διεθνή κολοσσό επιχειρήσεων με επενδύσεις στην Ανατολική Ευρώπη, Αφρική, Μέση Ανατολή, Κίνα, Ινδία (Healy and Palepu, 2003).

Έπειτα από μια δεκαετία και πλέον συνεχούς παρουσίας και ανέλιξης στο χώρο της ενέργειας, έχοντας δημιουργήσει δεσμούς με την οικογένεια Bush και ακολουθώντας το όραμα του πολλά υποσχόμενου διευθύνοντος συμβούλου της, Jeffrey Skilling, δημιούργησε ένα είδος «τράπεζας φυσικού αερίου», η οποία μεσολαβούσε ως ενδιάμεσος μεταξύ προμηθευτών και αγοραστών φυσικού αερίου. Το 1999, ξεκίνησε τη λειτουργία της EnronOnline, μιας διαδικτυακής υπηρεσίας συναλλαγών, την οποία χρησιμοποιούσαν σχεδόν όλες οι ενεργειακές επιχειρήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Την ίδια χρονιά μάλιστα η Enron, έπειτα από έρευνα του περιοδικού "Fortune", κατετάγη ως η πιο καινοτόμος μεγάλη επιχείρηση στις ΗΠΑ (Shirur, 2011). Η διαχείριση της Enron θεωρούνταν επιθετική και η πλέον ταλαντούχος και το επιχειρηματικό της μοντέλο ρηξικέλευθο και εξαιρετικά προηγμένο.

Οι πολιτικές της δεν περιλάμβαναν μόνο την αγορά και την πώληση συμβάσεων για την παροχή ενέργειας, αλλά και στρατηγικές επενδύσεις – είτε από start-ups είτε από εξαγορές – σε επιχειρήσεις στο χώρο της ενέργειας και της τεχνολογίας. Η λειτουργική απόδοση της Enron όμως τέθηκε υπό πίεση λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού στην αγορά για συμβόλαια μελλοντικής εκπλήρωσης (“futures”) και λόγω των υπερπόντιων προγραμμάτων της που αποδείχτηκαν ανεπιτυχή (Gwilliam and Jackson, 2008).

Τελικά, η πτώση της Enron ήρθε το 2001, προκαλώντας έκπληξη ως προς το μέγεθος του σκανδάλου, αλλά και παγκόσμιες αλυσιδωτές αντιδράσεις. Μέχρι και σήμερα, οι λέξεις «Enron» και «λογιστική απάτη» είναι άρρηκτα συνδεδεμένες (Jones, 2011).

4.1.2 Ιστορικό του σκανδάλου

Τα κίνητρα και οι συμπεριφορές πίσω από τις αποφάσεις και τα γεγονότα που οδήγησαν στην πτώση της Enron, εμφανίζονται αρκετά απλά: διαφθορά, ατομική, αλλά και συλλογική πλεονεξία, η οποία τράφηκε από την γενικότερη ατμόσφαιρα χαλαρότητας των κανονισμών και ευφορίας που επικρατούσε στην αγορά και από την εταιρική υπεροψία (Thomas, 2002; Zerban, 2018). Φαινόταν ότι σχεδόν κανένας, ούτε η ίδια η εταιρεία, οι υπάλληλοι, οι αναλυτές ή οι επενδυτές-δεν ήθελε να πιστέψει ότι η Enron ήταν πάρα πολύ καλή για να είναι αληθινή, οπότε όλοι ζούσαν μέσα σε μία αυταπάτη. Οι μέθοδοι τις οποίες χρησιμοποίησε η εταιρεία για να αποκρύψει τις τόσο περίπλοκες οικονομικές συναλλαγές της ήταν λογιστικά λανθασμένες και σαφώς παραπλανητικές. Η έλλειψη διαφάνειας στις οικονομικές υποθέσεις της, αλλά και η εκ νέου υποβολή χρηματοοικονομικών καταστάσεων που αποκάλυψαν στοιχεία παθητικού και απώλειες αξίας δισεκατομμυρίων δολαρίων που είχαν αρχικά παραλειφθεί, ήταν κάποιοι απ’ τους λόγους που συνέβαλαν στην κατάρρευσή της. Ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της υπόθεσης και η Arthur Andersen LLP, ίσως η μεγαλύτερη και πιο ευπόληπτη ελεγκτική εταιρεία εκείνης της εποχής, η τύχη της οποίας ήταν ανάλογη της Enron.

Ο Jeff Skilling, διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας όπως προαναφέρθηκε, έχοντας εμπειρία στον τραπεζικό τομέα και στη διαχείριση στοιχείων ενεργητικού, πρότεινε μια καινοτόμο λύση στο πιστωτικό πρόβλημα της Enron, να δημιουργηθεί δηλαδή μια «τράπεζα αερίου», στην οποία η Enron θα αγόραζε αέριο από ένα δίκτυο προμηθευτών και θα το πωλούσε σε ένα δίκτυο καταναλωτών, εγγυώμενη τόσο την προσφορά όσο και την τιμή, χρεώνοντας αμοιβές για τις συναλλαγές και αναλαμβάνοντας τους σχετικούς κινδύνους (Thomas, 2002). Είχε όμως και μια άλλη επαναστατική ιδέα, ότι η εταιρεία δε χρειαζόταν

πραγματικά στοιχεία στην κατοχή της, οπότε και η Enron υιοθέτησε μια λογιστική πρακτική της αγοραίας αξίας, αντί της ονομαστικής, με την οποία αναμενόμενα μελλοντικά κέρδη από συμφωνίες, καταχωρούνταν επιτόπου στα βιβλία της, με αποτέλεσμα η εταιρεία να καταγράφει κέρδη από οτιδήποτε θα μπορούσε μελλοντικά να ανατραπεί και να μεταβληθεί σε απώλεια, παραποιώντας όμως έτσι την πραγματική χρηματοοικονομική εικόνα της εταιρίας στους επενδυτές (Gudikunst, 2003). Καινοτόμες όμως ήταν και οι ιδέες του όσον αφορά στη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού, καθώς εμπνεύστηκε και χρησιμοποίησε ένα σύστημα αξιολόγησης των υπαλλήλων της Enron, ονόματι 'rank and yank', σύμφωνα με το οποίο εκείνοι που δεν εκπλήρωναν τους στόχους τους, είχαν το λόγο να θεωρήσουν ότι σύντομα θα απομακρύνονταν (Bryce, 2003).

Επιπλέον ο οικονομικός διευθυντής της Enron, ο Andrew Fastow, είχε δημιουργήσει εταιρείες «ειδικού σκοπού» (ονομαζόμενες s.p.e., οι οποίες είχαν του τύπου της Ε.Π.Ε.), πολλές απ' τις οποίες μάλιστα είχαν γίνει αντικείμενο χειραγώγησης από τον ίδιο, μοιράζοντας σε αυτές τις ζημιές που θα έπρεπε κανονικά να εμφανίσει η μητρική Enron στους ισολογισμούς της, χρησιμοποιώντας τις για φορολογικό σχεδιασμό και φοροαποφυγή και εμφανίζοντας μ' αυτό τον τρόπο πλασματικά αυξημένα κέρδη. Μία από τις πιο αποτυχημένες επενδύσεις ήταν των \$2 δις εργοστάσιο παραγωγής ενέργειας, Dabhol, στην Ινδία, το οποίο μετά από πληθώρα πολιτικών προβλημάτων τέθηκε προς πώληση το 2001.

Με τα ανωτέρω κερδοσκοπικά τεχνάσματα, η τεχνητά αυξημένη κερδοφορία της Enron εκτίναξε την τιμή της μετοχής στα ύψη. Χαρακτηριστικά, τον Αύγουστο του 2000 η μετοχή έφτασε στο ιστορικό υψηλό των \$90,56 και συγκαταλεγόταν μεταξύ των blue chip, ενώ τα δημοσιευμένα ετήσια έσοδά της έφτασαν στα \$100 δις. Τα στελέχη της Enron εκμεταλλευόμενα την πληροφόρηση που είχαν από το εσωτερικό της εταιρίας, την αξιοποίησαν προς ίδιον όφελος, κερδοσκοπώντας εις βάρος των μετόχων της εταιρίας.

Στα μέσα Ιουλίου 2001, ενώ η Enron ανακοίνωσε κέρδη ύψους \$50,1 δις, σχεδόν τα τριπλάσια από τις αρχές του έτους, η τιμή της μετοχής της είχε πέσει περισσότερο από 30% σε σύγκριση με ένα χρόνο πριν, από τα 45 στα 34 σεντς (The New York Times, July 13, 2001). Οι επενδυτές της Enron άρχισαν να δείχνουν σημάδια ανησυχίας, καθώς αδυνατούσαν να κατανοήσουν τις διοικητικές πρακτικές της εταιρίας και διέκριναν την αδιαφάνεια και τη δυσκολία της να εκφράσει τα μεγέθη της επακριβώς στις οικονομικές της καταστάσεις. Στις 14 Αυγούστου του 2001, ο γενικός διευθυντής της Enron Jeffrey Skilling, ανακοίνωσε ξαφνικά την αποχώρηση από τη θέση του σε έξι μήνες για προσωπικούς λόγους, με τον Kenneth Lay, πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου, να διαβεβαιώνει πως δεν υπήρχαν λογιστικά,

συναλλακτικά, κλπ. ζητήματα σε εκκρεμότητα και ότι θα αναλάμβανε ξανά ο ίδιος τη θέση του γενικού διευθυντή. Ο Jeffrey Skilling την επόμενη κιόλας ημέρα συσχέτισε την αποχώρησή του με την συνεχή πτώση της μετοχής στο χρηματιστήριο, δημιουργώντας κλίμα δυσπιστίας στους αναλυτές της Wall Street για την εταιρία. Να σημειωθεί πως κατά τους μήνες που έμεναν έως την αποχώρησή του, ο Jeff Skilling πούλησε τουλάχιστον 450.000 μετοχές της Enron, εισπράττοντας γύρω στα \$33 εκατομμύρια.

Εντωμεταξύ, λίγες μέρες αργότερα η Sherron Watkins, αντιπρόεδρος της Enron, υπέβαλε μια ανώνυμη επιστολή στον Kenneth Lay εκφράζοντας τις ανησυχίες της για τις λογιστικές πρακτικές της εταιρείας (Watkins, 2001). Συζήτησε στη συνέχεια τις ανησυχίες της με τον James Hecker, έναν προηγούμενο συνάδελφο και συνεργάτη ελεγκτή στην Arthur Andersen, ο οποίος ήρθε σε επαφή με την ελεγκτική ομάδα της Enron (Shirur, 2011).

Όταν στις 17 Οκτωβρίου 2001, η εταιρεία απρόσμενα ανακοίνωσε αρνητικά αποτελέσματα για το τρίτο τρίμηνο, αιτιολογώντας τις απώλειες ως απροσδόκητες χρεώσεις \$1 δις από επενδυτικές ζημιές, ο αντίκτυπος στην αγορά ήταν τεράστιος. Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (SEC) ανακοίνωσε ότι είχε ξεκινήσει έρευνα αρκετών ύποπτων συναλλαγών του ομίλου της Enron, η τιμή της μετοχής της έπεσε από τα \$34 στα \$15,41, ενώ μεγάλο πλήγμα στην εικόνα και στην αξιοπιστία της δέχτηκε όταν στις 25 Οκτωβρίου ανακοίνωσε την αντικατάσταση του Andrew Fastow. Για να καθησυχάσει τους επενδυτές της ως προς τη ρευστότητα της εταιρείας, η Enron άρχισε να επαναγοράζει τα εμπορικά της χρεόγραφα, εξαντλώντας όμως όλα τα περιθώρια πίστωσης σε διάφορες τράπεζες. Αναπόφευκτα, άρχισε την αναζήτηση επενδύσεων ή εξαγοράς, μέσα σε κλίμα δυσπιστίας από μέρους των επενδυτών και με την τιμή της μετοχής να έχει κατακυλήσει στα \$7.

Στις αρχές Νοεμβρίου 2001 εμφανίστηκε μια άλλη εταιρεία εκμετάλλευσης ενέργειας, η Dynegy, ως αγοραστής, όμως δύο ξαφνικές αποκαλύψεις ήρθαν να διαταράξουν τη συμφωνία: οι απρόσμενες χρεώσεις του ενός δις του 3^{ου} τριμήνου 2001, στην πραγματικότητα ανέρχονταν σε \$200 δις, ενώ γνωστοποιήθηκε και μια μείωση \$591 εκατομμυρίων στα δηλωθέντα έσοδα της περιόδου 1997-2000, με αποτέλεσμα η Enron να πρέπει να αναδιατυπώσει τις οικονομικές της καταστάσεις. Προβλήματα όμως αντιμετώπιζε η εταιρεία και στο εσωτερικό της και συγκεκριμένα με τους υπαλλήλους της, καθώς οι εισφορές τους για ασφάλιση πήγαιναν στο μετοχικό κεφάλαιο, το οποίο αποδεκατίστηκε στο χρηματιστήριο, με αποτέλεσμα να καταρρεύσει το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό τους πρόγραμμα, της στιγμή μάλιστα που τα ανώτατα στελέχη της διοίκησης είχαν πουλήσει μετοχές εκατοντάδων εκατομμυρίων δολαρίων, ενώ ο Kenneth Lay θα λάμβανε \$60 εκατομμύρια ως αποζημίωση για την απώλεια

της διοίκησης της Enron λόγω της επικείμενης συγχώνευσης με την Dynegy. Στο ήδη υπάρχον αρνητικό κλίμα, η εταιρεία ανακοίνωσε δυσβάσταχτα χρέη \$9 δις, τα οποία έπρεπε να πληρωθούν ως το τέλος του επόμενου έτους. Φυσικό επόμενο ήταν η συμφωνία συγχώνευσης με την Dynegy να ναυαγήσει και η τιμή της μετοχής της να πέσει στα \$0,61.

Οι ευρωπαϊκές λειτουργίες της Enron κήρυξαν πτώχευση στις 30 Νοεμβρίου 2001, όταν πλέον η μετοχή της είχε πέσει στα 26 cents, ενώ δύο μέρες αργότερα, στις 2 Δεκεμβρίου, η ίδια η εταιρεία πτώχευσε, απολύοντας 4.000 εργαζομένους. Ιδιαίτερα ζημιωμένα βγήκαν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, όπως μέτοχοι, κράτος, πιστωτές, εργαζόμενοι κ.α.. Η ανώτατη διοίκησή της οδηγήθηκε ενώπιον της Δικαιοσύνης, με τον Πρόεδρο, Kenneth Lay, να πεθαίνει προτού του επιβληθεί η ποινή του. Ο Jeffrey Skilling καταδικάστηκε σε 24ετή κάθειρξη για απάτη, ενώ ο Andrew Fastow, που δήλωσε ένοχος για κακουρηματική απάτη, έλαβε ποινή φυλάκισης 6 ετών (Jones, 2011).

Συμπερασματικά, η πτώση της Enron, πέρα από του προφανείς και πολύ σημαντικούς παράγοντες της έλλειψης κανόνων και ισχυρού νομοθετικού πλαισίου, καθώς και των λανθασμένων λογιστικών χειρισμών, οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στο γεγονός ότι οι στρατηγικοί ηγέτες της απέτυχαν στις βασικότερες πτυχές εταιρικής διακυβέρνησης και ελέγχου, αλλά και έχασαν τις ηθικές τους αξίες και φραγμούς, την ίδια στιγμή που η εταιρεία δημιουργούσε χρέη δισεκατομμυρίων σε παταγωδώς αποτυχημένα επιχειρηματικά σχέδια (Bryce, 2002). Ταυτόχρονα, ο εσωτερικός και εξωτερικός έλεγχος απέτυχε από ηθικής και χρηματοοικονομικής άποψης, ως αποτέλεσμα της συνεχούς εξαπάτησης, της πλεονεξίας, της δωροδοκίας, της κερδοσκοπίας και της απάτης (Albeksh, 2016). Από τότε, χύθηκαν τόνοι μελάνι σε άρθρα, έγγραφα, ακαδημαϊκές και χρηματοοικονομικές μελέτες, κ.λπ. σχετικά με τις διάφορες πτυχές της κατάρρευσης, ενώ κυκλοφόρησε και ταινία με τον τίτλο *The Smartest Guys in the Room*, που βασίστηκε στο βιβλίο των McLean and Elkind (2003) (Gwilliam and Jackson, 2008).

4.1.3 Λογιστικές πρακτικές

Η Enron χρησιμοποίησε ποικίλες παραπλανητικές, περίπλοκες και δόλιες λογιστικές πρακτικές και τακτικές – νόμιμες και παράνομες – για να αλλάξει την πορεία των οικονομικών καταστάσεων της (Dharan and Bufkins, 2008). Οι διάφοροι λογιστικοί χειρισμοί που χρησιμοποίησε για να παραποιήσει τα οικονομικά της στοιχεία, και τα οποία κάλυψε με τις Εκθέσεις Ελέγχου η ελεγκτική Arthur Andersen, περιλάμβαναν :

➤ Ανακριβείς και ανεπαρκείς αποκαλύψεις για εμπορικές συναλλαγές με συνδεδεμένα μέρη και συγκρούσεις συμφερόντων, που μπορούσαν να οδηγούσαν σε ενδεχόμενα κόστη για τους επενδυτές. Ήταν επιτακτική η ανάγκη για την Enron να βρεθεί ένας τρόπος να κρυφτεί το χρέος της, καθώς τα υψηλά επίπεδα χρέους θα χαμήλωναν το βαθμό επένδυσης και θα προκαλούσαν τις τράπεζες να αποσύρουν χρήματα.

Η λύση δόθηκε από τον Fastow, ο οποίος δημιούργησε πάνω από 3.000 μη συγχωνευμένες επιχειρήσεις ('spe' = special purpose enterprises, οντότητες ειδικού σκοπού) (Nguyen, 2014), με ονόματα όπως JEDI και Chewco εμπνευσμένα από τη φημισμένη ταινία Star Wars, οι οποίες στην πραγματικότητα όμως βρίσκονταν υπό την κατοχή της Enron, γεγονός που φανέρωνε αυξημένες συναλλαγές. Πολλά από τα κέρδη και τα έσοδα της Enron ήταν αποτέλεσμα συμφωνιών με οντότητες ειδικού σκοπού, εταιρείες περιορισμένης ευθύνης που ιδρύονταν αντί θυγατρικών, με έδρα σε φορολογικούς παράδεισους (όπως τα νησιά Cayman), επιδοτούνταν και ελέγχονταν από την Enron, αλλά δεν είχαν κάποια νομική σχέση ούτε συμπεριλαμβάνονταν, δεν ενοποιούνταν δηλαδή στον ισολογισμό της, εφόσον συμμετείχε σ' αυτές ένα ανεξάρτητο μέλος με ποσοστό συμμετοχής τουλάχιστον 3% (Li, 2010). Έτσι, η Enron έβρισκε κάποιον ανεξάρτητο επενδυτή που τοποθετούσε κεφάλαιο στην οντότητα ειδικού σκοπού, κατόπιν η Enron πουλούσε κάποιο στοιχείο του Ενεργητικού στην spe (η οποία διευθυνόταν από τον Fastow), όπως κάποιο εργοστάσιο χαμηλής αποδοτικότητας, το οποίο η spe αγόραζε έπειτα από λήψη ενός υπέρογκου δανείου, στο οποίο εγγυητής ήταν η Enron. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα, οι τιμές πώλησης των περιουσιακών στοιχείων ήταν εξωφρενικά υψηλές, ώστε η Enron να εμφανίσει πλασματικά κέρδη, παρότι πολλές από τις επιχειρήσεις της ζημιογόνες. Ουσιαστικά, αυτά τα χρήματα χρησιμοποιούνταν για να εξισορροπήσουν τα υπερεκτιμημένα συμβόλαια της Enron.

Κατά συνέπεια, η spe επέτρεπε στην Enron να μετατρέπει δάνεια και περιουσιακά στοιχεία φορτωμένα με χρέη, σε εισόδημα (Li, 2010). Εντούτοις, το χρέος και τα περιουσιακά στοιχεία που αγοράζονταν από την spe, που στην πραγματικότητα ήταν και η ίδια φορτωμένη με μεγάλα χρέη, δεν αναφέρονταν στις οικονομικές εκθέσεις της Enron. Η Enron δηλαδή μετακλούσε τα χρέη της στην spe, επιτυγχάνοντας να μην εμφανίζει ούτε χρέη ούτε πάγια στοιχεία στις οικονομικές καταστάσεις της (Thomas, 2002) και να δημοσιεύει ταμειακές ροές από λειτουργικές αντί από χρηματοδοτικές δραστηριότητες (Jones, 2011). Η μόνιμη βέβαια ανησυχία της Enron ήταν ότι εάν η αξία της μετοχής της σημείωνε μεγάλη πτώση ώστε να της παρέχει πλήρη ασφάλεια ή εάν η αξιολόγηση της πιστοληπτικής της ικανότητας υποβιβάζοταν, τότε το χρέος των μη ενοποιημένων θυγατρικών θα γινόταν άμεση υποχρέωση της Enron.

Όλα αυτά τα λογιστικά τεχνάσματα μέσω των *spe* είχαν ως στόχο η Enron να αυξάνει τη μόχλευσή της, να εμφανίζει μεγάλη κερδοφορία, εντυπωσιακές οικονομικές καταστάσεις και χρηματοοικονομικούς δείκτες (πχ. ROA), να ελαχιστοποιεί τον επενδυτικό κίνδυνο και έτσι να διατηρεί τη μεγάλη πιστοληπτική της ικανότητα και κατ' επέκταση την εισροή των απαιτούμενων κεφαλαίων για την επέκτασή της. Ταυτόχρονα, με το να μην εμφανίζει τις πραγματικές ζημιές και τα χρέη της, διατηρούσε την τιμή της μετοχής της σε υψηλά επίπεδα, παραπλανώντας τους μετόχους και όσους ενδιαφέρονταν να επενδύσουν.

➤ Την πρακτική '*mark-to-market accounting*', μια λογιστική πρακτική αποδεκτή μεν από την Αμερικανική Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, αλλά που ο Skilling την προσαρμοσε προς όφελος της Enron. Αναγνώριζε ως τρέχοντα έσοδα περιόδου, τις αμοιβές υπηρεσιών επόμενων ετών, καθώς και τα έσοδα από μελλοντικά συμβόλαια και άρα το έτος που υπογραφόταν ένα μακροπρόθεσμο συμβόλαιο, η παρούσα αξία των καθαρών μελλοντικών χρηματορροών αναγνωριζόταν ως έσοδο της περιόδου (έτους) και η παρούσα αξία των αναμενόμενων δαπανών αντίστοιχα, ως έξοδο. Τα απραγματοποίητα κέρδη και οι ζημιές στην αξία αγοράς των μακροπρόθεσμων συμβάσεων, έπρεπε να καταγράφονται έπειτα ως τμήμα των ετήσιων εισοδημάτων του έτους στο οποίο προέκυψαν. Ίσως η επιθετικότερη χρήση της λογιστικής *mark-to-market* περιλήφθηκε στους αποκαλούμενους λογαριασμούς '*price risk management assets*' (εν συντομία PRMA's), δηλαδή λογαριασμούς «περιουσιακών στοιχείων διαχείρισης του κινδύνου τιμών», όπου η Enron εναπόθετε την κατ' εκτίμηση εύλογη αξία των διάφορων εμπορικών συναλλαγών και των συμβάσεων παραγωγών.

Αξίζει εδώ να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι τα ανώτερα στελέχη της Enron είχαν και επιπλέον κίνητρα να διογκώσουν τις αξίες των επενδυτικών προγραμμάτων, καθώς τα επιδόματα (μπόνους) και τα δικαιώματα στις μετοχές (*stock options*) τα οποία λάμβαναν, προκύπταν ως ποσοστό στις εύλογες αξίες των προγραμμάτων και των συμβολαίων (Bryce, 2003). Υπολογίζεται ότι το 35% (\$22,8 δις) των δημοσιευμένων περιουσιακών στοιχείων της Enron ύψους \$65,5 δις, ήταν στη βάση της "mark to market" πρακτικής (Gwilliam and Jackson, 2008).

Η ανωτέρω ακολουθούμενη λογιστική πρακτική θα επιχειρηθεί να γίνει πιο κατανοητή με το ακόλουθο, πραγματικό παράδειγμα της "Blockbuster", στο οποίο παρουσιάζεται ο βαθμός στον οποίο η Enron προσπάθησε να αναγνωρίσει εισοδήματα και χρηματορροές μέσω της 'mark to market' πολιτικής: τον Ιούλιο του 2000, η Enron υπέγραψε ένα 20ετές συμβόλαιο με

την "Blockbuster Video" ώστε να εισάγει μια νέα υπηρεσία, τη "διασκέδαση κατά παραγγελία" (entertainment on demand) στους τηλεθεατές μέσω υψηλών ταχυτήτων, σε κάποιες αμερικανικές πόλεις έως το τέλος του έτους. Η σύλληψη του σχεδίου ήταν ιδιοφυής, καθώς η Enron ανέλαβε να εγκαταστήσει, να κωδικοποιήσει και να μεταδώσει αυτή την καινοτόμο υπηρεσία βίντεο μέσω του παγκόσμιας εμβέλειας δικτύου της, χωρίς ωστόσο να έχει την τεχνολογία να το κάνει σε εμπορική βάση και χωρίς η "Blockbuster" να κατέχει τα δικαιώματα. Η Enron ξεκίνησε πιλοτικές δοκιμές σε μερικές δεκάδες διαμερίσματα στο Portland του Oregon, μέσω εξυπηρετητών (servers) εγκατεστημένων στα υπόγεια των διαμερισμάτων (Baker and Hayes, 2004).

Βασισμένη σ' αυτά και μόνο τα πιλοτικά προγράμματα, στις 31 Δεκεμβρίου του 2000 κατέγραψε το ανωτέρω επενδυτικό πρόγραμμα σε εύλογες αξίες ύψους \$125 εκατομμυρίων, καθώς και ένα κέρδος \$53 εκατομμυρίων από την αύξηση της επένδυσης στην εύλογη αξία του. Επιπλέον, εμφάνισε στις οικονομικές καταστάσεις της ένα πρόσθετο εισόδημα ύψους \$53 εκατομμυρίων από το εγχείρημα για το πρώτο τρίμηνο του 2001, παρότι καμία πώληση δεν είχε πραγματοποιηθεί και ενώ υπήρχαν σοβαρές αμφιβολίες σχετικά με την τεχνική βιωσιμότητα του εγχειρήματος και την αναμενόμενη ζήτηση. Τελικά, η συμφωνία τερματίστηκε λίγους μήνες μετά, το Μάρτιο του 2001. Εντέλει, αυτή η επένδυση που επέτρεψε στην Enron, μέσα στο διάστημα περίπου ενός έτους, να καταγράψει \$111 εκ. κέρδος και \$115 εκ. από λειτουργικές δραστηριότητες το τέταρτο τρίμηνο του 2000 και το πρώτο τρίμηνο του 2001, αποδείχθηκε άνευ αξίας (Batson, 2003). Τον Οκτώβριο του 2001 η Enron αναγκάστηκε να αναγγείλει δημόσια ότι αντέστρεψε τα \$110.9 εκατομμύρια κέρδη που είχε καταγράψει νωρίτερα στις καταστάσεις της (Benston, 2006).

➤ Εμφάνιση αποτελεσμάτων από εμπορικές επενδύσεις (merchant investments), τα οποία όμως δεν βασίζονταν σε πραγματικές πράξεις.

➤ Έλλειψη ενημέρωσης για τα χρησιμοποιούμενα πάγια της εταιρείας και τις διενεργηθείσες αποσβέσεις, χειραγωγώντας έτσι τα κέρδη και τους αντίστοιχους χρηματοοικονομικούς δείκτες πχ. το καθαρό περιθώριο κέρδους, τα κέρδη ανά μετοχή και το δείκτη ROI.

➤ Αναγνώριση αυξημένων περιουσιακών στοιχείων και καθαρής θέσης, τη στιγμή τα ηγετικά στελέχη της εταιρείας αγόραζαν μετοχές της Enron με πίστωση (χωρίς να επιστρέφουν τα χρήματα) προκειμένου να χρηματοδοτούν “ανεξάρτητες” συνεργασίες (Reinstein and McMillan, 2004).

Αξίζει να αναφερθεί ότι η δεύτερη προσωρινή έκθεση του Neal Batson (2003), ενός εκ των πρωτευτικών εξεταστών, η οποία μαζί με τα Παραρτήματα φτάνει στις 2.000 σελίδες, παρέχει την περιεκτικότερη και πιο λεπτομερή επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο η Enron παραποίησε συστηματικά τα λογιστικά της νούμερα. Βέβαια, η προθυμία τρίτων όπως λογιστικών εταιρειών, κορυφαίων τραπεζών και επενδυτικών οίκων, να παράσχουν τις απαραίτητες αξιολογήσεις και να βοηθήσουν στην κατασκευή τεχνητών οντοτήτων που διευκόλυναν τον τρόπο με τον οποίο η Enron επεδίωκε να απεικονίσει τα οικονομικά αποτελέσματά της, είναι έντονα ενδεικτική μιας οικειότητας και μιας αποδοχής τέτοιων πρακτικών (Gwilliam and Jackson, 2008).

4.1.4 Ευθύνες των ελεγκτών

Πέρα από την παντελή έλλειψη εσωτερικού ελέγχου που εντοπίζεται στην Enron, καθώς η επιτροπή λογιστικού ελέγχου απέτυχε να εκτελέσει τα καθήκοντά της ως προς την επιτήρηση της διαδικασίας του ελέγχου (Benston and Hartgraves, 2002), ο ρόλος του εξωτερικού ελεγκτή, της Arthur Andersen, στο σκάνδαλο ήταν καταλυτικός. Αποτελούσε μία εκ των πέντε μεγαλύτερων ελεγκτικών εταιρειών στον κόσμο (αποκαλούμενων ως ‘Big Five’), με διεθνές κύρος. Είχε αναλάβει τον εξωτερικό έλεγχο της Enron για 12 συναπτά έτη, εγκρίνοντας τα οικονομικά αποτελέσματα της περιόδου 1997-2001, περίοδο κατά την οποία η Enron παραδέχτηκε ότι εμφάνισε πλασματικά κέρδη αυξημένα κατά 600 εκ. δολάρια. Ενώ οι ελεγκτές της είχαν εντοπίσει προβλήματα στα βιβλία της εταιρείας ύψους \$51εκ, τελικά η Arthur Andersen αποφάσισε να μην τα διορθώσει. Ταυτόχρονα όμως ασκούσε και τον εσωτερικό έλεγχο της Enron, διατηρώντας μάλιστα μόνιμο ελεγκτικό προσωπικό στα γραφεία της εταιρείας, ενώ πολλά ανώτερα στελέχη των οικονομικών και λογιστικών τμημάτων της Enron ήταν τέως στελέχη της Arthur Andersen (Thomas, 2002). Το πιο εντυπωσιακό μάλιστα ήταν ότι η ίδια η Arthur Andersen πρότεινε στην Enron να προβεί σε ρυθμίσεις που θα μείωναν το ετήσιο εισόδημα από 105 σε 54 εκ, χωρίς όμως η δεύτερη να υλοποιήσει αυτές τις προτάσεις.

Οι ευθύνες των ελεγκτών της Arthur Andersen στη μη επισήμανση των ανωτέρω χειρισμών δημιουργικής λογιστικής που ακολουθούσε η Enron και στη μη ενημέρωση της

Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, ήταν μεγάλες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η Andersen είχε ιδιαίτερη συμμετοχή στην οικονομική δραστηριότητα της Enron, βοηθώντας την να δημιουργήσει ένα μυστικό δίκτυο συνεργασιών, σε μια προσπάθεια να αφαιρεθούν τα τεράστια ποσά του χρέους από τον ισολογισμό Enron, αλλά και υπογράφοντας τις ετήσιες οικονομικές καταστάσεις της (Comunale et al., 2006). Οι ορκωτοί ελεγκτές της Arthur Andersen παρέβλεψαν ή επέλεξαν να αγνοήσουν προφανή προειδοποιητικά σημάδια που θα είχαν εγείρει ερωτήσεις και θα είχαν αποκαλύψει την πραγματική οικονομική κατάσταση της Enron πολύ πιο σύντομα. Η Arthur Andersen ούτε εξέτασε ούτε ενδιαφέρθηκε καν για λογιστικά θέματα τα οποία ανέκυπταν από τις συναλλαγές με τις SPE, ενώ απέτυχε και να ακολουθήσει τις προσταγές του λογιστικού προτύπου περί συναλλαγών με συνδεδεμένα μέρη (Benston and Hartgraves, 2002).

Η Arthur Andersen μάλιστα ήταν η πρώτη ελεγκτική εταιρεία που διώχτηκε ποινικά, καθώς κατηγορήθηκε για παράλειψη καθήκοντος, παραποίηση οικονομικών καταστάσεων και συνέργεια σε απάτη, γεγονός που συνέβαλε και στη δική της κατάρρευση. Οι ανώτατοι αξιωματούχοι της Andersen παραδέχτηκαν ότι η διοίκηση της Enron συχνά «τους πίεζε» να αποδεχτούν τις «επιθετικές» λογιστικές πρακτικές της, πιέζοντάς τους να ψάχνουν τρόπους αυτές να γίνονται αποδεκτές (Raghavan, 2002). Βέβαια, το αν οι υπάλληλοι της ελεγκτικής εταιρείας είχαν αντικρουόμενα κίνητρα ή αν είχαν απειρία στη σωστή εκτίμηση περίπλοκων οικονομικών συναλλαγών, γεγονός πάντως είναι ότι απέτυχαν να επιδείξουν υγιή επαγγελματική κρίση στην αποκάλυψη συναλλαγών, οι οποίες έγιναν καθαρά για λόγους χρηματοοικονομικής αναφοράς παρά για τους σκοπούς της επιχείρησης (Healy and Palepu, 2003).

Η Arthur Andersen επίσης κατηγορήθηκε τόσο από τον τύπο, όσο και από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς των Ηνωμένων Πολιτειών, και για εφαρμογή χαλαρών προτύπων ελέγχου, λόγω της σύγκρουσης συμφερόντων που προέκυψε από τις υπέρογκες αποδοχές που λάμβανε από την Enron για ελεγκτικές, διοικητικές (πχ. σχεδιασμό λογιστικών συστημάτων) και συμβουλευτικές υπηρεσίες που της παρείχε. Ειδικότερα, για το έτος 2000 η ελεγκτική εταιρεία αμείφθηκε από την Enron συνολικά με 52 εκατομμύρια δολάρια, ενώ μόνο το ποσό των 25 εκατ. δολαρίων αφορούσε σε ελεγκτικές αμοιβές για τον έλεγχο δηλαδή των χρηματοοικονομικών καταστάσεων. Τα υπόλοιπα 27 εκατομμύρια δολάρια αφορούσαν σε συμβουλευτικές αμοιβές και υπηρεσίες εσωτερικού ελέγχου, κάτι που αποτελούσε κοινή πρακτική πολλών ελεγκτικών εταιρειών, πριν από τη θέσπιση των αυστηρότερων κανόνων και κυρώσεων της νομοθετικής πράξης Sarbanes-Oxley Act (SOX) στις 30 Ιουλίου του 2002 (Νεγκάκης και Ταχυνάκης, 2013).

Για να γίνει κατανοητό το ανωτέρω παράδοξο, η Arthur Andersen ενώ ήταν υπεύθυνη για τον έλεγχο των χρηματοοικονομικών καταστάσεων της Enron, ταυτόχρονα της παρείχε και συμβουλές για το πώς να προσελκύσει επενδυτές, με κάθε μέσο, θεμιτό ή αθέμιτο. Και ενώ είναι επιτρεπτό οι ελεγκτικές να παρέχουν συμβουλές πάνω σε λογιστικά θέματα, εντούτοις δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να λαμβάνουν διοικητικές αποφάσεις γι' αυτές (Reinstein and McMillan, 2004). Αυτή η ιδιότητα της Andersen ως συμβούλου μάλιστα, επικρίθηκε σφοδρά εκ των υστέρων (Brewster, 2003; O'Brien, 2003), καθώς θεωρήθηκε ότι υπονόμει καίρια την αξία του ελέγχου (Carnegie and Napier, 2010). Επομένως, αποδεικνύεται ότι ένας από τους πιο κρίσιμους παράγοντες στην αποτυχία της Arthur Andersen να αντισταθεί στις αμφιλεγόμενες λογιστικές πρακτικές της Enron, ήταν η έντονη εξάρτηση της Andersen από τα υψηλά εισοδήματα για παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών που λάμβανε από τους πελάτες που ήλεγχε.

Από τις σημαντικότερες όμως ενέργειες της Arthur Andersen, που φαινόταν ότι υπέκρυπτε δόλο, και μάλιστα για την οποία διώχτηκε ποινικά, αποτελεί η καταστροφή οικονομικών εγγράφων και ηλεκτρονικών αρχείων της Enron στην έδρα της στο Χιούστον. Συγκεκριμένα, στις 12 Οκτωβρίου 2001 ο David Duncan της Άρθουρ Andersen στο Σικάγο και υπεύθυνος για την Enron, ήρθε σε επαφή με τον Carl Bass, έναν ανώτατο συνεργάτη στα γραφεία του Χιούστον, για να του υπενθυμίσει ότι η πάγια πολιτική της εταιρείας δεν ήταν να διατηρεί τα έγγραφα που δεν χρειάζονταν πλέον, προτρέποντας τον να τα καταστρέψει (Shirur, 2011). Αν και υποστηρίχθηκε ότι λίγα σημαντικά έγγραφα χάθηκαν, είναι σαφές ότι η καταστροφή εγγράφων, γεγονός που διογκώθηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τον έντυπο τύπο, συνέβαλε καθοριστικά στην κατάρρευση της Andersen (Squires et al., 2003; Swartz, 2003). Στις 9 Ιανουαρίου 2002, το Υπουργείο Δικαιοσύνης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής διέταξε ποινική έρευνα κατά της ελεγκτικής εταιρείας Arthur Andersen. Στις 10 Ιανουαρίου, η Andersen ανακοίνωσε ότι την προηγούμενη χρονιά κατέστρεψε συγκεκριμένα έγγραφα, σχετικά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και άλλα ηλεκτρονικά αρχεία που αφορούσαν στον οικονομικό έλεγχο της Enron, βασισμένη στην πολιτική διατήρησης δεδομένων (Comunale et al., 2006), αφού όμως είχε πληροφορηθεί ότι η Enron βρισκόταν υπό έρευνα από τον SEC (Ball, 2009). Στις 6 Μάϊου 2002 το Αμερικανικό Ομοσπονδιακό δικαστήριο του Τέξας, απήγγειλε κατηγορίες στην Arthur Andersen (και στον David Duncan) για παρεμπόδιση του έργου της δικαιοσύνης, καθώς δεν διαφύλαξε τα έγγραφα λογιστικού ελέγχου της Enron, παρακωλύοντας έτσι το έργο των αρχών στην αποκάλυψη ενοχοποιητικών στοιχείων.

Η πολύκροτη δίκη διήρκεσε περίπου ένα μήνα, οπότε και η Arthur Andersen καταδικάστηκε (15 Ιουνίου). Άσκησε έφεση κατά της καταδικαστικής απόφασης, η οποία όμως δεν κερδήθηκε και καθώς οι ομοσπονδιακοί κανονισμοί προβλέπουν απαγόρευση των καταδικασμένων εγκληματιών από τον έλεγχο δημοσίων εταιρειών, η Arthur Andersen παράδωσε την άδεια εξασκήσεως επαγγέλματος στην Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς στις 31 Αυγούστου του ίδιου έτους (Ball, 2009). Ωστόσο, το Ανώτατο Δικαστήριο τρία χρόνια αργότερα (το 2005) αναίρεσε ομόφωνα την καταδικαστική απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, λόγω μη ύπαρξης επαρκών στοιχείων που να αποδεικνύουν την ενοχή της Arthur Andersen, ότι δηλαδή κατέστρεψε σκόπιμα τα εν λόγω έγγραφα ώστε να παρεμποδίσει την έρευνα και της επέβαλε χρηματικό πρόστιμο ύψους μισού εκατομμυρίου δολαρίων.

Δυστυχώς, παρά την απαλλαγή της από τις κατηγορίες, η φήμη και η φερεγγυότητα της Arthur Andersen είχε πλέον πληγεί ανεπανόρθωτα. Στην προσπάθεια της να αντιμετωπίσει τις εκατοντάδες αστικές αγωγές εις βάρος της και τις επακόλουθες υπέρογκες χρηματικές αποζημιώσεις, η εταιρεία από τους 28.000 υπαλλήλους που απασχολούσε στις ΗΠΑ και τους 85.000 διεθνώς, έμεινε να απασχολεί μόλις 200 υπαλλήλους στην έδρα της στο Σικάγο, χωρίς να κηρύξει πτώχευση ή να έχει επίσημα διαλυθεί. Η Arthur Andersen λοιπόν, ως ελεγκτής αλλά και ως σύμβουλος της Enron, ήταν υπόλογη τόσο για τις πράξεις της Διοίκησης, όσο και απέναντι στους μετόχους, δεδομένου ότι οι παρεχόμενες λογιστικές πληροφορίες έχουν άμεση επιρροή στα οικονομικά οφέλη και των δύο πλευρών. Σαφέστατα, η ανώτατη Διοίκηση και η Arthur Andersen επέλεξαν την προδοσία των μετόχων, για να μεγιστοποιήσουν τα ίδια συμφέροντά τους (Li, 2010).

Μία σημαντική, τέλος, επίπτωση του σκανδάλου της Enron στο επάγγελμα του ελεγκτή στις ΗΠΑ ήταν η δημιουργία του Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB)- Συμβούλιο Επίβλεψης Απολογισμών Δημοσίων Εταιρειών (Comunale et al., 2006). Το Συμβούλιο έχει ως στόχο τη θέσπιση προτύπων γύρω από την ηθική, την πειθαρχία των λογιστών και τη σύγκρουση συμφερόντων, σε συνδυασμό με τη διεξαγωγή ετήσιων αξιολογήσεων σε μεγάλες ελεγκτικές εταιρείες, ενώ απαγορεύει πλέον στις ελεγκτικές να παρέχουν πρόσθετες υπηρεσίες, όπως τήρηση λογιστικών βιβλίων, σχεδιασμό πληροφοριακών συστημάτων και συμβουλευτικές υπηρεσίες για επενδύσεις στους πελάτες τους.

Πίνακας 1: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Enron μέσω του μοντέλου ‘CRIME’

	1) ENRON
ANTIKEIMENO	Παροχή ενέργειας
Cooks	Δ.Σ. Οικονομικός Δ/ντής Ελεγκτική εταιρεία (Arthur Andersen)
Recipes	Χρήση μη συγχωνευμένων επιγ/σεων (spe) “mark-to-market accounting” Προσαυξημένα έσοδα-Μειωμένα έξοδα Απόκρυψη χρέους Πλαστές αναφορές ταμειακών ροών Καταχώρηση δανείων ως πωλήσεις Επιθετικές εξαγορές
Incentives	<i>Οικονομικά:</i> Αύξηση μόχλευσης + δεικτών για: αύξηση χρηματοδότησης, αυξημένη τιμή μετοχής, ικανοποίηση προσδοκίας αγοράς Ανταπόκριση στις προβλέψεις των αναλυτών Φοροαπαλλαγές μέσω offshore <i>Προσωπικά:</i> Πλεονεξία, εταιρική υπεροψία, επαγγελματική άνοδος
Monitor	Αποτυχία εξωτερ. Ελέγχου (Σύγκρουση συμφερόντων, καταστροφή εγγράφων) Αδυναμία αποτελεσματικού ελέγχου από Δ.Σ. & ελεγκτική επιτροπή Έλλειψη ισχυρού νομοθετικού πλαισίου
End results	Πτώση χρηματιστ. Τιμής Πτώχευση στις 2/12/2001 Κατάρρευση συνταξιοδοτικού Ποινικές διώξεις + φυλάκιση διευθυντικών στελεχών Ποινική δίωξη σε Arthur Andersen

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

4.2 WorldCom (Αμερική)

4.2.1 Σύντομη παρουσίαση και Ιστορικό της εταιρείας

Η δεύτερη μεγαλύτερη εταιρεία υπεραστικών και διεθνών τηλεφωνικών συνδέσεων των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής ξεκίνησε από το όραμα των Murray Waldron και William Rector, οι οποίοι το 1983 δημιούργησαν στο Hattiesburg του Mississippi μια εταιρεία παροχής

υπεραστικών υπηρεσιών τηλεπικοινωνίας χαμηλού κόστους (Long-Distance Discount Service), ονόματι LDDS (Jeter, 2003). Το 1985 ο Bernard Ebbers, επενδυτής της εταιρείας, ανέλαβε καθήκοντα διευθύνοντος συμβούλου, ενώ το 1989 η εταιρεία εισήχθη στο χρηματιστήριο. Από το 1992 η LDDS ξεκίνησε μια ατελείωτη σειρά εξαγορών (ενδεικτικά, ως το 1998 είχε προβεί σε 64 συγχωνεύσεις), όπως η Advanced Telecommunications Corp., η MFS Communications Company Inc., η Williams Telecommunications Group Inc., η UUNet, η CompuServe) με αποκορύφωμα την εξαγορά της MCI Communications Inc. το 1998, τον κολοσσό των υπεραστικών συνδέσεων, οπότε και μετονομάστηκε σε WorldCom Inc.. Λίγους μόνο μήνες μετά το σκάνδαλο της Enron, το καλοκαίρι του 2002, και ενώ οι αγορές είχαν μόλις ξεκινήσει να συνέρχονται, δημοσιοποιήθηκε η μεγαλύτερη σε μέγεθος απάτη στην ιστορία της Αμερικής, αυτή της WorldCom (Jones, 2011).

4.2.2 Το χρονικό του σκανδάλου

1998: Τα έσοδα και αντίστοιχα η μετοχή της WorldCom άρχισαν να διαγράφουν πτωτική πορεία, όταν οι επιχειρήσεις ξεκίνησαν να περικόπτουν τα έξοδα για υπηρεσίες και εξοπλισμό τηλεπικοινωνίας.

5 Οκτωβρίου 1999: Η MCI WorldCom πλέον, ανακοίνωσε συμφωνία συγχώνευσης με την Sprint Corporation, ύψους \$129 δις, η οποία αν ολοκληρωνόταν, θα έβαζε τη WorldCom μπροστά από την AT & T, την μεγαλύτερη εταιρεία επικοινωνιών στις Η.Π.Α. εκείνη την εποχή. Ωστόσο, η συμφωνία δεν επετεύχθη λόγω της πίεσης που άσκησε το αμερικανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης και η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς διατύπωσαν ανησυχίες σχετικά με τη δημιουργία μονοπωλίου.

2001: Ο διευθύνων σύμβουλος της WorldCom, Bernard Ebbers, τέθηκε στο στόχαστρο των τραπεζών, οι οποίες ζητούσαν να καλύψει τις διαφορές αποτίμησης για μετοχές που είχε χρησιμοποιήσει για τη χρηματοδότηση άλλων, δικών του επιχειρήσεων του (ένα ράντσο, ένα ναυπηγείο, εγκαταστάσεις ξυλείας) (Beresford et al, 2003). Με την έγκριση του διοικητικού συμβουλίου της WorldCom, του παρασχέθηκε προσωπικό δάνειο από την εταιρεία, ύψους \$408 εκ., προκειμένου να αποφευχθεί κάποια καθοδική πίεση της τιμής της μετοχής.

11 Μαρτίου 2002: Η Αμερικανική Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (SEC) ζήτησε επιτακτικά λεπτομερείς πληροφορίες για τις λογιστικές μεθόδους που χρησιμοποίησε η WorldCom και οι

οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την απόκρυψη ζημιών ύψους \$1,22 δις σε διάστημα 12 μηνών από το 2001, όπως και για τη χορήγηση προσωπικών δανείων σε ανώτατα στελέχη (Beresford et al, 2003).

30 Απριλίου 2002: Ο Bernard Ebbers παραιτήθηκε λόγω των υπέρογκων χρεών της εταιρείας, της κατάρρευσης της τιμής της μετοχής και της απόφασης του SEC να προχωρήσει σε εξονυχιστική έρευνα για τη δανειοδότησή του από την εταιρεία. Ο αντιπρόεδρος της εταιρείας και πρώην διευθύνων σύμβουλος της UUNET Technologies Inc, John Sidgmore, ανέλαβε τη θέση του διευθύνοντος συμβούλου.

10 Μαΐου 2002: Η Standard & Poor' s υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της WorldCom στην κατώτερη δυνατόν κατηγορία (επίπεδο 'junk'). Η χρηματιστηριακή αξία της εταιρείας από τις αρχές του 2002 είχε συρρικνωθεί κατά 94% από το 1999, με την τιμή της μετοχής της να ανέρχεται τότε στα \$62 έναντι μόλις 26 σεντς το Μάη του 2002.

13 Μαΐου 2002: Η Standard & Poor' s εξαιρεί τη WorldCom από το δείκτη S&P 300.

15 Μαΐου 2002: Η WorldCom ανακοίνωσε ότι θα εξαντλούσε τραπεζικές πιστώσεις \$2,65 δις, ενώ θα προχωρούσε στη διαπραγμάτευση ενός νέου δανείου \$5 δις για την κάλυψη των λειτουργικών της εξόδων (Κατραμάδου, 2002). Επίσης, ότι σκεφτόταν να παραγράψει \$50,6 δις σε φήμη και πελατεία και λοιπά άυλα στοιχεία, καθώς και να προχωρήσει σε εκ νέου αποτίμηση της αξίας των ακινήτων, των εργοστασίων και του εξοπλισμού της.

Ιούνιος 2002: Η Cynthia Cooper, αντιπρόεδρος του τμήματος εσωτερικού ελέγχου, μαζί με τον συνεργάτη της A. Morse, ανήσυχοι για τα συνεχή κέρδη της εταιρείας, είχαν ξεκινήσει να ψάχνουν κρυφά τις λογιστικές εγγραφές των προηγούμενων 17 ετών (Βελέντζας κ.ά., 2011), αποκαλύπτοντας περίπου \$3,8 δις της απάτης (λειτουργικές δαπάνες που η εταιρεία είχε καταγράψει λανθασμένα ως μακροπρόθεσμες κεφαλαιακές επενδύσεις) κατά τις τελευταίες πέντε τριμηνιαίες αναφορές (από τον Ιανουάριο του 2001 έως το Μάρτιο του 2002) (Pullian and Solomon, 2006). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα κέρδη των \$1,4 δις που είχε ανακοινώσει για το 2001, καθώς και τα κέρδη των \$130 εκ. που είχε εμφανίσει το πρώτο τρίμηνο του 2002, να είναι πλασματικά (χωρίς τις λογιστικές μεταφορές θα ανακοίνωνε ζημίες). Τα προβλήματα αυτά αμέσως αναφέρθηκαν στην KPMG, η οποία είχε αντικαταστήσει την ελεγκτική Arthur Andersen, και στην Επιτροπή Ελέγχου (Hamilton and Micklethwait, 2006). Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς κατέθεσε κατηγορίες αστικής απάτης εις βάρος της WorldCom.

25 Ιουνίου 2002: Το διοικητικό συμβούλιο της WorldCom έδρασε άμεσα απολύοντας τον οικονομικό διευθυντή, Scott Sullivan (Sorensen, and Miller, 2017). Παράλληλα, δημοσιεύει διορθωμένες χρηματοοικονομικές καταστάσεις και ανακοινώνει την κατάργηση 17.000 θέσεων εργασίας σε μια προσπάθεια εξοικονόμησης \$900 εκ. σε περίοδο ενός έτους.

21 Ιουλίου 2002: Καθώς η μετοχή της είχε καταρρεύσει, η WorldCom έκανε αίτηση για προστασία πτώχευσης (Jennings, 2004), αδυνατώντας να μειώσει το υπέρογκο χρέος των \$41 δις. Όπως κατατέθηκε στην αίτηση, το ενεργητικό της έφτανε τα \$107 δις, ποσό που ξεπερνούσε κατά πολύ αυτό της περίπτωσης της Enron και έτσι η WorldCom έμεινε στην ιστορία ως η μεγαλύτερη χρεοκοπία. Υπογραμμίζεται ότι όταν μια εταιρεία κάνει αίτηση στο άρθρο 11, μπορεί να συνεχίσει τη λειτουργία της, εκπονώντας ένα σχέδιο αναδιοργάνωσης. Μία εβδομάδα πριν από την αίτηση, η WorldCom καθώς δεν μπορούσε να αποπληρώσει τα χρέη της, σύναψε οικονομική συμφωνία με τις Citigroup, J.P. Morgan και G.E. Capital, για δανειοδότηση ύψους \$2 δις, επιτρέποντας έτσι στις διαδικασίες της εταιρείας να συνεχιστούν, ενώ ήταν σε πτώχευση ('debtor-in-possession financing').

Αύγουστος 2002: Αποκαλύφθηκε σε εσωτερικό λογιστικό έλεγχο ότι επιπλέον κέρδη \$3,3 δις είχαν καταγραφεί κατά λάθος στα βιβλία της Worldcom από το 1999 ως και το πρώτο τρίμηνο του 2002.

14 Απριλίου 2003: Η WorldCom άλλαξε το όνομά της σε MCI, μετακομίζοντας την έδρα της στο Dulles της Virginia. Στο πλαίσιο της συμφωνίας αναδιοργάνωσης, καταβλήθηκαν \$750 εκ. στην Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς σε μετρητά και μετοχές της νέας πλέον εταιρείας, για τους εξαπατημένους επενδυτές (Jeter, 2003).

2 Μαρτίου 2004: Ο Scott Sullivan κρίθηκε ένοχος για παραποίηση τίτλων και υποβολή ψευδών δηλώσεων, καταδικάστηκε όμως σε μόλις πέντε έτη φυλάκισης, λόγω της απόφασής του να αποδεχτεί τις κατηγορίες και να καταθέσει εναντίον του παλιού αφεντικού του, του Ebberts. Ο Sullivan τον κατηγορήσε για όλες τις παράνομες λογιστικές πρακτικές, τις οποίες υποστήριξε ότι του είχε επισημάνει, αλλά ο Ebberts τον διέταξε να επιτύχει τους στόχους των εσόδων με κάθε μέσο (Jones, 2011).

14 Φεβρουαρίου 2005: Η Verizon Communications συμφώνησε να αγοράσει την MCI έναντι \$7,6 δις.

15 Μαρτίου 2005: ο Bernard Ebbers καταδικάστηκε σε 25 έτη φυλάκισης για συνωμοσία και απάτη, χωρίς το δικαίωμα αναστολής έως τα 85 του χρόνια, δηλαδή ως το 2028.

Σημειώνεται ότι μετά την αποκάλυψη και αυτού του σκανδάλου, το Κογκρέσο θέσπισε το 2002 το Sarbanes-Oxley Σύμφωνο (SOX), το οποίο επέφερε σαρωτικές αλλαγές στον τομέα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και νέους κανονισμούς για τις εταιρείες, τους διοικούντες και τους ελεγκτές (Jones, 2011).

4.2.3 Αιτίες κατάρρευσης και λογιστικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν

Σίγουρα, δεν υπήρχε ένας μόνο παράγοντας που να οδήγησε σε αυτό το τεράστιο εταιρικό σκάνδαλο και στη μετέπειτα κατάρρευση της εταιρείας – κολοσσού, αλλά ένα σύνολο αρκετών παραγόντων. Πιο συγκεκριμένα:

- Η κακοδιαχείριση της διοίκησης
- Η συγκέντρωση πολλών εξουσιών σε ένα άτομο (διευθύνοντα σύμβουλο). Στον Bernard Ebbers είχε παραχωρηθεί «*σχεδόν αυτοκρατορική κυριαρχία πάνω στις υποθέσεις της επιχείρησης, χωρίς το διοικητικό συμβούλιο να ασκεί οποιοδήποτε περιορισμό στις ενέργειές του*» (Rittenberg et al., 2009)
- Η υπερβολική ανάπτυξη μέσω επιθετικών εξαγορών, όχι στρατηγικά κατάλληλων, ριψοκίνδυνων και με μεγάλο κόστος, που οδήγησε σε υπέρμετρη δανειακή επιβάρυνση
- Ο ανεπαρκής εσωτερικός και εξωτερικός έλεγχος
- Οι δόλιες λογιστικές μέθοδοι. Για να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες για την πορεία των εσόδων, η εταιρεία διόγκωσε τα έσοδά της με την κεφαλαιοποίηση λειτουργικών εξόδων ύψους \$9 δις κατά τη διάρκεια των πέντε τελευταίων τριμήνων, αρχής γενομένης από το 2001 (Badawi, 2005). Πιο αναλυτικά, η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την παραποίηση των ισολογισμών και κατ' επέκταση των αποτελεσμάτων χρήσεως κατά τα τελευταία πέντε τρίμηνά της, αφορά στην ένταξη ορισμένων πραγματοποιηθέντων λειτουργικών δαπανών, όπως για τη συντήρηση των δικτύων ή για την ενοικίαση τηλεφωνικών γραμμών άλλων εταιρειών τηλεπικοινωνίας, στην κατηγορία των κεφαλαιουχικών δαπανών, βαφτίζοντάς τες δηλαδή ως «επενδύσεις» και τοποθετώντας τες στο Ένεργητικό του Ισολογισμού της, με αποτέλεσμα η

Worldcom να αποκρύψει από τα οικονομικά αποτελέσματά της μεγάλο μέρος του λειτουργικού κόστους και έτσι να εμφανίσει αυξημένη ρευστότητα και περιθώρια κέρδους.

Συγκεκριμένα, οι λογιστές της WorldCom έκαναν εγγραφές με μικρότερα ποσά από τα πραγματικά στο λογαριασμό «κόστος γραμμής» (έξοδα δηλαδή διασύνδεσης με άλλες εταιρείες τηλεπικοινωνιών), κεφαλαιοποιώντας αυτές τις δαπάνες και εμφανίζοντάς τις στον ισολογισμό και όχι όπως σωστά θα έπρεπε να καταχωρηθούν στα έξοδα. Με τη μεταφορά μέρους μιας τρέχουσας δαπάνης σε έναν λογαριασμό κεφαλαίων, η WorldCom αύξησε τόσο το καθαρό εισόδημά της (δεδομένου ότι οι δαπάνες υποεκτιμήθηκαν), όσο και τα στοιχεία του ενεργητικού της (δεδομένου ότι οι κεφαλαιοποιημένες δαπάνες αντιμετωπίζονται ως επένδυση) (Lyke et Jickling, 2002), ενώ ταυτόχρονα διενεργούσε και επιπλέον αποσβέσεις. Παράλληλα, η εταιρεία διόγκωνε τα έσοδα με πλαστογραφημένες λογιστικές εγγραφές, χρησιμοποιώντας ένα λογαριασμό με τίτλο «εταιρικοί γενικοί λογαριασμοί εσόδων» (Cooper, 2009), αλλά και εμφάνιζε υπερτιμημένη υπεραξία. Αποτέλεσμα αυτών των πρακτικών είναι να επηρεάζονται θετικά οι αριθμοδείκτες του καθαρού περιθωρίου κέρδους, της απόδοσης επί της επένδυσης (ROI) και των κερδών ανά μετοχή.

4.2.4 Ευθύνες των ελεγκτών

Η Arthur Andersen, η ίδια ελεγκτική εταιρεία η οποία ήταν υπεύθυνη για τον έλεγχο και της Enron Corp. πριν την κατάρρευσή της, διενήργησε τον έλεγχο των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και της WorldCom για το 2001, καθώς και των λογιστικών βιβλίων της για το πρώτο τρίμηνο του 2002. Και σ' αυτή την περίπτωση, οι ελεγκτές της Arthur Andersen απέτυχαν να εντοπίσουν τις παρατυπίες της WorldCom ως προς τις γενικά αποδεκτές λογιστικές αρχές (GAAP), ισχυριζόμενοι ότι αυτό οφειλόταν στην εξαιρετικά μεγάλη πολυπλοκότητα των συναλλαγών, στη συχνότητα και τον όγκο των εξαγορών και στη αποτυχία να ενσωματωθούν τα λογιστικά τους συστήματα στη μητρική. Η Arthur Andersen υποστήριξε ότι ο γενικός οικονομικός διευθυντής της WorldCom δεν την είχε ενημερώσει σχετικά με τις ακολουθούμενες "λογιστικές πρακτικές" της εταιρείας.

Βέβαια, να σημειωθεί ότι η ελεγκτική εργασία των ορκωτών της Arthur Andersen απέχει κατά πολύ από τα πρότυπα που αναμένει κανείς από μια τόσο μεγάλη, επαγγελματική εταιρεία ορκωτών και γεννά υποψίες ότι και σε αυτή την περίπτωση οι παχυλές αμοιβές που έλαβαν από την WorldCom υπερίσχυσαν της ακεραιότητάς τους. Μια οργανωμένη ομάδα μετόχων μήνυσε την Arthur Andersen για την αποτυχία της να ανιχνεύσει τις λογιστικές απάτες,

καταφέροντας να λάβει το ποσό των \$65 εκ. από την ελεγκτική εταιρεία έπειτα από διακανονισμό, εξακολουθώντας όμως η ελεγκτική να αρνείται οποιαδήποτε συμμετοχή στην παραποίηση των οικονομικών αποτελεσμάτων. Από το Μάιο του 2002, χρέη ορκωτού ανέλαβε η KPMG, διενεργώντας συνολικούς ελέγχους των ισολογισμών του 2001 και 2002.

Πίνακας 2: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της WorldCom μέσω του μοντέλου ‘CRIME’

2) WORLDCOM	
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ	Παροχή υπεραστικών και διεθνών τηλεφωνικών συνδέσεων
Cooks	Διευθύνων Σύμβουλος Ελεγκτική εταιρεία (Arthur Andersen)
Recipes	Εικονικά διογκωμένα έσοδα μέσω πλαστογράφησης εγγραφών Κεφαλαιοποίηση δαπανών (ένταξη λειτουργικών σε κεφαλαιουχικές δαπάνες) Επιθετικές εξαγορές
Incentives	Οικονομικά: Αύξηση χρηματοδότησης Άνοδος χρηματιστηριακής τιμής Προσέλκυση νέων επενδυτών Προσωπικά: Ίδιον όφελος για μέλη του Δ.Σ.
Monitor	Αποτυχία εξωτερικού ελέγχου Αποτυχία εταιρικής διακυβέρνησης
End results	Πτώχευση στις 21/7/2002 Απολύσεις Κατηγορίες αστικής απάτης από SEC Συμβιβασμός + Χρηματικά πρόστιμα σε εταιρεία + ελεγκτική Φυλάκιση ανώτατων στελεχών

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

4.3 Parmalat (Ευρώπη)

Η πτώχευση της Parmalat Finanziaria SpA το Δεκέμβριο του 2003 χαρακτηρίστηκε ως η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή χρηματοοικονομική κατάρρευση, ενώ πολλοί την ονόμασαν “η Enron της Ευρώπης”.

4.3.1 Ιστορική εξέλιξη της εταιρείας

Ο Calisto Tanzi ήταν ο κληρονόμος μιας δυναστείας εμπορίας τροφίμων με έδρα το Collecchio, στην Πάρμα της Ιταλίας. Το 1961 ο εξαιρετικά ευφυής Tanzi ίδρυσε την Parmalat, η οποία ελεγχόταν από μια ομάδα μετόχων ισχυρής πλειοψηφίας, ονομαζόμενη ως 'Tanzi family' (Segato, 2006), διεισδύοντας έτσι στην αγορά γάλακτος. Εκμεταλλευόμενος τη διαδικασία παραγωγής γάλακτος μακράς διάρκειας (με τη χρήση της UHT ('Ultra-High-Temperature') μεθόδου, τις καινοτόμες συσκευασίες που αναπτύχθηκαν από την Tetra Pak, καθώς και επιδοτήσεις της τότε Ε.Ο.Κ., άρχισε την επέκταση της Parmalat στη βιομηχανία γαλακτοκομικών προϊόντων (Ferrarini et Giudici, 2005).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, το εμπορικό σήμα της Parmalat έγινε πασίγνωστο χάρη στις υψηλές χορηγίες της στον κόσμο του αθλητισμού (πχ. σε ποδοσφαιρικές ομάδες όπως Benfica, Boca Juniors, σε οδηγούς Formula 1 κλπ.). Την ίδια δεκαετία, η Parmalat θέλοντας να εξαπλωθεί και αναζητώντας μεγαλύτερες οικονομίες κλίμακας, άρχισε τη διείσδυσή της στις λατινοαμερικάνικες αγορές, δημιουργώντας θυγατρικές πρώτα στη Βραζιλία και κατόπιν στον Ισημερινό και τη Βενεζουέλα. Παράλληλα, προσπαθώντας να επεκτείνει την κυριαρχία της, αλλά και να πολλαπλασιάσει τα κέρδη της, ίδρυσε εταιρείες σε χώρες που προσέφεραν ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση (Λουξεμβούργο, Αυστρία, Ολλανδία, Μάλτα, κλπ.), ενώ μετέφερε και εγκαταστάσεις σε κάθε λογής "φορολογικό παράδεισο" (Νήσοι Κέυμαν, Ολλανδικές Αντίλλες, Παρθένες Νήσοι, κλπ.).

Τη δεκαετία του '80, η Parmalat, ως παγκόσμιος πλέον ηγέτης στην αγορά γαλακτοκομικών, επεκτάθηκε και σε άλλες αγορές τροφίμων, όπως τα προϊόντα αρτοποιίας, οι χυμοί φρούτων και οι σάλτσες ντομάτας, ενώ επένδυσε αρκετά σε διαφημίσεις και νέες τεχνολογίες. Σ' αυτή τη μεγάλη εξάπλωση της κυριαρχίας της Parmalat, βοήθησαν φυσικά οι υψηλές διασυνδέσεις του Tanzi με θρησκευτικούς ηγέτες του καθολικισμού, αλλά και με την ανώτερη ηγεσία του κυβερνώντος κόμματος των χριστιανοδημοκρατών, καθώς ήταν στενός φίλος του προέδρου Ciriaco de Mita (Ferrarini et Giudici, 2005). Την ίδια περίοδο, ο Calisto Tanzi επένδυσε στην αγορά των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αγοράζοντας την Odeon TV, αλλά όμως η επένδυση δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, χρεοκόπησε και ο Tanzi βρέθηκε να πρέπει να πληρώσει τεράστια ποσά, καθώς είχε εγγυηθεί προσωπικά για τα χρέη της Odeon TV. Βέβαια, τα χρήματα αυτά δεν εκταμιεύτηκαν ποτέ από τον ίδιο τον Tanzi, αλλά παρασχέθηκαν πραγματικά από την Parmalat, γεγονός που αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια των ερευνών για την κατάρρευση της Parmalat, χωρίς αυτή να είναι η μοναδική περίπτωση

στην οποία τα χρήματα της Parmalat χρησιμοποιήθηκαν για να καλύψουν χρέη του Tanzi από άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες.

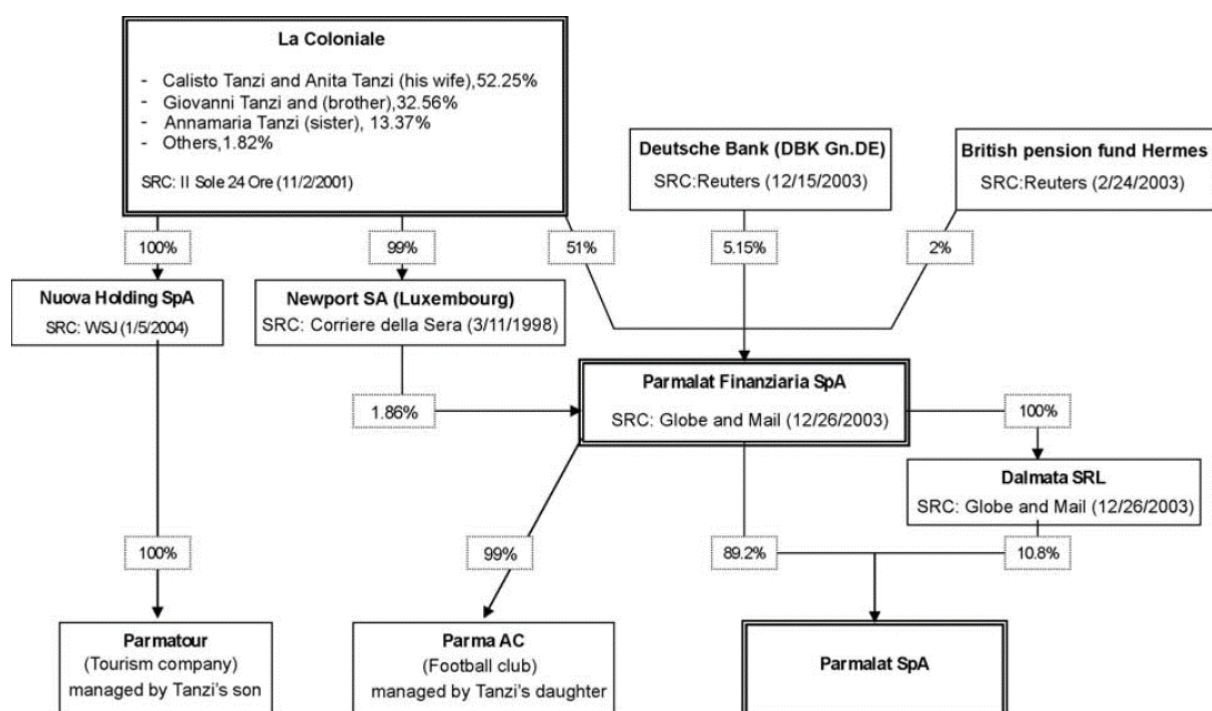
Προς τα τέλη του 1980, η Parmalat βρέθηκε να είναι αποκλειστικά εξαρτώμενη από τραπεζικό δανεισμό για χρηματοδότηση, ειδικά από δυσβάσταχτα βραχυπρόθεσμα δάνεια, γεγονός που έδωσε την ευκαιρία σε εταιρείες όπως η Kraft Foods Inc., να της προτείνουν επιθετική εξαγορά, αλλά εκείνη την περίοδο η εξαγορά μεγάλων ιταλικών εταιρειών από ξένες πολυεθνικές ήταν ένα πολιτικά ευαίσθητο θέμα (Buchanan et Yang, 2005). Τελικά τον Ιούνιο του 1989, η Parmalat εξασφάλισε χρηματοδότηση από επτά τράπεζες μέσω δανείου ύψους 120 δις λιρετ., ενώ έκανε και άνοιγμα στην κεφαλαιαγορά, εκδίδοντας ομόλογα.

Τη δεκαετία του 1990 η πολυεθνική Parmalat, πρώτη παγκοσμίως στην αγορά γάλακτος μακράς διάρκειας, όγδοη μεγαλύτερη ιταλική εταιρεία (Badawi, 2005), με εξάπλωση σε πάνω από 30 χώρες, φαινόταν να έχει ξεπεράσει τις δυσκολίες, ενώ ο πρόεδρος της αναρριχήθηκε στη θέση του προέδρου της Confindustria, του συνδέσμου δηλαδή ιταλικών βιομηχανιών. Στο μεταξύ η Parmalat είχε εισέλθει δυναμικά και σε άλλους χώρους πλην των τροφίμων, όπως στον τουριστικό τομέα μέσω της ταξιδιωτικής εταιρείας ParmaTour, αλλά και στο χώρο του ποδοσφαίρου, αγοράζοντας μια τοπική ομάδα, την Parma Calcio (Sorensen and Miller, 2017), τη γνωστή βραζιλιάνικη ομάδα Palmeiras, και μια ομάδα στη Χιλή, αν και αυτές οι επιχειρήσεις υπέστησαν εξαρχής μεγάλες απώλειες (Ferrarini et Giudici, 2005). Στα τέλη της δεκαετίας η Parmalat εξαγόρασε περίπου 25 επιχειρήσεις, ενώ ως και τις αρχές του 2000 εξέδιδε συνεχώς ομολογίες. Παρά τα προβλήματα των λατινοαμερικανικών οικονομιών και την επακόλουθη αύξηση του κόστους κεφαλαίου, η Parmalat εξακολουθούσε την πολιτική της να κρατάει τεράστια ποσά μετρητών για συγχωνεύσεις και αποκτήσεις, χρηματοδοτώντας ταυτόχρονα τις ανάγκες της για μετρητά μέσω των ομολογιών.

Έως τα τέλη του 2002, η Parmalat Finanziaria SpA είχε αναδειχθεί σε κολοσσό στον κλάδο τροφίμων και ποτών, με περισσότερες από 200 επιχειρήσεις σε 50 χώρες σε Ευρώπη, Αυστραλία, Ασία, Ν. Αφρική, Η.Π.Α. και Καναδά, με 120 εργοστάσια σε 30 χώρες, όπου απασχολούσε συνολικά περισσότερους από 36.000 υπαλλήλους (Buchanan et Yang, 2005). Σήμερα, η Parmalat παραμένει μια εταιρεία με παρουσία παγκοσμίως, ως θυγατρική του γαλλικού ομίλου Lactalis από το 2011.

Παρακάτω παρατίθεται ένα σχεδιάγραμμα στο οποίο διαφαίνεται η πολύπλοκη διάρθρωση της μητρικής εταιρείας και των συνδεδεμένων μερών της.

Σχήμα 6: Ιδιοκτησιακή διάρθρωση της Parmalat το Δεκέμβριο του 2003

Πηγή: Buchanan et Yang (2005).

4.3.2 Ιστορικό και περιγραφή του σκανδάλου

Τον Οκτώβριο του 2002 η Parmalat εξέδωσε ομολογιακό δάνειο ύψους 150 εκ. ευρώ από την Banca Akros και τη UBM, ενώ το Νοέμβριο η Parmalat Soparfi, θυγατρική της στο Λουξεμβούργο, προέβη επίσης σε έκδοση ομολογιακού δανείου 200 εκ. ευρώ, με τη Morgan Stanley Limited ως μοναδικό ανάδοχο (Ferrarini et Giudici, 2005). Η τιμή της μετοχής άρχισε να κατρακυλά. Μία νέα έκδοση ομολόγων αξίας €300 εκ. την οποία ανακοίνωσε ξαφνικά ο γενικός Οικονομικός Διευθυντής, Fausto Tonpa και η οποία κατόπιν ακυρώθηκε, προκάλεσε έκπληξη και δυσανασχέτηση στην αγορά, καταλογίζοντας έλλειψη διαφάνειας στην Parmalat. Η άμεση αντίδραση του Tanzi, ήταν να ανακοινώσει την παραίτηση του Tonpa στις 10 Απριλίου 2003 και την αντικατάστασή του από τον Alberto Ferraris. Αν και γενικός Οικονομικός Διευθυντής, ο Ferraris σύντομα ανακάλυψε ότι ούτε καν αυτός δεν είχε πρόσβαση σε κάποια από τα εταιρικά βιβλία, τα οποία τα διαχειριζόταν μόνο ο υπεύθυνος λογιστηρίου, Luciano Del Soldato. Κατόπιν ερευνών, ο Ferraris άρχισε να υποψιάζεται ότι το συνολικό χρέος της εταιρείας ήταν το διπλάσιο και πλέον από αυτό που εμφανιζόταν στον ισολογισμό.

Η πίεση στην Parmalat Finanziaria για περισσότερη πληροφόρηση και εξωστρέφεια, ειδικά στους εσωτερικούς και εξωτερικούς ελεγκτές της, άρχισε να αυξάνεται. Η ελεγκτική Deloitte ανακοίνωσε ότι για τις οικονομικές καταστάσεις του β' τριμήνου 2003 δεν θα μπορούσε να εκφέρει «σύμφωνη γνώμη» σχετικά με την πραγματική αξία του Ericurum, ενός παντελώς άγνωστου αμοιβαίου κεφαλαίου ανοιχτού τύπου, με έδρα στις Νήσους Κέυμαν, που καταγράφηκε ως ισοδύναμο μετρητών από την Parmalat Finanziaria στη λογιστική αξία των 497 εκ. ευρώ (Ferrarini et Giudici, 2005). Η μετοχή άρχισε να κατρακυλά και η Parmalat για να καθησυχάσει τις όποιες ανησυχίες, απάντησε ότι η συμμετοχή της στην Ericurum θα μπορούσε να πωληθεί αμέσως. Ο Ferraris παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον Del Soldato, ο οποίος επίσης παραιτήθηκε τον επόμενο μήνα, όταν στις 8 Δεκεμβρίου 2003 ανακοίνωσε ότι η Parmalat αδυνατούσε να πληρώσει τα χρέη και να κάνει τις τρέχουσες πληρωμές ομολόγων που έληγαν, ύψους 150 εκ. ευρώ, λόγω της αποτυχίας της να ρευστοποιήσει τα περίπου 500 εκ. ευρώ τα οποία είχε επενδύσει στην Ericurum. Με τη σειρά του, και ο ίδιος ο Tanzi παραιτήθηκε από Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος. Μέσα σε δύο ημέρες, η Standard & Poors υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Parmalat κατά 10 μονάδες και οι απέλπιδες προσπάθειες πώλησης της εταιρείας σε Αμερικάνους επενδυτές έπεσε στο κενό.

Η τιμή της μετοχής κατέρρευσε, με πάνω από 115.000 επενδυτές να χάνουν τα λεφτά τους. Λίγες μέρες αργότερα, στις 19 Δεκεμβρίου 2003, η Bank of America ανακοίνωσε δημόσια ότι ένα έγγραφο το οποίο είχε προσκομίσει η Parmalat προς πιστοποίηση ότι όλες οι καταθέσεις της εταιρείας σε ρευστό ύψους 3,95 εκ. ευρώ βρίσκονταν σε λογαριασμό της τράπεζας στο όνομα της θυγατρικής της, Bonlat, με έδρα στις Νήσους Κέυμαν, ήταν πλαστό (Badawi, 2005; Buchanan et Yang, 2005; Enriques and Volpin, 2007). Ο Fausto Tonna αργότερα ομολόγησε ότι είχε πλαστογραφήσει τα έγγραφα της Bank of America, «*χρησιμοποιώντας έναν ανιχνευτή, ένα ψαλίδι και μια κόλλα, για 'να εφεύρει' τον λογαριασμό των €3.9 δισεκατομμυρίων*» (Segato, 2006). Η Parmalat φρόντισε να καταστρέψει οποιοδήποτε σχετικό έγγραφο και ηλεκτρονικό αρχείο σχετιζόταν με την απάτη.

Στις 27 Δεκεμβρίου 2003 η Parmalat S.p.A. κήρυξε πτώχευση, με την Parmalat Finanziaria να την ακολουθεί λίγες μέρες μετά (αν και η ιταλική κυβέρνηση χρησιμοποίησε το νομικό μέσο 'commissariamento' για να σώσει το εμπορικό σήμα) και ο Calisto Tanzi συνελήφθη και οδηγήθηκε στη φυλακή. Αναγνώρισε ότι υπήρξε μια τρύπα ύψους €8 δις στους ισολογισμούς της Parmalat, αλλά αρνήθηκε οποιαδήποτε συγκάλυψη. Ακολούθησαν συνεχείς καταδίκες του Calisto Tanzi : από το δικαστήριο του Μιλάνου σε 10ετή φυλάκιση (BBC News, 18/12/2008)

για απάτη και ξέπλυμα χρημάτων (δετή μετά από εφέσεις), από το δικαστήριο της Πάρμα σε 18ετή φυλάκιση για δόλια χρεοκοπία και συμμετοχή σε εγκληματικές ενέργειες, σε 9ετή φυλάκιση για τη χρεοκοπία της Parmatour, ενώ οι άλλοι επτά κατηγορούμενοι, συμπεριλαμβανομένων ανώτερων υπαλλήλων, αλλά και τραπεζιτών, αθώωθηκαν. Τον Σεπτέμβριο του 2009, τρεις αγωγές από Parmalat Capital Finance Ltd. και από τον Enrico Bondi, CEO της Parmalat, ενάντια στην Τράπεζα της Αμερικής και στη GRANT Thornton, απορρίφθηκαν.

4.3.3 Λογιστικές πρακτικές και ευθύνες των ελεγκτών

Η περίπτωση της Parmalat εμφανίζει πολλές ομοιότητες με περιπτώσεις άλλων εταιρικών αποτυχιών και σκανδάλων, ειδικά με τα αντίστοιχα αμερικανικά – κυρίως της Enron και της WorldCom: γιγαντιαία ανάπτυξη του ομίλου, σύνθετες εταιρικές δομές με πολύπλοκες συναλλαγές με συνδεδεμένα μέρη (θυγατρικές, offshore, εικονικές κλπ.), βεβιασμένη πολιτική εξαγορών, συγκέντρωση εξουσιών σε λίγα ανώτατα στελέχη (εδώ συγκεκριμένα σε έναν παντοδύναμο μέτοχο), αναποτελεσματικό προεδρείο που “ωφελήθηκε” και προσωπικά, αμφισβητήσιμοι λογιστές, επιθετικές και παραβατικές λογιστικές πρακτικές, εμπλοκή ορκωτών και ελεγκτικών εταιρειών, διασυνδέσεις με πολιτικούς, μυστικοπάθεια ως προς τις λειτουργίες. Εντούτοις, σε αντίθεση με άλλες εταιρείες που επίσης οδηγήθηκαν σε πτώχευση, οι δομές διακυβέρνησης της Parmalat δεν ήταν τόσο καλά σχεδιασμένες και τεχνολογικά προηγμένες (Ferrarini et Giudici, 2005). Επίσης, το εν λόγω σκάνδαλο έλαβε χώρα σε μια χώρα του ευρωπαϊκού νότου, την Ιταλία, όπου χαρακτηριζόταν από πτωχή εταιρική διακυβέρνηση, χαλαρά λογιστικά πρότυπα και έλλειψη προστασίας των επενδυτών. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Calisto Tanzi ήταν ταυτόχρονα και Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος της Parmalat (Ferrarini and Giudici, 2005; Segato, 2006). Επίσης, ενώ το διοικητικό συμβούλιο πρέπει να έχει έναν ικανό αριθμό μη-εκτελεστικών μελών, ώστε να προωθείται η ανεξαρτησία των μετόχων πλειοψηφίας και να προστατεύονται τα συμφέροντα των μετόχων μειοψηφίας, εντούτοις το Δ.Σ. της Parmalat αποτελούνταν σχεδόν εξ ολοκλήρου από άτομα με σημαντικούς δεσμούς με την οικογένεια Tanzi (Sorensen and Miller, 2017).

Μέχρι και το 2001, πολλές από τις εξαγορασμένες επιχειρήσεις της Parmalat εμφάνιζαν απώλειες, και η χρηματοδότηση της Parmalat στράφηκε κατά ένα μεγάλο μέρος στη χρήση περίπλοκων χρηματοοικονομικών παραγώγων, προφανώς λόγω της πρόθεσής της να αποκρύψει την έκταση των απωλειών και του αυξημένου χρέους της. Τα συνολικά χρέη της

εταιρείας προήλθαν κυρίως από τις αποτυχημένες επενδύσεις (πχ. στον τουρισμό ή στο χώρο του ποδοσφαίρου), αλλά και από τη συνεχή υφαρπαγή τεράστιων εταιρικών ποσών από τα μέλη της οικογένειας Tanzi, υπολογίστηκαν δε σε €14.3 δις, ποσό οκτώ φορές υψηλότερο από το ποσό που είχε δηλωθεί αρχικά. Αυτά τα υπέρογκα χρέη συγκαλύπτονταν επί χρόνια μέσω ενός εξαιρετικά περίτεχνου δικτύου offshore εταιρειών, στις οποίες η Parmalat μετέθετε χρέη και ζημιές, ώστε η μητρική να μην εμφανίζει ή να υποβαθμίζει τα πραγματικά της χρέη, εμφανίζοντας έτσι πλασματικά αυξημένο θετικό αποτέλεσμα και αυξάνοντας τη χρηματιστηριακή της αξία, ακριβώς όπως η Enron. Το πλέον οξύμωρο και ύποπτο χαρακτηριστικό που παρουσίαζαν οι οικονομικές καταστάσεις της Parmalat ήταν η ταυτόχρονη εμφάνιση υψηλού επιπέδου μετρητών και χρέους, ενώ η πολιτική που ακολουθούσε η εταιρεία ως προς την κοινοποίηση των οικονομικών της στοιχείων χαρακτηριζόταν από πλήρη αδιαφάνεια και αλαζονεία προς τους αναλυτές και τους επενδυτές (Ferrarini et Giudici, 2005). Η αριστοτεχνικά στημένη απάτη ήταν τόσο δύσκολο να εντοπιστεί, ώστε μέχρι και μία μέρα πριν από το ξέσπασμα του σκανδάλου, η γερμανική Deutsche Bank απέκτησε ποσοστό ύψους 5,1% των μετοχών της εταιρείας. Βέβαια, κανείς δεν θα πρέπει να παραγνωρίζει το γεγονός ότι ο εσωτερικός έλεγχος της εταιρείας απέτυχε παταγωδώς, με το εποπτικό συμβούλιο και την επιτροπή ελέγχου να μην εκπληρώνουν τους σκοπούς τους (Jones, 2011).

Όπως και σε όλα τα εταιρικά σκάνδαλα, ένα πολύ μεγάλο μερίδιο ευθύνης έχουν οι ορκωτοί λογιστές, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι να ελέγχουν και να υπογράφουν τις οικονομικές καταστάσεις της Parmalat και οι οποίοι, μαζί με τη διοίκηση της εταιρείας, κατηγορήθηκαν για συμπαιγνία και χειραγώγηση των επενδυτών. Μέχρι και το πρώτο εξάμηνο του 1999, η Grant Thornton ήταν ελεγκτής του ιταλικού κολοσσού. Η ιταλική νομοθεσία όμως προέβλεπε εναλλαγή των ορκωτών ανά περιόδους και συγκεκριμένα οι ελεγκτές μπορούσαν να διορίζονται για τρία έτη και να επαναδιοριστούν δύο φορές, δηλαδή μετά από εννέα έτη, έπρεπε να αλλάξουν (Sorensen and Miller, 2017). Η Grant Thornton και η Parmalat επομένως φοβήθηκαν ότι οι νέοι ελεγκτές της Deloitte & Touche Tohmatsu, μίας εκ των τεσσάρων μεγαλύτερων εταιρειών του κλάδου διεθνώς, θα μπορούσαν να ανακαλύψουν την καλά εννοχηστρομένη απάτη. Τη λύση για να παρακαμφθεί η εναλλαγή των ορκωτών βρήκαν τα στελέχη της Grant Thornton, οι οποίοι πρότειναν την ίδρυση της Bonlat (όπως αναφέρθηκε παραπάνω), όπου θα μεταφέρονταν τα ανύπαρκτα στοιχεία ενεργητικού των άλλων offshore εταιρειών. Πριν από τον Ιούλιο του 2003, εκ του νόμου επιτρεπόταν στον κύριο ελεγκτή να βασίζεται στην εργασία των δευτεροβάθμιων ελεγκτών για την έκφραση γνώμης, οπότε η Deloitte & Touche δεν χρειαζόταν να προβεί σε έλεγχο της εργασίας της Grant Thornton,

ούτε έφερε καμία ευθύνη για την ακρίβεια της. Επομένως, το σχέδιο ήταν η Grant Thornton να συνεχίζει να ελέγχει τη θυγατρική Bonlat ως δευτεροβάθμιος ελεγκτής, με την Deloitte & Touche να ενεργεί ως αρχικός ελεγκτής. Έτσι, εάν η Deloitte δεν εφάρμοζε πολύ αυστηρά ελεγκτικά πρότυπα, η Bonlat θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως το τέλειο μέσο μεταφοράς και απόκρυψης ζημιών και χρεών της Parmalat, εκτός του άμεσου ελέγχου του αρχικού ελεγκτή, όπερ και εγένετο ως τα τέλη του 2003.

Συμπεραίνει κανείς λοιπόν ότι μέσω αυτής της απάτης, η Parmalat όχι μόνο καταπάτησε την αρχή της ανεξαρτησίας μεταφέροντας ζημιές και απώλειες στις θυγατρικές της, αλλά και το νόμο για αλλαγή της ελεγκτικής εταιρείας. Συνυπεύθυνες σε αυτό το σκάνδαλο είναι επομένως και οι δύο μεγάλες ελεγκτικές εταιρείες, η Grant Thornton και η Deloitte & Touche, οι οποίες δεν αποκάλυψαν τις απάτες στα λογιστικά βιβλία της εταιρείας και παρείχαν για χρόνια ψευδή πληροφόρηση στους επενδυτές. Η διεθνής Grant Thornton, αντέδρασε βγάζοντας από την κατοχή της την εν λόγω εταιρεία-μέλος του δικτύου της στην Ιταλία, καθώς οι ιταλοί συνεργάτες της θεωρήθηκαν ύποπτοι και κλήθηκαν από την Εισαγγελία να καταθέσουν, ενώ κατόπιν οι αρχές κάλεσαν και στελέχη της Deloitte & Touche για παροχή εξηγήσεων ως προς το ρόλο τους στην υπόθεση. Βέβαια, και το συμβούλιο των εσωτερικών ελεγκτών της Parmalat απέτυχε να εγείρει οποιοδήποτε ζήτημα στις αρχές, καθώς στερούνταν ανεξαρτησίας επίσης (Segato, 2006). Εκτός όμως από τους διοικούντες της Parmalat και τις ελεγκτικές εταιρείες, κατηγορίες απαγγέλθηκαν και σε μεγάλες διεθνείς τράπεζες, όπως η Morgan Stanley, η Bank of America, η Deutsche Bank και η Citigroup, ότι παρείχαν βοήθεια στην ανώτερη διοίκηση της Parmalat στο να οργανώσει και να εκτελέσει τις σύνθετες χρηματοπιστωτικές συναλλαγές, μέσω των οποίων η εταιρεία απέκρυψε την πραγματική οικονομική της κατάσταση, αν και εντέλει απαλλάχθηκαν των κατηγοριών.

Εν κατακλείδι, η περίπτωση της Parmalat υπογραμμίζει διάφορα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που είναι κοινά για τις επιχειρήσεις που έχουν εμπλακεί σε εταιρικά σκάνδαλα και απάτες ψευδούς υποβολής οικονομικών εκθέσεων (Sorensen and Miller, 2017):

➤ Η Parmalat πέτυχε εξαιρετικά ταχεία ανάπτυξη λόγω των εξαγορών που χρηματοδοτήθηκαν από το χρέος.

➤ Οι όροι αντιστράφηκαν, με την εταιρεία να υφίσταται μια ανατροπή κατά την εκτέλεση των λειτουργιών της.

➤ Οι ανώτατοι λογιστές της ήταν πρόθυμοι να προσφύγουν σε αμφισβητήσιμες πρακτικές ώστε να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες των εσόδων.

➤ Η αληθινή κατάσταση της εταιρείας περιβαλλόταν από μυστήριο λόγω των σύνθετων εταιρικών δομών και της αδιαφανούς υποβολής X/K.

Πίνακας 3: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Parmalat μέσω του μοντέλου ‘CRIME’

	3) PARMALAT
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ	Παραγωγή και εμπορία γαλακτοκομικών & λοιπών ποτών + τροφίμων
Cooks	Πρόεδρος Οικονομικός Δ/ντής Ελεγκτική εταιρεία (Grant Thornton+Deloitte & Touche)
Recipes	Προσαναζήμενα έσοδα Μεταφορά ζημιών σε θυγατρικές Εικονικές πωλήσεις Επιθετικές εξαγορές Χρήση περίπλοκων χρηματοοικονομικών παραγώγων Χρησιμοποίηση ρευστών της εταιρείας για κάλυψη προσωπικών χρεών
Incentives	Εξασφάλιση χρηματοδότησης Ίδιον όφελος για μέλη του Δ.Σ. Προσωπικές φιλοδοξίες
Monitor	Αποτυχία εσωτερικού ελέγχου (εποπτικό συμβούλιο + επιτροπή ελέγχου) Αποτυχία εξωτερικού ελέγχου - Καταστροφή εγγράφων Πτώχή εταιρική διακυβέρνηση
End results	Πτώχευση το Δεκέμβριο 2003 Πρόστιμα Φυλάκιση Προέδρου Κατηγορίες σε εταιρεία, ελεγκτικές & μεγάλες διεθνείς τράπεζες

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

4.4 Proton Bank (Ευρώπη)

4.4.1 Σύντομο ιστορικό της εταιρείας

Η Proton Bank A.E., με διακριτικό τίτλο «Proton Bank», ιδρύθηκε το 2001 από τον Ιωάννη Μαρκόπουλο και τους Αθανάσογλου Αντ. και Λιανό Ηλ., ως επενδυτική Τράπεζα. Με τον θάνατο του Μαρκόπουλου το 2004, οι μετοχές της Proton Bank περιήλθαν στους

Εταιρικά σκάνδαλα - Απάτες και η ευθύνη των ελεγκτών

Σελίδα 96

συνιδιοκτήτες Αθανάσογλου και Λιανό, ενώ μέρος τους διατέθηκε στο επενδυτικό κοινό στο τέλος του 2005. Το Δεκέμβριο του 2005 πραγματοποιήθηκε η εισαγωγή της στο Χρηματιστήριο Αθηνών (Νικολαΐδης, 2012) και κατόπιν απορρόφησε την Omega Bank. Θέλοντας να εκμεταλλευτεί τα φορολογικά οφέλη των νόμων 1297/1972 και 2166/1993 περί συγχωνεύσεων των εταιρειών, απορρόφησε τρεις εταιρείες επενδύσεων (Arrow, Εξέλιξη και Ευρωδυναμική), ενώ το 2006 η εταιρεία απορρόφησε και την Omega Τράπεζα.

Η διετία 2006 – 2008 ήταν μία περίοδος ιδιαίτερης άνθησης, που έφερε υψηλές επιδόσεις για τις επενδυτικές τράπεζες, αντίστοιχα και για την Proton Bank, προσελκύνοντας έτσι το ενδιαφέρον διαφόρων επενδυτικών κεφαλαίων, όπως για παράδειγμα της IRF European Finance Investments Ltd, η οποία το 2006 απέκτησε το 28% των μετοχών του πλειοψηφικού πακέτου των Αθανάσογλου και Λιανού (μετέπειτα μείωσε τη συμμετοχή της στο 20%). Την ίδια χρονιά, η Proton Bank εξαγόρασε το 51% της International Life, ενώ το 2008 η πλειοψηφία των μετόχων αποφάσισε την πώληση πακέτου μετοχών στην Τράπεζα Πειραιώς, η οποία ανέλαβε τη διοίκησή της, με απώτερο σκοπό την τελική απορρόφηση της Proton από την Πειραιώς. Η συμφωνία όμως ακυρώθηκε, καθώς η πρώτη (Proton Bank) αιτήθηκε την ένταξη της σε κρατικό πρόγραμμα βοήθειας.

Το Δεκέμβριο του 2009 η Τράπεζα Πειραιώς μεταβίβασε προς 70,6 εκ. ευρώ το 31,3% των μετοχών της Proton που κατείχε, στον επιχειρηματία Λαυρέντη Λαυρεντιάδη, ο οποίος αναδείχτηκε το 2010 και νέος πρόεδρος του Δ.Σ. της τραπεζής. Η συναλλαγή αυτή κρίθηκε ιδιαίτερα επικερδής για την Τράπεζα Πειραιώς, καθώς ενώ είχε αγοράσει μια υπό κατάρρευση τράπεζα, με αυτή τη συμφωνία κατάφερε να αντλήσει πολλά εκατομμύρια ευρώ ρευστότητας και να καταγράψει υψηλά κέρδη. Από εκείνη την περίοδο μέχρι και τον Μάρτιο του 2011 υπήρξε αύξηση 70,7% στα χορηγηθέντα επιχειρηματικά δάνεια (Lazarides, 2013).

Όταν οι μέτοχοι της Proton αρνήθηκαν να εισφέρουν κεφάλαια για να καλύψουν δάνεια, η Τράπεζα της Ελλάδας απαίτησε και πέτυχε την ένταξη της Proton Bank στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ETXΣ) το Νοέμβριο του 2011, με σκοπό την κεφαλαιακή της ενίσχυση κατά 250 εκ. ευρώ, με τα υπόλοιπα 250 εκ. ευρώ για την ανακεφαλαιοποίησή της να αντλούνται από το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων και Επενδύσεων (TEKE) (Lazarides, 2013). Πρόκειται για την πρώτη τραπεζική κρατικοποίηση κατά τη διάρκεια της ελληνικής κρίσης χρέους. Με την ανακεφαλαιοποίηση, η τράπεζα χωρίστηκε σε δύο επιχειρηματικές οντότητες, την παλαιά Proton, η οποία διατήρησε τις απαιτήσεις παλαιών μετοχών και μέρος του ισολογισμού και τη νέα Proton, όπου μεταφέρθηκαν τα καταστήματα,

οι καταθέσεις ιδιωτών, επιχειρήσεων, τραπεζών και του Δημοσίου και οι δραστηριότητες της παλαιάς Proton, η οποία τέθηκε σε εκκαθάριση.

Στις 23 Ιανουαρίου 2012 η υπό εκκαθάριση Proton Bank (παλαιά) κατέθεσε μήνυση για αδικήματα σε βαθμό κακουργήματος κατά του Λαυρέντη Λαυρεντιάδη και άλλων δώδεκα προσώπων που εμπλέκονται στην υπόθεση των επισφαλών δανειοδοτήσεων (έξι μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της περιόδου 2010-2011 και άλλων έξι εμπλεκόμενων ατόμων σε εταιρείες που ζημίωσαν την τράπεζα με δάνεια ύψους €321 εκ.). Στη δίκη που ξεκίνησε το Δεκέμβριο 2016 κατηγορούνται 43 άτομα, μεταξύ αυτών και ο Λαυρεντιάδης, τα οποία αντιμετωπίζουν κατά περίπτωση σωρεία κακουργηματικών πράξεων, όπως η συγκρότηση και ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, νομιμοποίηση εσόδων από παράνομη δραστηριότητα, απάτη και απιστία. Σύμφωνα με το απόρρητο πόρισμα ελέγχου της Proton Bank από την Τράπεζα της Ελλάδος που ήρθε στο φως της δημοσιότητας το Μάρτιο του 2017, ο έλεγχος που έλαβε χώρα από τις 7 Φεβρουαρίου έως και τις 6 Ιουνίου 2011 από κλιμάκιο επιθεωρητών κάνει λόγο –μεταξύ άλλων- για «ασυνήθεις συναλλαγές», «έμμεση καταστρατήγηση νόμων» και χορήγηση υπέρογκων δανείων (bankstersae.blogspot.gr).

Από το 2013 η Νέα Proton Τράπεζα Α.Ε. ανήκει στον όμιλο της EUROBANK, η οποία εξαγόρασε το 100% του μετοχικού της κεφαλαίου.

4.4.2 Ακολουθούμενες πρακτικές και περιγραφή του σκανδάλου

Η κατάρρευση της Proton Bank πρέπει να αναζητηθεί σε συναλλαγές των κυρίαρχων μετόχων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια μιας σειράς πωλήσεων, εξαγορών και συγχωνεύσεων. Διαφαίνεται ότι η ανώτατη διοίκηση της τράπεζας ενεπλάκη σε διάφορες πωλήσεις, χρησιμοποιώντας την τράπεζα ώστε να λάβει τα απαραίτητα κεφάλαια με σκοπό να αποκτήσει κερδοφόρες θυγατρικές στη λογιστική τους αξία ή και ακόμα πιο κάτω (Lazarides, 2013).

Πιο συγκεκριμένα, ο Λαυρεντιάδης εκτός από πρόεδρος της Proton Bank, δραστηριοποιούνταν και σε διάφορους άλλους κλάδους όπως των χημικών, φαρμάκων και καλλυντικών μέσω της Alapis Provet A.E και των θυγατρικών αυτής (Alapis Medical and Diagnostics AE, Γερολυμάτος Prestige AE, Γερολυμάτος Cosmetics AE, Beauty Works AE, Γερολυμάτος Animal Health AE). Προκειμένου να καλύψει τα ίχνη και τη σχέση του με την Alapis Provet A.E και τις θυγατρικές αυτής, τις μεταβίβαζε σε πρώην στελέχη – συνεργάτες

του στον όμιλο Alaris. Η εξαγορά των θυγατρικών εταιρειών του ομίλου δεν πραγματοποιούνταν με καταβολή ιδίων κεφαλαίων από τους συνεργάτες του Λαυρεντιάδη, αλλά μέσω δανεισμού που πετύχαιναν από την Proton Bank. Τα εν λόγω δάνεια εγκρίνονταν αβλεπεί, με την υποβολή της αίτησης ή ακόμα και χωρίς οποιοδήποτε αίτηση ή κατατεθειμένο επιχειρηματικό πλάνο και χωρίς εγγυήσεις, αυξάνοντας τον πιστωτικό κίνδυνο της τράπεζας. Εκτιμάται ότι τουλάχιστον οκτώ συγκεκριμένα δάνεια που χορηγήθηκαν την επίμαχη περίοδο, εγκρίθηκαν και δόθηκαν σε εταιρείες συμφερόντων Λαυρεντιάδη, χωρίς οποιαδήποτε διασφάλιση της τράπεζας. Οι διαδρομές βέβαια που ακολούθησαν τα χρήματα κάποιων εκ των δανείων, από εταιρεία σε εταιρεία, ήταν εντέχνως τόσο δαιδαλώδεις, ώστε να δυσχεραίνεται ο εντοπισμός τους από τις αρμόδιες εποπτικές αρχές.

Με αφορμή τη μήνυση που κατέθεσε η παλιά Proton Bank κατά του Λ. Λαυρεντιάδη και λοιπών μελών του Δ.Σ., προέκυψε το βούλευμα του Εισαγγελέως Οικονομικού Εγκλήματος, κ. Γεώργιου Καλούδη, σύμφωνα με το οποίο :

➤ Ο Λαυρεντιάδης δεν διέθετε ίδια κεφάλαια και η αγορά της Proton Bank έγινε με δανεικά κεφάλαια, χωρίς ο επιχειρηματίας να έχει τη δυνατότητα κάλυψης μελλοντικών αναγκών ρευστότητας της τραπεζής.

➤ Η μεταφορά των ποσών (μέσω δανείων) που καταβλήθηκαν για την εξαγορά του μετοχικού κεφαλαίου της Proton Bank έγινε μέσω λογαριασμών, από τους οποίους δεν υπήρχε λόγος να διέλθουν. Επομένως εκτιμάται ότι η ενέργεια αυτή ήταν αποτέλεσμα οργανωμένου σχεδίου, προκειμένου να μη γίνεται εύκολα αντιληπτός ο τελικός τους προορισμός.

➤ Η μεταβίβαση της Proton από την Τράπεζα Πειραιώς προς τον Λαυρέντη Λαυρεντιάδη έγινε στην τιμή των €70,6 εκ. ή €3,6 ανά μετοχή, παρότι η χρηματιστηριακή της τιμή ήταν €1,96, με ένα «premium» δηλαδή ύψους €32 εκ., γεγονός το οποίο, αν και καταγράφηκε στο από 29-3-2010 Εισηγητικό Σημείωμα, δεν αποτέλεσε τροχοπέδη για την έγκριση μεταβίβασης από την ΤτΕ.

➤ Ο Λ. Λαυρεντιάδης ως βασικός μέτοχος της Proton Bank μερίμνησε για την τοποθέτηση προσώπων πλήρως ελεγχόμενων από τον ίδιο ως μέλη του Δ.Σ. της τράπεζας, καταφέροντας έτσι να ελέγχει την πλειοψηφία του Δ.Σ. για να προωθήσει τα συμφέροντά του, αλλά και να αποδυναμώσει τους εσωτερικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς της τράπεζας

ώστε να εξασφαλίσει ανεξέλεγκτη χρηματοδότηση του ομίλου Λαυρεντιάδη (Καραμανώλη, 2012).

➤ Ο Λαυρεντιάδης και οι συνεργάτες του εκμεταλλεύόμενοι τις θέσεις τους στην Proton Bank χορήγησαν δάνεια (2010-2011) συνολικού ύψους €701 εκ., χρηματοδοτώντας εταιρείες άμεσα ή έμμεσα συνδεδεμένες και ελεγχόμενες από τον Λαυρεντιάδη, οι οποίες εξαγόραζαν έναντι υπερβολικά υψηλού τιμήματος αποσχιθέντες κλάδους της εταιρείας «ALAPIS», συμφερόντων Λαυρεντιάδη. Τα παραπάνω δάνεια, που στόχο είχαν την άντληση κεφαλαίων από τον τράπεζα, δόθηκαν χωρίς να πληρούνται οι απαραίτητες προϋποθέσεις και εγγυήσεις εκ μέρους των δανειζόμενων, με αποτέλεσμα την έκθεση της τράπεζας σε ιδιαίτερα υψηλό πιστωτικό κίνδυνο. Προκειμένου να εγκριθούν και να, εσκεμμένα αποσιωπήθηκε από τις αρμόδιες εποπτικές αρχές και τους μετόχους της τράπεζας η άμεση ή έμμεση σύνδεση του Λαυρεντιάδη με τις δανειολήπτριες εταιρείες και κατά συνέπεια αποκρύφτηκε ο ενιαίος πιστωτικός κίνδυνος. Επιπλέον, παρά τις επιταγές του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, δεν υπήρχαν διαθέσιμα ρευστοποιήσιμα στοιχεία από μέρους των δανειοληπτριών εταιρειών για την κάλυψη των πιστοδοτήσεων.

Συμπερασματικά, όπως αναφέρει το κείμενο του βουλεύματος, προκύπτει ότι “κατασκευάστηκαν” εταιρείες ώστε να δεχτούν δάνεια από την Proton Bank, χωρίς εξασφαλίσεις και προσωπικές εγγυήσεις. Κατόπιν αυτά μεταφέρθηκαν από εταιρεία σε εταιρεία, καθιστώντας αδύνατη την παρακολούθησή τους από αρχές εποπτείας, ενώ μεγάλο μέρος τους εκταμιεύτηκε από εργαζόμενους στις επιχειρήσεις Λαυρεντιάδη, ή χρησιμοποιήθηκε για διαφορετικούς σκοπούς από αυτούς που δήθεν χορηγήθηκαν, αποσκοπώντας στη νομιμοφάνεια των «δανείων». Επιπρόσθετα, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι τα εμπλεκόμενα άτομα έδρασαν ως οργανωμένη ομάδα, με συγκεκριμένους ρόλους. (Παπαδάκου, 2011). Εντέλει, οι παράνομες αυτές δραστηριότητες των εμπλεκόμενων στο σκάνδαλο της Proton Bank προκάλεσαν ζημία όχι μόνο στην ίδια την τράπεζα και σε όλους τους μετόχους της, αλλά και στο Ελληνικό Δημόσιο και μάλιστα σε μια εξαιρετικά δύσκολη οικονομική περίοδο για τη χώρα (Κατή, 2012).

4.4.3 Ευθύνες ελεγκτικών υπηρεσιών

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τόσο οι ορκωτοί ελεγκτές και οι ελεγκτικές εταιρείες (Price Waterhouse Coopers, KPMG), όσο και οι εποπτικοί μηχανισμοί του τραπεζικού

συστήματος (Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, Τράπεζα της Ελλάδος), ουδέποτε κατάφεραν να εντοπίσουν τη σχέση του επιχειρηματία Λαυρεντιάδη με τις εταιρείες του ομίλου Alaris Provet A.E., τις οποίες η Proton Bank χρηματοδότησε σχεδόν αποκλειστικά κατά τις εξαγορές ή μεταβιβάσεις ιδιοκτησίας τους σε συνεργάτες του Λαυρεντιάδη. Κανένας εκ των ανωτέρω δεν είχε προσδιορίσει οποιονδήποτε παράγοντα κινδύνου ή την πιθανότητα υποβολής ψευδών εκθέσεων στις μελέτες ή στις εκθέσεις τους (Lazarides, 2013). Οι δημοσιευμένες οικονομικές καταστάσεις, με τα εντυπωσιακά για την εποχή νούμερα, δεν θορύβησαν οποιοδήποτε επενδυτή ή ελεγκτή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι εκθέσεις του ορκωτού ελεγκτού της Price Waterhouse Coopers (PWC) κ. Μιχαλάτου, ο οποίος διενεργώντας έλεγχο στην Proton Bank για το 2010 και για το α' τρίμηνο του 2011, εξέφρασε γνώμη χωρίς επιφύλαξη, αφού δεν διαπίστωσε κάτι το μεμπτό.

Παρόμοια αδυναμία εντοπισμού της σύνδεσης του Λαυρεντιάδη με τον όμιλο Alaris και κατ' επέκταση του κινδύνου στον οποίο εκτέθηκε η τράπεζα, παρουσίασαν και οι ελεγκτές της KPMG. Η KPMG κλήθηκε από τον κ. Αθανάσογλου, Διευθύνοντα Σύμβουλο της Proton Bank εκείνη την περίοδο, για τη διενέργεια επιπλέον ελέγχου για τη διερεύνηση της ύπαρξης σχέσης της μητρικής και του Λαυρεντιάδη με τις αποσχισθείσες εταιρείες από τον όμιλο Alaris, τις Rovinvest, Ballis, Novo Atreus και Εξέλιξη. Η KPMG ολοκλήρωσε τον έλεγχο τον Μάρτιο του 2011, διαπιστώνοντας ότι οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ των εταιρειών αυτών και της Alaris ήταν ευκαιριακές, ότι δεν υπήρχαν μόνιμοι δεσμοί, ότι η απόσχιση των εταιρειών πραγματοποιήθηκε βάσει εύλογου τιμήματος, ενώ και η αποπληρωμή των δανείων τους ήταν εφικτή σε λειτουργικό επίπεδο.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί το παρασκήνιο μεταξύ ελεγκτικής εταιρείας και Λαυρεντιάδη: κατά την εποχή του ελέγχου από την KPMG, αναπληρωτής γενικός διευθυντής της ελεγκτικής ήταν ο κ. Μαρτσέκης, ο οποίος σύμφωνα με την ΤτΕ, είχε προσωπικό δάνειο ύψους €320.000 από την Proton Bank, με πολύ ευνοϊκούς όρους αποπληρωμής και με μοναδική εξασφάλιση ενέχυρο επί προθεσμιακής κατάθεσης ύψους €50.000, έπειτα από σύσταση των κ. Αθανάσογλου και Λαυρεντιάδη, με τον τελευταίο να είναι και κουμπάρος του.

Ομοίως, και ο διορισμένος επίτροπος του Δημόσιου ο οποίος τοποθετήθηκε στο Δ.Σ. της Proton Bank, κ. Μ. Τσιριτάκης, όχι μόνο δεν διέκρινε κάτι το επιλήψιμο, αλλά πραγματοποίησε θετική εισήγηση για αύξηση της χρηματοδότησης προς τον όμιλο Alaris και τις θυγατρικές του, στα πλαίσια της καλώς χορηγούμενης ρευστότητας προς μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Οι οικονομικοί εισαγγελείς Π. Αθανασίου και Γ. Μπρη, έπειτα από εντολή του Γ. Περόνη, ξεκίνησαν το 2014 έρευνα για τον τρόπο πραγματοποίησης της πώλησης της Proton Bank στον Λαυρεντιάδη. Στην υπόθεση κατέθεσε και ο τέως κεντρικός τραπεζίτης της Τραπεζής της Ελλάδος κ. Προβόπουλος ως ύποπτος για συνέργεια σε κακουρηγηματική απιστία, η οποία τελέστηκε σε βάρος της δημόσιας περιουσίας. Η κλήση του για κατάθεση ήταν συνέπεια της έγκρισης που δόθηκε από μέρος της ΤτΕ στον Λαυρεντιάδη να αγοράσει την Proton Bank, παρόλο που οι ελεγκτές της ΤτΕ είχαν εισηγηθεί αρνητικά για το λόγο ότι πολλά από τα προαπαιτούμενα έγγραφα που υπέβαλε ο Λαυρεντιάδης ήταν ψευδή και η ΤτΕ ήταν ενήμερη. Παρόλα αυτά, ο κ. Προβόπουλος και η ΤτΕ ουδέποτε εμπόδισαν τη συγκεκριμένη μεταβίβαση των μετοχών.

Πίνακας 4: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Proton Bank μέσω του μοντέλου ‘CRIME’

	4) PROTON BANK
ANTIKEIMENO	Επενδυτική Τράπεζα
Cooks	Πρόεδρος
Recipes	Δανεισμός χωρίς εξασφαλίσεις σε εταιρείες συμφερόντων του Προέδρου
Incentives	Ίδιον όφελος Προέδρου
Monitor	Αποτυχία εσωτερικού και εξωτερικού ελέγχου
End results	Πρόστιμα Φυλάκιση Διαχωρισμός τραπεζής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

4.5 Satyam (ΑΣΙΑ)

4.5.1 Ιστορικό της εταιρείας

Η Satyam Computer Services Limited ιδρύθηκε στις 24 Ιουνίου 1987 από τον κ. B. Ramalingam Raju (εν συντομία, «Raju»), με έδρα στην ινδική πόλη Hyderabad, ως εταιρεία ανάπτυξης λογισμικού (Bhasin, 2016c). Η εταιρεία ξεκίνησε τη λειτουργία της με μόλις είκοσι

υπαλλήλους, αλλά πολύ γρήγορα μετατράπηκε σε παγκόσμιο οργανισμό που λειτουργούσε σε 63 χώρες σε όλο τον κόσμο, είχε πάνω από 51.000 συνεργάτες και απασχολούσε 53.000 εργαζόμενους (Basilico et al., 2012). Η εταιρεία παρείχε παγκοσμίως υπηρεσίες πληροφορικής και τεχνολογίας, καθώς και οικονομικές και λογιστικές υπηρεσίες, λειτουργώντας ως ‘back office’ για μεγάλες τράπεζες, κατασκευαστές, εταιρείες υγειονομικής περίθαλψης και M.M.E., και παρέχοντας οτιδήποτε, από υλικό (ηλεκτρονικούς υπολογιστές) μέχρι και τεχνική υποστήριξη. Ορισμένοι από τους πιο σημαντικούς πελάτες της ήταν η Sony, General Motors, General Electric, Fujitsu, Nestle, Unilever, καθώς επίσης και η Παγκόσμια Τράπεζα και η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Satyam ήταν η τέταρτη μεγαλύτερη ινδική εταιρεία στον τομέα της πληροφορικής και της τεχνολογίας, και η πρώτη ινδική εταιρεία που εγγράφηκε σε τέσσερα διεθνή χρηματιστήρια: Bombay Stock Exchange (BSE), National Stock Exchange (NSE), New York Stock Exchange (NYSE) και Euronext (Αμστερνταμ) (Singh et al, 2010), κερδίζοντας πλήθος πιστοποιήσεων και βραβείων. Πλέον, μετά τη δημοσιοποίηση του σκανδάλου, έχει περιέλθει στον έλεγχο της “Tech Mahindra”, λειτουργώντας υπό την ονομασία “Mahindra Satyam Ltd”.

4.5.2 Το χρονικό του σκανδάλου

Πρόκειται για το μεγαλύτερο επιχειρηματικό σκάνδαλο στην ιστορία της Ινδίας, το οποίο λόγω της διάστασής του συχνά χαρακτηρίζεται ως “Enron της Ινδίας” (Shirur, 2011), παρότι με μια πιο προσεχτική ματιά παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τα αντίστοιχα σκάνδαλα της WorldCom και της Tyco. Αποτελεί μία ακόμη περίπτωση ανθρώπινης απληστίας για εξουσία, χρήμα, δύναμη, επιτυχία και κοινωνική καταξίωση. Ουσιαστικά, αφορά σε εταιρική απάτη και παραποίηση οικονομικών καταστάσεων κατά τη διάρκεια μιας δεκαετούς περιόδου, κυρίως από τον πρόεδρο κ. B. Ramalingam Raju (Bhasin, 2016a).

Κατά διαβολική ειρωνεία, ‘Satyam’ σημαίνει “αλήθεια” στα σανσκριτικά, την αρχαία ινδική γλώσσα (Basilico et al., 2012). Η Satyam αποτελούσε το φωτεινό παράδειγμα της ανερχόμενης επιτυχία της Ινδίας, έχοντας κερδίσει πολυάριθμα βραβεία για την καινοτομία, τη διακυβέρνηση, και την εταιρική υπευθυνότητα (Bhasin, 2016b). Για να γίνει αντιληπτή η κατάσταση που επικρατούσε στην Ινδία εκείνη την εποχή και οι παράγοντες που ευνόησαν την μεγάλη άνοδο της Satyam, πρέπει να σημειωθούν η αυξανόμενη σημασία των υπηρεσιών διαδικτύου στις επιχειρήσεις παγκοσμίως, ο ισχυρός αντίκτυπος του Διαδικτύου στο ηλεκτρονικό εμπόριο, η εμφάνιση βαριάς βιομηχανίας ποιοτικών ηλεκτρονικών υπηρεσιών και

η αυξανόμενη ανάγκη εξεύρεσης φορέων παροχής διαδικτυακών υπηρεσιών, οι οποίοι θα μπορούσαν να παρέχουν ταυτόχρονα και μια σειρά συναφών υπηρεσιών (Bhasin, 2016a).

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, η Satyam εκμεταλλεύτηκε τις υπάρχουσες ευκαιρίες, παρουσιάζοντας για σειρά ετών θεαματικά αποτελέσματα σε όλες τις βασικές λειτουργικές παραμέτρους. Ενδεικτικά, μέσα στην πενταετία 2003-2008 η Satyam τριπλασίασε τα έσοδα από πωλήσεις επιδεικνύοντας έναν ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης κατά μέσο όρο 38% κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου (Bhasin, 2013a). Βέβαια, η εντυπωσιακή αυτή πορεία όπως αποδείχτηκε ήταν κατασκευασμένη από την ανώτατη διοίκηση, η οποία διόγκωσε τα έσοδα, τα κέρδη και κατά συνέπεια και τα περιθώρια κέρδους του κάθε τριμήνου για μία περίοδο 5 ετών, από το 2003 ως το 2008 (Bhasin, 2013b).

Η αρχή της αποκάλυψη της απάτης έγινε με την αποτυχία εξαγοράς δύο εταιρειών από την Satyam, των "Maytas Properties" και "Maytas Infrastructure", μίας κτηματομεσιτικής ('real estate') και μίας κατασκευαστικής, οι οποίες ήταν στο όνομα των γιων του Raju (Jones, 2011). Στις 16 Δεκεμβρίου 2008 η Satyam ανακοίνωσε την αγορά του 100% της "Maytas Properties" και του 51% της "Maytas Infrastructure", με το σκεπτικό της διαφοροποίησης σε περίοδο υψηλής αβεβαιότητας και οικονομικών αναταράξεων και του ότι οι τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνταν οι δύο εταιρείες θα βοηθούσαν στην ανάπτυξη της Satyam. Στην πραγματικότητα, η διαπραγμάτευση της απόκτησης των Maytas ήταν η τελευταία προσπάθεια του Raju να καλύψει τα χρήματα που είχε καταχραστεί και να αντικαταστήσει τα πλαστά περιουσιακά στοιχεία με πραγματικά (Kripalani, 2009). Μόλις επτά ώρες αργότερα, η διαπραγμάτευση των σχεδόν \$2 δις πέφτει στο κενό, λόγω των αντιρρήσεων που προέβησαν οι επενδυτές στην ανάληψη του ελέγχου των εταιρειών των γιών του Προέδρου, φοβούμενοι ότι η αγορά των Maytas θα γινόταν αποκλειστικά και μόνο προς όφελος της οικογένειας Raju και εις βάρος της Satyam. Άμεσο αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν να υποχωρήσουν κατά 55% οι μετοχές της Satyam στο Χρηματιστήριο Αξιών της Νέας Υόρκης (Shirur, 2011).

Το επόμενο πλήγμα στην αξιοπιστία της η Satyam το δέχτηκε στις 23 Δεκεμβρίου, όταν η Παγκόσμια Τράπεζα με ανακοίνωσή της την απέκλεισε από πάροχο του παγκόσμιου ηλεκτρονικού δικτύου της για μια περίοδο οκτώ ετών, με την αιτιολογία ότι η εταιρεία «*παρείχε 'ανάρμοστα ωφελήματα' σε υπαλλήλους της τράπεζας και απέτυχε να τηρήσει έγγραφα που να εξακριβώνουν τις αμοιβές που χρέωνε για τους υπερεργολάβους της*» (Reuters, , December 25, 2008). Η Satyam αντέδρασε δύο μέρες αργότερα, ζητώντας από την Παγκόσμια Τράπεζα εξηγήσεις για την ανακοίνωσή της και απαιτώντας μια συγγνώμη για την αναστάτωση που προκλήθηκε στους επενδυτές της από την αρνητική δημοσιότητα που έλαβε το θέμα, αλλά η

τράπεζα την αγνόησε. Τα ανωτέρω γεγονότα φάνηκε ότι προβλημάτισαν το Δ.Σ. της Satyam, με τέσσερα από τα ανεξάρτητα, μη εκτελεστικά μέλη του να παραιτούνται άμεσα (Anjum, 2012).

Ο πρόεδρος B. Ramalinga Raju, σε μια ύστατη προσπάθεια να διασώσει ό,τι είχε απομείνει, υπέβαλε μια επιστολή στις 7 Ιανουαρίου 2009 προς το Δ.Σ. της Satyam και τις κυβερνητικές αρχές, ομολογώντας ότι είχε παραποιήσει λογαριασμούς και υποβάλλοντας ταυτόχρονα την παραίτησή του. Συγκεκριμένα, ομολόγησε ότι ο ισολογισμός του τριμήνου που έληγε στις 30 Σεπτέμβρη περιείχε αυξημένα ταμειακά και τραπεζικά διαθέσιμα κατά \$1.44 δις, υποτιμημένες υποχρεώσεις κατά \$300 εκ. και ανύπαρκτα δεδουλευμένα έσοδα ύψους \$86 εκ. (Basilico et al., 2012). Παραδέχτηκε επίσης ότι παραποιούσε τα βιβλία της επιχείρησης για χρόνια, υπερεκτιμώντας τα στοιχεία ενεργητικού της Satyam, με αντίστοιχη απόκρυψη υποχρεώσεων, ώστε να η εταιρεία να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των αναλυτών, ενώ τα δηλωθέντα σχεδόν \$1.04 δις τραπεζικών δανείων και μετρητών ήταν ανύπαρκτα (Bhasin, 2016c). Σύμφωνα με τη δημόσια ομολογία του ιδρυτή της, η Satyam είχε διογκώσει τα δημοσιευμένα έσοδά της κατά 25%, τα λειτουργικά περιθώριά της πάνω από 10 φορές, και τα ταμειακά υπόλοιπα και τα υπόλοιπα των τραπεζικών λογαριασμών με πάνω από 1 δις δολάρια.

Ο κ. B. Ramalingam Raju ανέλαβε όλη την ευθύνη για τις παράνομες λογιστικές πρακτικές που είχαν σαν αποτέλεσμα να υπερτιμηθούν τα εισοδήματα και τα κέρδη της επιχείρησης, λέγοντας ότι κανένα μέλος του Δ.Σ. ή της οικογένειάς του δεν γνώριζε για την απάτη (Bhasin, 2016c). Η αποκάλυψη του σκανδάλου σόκαρε ολόκληρη την Ινδία, αλλά συνάμα και όλες τις παγκόσμιες αγορές, τις ρυθμιστικές αρχές και τους απανταχού επενδυτές, οι οποίοι άρχισαν να χάνουν την εμπιστοσύνη τους στην ινδική εταιρική διακυβέρνηση. Τα βραβεία και οι διακρίσεις της αφαιρέθηκαν, ενώ στις 10 Ιανουαρίου 2008 η τιμή της μετοχής της καταποντίστηκε στις 11,50 ρουπίες από τις 544 ρουπίες που είχε ανέλθει το 2008, σημειώνοντας ιστορικό χαμηλό από τον Μάρτιο του 1998 (Pai and Tolleson, 2015). Σύμφωνα με υπολογισμούς, οι επενδυτές έχασαν γύρω στα \$2,82 δις στη Satyam (Bhasin, 2012a).

Μετά τη δημόσια παραδοχή της απάτης εκ μέρους του Raju, η Ινδική Κυβέρνηση παρενέβη άμεσα προσπαθώντας να διασώσει την Satyam και έτσι στις 11 Ιανουαρίου αντικατέστησε το Δ.Σ., διορίζοντας νέο (Pai and Tolleson, 2015), το οποίο με τη σειρά του προσέλαβε την Deloitte και την KPMG ώστε να επαναδιατυπωθούν οι οικονομικές καταστάσεις της Satyam (Jones, 2011). Η Satyam τέθηκε προς πώληση με την Tech Mahindra να πλειοδοτεί, αγοράζοντάς την στις 13 Απριλίου 2009 προς \$1.13 ανά μετοχή, μόλις στο 1/3 της αγοραίας της αξίας προ της αποκάλυψης του σκανδάλου (Dagar, 2009).

Παρότι ο Πρόεδρος, B. Ramalinga Raju ανέλαβε την αποκλειστική ευθύνη, οι ινδικές αρχές δύο ημέρες μετά την επίμαχη επιστολή παραδοχής συνέλαβαν και τον B. Ramalinga Raju και τον αδερφό του και διευθύνων σύμβουλο, B. Rama Raju, ενώ στις 10 Ιανουαρίου 2009 συνελήφθη και ο οικονομικός διευθυντής, Vadlamanι και ο επικεφαλής του εσωτερικού ελέγχου, με τις κατηγορίες που τους αποδόθηκαν να είναι αυτές της συνωμοσίας, της εγκληματικής παραβίασης της εταιρικής εμπιστοσύνης, της εξαπάτησης, της πλαστογραφίας και της εμφάνισης πλαστών αρχείων ως αυθεντικών (Jones, 2011). Ο μόνος που δήλωσε ένοχος ήταν ο Ramalinga Raju. Στις 9 Απριλίου 2015 ο Raju και άλλοι εννέα βρέθηκαν ένοχοι για τη συνεργασία τους να διογκωθεί το εισόδημα της επιχείρησης, της πλαστογράφησης των λογαριασμών και των επιστροφών φόρου εισοδήματος, και της κατασκευής τιμολογίων, μεταξύ άλλων στοιχείων, και καταδικάστηκαν σε επτά έτη φυλάκισης από το δικαστήριο στη Hyderabad. Και οι αστικές και οι ποινικές δίκες συνεχίζονται στην Ινδία, ενώ η εκδίκαση των αστικών προσφυγών συνεχίζονται στις Ηνωμένες Πολιτείες (Pai and Tolleson, 2015).

4.5.3 Λογιστικές πρακτικές

Ο Raju, μαζί με τη βοήθεια και τη συγκάλυψη του επικεφαλής του τμήματος εσωτερικού ελέγχου, χρησιμοποίησε διάφορες λογιστικές τεχνικές για να διαπράξει την απάτη (Willison, 2006). Οι τεχνικές αυτές περιλάμβαναν μεθόδους της λογιστικής ωραιοποίησης, με παράνομο όμως τρόπο. Πιο αναλυτικά:

Καταρχήν, η παραποίηση των στοιχείων και οι ψευδείς συναλλαγές πρέπει να σημειωθεί ότι αποκαλύφθηκε ότι διενεργήθηκαν από τον προσωπικό Η/Υ του κ. Raju. Παραποιήθηκαν εταιρικοί λογαριασμοί μέσω της δημιουργίας πλαστών τιμολογίων για υπηρεσίες που δεν είχαν παρασχεθεί ποτέ, αναγνωρίζοντας ωστόσο έσοδα βάσει αυτών των πλαστών παραστατικών, με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα τραπεζικά υπόλοιπα και επιπλέον να αυξάνονται και οι τόκοι στις σταθερές καταθέσεις, και ούτω καθεξής (Bhasin, 2016a). Ο Raju μαζί με τον επικεφαλής εσωτερικού ελέγχου κατασκεύασαν ψεύτικους, ανύπαρκτους πελάτες, εκδίδοντας ψεύτικα τιμολόγια προς αυτούς με σκοπό να εμφανιστούν υψηλότερες πωλήσεις και αυξημένα έσοδα (Bhasin, 2016b).

Συγκεκριμένα, για να επιτύχουν τα παραπάνω, δημιούργησαν πλαστές καρτέλες πελατών ώστε να δοθεί ώθηση στις πωλήσεις. Για να μπορέσει να εμφανίσει αυτές τις συναλλαγές, ο Raju καταχώρισε 7.000 πλαστά τιμολόγια στο ηλεκτρονικό σύστημα της Satyam. Αφού όμως οι πελάτες δεν υπήρχαν στην πραγματικότητα, δεν μπορούσαν να κάνουν και αληθινές

πληρωμές. Έτσι, η εταιρεία συνεχώς αύξανε τις απαιτήσεις της (τα χρήματα που οφείλονταν) λόγω των ανύπαρκτων πελατών. Επιπλέον, με την καταχώρηση των ανύπαρκτων πωλήσεων, καταχωρούνταν και ψευδή έσοδα στους λογαριασμούς, τα οποία έπρεπε κάπου να επενδυθούν. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε τον Raju στη δημιουργία πλαστών λογαριασμών προθεσμιακών καταθέσεων, όπου επενδύονταν όλα τα ψευδή ή ανύπαρκτα μετρητά (Bhasin, 2016d). Ακόμη, μέσω αυτών των τεχνασμάτων, κατάφερε να διογκώνει τις δηλώσεις φόρου εισοδήματος, δηλώνοντας αυξημένα εισοδήματα από τόκους από τους πλαστούς τραπεζικούς λογαριασμούς.

Μία άλλη αποκάλυψη που έγινε από τον ίδιο τον κ. Raju ήταν ότι δημιούργησε 13.000 πλαστούς μισθωτικούς λογαριασμούς τα τελευταία χρόνια και ιδιοποιούνταν τα χρήματα αφότου τα κατέθετε η εταιρεία (Shirur, 2011). Τα χρήματα που υποτίθεται ότι η εταιρεία κατέβαλε για μισθούς σε αυτούς τους εργαζόμενους-φαντάσματα υπολογίζονται σε περίπου \$4 εκ. το μήνα, τα οποία εισέρρεαν σε εικονικές εταιρείες και λογαριασμούς που ανήκαν στον αδερφό και στη μητέρα του Raju για την αγορά εκατοντάδων στρεμμάτων γης (Bhasin, 2016c). Προς τούτο, χρησιμοποιήθηκε ένας ιστός 356 επενδυτικών επιχειρήσεων για να εκτρέψει τα κεφάλαια της Satyam. Αυτές οι εταιρείες-βιτρίνα αγόρασαν χιλιάδες στρέμματα γης και δανειοδότησαν τη Satyam, χωρίς να εμφανίζονται πουθενά στα βιβλία της εταιρείας.

Επίσης, ο Raju και ο εσωτερικός ελεγκτής πλαστογράφησαν αποφάσεις και ψηφίσματα του Δ.Σ. ώστε να μπορέσουν χωρίς άδεια, να λάβουν παράνομα δάνεια για λογαριασμό της Satyam (Bhasin, 2016b), ενώ αντίθετα με τις επιταγές της εταιρικής διακυβέρνησης, χρησιμοποίησαν και εκμεταλλεύτηκαν εμπιστευτικές, εσωτερικές πληροφορίες για ίδιον όφελος (Jones, 2011).

Τέλος, κατασκεύασαν πολυάριθμους τραπεζικούς λογαριασμούς και κάθε ένας από αυτούς χωρίστηκε σε έναν πλήρη λογαριασμό και σε έναν υπο-λογαριασμό. Μόνο ο Raju και ο αδελφός του, Rama Raju, είχαν πρόσβαση στον πλήρη λογαριασμό, στον οποίο περιλαμβάνονταν όλες οι παράνομες ενέργειες, ενώ σε όλα τα υπόλοιπα εξουσιοδοτημένα πρόσωπα δόθηκε η πρόσβαση μόνο στους υπο-λογαριασμούς, που παρουσίαζαν τα αληθή στοιχεία (Shirur, 2011).

Το σκάνδαλο της Satyam αποτελεί ένα πραγματικό εταιρικό παράδειγμα της κατάχρησης της δημιουργικής λογιστικής, όπου τα λογιστικά βιβλία παραποιήθηκαν έντεχνα με τη χρήση πλαστών τιμολογίων, με ψευδή διόγκωση των εισοδημάτων, πλαστογράφιση μετρητών και υπολοίπων τραπεζικών λογαριασμών, καταγραφή ανύπαρκτων υπαλλήλων, και ούτω καθεξής (Bhasin, 2016c).

Απώτεροι στόχοι των συντελεστών της απάτης ήταν να εκτραπούν τα κεφάλαια της εταιρείας προς τις επενδύσεις ακινήτων (που τόσο λάτρευε ο Raju), να διατηρηθεί το υψηλό κέρδος ανά μετοχή, να αυξηθούν οι αποζημιώσεις των ανώτατων στελεχών και να εισρεύσουν τεράστια κέρδη με την πώληση συμμετοχών σε διογκωμένες τιμές (Bhasin, 2016c).

4.5.4 Ευθύνες των ελεγκτών

Η ελεγκτική εταιρεία Price Waterhouse Coopers, η οποία επικρίθηκε για την αποτυχία της να ανιχνεύσει την απάτη, ήλεγχε τη Satyam από τον Ιούνιο του 2000 έως το Σεπτέμβριο του 2008, με τις αμοιβές της να εκσφενδονίζονται από τα 6,5 εκ. ρουπίες για τη διετία 2004-2005, στα 37,3 εκ. ρουπίες για τη διετία 2007-2008 (Jones, 2011). Ήταν αυτή που υπέγραψε τις οικονομικές καταστάσεις της Satyam, απόλυτα υπεύθυνη για τα νούμερα που παρουσιάζονταν σε αυτές. Οι εξωτερικοί ελεγκτές στους οποίους το κοινό βασίζεται για να λάβει αξιόπιστη πληροφόρηση, στην περίπτωση του σκανδάλου της Satyam όχι μόνο απέτυχαν να εκπληρώσουν το ρόλο τους, αλλά φαίνεται ότι και οι ίδιοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη συνέχιση της απάτης για τόσα χρόνια (Bhasin, 2012b).

Αρχικά, η PwC Ινδίας δημοσίευσε ότι διεξήγαγε όλους τους ελέγχους της Satyam βάσει των παραδεκτών λογιστικών προτύπων (Winkler, 2010). Ο κ. Srinivas Talluri υπέγραψε την έκθεσή του στις 21 Απριλίου 2008, εκφέροντας την άποψη ότι τα δημοσιευμένα στοιχεία για το τρίμηνο που έληξε στις 30 Σεπτεμβρίου, ήταν αληθή, ότι η έκθεσή του παρουσιάζει εύλογα την οικονομική κατάσταση της εταιρείας και ότι η συνεργασία με την διοίκηση ήταν άριστη (Jones, 2011). Ωστόσο, στις 14 Ιανουαρίου 2009, κατόπιν των αποκαλύψεων του Raju, η PWC Ινδίας παραδέχτηκε ότι οι έλεγχοί της μπορεί να ήταν “ανακριβείς και αναξιόπιστοι”. Τα κεντρικά της PWC στο Λονδίνο από την πρώτη στιγμή πήραν αποστάσεις από το σκάνδαλο, υπογραμμίζοντας ότι οι έλεγχοι στη Satyam διενεργήθηκαν από την τοπική θυγατρική της την Ινδία. Το παράρτημα της PwC στην Ινδία τέθηκε υπό έρευνα και η άδειά της ανακλήθηκε (Pai and Tolleson, 2015).

Δύο συνεργάτες της PWC, ο Gopalakrishnan και ο Talluri, συνελήφθησαν με ανάλογες κατηγορίες (συνέργεια στην απάτη με το να παραβλέπουν διαρκώς τις λογιστικές παρατυπίες), καθώς βάσει της ινδικής νομοθεσίας οι ορκωτοί μπορούν να διωχθούν και ποινικά. Επίσης, στους ελεγκτές S. Gopalakrishna, Talluri Srinivas, V. Srinivasa και V.S. Prabhakara Rao επιβλήθηκαν χρηματικά πρόστιμα και ισόβιος αποκλεισμός από το σώμα ορκωτών ελεγκτών (Bhasin, 2016c). Επιπρόσθετα, η αμερικάνικη Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (SEC) και το

αμερικάνικο Συμβούλιο Λογιστικής Εποπτείας των Εταιρειών Δημοσίου Ενδιαφέροντος (PCAOB) επέβαλαν χρηματικό πρόστιμο ύψους \$7,5 εκ. στο τμήμα της PwC στην Ινδία για μη συμμόρφωση με τον κώδικα δεοντολογίας και τα ελεγκτικά πρότυπα κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους όσον αφορά στον έλεγχο των λογαριασμών της Satyam, τη μεγαλύτερη ποινή που είχε επιβάλει ποτέ η Αμερική σε αλλοδαπή ελεγκτική εταιρεία (Norris, 2011). Ωστόσο, σε σύγκριση με τις απώλειες που υπέστησαν οι επενδυτές και οι πιστωτές της, η χρηματική αυτή ποινή ήταν μηδαμινή, ενώ παρά τη δημόσια και διεθνή κατακραυγή, οι ευθύνες της ελεγκτικής αντιμετωπίστηκαν με εξαιρετική επιείκεια.

Το ερώτημα για το πώς ο έλεγχος ενός λογαριασμού ταμειακών διαθεσίμων απέτυχε να αποκαλύψει μια έλλειψη \$1.03 δις δολαρίων, παραμένει αναπάντητο (Pai and Tolleson, 2015), όπως και το γιατί οι ελεγκτές δεν διασταύρωσαν τα στοιχεία με τις τράπεζες στις οποίες η Satyam υποστήριξε ότι έχει τις υποτιθέμενες καταθέσεις. Επιπρόσθετα, υποψίες εγείρει και το γεγονός ότι η Satyam κατέβαλε στην PwC διπλάσιους μισθούς από αυτούς που χρέωναν άλλες ελεγκτικές εταιρείες, γεγονός που επίσης δημιουργεί το ερώτημα για το εάν η PwC ήταν συνένοχη στην απάτη. Να σημειωθεί επίσης ότι η PwC ήταν μόνιμος συνεργάτης της Satyam τα τελευταία εννέα χρόνια προ του ξεσπάσματος του σκανδάλου, χωρίς ποτέ όλα αυτά τα χρόνια να έχει αντιληφθεί κάποια παράλειψη, ανακρίβεια ή παρανομία κατά τον έλεγχο των οικονομικών της.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το εξής γεγονός: η Merrill Lynch, την οποία προσέλαβε η Satyam στα τέλη Δεκεμβρη, παρότι δεν ήταν ελεγκτική εταιρεία, για να τη βοηθήσει στην εξεύρεση τρόπων ώστε να αυξηθεί η λογιστική της αξία, λίγες μόλις μέρες μετά ειδοποίησε το αμερικανικό χρηματιστήριο ότι αποσυρόταν από τη συμφωνία λόγω λογιστικών παρατυπιών (Pai and Tolleson, 2015). Πώς όμως η Merrill Lynch μπόρεσε να ανακαλύψει στοιχεία της απάτης σε λιγότερο από 10 ημέρες, ενώ η PwC υποτίθεται ότι απέτυχε να τα ανακαλύψει για σχεδόν 10 χρόνια; Από όλα τα ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι είτε οι ελεγκτές της PwC ήταν στο σύνολό τους ανάκανοι και ακατάλληλοι ή συνεργάστηκαν με την εταιρεία στη διάπραξη της απάτης (Pai and Tolleson, 2015).

Συμπερασματικά, το σκάνδαλο της Satyam κατέστρεψε τα όνειρα των επενδυτών, συγκλόνησε και ταρακούνησε την κυβέρνηση και τις ρυθμιστικές αρχές, και οδήγησε σε αμφισβήτηση των λογιστικών πρακτικών των ελεγκτών στην Ινδία (Bhasin, 2016c).

Πίνακας 5: Συνοπτική παρουσίαση του σκανδάλου της Satyam μέσω του μοντέλου ‘CRIME’

5) SATYAM	
ANTIKEIMENO	Υπηρεσίες πληροφορικής – ανάπτυξης λογισμικού
Cooks	Πρόεδρος Επικεφαλής του τμήματος εσωτερικού ελέγχου Ελεγκτική εταιρεία (PwC)
Recipes	Εικονικές πωλήσεις σε ανύπαρκτους πελάτες Χρήση πλαστών τιμολογίων Προσαυξημένα έσοδα Πλαστογράφιση μετρητών & τραπεζικών λογ/σμών Πλαστογράφιση ψηφισμάτων του Δ.Σ. Χρήση εικονικών εταιρειών Καταγραφή ανύπαρκτων εργαζόμενων
Incentives	Εξασφάλιση χρηματοδότησης για επενδύσεις σε ακίνητα Διατήρηση υψηλού κέρδους ανά μετοχή Αύξηση αποζημιώσεων ανώτατων στελεχών Ίδιον όφελος
Monitor	Αποτυχία εσωτερικού ελέγχου Αποτυχία εξωτερικού ελέγχου Πτωχή εταιρική διακυβέρνηση
End results	Φυλάκιση Προέδρου και άλλων Αστικές και ποινικές κατηγορίες & πρόστιμα σε εμπλεκόμενους & ελεγκτική Ποινικές διώξεις και πρόστιμα σε ορκωτούς

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Αναμφισβήτητα επομένως, υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των εταιρικών περιπτώσεων αποτυχίας σε Ευρώπη και Αμερική, ιδιαίτερα όσον αφορά στην ιδιοκτησιακή δομή, στα νομικά, ρυθμιστικά πλαίσια και τα πλαίσια διακυβέρνησης, καθώς και στην κάλυψη από τα μέσα. Το περιβάλλον εταιρικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη είναι αρκετά διαφορετικό από αυτό στις ΗΠΑ δεδομένου ότι, ενώ οι ΗΠΑ έχουν αναπτύξει αγορές με μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων, ετερόκλητων ιδιοκτησιακών καθεστώτων, το ευρωπαϊκό σύστημα περιλαμβάνει σχετικά λίγες εταιρείες, με ευρεία ιδιοκτησία, ελεγχόμενες κατά βάση από μικρές ομάδες ατόμων (Enriques and Volpin, 2007).

Βέβαια, οι ερευνητές συγκλίνουν στο γεγονός ότι, παρά τις μεγάλες διαφορές μεταξύ της Ευρώπης και των ΗΠΑ από την άποψη των πολιτικών θεσμών, των διευθυντικών πρακτικών, των νόμων και των κανονισμών, υπάρχουν και σημαντικές ομοιότητες μεταξύ τους. Τα εταιρικά σκάνδαλα έχουν συνδεθεί με αναποτελεσματικά Δ.Σ., απόλυτη εξουσία σε ένα

πρόσωπο, δυσλειτουργική διοικητική συμπεριφορά, ανεπαρκή εταιρική διακυβέρνηση και λειτουργία μηχανισμών ελέγχου, λογιστικές παρατυπίες, αποτυχία των ελεγκτών και έλλειψη ενός υγιούς κώδικα ηθικής (Soltani, 2014).

Από την παρουσίαση και ανάλυση των ανωτέρω εταιρικών σκανδάλων ανακύπτει επίσης η σημαντικότητα της ευθύνης τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού ελέγχου και ειδικότερα των ορκωτών λογιστών. Οι ορκωτοί επιβάλλεται να είναι αμέμπτου ηθικής, πλήρως καταρτισμένοι, απολύτως ανεξάρτητοι από τις υπό εξέταση εταιρείες, τις οποίες πρέπει να ελέγχουν διεξοδικά, επισημαίνοντας λάθη και παραλείψεις στις οικονομικές καταστάσεις, ώστε να αποφεύγονται δυσμενείς εξελίξεις στην πορεία των εταιρειών. Φυσικά, για να μπορούν οι εξωτερικοί ελεγκτές να αποκαλύπτουν τα συμπτώματα απάτης, θα πρέπει οι ρυθμιστικές αρχές και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί να τους παρέχουν την απαραίτητη καθοδήγηση και πληροφόρηση (Kassem and Higson, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ

5.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Το 1988 στην Αμερική, το Αμερικανικό Ινστιτούτο Ορκωτών Λογιστών (American Institute of Certified Public Accountants, AICPA) εξέδωσε μια ανακοίνωση στο ελεγκτικό πρότυπο (SAS) 53, υπό τον τίτλο "Η ευθύνη του ελεγκτή να ανιχνεύσει και να εκθέσει τα λάθη και τις παρατυπίες", σύμφωνα με την οποία ο ελεγκτής καθίσταται υπεύθυνος για την ανίχνευση των λαθών και των παρατυπιών που επηρεάζουν ουσιωδώς τις οικονομικές καταστάσεις (Lou and Wang, 2009). Ωστόσο, οι Moyes and Hasan (1996) υποστήριξαν ότι παρότι το πρότυπο επέριπτε ευθύνες στους ορκωτούς στην ανίχνευση της ψευδούς υποβολής οικονομικών εκθέσεων, δεν είχε δοθεί καμία προσοχή στο αν οι ελεγκτές είχαν τα απαραίτητα προσόντα να το πράξουν. Το 1997 εισήχθη το ελεγκτικό πρότυπο (SAS) 82 περί εξέτασης της απάτης κατά τον έλεγχο των Χ/Κ, το οποίο έθεσε κατευθυντήριες γραμμές και βοηθητικές οδηγίες στους ελεγκτές ως προς τους τρόπους ανίχνευσης της απάτης, με το πρότυπο (SAS) 99 να πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα επεκτείνοντας τις διαδικασίες περί εντοπισμού της απάτης. Το 2002, η Επιτροπή Διεθνών Ελεγκτικών και Ασφαλιστικών Προτύπων (International Auditing and Assurance Standards Board, IAASB) της Διεθνούς Ομοσπονδίας Λογιστών (International Federation of Accountants, IFAC) εξέδωσε το Διεθνές Ελεγκτικό Πρότυπο (International Standards on Auditing, ISA) 240, το οποίο τιτλοφορήθηκε ως "Η ευθύνη των ελεγκτών να εξετάσουν την απάτη σε έναν έλεγχο των οικονομικών καταστάσεων" (Lou and Wang, 2009), το οποίο έχει αναθεωρηθεί αρκετές φορές τα τελευταία χρόνια. Στη χώρα μας, οι ευθύνες των ορκωτών έναντι των πελατών τους (ελεγχόμενων επιχειρήσεων), θεσμοθετήθηκαν με τον Ν.2190/1920, το Ν.Δ. 3329/1955, το Π.Δ. 226/1992 και τον Ν.4449/2017.

5.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ

Η Enron, καθώς και άλλες καταρρεύσεις εταιρειών, όπως η WorldCom και η Parmalat, προσδιορίζονται συχνά ως αποτυχίες των λογιστών ή/και των ελεγκτών (Bhimani, 2008; Clarke & Dean, 2007; Clarke et al., 2003). Μετά τον Νόμο Sarbanes-Oxley και το SAS No.99, ο στόχος της πρόληψης της απάτης με τη θέσπιση ενός αυστηρότερου συστήματος εσωτερικού

ελέγχου τέθηκε από πολλούς ακαδημαϊκούς ερευνητές (Kerr and Murthy, 2013; Owusu-Ansah et al, 2002; Spathis, 2002). Η εύρυθμη λειτουργία του τμήματος εσωτερικού ελέγχου σε μία οικονομική μονάδα, η διαφάνεια των εσωτερικών λειτουργιών, η ενδυνάμωση του εσωτερικού ελέγχου, καθώς και ένα πλαίσιο αξιολόγησης των κινδύνων διάπραξης απάτης, συντελούν στον περιορισμό της δημιουργίας ευκαιριών για παραποίηση των οικονομικών καταστάσεων (Κραμβία – Καπαρδή και Τσολάκης, 2011).

Στα Διεθνή Πρότυπα λογιστικού Ελέγχου αναφέρεται ότι την πρωταρχική ευθύνη για την πρόληψη και τον εντοπισμό των περιπτώσεων απάτης φέρουν οι φορείς διαχείρισης και διοίκησης της οικονομικής οντότητας. Ωστόσο, οι ελεγκτές έχουν αναλάβει τις ευθύνες που τους αναλογούν στην καταπολέμηση της απάτης, προλαμβάνοντας, εντοπίζοντας και διορθώνοντας περιπτώσεις παρατυπιών και απάτης. Ουσιαστικά, ο ρόλος των ελεγκτών στον εντοπισμό ενδεχόμενων υποθέσεων απάτης έγκειται στον εντοπισμό, καταγραφή και αναφορά ύποπτων περιστάσεων βάσει των γεγονότων που διαπιστώνονται κατά τον έλεγχο (OLAF, 2016).

Καθώς η οικονομική απάτη έχει εξελιχθεί σε μείζον ζήτημα τις τελευταίες δεκαετίες, το θέμα του αποτελεσματικού εντοπισμού της έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές (Goode and Lacey, 2011; Ngaia et al, 2011; Pai et al, 2011; Purda and Skillicorn, 2014), καθώς οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της απάτης έχουν αποδειχθεί τεράστιες (Lennox et al, 2013). Ήδη από τη δεκαετία του '80, οι Romney et al. (1980) είχαν κινητοποιήσει το δημόσιο ενδιαφέρον για την ικανότητα των ελεγκτών να εντοπίζουν την απάτη. Το 1989 ο Pincus δήλωνε ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια εκείνης της δεκαετίας, τόσο οι εκπρόσωποι του λογιστικού επαγγέλματος και οι χρήστες των χρηματοοικονομικών δηλώσεων όσο και η κυβέρνηση, είχαν εκφράσει την αυξανόμενη ανησυχία τους για τις επιπτώσεις της ψευδούς υποβολής οικονομικών εκθέσεων και για τα προβλήματα που προκαλεί η απάτη (Reinstein and McMillan, 2004).

Σύμφωνα με τους Rezaee and Riley (2009), ο ρόλος των εσωτερικών ελεγκτών, τόσο όσον αφορά στην πρόληψη της απάτης (δεδομένης της αξιολόγησης που διεξάγουν στο σύστημα εσωτερικού ελέγχου κάθε επιχείρησης ή οργανισμού), όσο και στον εντοπισμό της, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που έχει ξανασυμβεί απάτη στο παρελθόν, είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Όσον αφορά στους εξωτερικούς ελεγκτές, η συμβολή τους στην αποκάλυψη της λογιστικής απάτης θεωρείται καταλυτική, γι' αυτό και η παρούσα εργασία θα εστιάσει στον δικό τους ρόλο και στις ευθύνες που αναλαμβάνουν για την αποκάλυψη φαινομένων απάτης. Ο εξωτερικός ελεγκτής ενεργώντας ως ένα από τα κύρια θεσμικά όργανα, έχει ευθύνη για τον εντοπισμό της

απάτης και ιδιαίτερα αυτής που αφορά στην παραποίηση των οικονομικών καταστάσεων, καθώς με την έκθεση ελέγχου που διατυπώνει, εκφράζει τη γνώμη του επί των στοιχείων των οικονομικών καταστάσεων της εξεταζόμενης εταιρείας, η οποία λαμβάνεται υπόψη από όλους τους ενδιαφερόμενους χρήστες (Τσακλάγκανος, 2005).

Ο πειρασμός άλλωστε για καταχρήσεις, ατασθαλίες, απόκρυψη στοιχείων και πολλές άλλες διαχειριστικές ανωμαλίες, ώστε να προσποριστούν διάφορα άτομα οικονομικά οφέλη, είναι μεγάλος (Τσακλάγκανος, 2008). Στη μελέτη τους οι Jayalakshmy et al. (2005) επισήμαναν τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ελεγκτές τις τελευταίες δεκαετίες μετά από μια σειρά μεγάλων εταιρικών σκανδάλων, ώστε να διατηρήσουν την εμπιστοσύνη στο πρόσωπό τους. Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμιστεί ο μεγάλος ρόλος που παίζει η συνεχής εκπαίδευση, η οποία θα πρέπει να είναι πλήρως προσαρμοσμένη στις ανάγκες των ελεγκτών, λαμβάνοντας υπόψη τις υποχρεώσεις και τους περιορισμούς του ρόλου τους, προκειμένου να μπορέσουν οι ελεγκτές να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους στην πρόληψη και τον εντοπισμό περιπτώσεων απάτης (OLAF, 2016).

Στη χώρα μας, το έργο της πρόληψης και καταστολής της απάτης έχουν αναλάβει ειδικά τμήματα ελέγχου, τα οποία έχουν συσταθεί σε υπηρεσίες, όπως το Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος (Σ.Δ.Ο.Ε.), η Υπηρεσία Ερευνών και Διασφάλισης Δημοσίων Εσόδων (Υ.Ε.Δ.Δ.Ε.), η Υπηρεσία Οικονομικής Αστυνομίας και η Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος.

Παρακάτω, η εργασία επικεντρώνεται στην ευθύνη που φέρουν οι εξωτερικοί ελεγκτές, τόσο διεθνώς όσο και σε εθνικό επίπεδο στη χώρα μας.

5.3 Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΣ

Στο διεθνή χώρο τα είδη της ευθύνης του εξωτερικού ελεγκτή που απαντώνται είναι τα εξής:

- Η *Αστική* Ευθύνη, δηλαδή η αξίωση αποζημίωσης από τα ζημιωθέντα πρόσωπα, σε περίπτωση διενέργειας πλημμελούς ελέγχου από τον ελεγκτή.

- Η *Ποινική* Ευθύνη, δηλαδή η ευθύνη για παραβάσεις του ποινικού δικαίου. Το θέμα των ποινικών ευθυνών ρυθμίζεται από την εσωτερική νομοθεσία της κάθε χώρας, βάσει του ισχύοντος ποινικού δικαίου.

- Η *Πειθαρχική* Ευθύνη, δηλαδή η ευθύνη για παραβάσεις του πειθαρχικού κανονισμού των ελεγκτών. Έπειτα από πληθώρα ελεγκτικών σκανδάλων, οι επαγγελματικές ενώσεις των ορκωτών έχασαν την αρμοδιότητα του πειθαρχικού ελέγχου, με αυτόν να ανατίθεται πλέον σε ανεξάρτητες αρχές.

5.4 Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η έκδοση της έκθεσης του ελεγκτή ως τυπική πράξη παράγει μια σειρά από σοβαρές νομικές (πειθαρχικές, ποινικές και αστικές) συνέπειες για τον ορκωτό, σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι δεν εκπλήρωσε επαρκώς τις υποχρεώσεις του, βασισμένος στα ελεγκτικά πρότυπα και τη σχετική νομοθεσία (Καραμάνης, 2008). Οι εξωτερικοί ελεγκτές φέρουν την ηθική - κοινωνική και νομική ευθύνη της αποκάλυψης της απάτης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και της έκφρασης της γνώμη τους απέναντι στους χρήστες των καταστάσεων, ευθύνες που όσον αφορά στο ελληνικό θεσμικό και νομικό πλαίσιο, αναλύονται κατωτέρω.

5.4.1 Αστική ευθύνη

Στην Ελλάδα, η Αστική Ευθύνη καθορίζεται από το ελληνικό Αστικό Δίκαιο, μόνο όμως όταν υπάρχει παράβαση καθήκοντος, πταίσμα και ζημία. Η ευθύνη είναι ατομική, έστω και αν διενήργησαν τον έλεγχο δύο ή και περισσότεροι ελεγκτές. Η μη εκπλήρωση ή η πλημμελής εκπλήρωση της υποχρέωσης που έχει αναλάβει ο ελεγκτής έναντι της εταιρείας να διεξάγει με επιμέλεια τον έλεγχο των οικονομικών της καταστάσεων, συνιστά παράβαση των όρων της σύμβασης.

Στον πρόσφατο Ν.4449/2017 που εμπεριέχει διατάξεις όσον αφορά τη δημόσια εποπτεία επί του ελεγκτικού έργου, και συγκεκριμένα στο άρθρο 37, ρυθμίζεται η αστική ευθύνη των ελεγκτών (www.taxheaven.gr):

«1. Οι ορκωτοί ελεγκτές λογιστές και οι ελεγκτικές εταιρείες του παρόντος νόμου, καθώς και οι ελεγκτικές οντότητες τρίτων χωρών ευθύνονται για κάθε ζημιά από θετική ενέργεια ή

παράλειψη έναντι της ελεγχόμενης οντότητας και τρίτων που ζημιώθηκαν από τη χρήση της έκθεσης ελέγχου.

2. Το συνολικό ύψος της αποζημίωσης όλων των ζημιωθέντων από συγκεκριμένο ελεγκτικό έργο δεν μπορεί να υπερβεί το δεκαπλάσιο της αμοιβής που καταβλήθηκε για το έργο αυτό.

3. Στην περίπτωση που οι υποχρεωτικοί έλεγχοι διενεργούνται στο όνομα και για λογαριασμό ελεγκτικής εταιρείας ή ελεγκτικής οντότητας τρίτης χώρας, η ευθύνη για αποζημίωση δεν μπορεί να υπερβεί το δεκαπλάσιο των αμοιβών της ελεγκτικής εταιρείας ή της ελεγκτικής οντότητας τρίτης χώρας για το συγκεκριμένο ελεγκτικό έργο έναντι όλων των ζημιωθέντων για το έργο αυτό.

4. Για την καταβολή της αποζημίωσης που προβλέπεται από την παράγραφο 3 του παρόντος άρθρου, ευθύνονται αλληλεγγύως και εις ολόκληρον τα πρόσωπα που προβλέπονται από το άρθρο 25 του παρόντος νόμου εφόσον αποδειχθεί ότι έθεσαν σε κίνδυνο την ανεξαρτησία και την αντικειμενικότητα του ελεγκτή.

5. ....

6. Η μη συμμόρφωση με τα οριζόμενα της προηγούμενης παραγράφου του παρόντος άρθρου συνεπάγεται την αναστολή της άδειας άσκησης επαγγέλματος μέχρι τη διαπίστωση, από την Ε.Α.Τ.Ε., της συμμόρφωσης.»

5.4.2 Ποινική ευθύνη

Ποινική ευθύνη του ελεγκτή προκύπτει όταν παραβαίνει το καθήκον της νόμιμης θεώρησης των ετήσιων οικονομικών καταστάσεων, της εχεμύθειας και της δήλωσης κολλημάτων διορισμού ως ελεγκτού (Καζαντζής, 2006). Ήδη από το 1920, με τον Κ.Ν. 2190/1920 (§3 του άρθρου 37) είχε καθιερωθεί η ευθύνη των ελεγκτών απέναντι στην εταιρεία. Όπως ορίζει ο ανωτέρω νόμος, για κάθε πταίσμα, ο ελεγκτής υποχρεούται σε αποζημίωση της εταιρείας, για αμέλεια τιμωρείται με φυλάκιση έως τριών (3) μηνών και/ή με χρηματική ποινή χιλίων (1.000) ευρώ κατ' ελάχιστο, ενώ σε περίπτωση δόλου, τιμωρείται με φυλάκιση και πλέον των τριών μηνών (άρθρα 57 και 63β Κ.Ν. 2190/1920, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 Π.Δ. 498/87). Επίσης, με το Π.Δ. 226/1992 (άρθρο 19 §1) προβλέπεται και αποδίδεται ευθύνη στον ελεγκτή για κάθε ζημία που προέρχεται από παράβλεψη ή άλλη πράξη κατά τη διενέργεια του ελέγχου και την έκδοση του πιστοποιητικού ελέγχου και η οποία οφείλεται σε δόλο ή βαριά αμέλεια, ενώ αποδεδειγμένα προκλήθηκε από τη χρήση του πιστοποιητικού.

5.4.3 Πειθαρχική ευθύνη

Όσον αφορά στην Πειθαρχική Ευθύνη και στον Πειθαρχικό Έλεγχο του ελεγκτικού επαγγέλματος, αρμόδιος φορέας, όπως προαναφέρθηκε, είναι η Ε.Λ.Τ.Ε.. Πειθαρχική ευθύνη προκύπτει για τον ελεγκτή βάσει του άρθρου 20 του Π.Δ. 226/92, όταν:

- Ασκεί πλημμελώς τα καθήκοντά του,
- Επιδεικνύει ανάρμοστη συμπεριφορά (εδώ εμπίπτει και η διαπραγμάτευση της ελεγκτικής αμοιβής),
- Παραβαίνει το νόμο ή κάποια κανονιστική διάταξη ή κάποιο δεοντολογικό κανόνα.

Ο Ν.4449/2017 ορίζει ότι το Δ.Σ. της Ε.Λ.Τ.Ε. επιλαμβάνεται υποθέσεων κατά ορκωτών και ελεγκτικών εταιρειών έπειτα από έκθεση ποιοτικού ελέγχου, κατόπιν έρευνας του Συμβουλίου Ποιοτικού Ελέγχου ή καταγγελίας ή αυτεπαγγέλτως, αν το Δ.Σ. κρίνει ότι προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις πειθαρχικού παραπτώματος. Οι ποινές που προβλέπονται για τα πειθαρχικά παραπτώματα, ποικίλουν ανάλογα με την σοβαρότητα του παραπτώματος, από μια απλή σύσταση ή έγγραφη επίπληξη, όταν το πειθαρχικό κρίνει ότι το παράπτωμά του δεν οφείλεται σε δόλο ή βαριά αμέλεια, χρηματικά πρόστιμα, έως και την οριστική αφαίρεση της επαγγελματικής άδειας και διαγραφή του ορκωτού ελεγκτή λογιστή από το Δημόσιο Μητρώο, σε περίπτωση σοβαρού ατοπήματος (άρθρο 35, παρ. 10, Ν.4449/2017).

5.4.4 Ηθική ευθύνη

Εκτός από τα παραπάνω είδη ευθυνών, οι ορκωτοί έχουν και ένα άλλο είδος ευθύνης, εξαιρετικά σημαντικής, την Ηθική Ευθύνη ως μέλη ενός επαγγελματικού σωματείου, το οποίο εξυπηρετεί το κοινωνικό σύνολο. Η ευθύνη αυτή απορρέει και από τον «Κανονισμό επαγγελματικής δεοντολογίας των μελών του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών» τον οποίο εξέδωσε το Εποπτικό Συμβούλιο του (Σ.Ο.Ε.Λ.) για την προστασία τόσο του ηθικού και επαγγελματικού κύρους του Σ.Ο.Ε.Λ. και των μελών του, όσο και των νόμιμων δικαιωμάτων του κάθε ελεγχόμενου ή τρίτου. Στον κανονισμό, πέραν των άλλων, ορίζεται ότι ο Ορκωτός Ελεγκτής και κάθε άλλο μέλος του Σ.Ο.Ε.Λ., οφείλει να συμπεριφέρεται με αξιοπρέπεια και να διαβιώνει ως τίμιος και συνετός οικογενειάρχης, να μην χρησιμοποιεί την ιδιότητά του για την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων του ιδίου ή προσκείμενου σ' αυτόν προσώπου, να

μη δυσφημεί, απειλεί, προσβάλλει ή εκβιάζει ελεγχόμενους, συναδέλφους, ελεγκτικούς φορείς ή όργανα του Σ.Ο.Ε.Λ., να μην ανταγωνίζεται με τρόπο αθέμιτο άλλα μέλη του Σ.Ο.Ε.Λ. ή ελεγκτικούς φορείς και να μην επιδιώκει την προσέλκυση ή διατήρηση εργασιών με μη διαφανή μέσα κλπ. (www.soel.gr).

5.5 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΑΤΗΣ ΣΤΟ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

Κατά τα τελευταία έτη της δεκαετίας του 1990 και τα πρώτα της δεκαετίας του 2000, σημειώθηκαν τα μεγαλύτερα χρηματοοικονομικά και εταιρικά σκάνδαλα, με σημαντική εμπλοκή σε αυτά μεγάλων ελεγκτικών εταιρειών. Το μέγεθος της απάτης, των παράνομων λογιστικών πρακτικών και παραποιήσεων, καθώς και της μη ηθικής συμπεριφοράς, ήταν τεράστιο. Οι δυσμενείς συνέπειες αυτών των σκανδάλων στο επάγγελμα του ελεγκτή συνοψίζονται παρακάτω:

- Διάβρωσαν τη δημόσια εμπιστοσύνη και την εμπιστοσύνη στο ελεγκτικό επάγγελμα.
- Διακινδύνευσαν την ακεραιότητα και την αντικειμενικότητα του επαγγέλματος του ελεγκτή.
- Ανέγειραν σοβαρές αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα των λογιστικών ελέγχων των χρηματοοικονομικών καταστάσεων.

5.6 ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΤΙΚΑ ΣΗΜΑΔΙΑ – ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΠΑΤΗΣ (*‘red flags’*)

5.6.1 Ορισμός

Λαμβάνοντας υπόψη τα εταιρικά σκάνδαλα τα οποία παρουσιάστηκαν στην παρούσα εργασία, αλλά και όσα έχει καταγράψει η σύγχρονη ιστορία, μπορεί να κατανοήσει κανείς τη σημαντικότητα της ανίχνευσης των παράνομων πρακτικών πριν αυτές αποκαλυφθούν (Basilico et al., 2012). Τα προειδοποιητικά σημάδια απάτης, επονομαζόμενα ως «κόκκινες σημαίες» (*‘red flags’*) είναι αυτά τα σημάδια τα οποία μπορούν να οδηγήσουν τη διοίκηση ή τους ελεγκτές σε περαιτέρω στοιχεία για την ανίχνευση και καταστολή της απάτης (www.acfe.com). Εντοπίζονται στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις και παρέχουν μια γενική επισκόπηση των σημείων στα οποία οι ελεγκτές πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή για τον εντοπισμό πιθανής απάτης (Reinstein and McMillan, 2004). Για παράδειγμα, πολλοί ερευνητές, όπως οι Albrecht

and Romney (1986), Bell and Carcello (2000), Eining et al. (1997) και Wells (2005) τονίζουν την ύπαρξη υπερβολικής πίεσης στους ανώτερους υπαλλήλους μιας εταιρείας να επιτύχει τους στόχους που τίθενται από τη διοίκηση, ως ένδειξη ενός περιβάλλοντος ευνοϊκού για απάτη. Ορισμένες ενδείξεις σε εταιρικό επίπεδο, όπως η δημιουργία πολλών θυγατρικών, οι συχνές αλλαγές και παραιτήσεις στο διοικητικό συμβούλιο, η διαρκής μείωση της χρηματοδότησης ή η αυξανόμενη ρευστοποίηση των δικαιωμάτων προαίρεσης, είναι σαφή σημάδια της ύπαρξης απάτης (Shirur, 2011). Δεδομένων των ανωτέρω, η γνώση των διάφορων κόκκινων σημαιών παρέχει μια καλύτερη κατανόηση του περιβάλλοντος όπου μπορεί να υποβόσκει η λογιστική απάτη.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η ύπαρξη των προειδοποιητικών αυτών σημαδιών, δεν υποδηλώνει απαραίτητα την παρουσία απάτης, αλλά αποκαλύπτει συνθήκες που συνδέονται με την απάτη. Με άλλα λόγια, οι «κόκκινες σημαίες» είναι κάποια σημάδια που προορίζονται να προειδοποιήσουν τον ελεγκτή για την πιθανότητα ύπαρξης παραβατικής δραστηριότητας (Krambia-Kardis, 2002), αποτελούν δηλαδή μια μορφή συναγερμού ότι κάτι παρεκκλίνει από τα συνήθη και επισημαίνουν ότι πιθανώς θα ήταν χρήσιμη μια αναλυτικότερη διερεύνηση και μια περαιτέρω και σε βάθος έρευνα για να αξιολογηθεί η εγκυρότητα των λογιστικών πληροφοριών. Τέτοιες ενδείξεις θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμες αφενός στους πιστωτές ώστε να εξασφαλίζουν ότι δεν παρέχουν δάνεια σε εταιρείες που λειτουργούν με υψηλό ποσοστό κινδύνου, και αφετέρου στους επενδυτές, οι οποίοι μπορεί να θελήσουν να σημειώσουν αυτούς τους παράγοντες για να ανακαλύψουν ευκαιρίες ανοιχτών πωλήσεων. Από τη μεριά τους βέβαια οι κυβερνητικές ρυθμιστικές αρχές, στοχεύουν στον εντοπισμό και στην τιμωρία των περιστατικών απάτης για να εξασφαλίσουν τη διαφάνεια και την αξιοπιστία των χρηματοπιστωτικών αγορών.

5.6.2 Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τις μεθόδους εντοπισμού και πρόληψης της απάτης, αναδεικνύοντας τη σημασία των προειδοποιητικών σημαδιών ('red flags') (Bossard and Blum, 2004; Glover et al, 2003; Hegazy and Kassem, 2010; Silverstone and Sheetz, 2007; Wells, 2005), ενώ άλλοι έχουν εγείρει αντιρρήσεις σχετικά με τη σπουδαιότητα της χρήσης τους (Calderon and Green, 1994; Kaminski and Wetzel, 2004).

Οι Albrecht and Romney (1986) στην εμπειρική τους μελέτη τους βρήκαν 31 σημάδια σχετικά με τον εσωτερικό έλεγχο (από σύνολο 87 εξετασθέντων), που θεωρήθηκαν καλύτεροι προάγγελοι της απάτης, επισημαίνοντας τη μεγάλη χρησιμότητα των 'red flags' στην ανίχνευση της απάτης. Επίσης, οι Loebbecke and Willingham (1988) δημιούργησαν ένα μοντέλο (L/W model) για την ανίχνευση της απάτης που περιλαμβάνει τρεις βασικές κατηγορίες παραγόντων κινδύνου: 1) τις επικρατούσες συνθήκες στις εταιρείες που επιτρέπουν τη διάπραξη διαχειριστικής απάτης, 2) τα κίνητρα των ασκούντων εξουσία σε μια εταιρεία, ώστε να διαπράξουν διαχειριστική απάτη, 3) τις ηθικές αξίες αυτών, υπό την προϋπόθεση της αναγνώρισης της απάτης (Wang, 2010). Την επόμενη χρονιά (1989), οι Loebbecke et al. χρησιμοποίησαν την προσέγγιση των 'red flags' για να αναπτύξουν άλλο ένα μοντέλο αξιολόγησης της πιθανότητας να συμβεί η απάτη, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η αξιολόγηση των εσωτερικών ελέγχων του πελάτη από τον ελεγκτή είναι σημαντική στην εκτίμηση της πιθανότητας για απάτη. Οι Hooks et al. (1994) επίσης διαπίστωσαν ότι η δημοσιοποίηση των όποιων δυσλειτουργιών προκύπτουν από ανάλυση των προειδοποιήσεων, μπορεί να παίζει καίριο ρόλο στην πρόληψη και ανίχνευση της απάτης, ενώ ο Persons (1995) επισήμανε ότι οι ελεγκτές (σε αντίθεση με τους επενδυτές), έχουν στη διάθεσή τους την απαραίτητη εσωτερική πληροφόρηση και την ανάλογη κρίση για να αξιοποιήσουν τις ενδείξεις της απάτης.

Οι Vicky et al. (1996) υποστήριξαν τη χρήση των κόκκινων σημαιών στην ανίχνευση της απάτης, υπογραμμίζοντας ότι η γνώση των σημαντικότερων προειδοποιητικών σημαδιών μπορεί να βοηθήσει τους ελεγκτές στην αξιολόγηση του κινδύνου της απάτης. Οι Summers and Sweeney (1998) επέκτειναν την παραδοσιακή μέθοδο χρήσης των 'red flags' των Bell and Carcello (2000), καθιερώνοντας ένα πρότυπο δημιουργικής εφαρμογής των μεταβλητών εκμετάλλευσης εμπιστευτικών χρηματοοικονομικών πληροφοριών. Ενώ οι Apostolou et al. (2001) διαπίστωσαν σε μελέτη τους σχετικά με τα σήματα κινδύνου που είναι προειδοποιητικά για διάπραξη απάτης, ότι τα σημάδια που θα μπορούσαν να επισημανθούν ως διοικητικά χαρακτηριστικά είναι 58% σημαντικότερα από τα χρηματοοικονομικά χαρακτηριστικά, με κυριότερα τα εξής δύο που αναφέρονται στη διοίκηση: τις σημαντικές αποζημιώσεις ως απόρροια των επιθετικών λογιστικών πρακτικών και την επίδειξη ακατάλληλης συμπεριφοράς απέναντι στον εσωτερικό έλεγχο. Ο Wells (2005) σε μελέτη του τόνισε κι αυτός ότι είναι απαραίτητο να προσδιορίζονται κάποια προειδοποιητικά σήματα (κόκκινες σημαίες), τα οποία δείχνουν την ύπαρξη ενός παραβατικού περιβάλλοντος στις επιχειρήσεις και οργανισμούς. Η εμπειρική μελέτη των Hegazy and Kassem (2010) κατέδειξε επίσης ότι οι εξωτερικοί ελεγκτές

δίνουν μεγάλη βαρύτητα στα ‘red flags’ και θεωρούν ότι είναι πολύ βοηθητικά στον εντοπισμό της απάτης, με τους Bishop et al. (2017) να εστιάζουν στη συμπεριφορά των ανώτατων στελεχών και συγκεκριμένα του οικονομικού διευθυντή, ως ένδειξη για πιθανή ψευδή χρηματοοικονομική πληροφόρηση.

Από την άλλη μεριά, υπάρχουν ερευνητές που εμφανίζονται σκεπτικοί ως προς τη χρησιμότητα των αναλυτικών διαδικασιών και των κόκκινων σημαιών για τον εντοπισμό της απάτης. Ενδεικτικά, ο Pincus (1989) διαπίστωσε σε μελέτη του ότι ελεγκτές που δεν χρησιμοποιούσαν τους πίνακες ελέγχου και τα ερωτηματολόγια των κόκκινων σημαιών είχαν εντέλει υψηλότερες επιδόσεις από εκείνους που τους χρησιμοποιούσαν. Ομοίως και ο Hackenbrack (1993), που υποστήριξε ότι οι ελεγκτές έχουν διαφορετικές και συχνά αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με το βαθμό στον οποίο ο κίνδυνος της απάτης μπορεί να αναδειχθεί από δείκτες κόκκινων σημαιών, υπογραμμίζοντας ότι οι απόψεις αυτές διαμορφώνονται ανάλογα με την εργασιακή εμπειρία που έχει ο κάθε ελεγκτής. Ο Blocher (1992) επίσης στη δική του έρευνα συμπέρανε ότι μόνο τέσσερις από τις είκοσι τέσσερις περιπτώσεις απάτης (ποσοστό δηλαδή 16,67%) επισημάνθηκαν από τις αναλυτικές διαδικασίες, με τους Calderon and Green (1994) να συμφωνούν, καθώς διαπίστωσαν ότι οι αναλυτικές διαδικασίες εξέπεμψαν σήμα κινδύνου στο 15% των 455 περιπτώσεων απάτης. Οι Newman et al. (2001) υποστήριξαν ότι λόγω της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ του ελεγκτή και της ελεγχόμενης μονάδας, οι διαδικασίες αξιολόγησης του ελεγκτικού κινδύνου μπορεί εντέλει να μην μειώσουν αυτό τον κίνδυνο ή να μην καταλήξουν σε πιο αποτελεσματικούς ελέγχους. Στο ίδιο ύφος και οι Owusu-Ansah et al. (2002), οι οποίοι επέκριναν τα ερωτηματολόγια κόκκινων σημαιών, θεωρώντας τα μάλλον γενικά, υποκειμενικά και δύσκολα να εφαρμοστούν στην πράξη. Επιπρόσθετα, οι Kaminski and Wetzel (2004) δεν εντόπισαν καμία διαφορά δυναμικής μεταξύ παραβατικών και μη-παραβατικών εταιρειών, περιορίζοντας τη χρησιμότητα των ‘red flags’ και των χρηματοοικονομικών στην ανίχνευση της απάτης.

Παρά τις όποιες αντιρρήσεις έχουν διατυπωθεί για τη χρησιμότητά τους, γεγονός είναι ότι τα προειδοποιητικά σημάδια (‘red flags’) αποτελούν την πιο αποτελεσματική προσέγγιση στην αναγνώριση της απάτης (Sheridan, 2016), με τα είδη τους να αναλύονται ως ακολούθως.

5.6.3 Είδη Προειδοποιητικών σημαδιών

5.6.3.1 Χρηματοοικονομικά ‘red flags’

Τα συνηθέστερα προειδοποιητικά σημάδια που εντοπίζονται στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις και τα οποία παρέχουν μια ένδειξη στον ελεγκτή για πιθανότητα απάτης είναι:

- Λογιστικές ανωμαλίες, όπως π.χ. η ανάπτυξη των εσόδων, χωρίς μια αντίστοιχη αύξηση των ταμειακών ροών. Οι πωλήσεις είναι πολύ ευκολότερο να παραποιηθούν σε σύγκριση με τις ταμειακές ροές, αλλά τα δύο πρέπει να κινηθούν λίγο πολύ σε συνδυασμό διαχρονικά.
- Συνεχής αύξηση των πωλήσεων, την ίδια στιγμή που οι όλοι οι υπόλοιποι ανταγωνιστές εμφανίζουν χαμηλές επιδόσεις.
- Μια ταχεία και ανεξήγητη άνοδος στις πωλήσεις επί πιστώσει, σε συνδυασμό με αύξηση των αποθεμάτων. Αυτό υποδηλώνει απαρχαιωμένα αποθέματα, για τα οποία η εταιρεία καταγράφει πλασματικές μελλοντικές πωλήσεις.
- Σημαντική άνοδος στην απόδοση της επιχείρησης μέσα στην τελευταία περίοδο του έτους υποβολής της έκθεσης. Η επιχείρηση μπορεί να είναι σε ασφυκτική πίεση να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες των αναλυτών.
- Μέθοδοι απόσβεσης και εκτιμήσεις για την ωφέλιμη ζωή των παγίων που δεν αντιστοιχούν στο σύνολο του κλάδου. Μια υπερεκτιμημένη ζωή ενός παγίου θα μειώσει τα ετήσια έξοδα απόσβεσης.
- Ασυνήθιστα μεγάλη συχνότητα πολύπλοκων συναλλαγών με συνδεδεμένα μέρη (θυγατρικές) ή με τρίτα μέρη, ειδικά προς το τέλος του οικονομικού έτους, πολλές από τις οποίες δεν προσθέτουν αξία, αλλά χρησιμοποιούνται για να κρύψουν το χρέος από τον ισολογισμό.
- Η εταιρεία κινδυνεύει να παραβιάσει τους όρους των συμβάσεων δανείων της, οπότε η διοίκηση μπορεί να αναγκαστεί να παραποιήσει τους δείκτες μόχλευσης.
- Μείωση δαπανών έρευνας και ανάπτυξης από ορισμένους διευθυντές κατά τη λήξη της θητείας τους, με σκοπό να εμφανίσουν υψηλότερα κέρδη και άρα να πετύχουν υψηλότερες αμοιβές για τους ίδιους ή υπερ-αποθεματοποίηση, αν πρόκειται να ωφεληθούν από τυχόν ‘προμήθειες’ (Φίλος, 2004).

Σημειώνεται ότι η προσέγγιση των ‘red flags’ απαιτεί από τον ελεγκτή τη χρήση πίνακα ελέγχου με τις ενδείξεις για απάτη.

5.6.3.2 Μη Χρηματοοικονομικά ‘red flags’

Όλες οι περιπτώσεις των εταιρικών σκανδάλων έχουν δείξει ότι προκειμένου να ερευνησουμε και να εντοπίσουμε τις απάτες χρηματοοικονομικών καταστάσεων, η ανάλυση των προειδοποιητικών σημαδιών στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις πρέπει να συμπληρώνεται και να ενισχύεται από ανάλυση **μη-χρηματοοικονομικών ‘red flags’**, βασισμένα σε μηχανισμούς εταιρικής διακυβέρνησης (Basilico et al., 2012).

Έρευνα μάλιστα των Heiman – Hoffman et al. (1996) αποκάλυψε ότι οι ορκωτοί θεωρούν τους «συμπεριφορικούς» παράγοντες (π.χ. η ανειλικρινής ή εχθρική συμπεριφορά της διοίκησης) ως τις πιο σημαντικές προειδοποιητικές ενδείξεις της απάτης, συγκριτικά με τους παράγοντες που έχουν σχέση με το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται η ελεγχόμενη εταιρεία (π.χ. οι εκάστοτε οικονομικές συνθήκες ή τα προβλήματα του κλάδου).

Ως τέτοιοι συμπεριφορικοί παράγοντες, μη-χρηματοοικονομικά δηλαδή ‘red flags’ της απάτης, που μπορεί να εντοπίσει ο ορκωτός ελεγκτής εξετάζοντας την εταιρική δομή, την τήρηση των κανόνων εταιρικής διακυβέρνησης, το σύστημα εσωτερικού ελέγχου και γενικότερα την εικόνα της επιχείρησης και τη στάση των διοικούντων, είναι τα ακόλουθα:

➤ **Συγκέντρωση εξουσιών σε ένα μόνο πρόσωπο, μη διαχωρισμός Προέδρου από τον Δευθύνοντα Σύμβουλο** (Grove and Basilico, 2011)

Στην πλειοψηφία των εταιρικών σκανδάλων που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, οι κυρίως εμπλεκόμενοι και υπεύθυνοι ήταν τα μέλη της ανώτατης διοίκησης (Enron, WorldCom, HealthSouth, Parmalat, Satyam), έχοντας είτε σημαντική επιρροή είτε τον έλεγχο των ψηφοφοριών μέσω της πλειοψηφίας.

➤ **Αδύναμο ή ασθενές σύστημα εσωτερικού ελέγχου (δικλίδων ασφαλείας)**

Η ανώτατη διοίκηση συχνά ενθαρρύνει αδύναμα συστήματα εσωτερικού ελέγχου, τα οποία θα είναι εύκολο να παραβιάσει ώστε να επιτύχει τους χρηματοοικονομικούς στόχους της (Basilico et al., 2012).

➤ **Συγκέντρωση σε βραχυπρόθεσμους στόχους**

Οι επιθετικές στρατηγικές που επικεντρώνονται στη μεγιστοποίηση των βραχυπρόθεσμων εσόδων εκτρέπουν την προσοχή της διοίκησης από τον μακροπρόθεσμο στόχο δημιουργίας αξίας και μπορεί να οδηγήσουν σε ιδιοποίηση πλούτου από τους μετόχους (Basilico et al., 2012).

➤ **Συχνές αλλαγές εξωτερικών ελεγκτών (Schilit, 2010)**

Η αντικατάσταση ελεγκτή κάθε φορά, έχει ως συνέπεια χαμένες λογιστικές περιόδους. Η αντικατάσταση ελεγκτών μπορεί να επισημάνει μια δυσλειτουργική σχέση, ενώ η χαμένη λογιστική περίοδος παρέχει τον απαιτούμενο χρόνο «να διορθωθούν» τα χρηματοοικονομικά στοιχεία.

➤ **Συχνές αλλαγές σε βασικό προσωπικό, δηλαδή σε υπαλλήλους σε «θέσεις-κλειδιά» (Schilit, 2010)**

➤ **Απροθυμία για παροχή πληροφοριών στους ελεγκτές, έλλειψη συνεργασίας και επιθετικότητα από την ανώτερη διοίκηση**

➤ **Ασφυκτική πίεση της διοίκησης να ανταποκριθεί η εταιρεία εν μέσω ιδιαίτερα απαιτητικών οικονομικών συγκυριών**

➤ **Νομικά/δικαστικά προβλήματα της εταιρείας (Bell and Carcello, 2000).**

➤ **Αδύναμη εταιρική διακυβέρνηση και κώδικας ηθικής**

Οι υπάλληλοι της επιχείρησης ενθαρρύνονται να ωθήσουν τη συμπεριφορά και την υποβολή των οικονομικών εκθέσεων εκτός ηθικών και επαγγελματικών ορίων. Ο κώδικας ηθικής της επιχείρησης (εάν υπάρχει), δεν αντιμετωπίζεται σοβαρά (Grove and Basilico, 2011).

➤ **Προγενέστερη περίπτωση εμπλοκής της εταιρείας σε απάτη**

➤ **Άδεια λειτουργίας που ανακαλείται ή σε κίνδυνο της ανάκλησης (Albrecht and Romney, 1986).**

Σε αντίθεση επίσης με την άποψη ότι οι ενδείξεις διάπραξης απάτης δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο και σταθερό μοτίβο, αλλά ποικίλουν ανάλογα με το περιβάλλον και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διενεργείται η απάτη, η Ένωση Πιστοποιημένων Ελεγκτών κατά της Απάτης (Association of Certified Fraud Examiners, ACFE) σε έκθεσή της το 2008 σχετικά με την επαγγελματική απάτη και την κατάχρηση, διαπίστωσε ότι υπάρχουν κάποιες μεγάλες κατηγορίες ενδείξεων συμπεριφοράς που παρουσιάζονται κατ' εξακολούθηση και περιέλαβε μερικά παραδείγματα των δέκα σπουδαιότερων κόκκινων σημαιών ('red flags') της απάτης που διενεργείται από **υπαλλήλους**, οι οποίοι παρουσιάζουν μία από τις παρακάτω συμπεριφορές ή συνδυασμό αυτών, όπως:

- συνθήκες διαβίωσης ασυνήθιστα καλές σε σχέση με τα οικονομικά μέσα που διαθέτει το άτομο, ανεξήγητη καλή οικονομική κατάσταση υπαλλήλου
- έντονη αλλαγή στον τρόπο ζωής
- οικονομικές δυσκολίες
- απροθυμία του ατόμου να μοιραστεί καθήκοντα και υποχρεώσεις, προβλήματα με την εξουσία, δυσαρέσκεια για τον εργοδότη
- άρνηση αδειάς - διακοπών από τον υπάλληλο
- αστάθεια στην προσωπική ζωή (προβλήματα διαζυγίου)
- κατ' ασυνήθιστο τρόπο στενή φιλική σχέση με τον προμηθευτή/τον πελάτη
- οξυθυμία
- καχυποψία ή αμυντική στάση σε θέματα εργασίας
- προβλήματα τζόγου ή εθισμού σε ουσίες
- προβλήματα με το νόμο στο παρελθόν
- επαγγελματικά προβλήματα του παρελθόντος.

Βέβαια, εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι προφανώς και δεν ισχύει ότι κάθε φορά που εικάζεται ότι υπάρχει ή εντοπίζεται οποιαδήποτε από τις ανωτέρω ενδείξεις, υπάρχει οπωσδήποτε απάτη. Εξάλλου, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς το γεγονός ότι υπάρχουν και απατεώνες οι οποίοι είναι προσεκτικοί και καταφέρνουν να επιδεικνύουν τέτοια συμπεριφορά που δεν γεννά υποψίες.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας έχει επιλεγεί η περίπτωση του σκανδάλου της εταιρείας Enron ('case study'), όπου μέσα από διαχρονική ανάλυση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, των αριθμοδεικτών και της πορείας της μετοχής της εταιρείας για τα τελευταία πέντε έτη πριν από την αποκάλυψη της απάτης, θα επιχειρηθεί να αποκαλυφθούν τα προειδοποιητικά σημάδια της απάτης, τα οποία οι ελεγκτές απέτυχαν ή δεν θέλησαν να αναγνωρίσουν.

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ “Enron”

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Παρότι στην πρόσφατη ιστορία έχουν καταγραφεί πολλά φαινόμενα εταιρικών καταρρεύσεων και λογιστικών αποτυχιών, κανένα δεν είναι τόσο σύνθετο και τόσο περιεκτικό όσο το σκάνδαλο της Enron, ούτε τόσο δραματικό στον αντίκτυπό του (Gwilliam and Jackson, 2008). Το σκάνδαλο της Enron μπορεί να ξέσπασε ως “κεραυνός εν αιθρία” για μεγάλο μέρος της παγκόσμιας κοινής γνώμης, σίγουρα όμως δεν επρόκειτο για τυχαίο συνδυασμό σπάνιων, ασυνήθιστων και απρόβλεπτων γεγονότων (Reinstein and McMillan, 2004). Ενώ οι δημοσιευμένες οικονομικές της καταστάσεις υποτίθεται ότι είχαν ερευνηθεί και αναλυθεί από ποικίλους φορείς, όπως ορκωτούς ελεγκτές, Επιτροπή Ελέγχου, Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, οικονομικούς αναλυτές, μια προσεκτική και εμπειριστατωμένη χρηματοοικονομική ανάλυση, διαχρονικά και διαστρωματικά, καταδεικνύει ότι η κατάρρευση του κολοσσού της Enron ήταν στην πραγματικότητα αναπόφευκτη. Τα οικονομικά στοιχεία που αναφέρονται σε αυτές τις καταστάσεις είναι προϊόντα παραποίησης έπειτα από εντολή της Διοίκησης της Enron, η οποία αλλοιώνοντας τα πραγματικά στοιχεία προσπάθησε να δημιουργήσει μια ψευδαίσθηση για τις επιχειρηματικές της λειτουργίες της, εξαπατώντας τους μετόχους, τους πιστωτές, τους εργαζόμενους, τους επενδυτές. Μάλιστα, η παραποίηση των καταστάσεων επιβεβαιώθηκε από την ίδια την Enron, όταν τον Νοέμβριο του 2001 ανακοίνωσε ότι προέβαινε στην αναδιατύπωση των χρηματοοικονομικών της καταστάσεων για την περίοδο 1997-2000, λόγω λογιστικών λαθών.

Η βιβλιογραφία που ακολούθησε το ξέσπασμα του σκανδάλου της Enron είναι πλούσια, καθώς πολλοί ήταν αυτοί που ασχολήθηκαν με τις πολυάριθμες και πολύπλοκες μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να βελτιωθεί τεχνηέντως η εμφάνιση των οικονομικών καταστάσεων της, αλλά και με τις επακόλουθες παγκόσμιες συνέπειες της κατάρρευσής της (Berenson, 2004; Bryce, 2003; Carnegie and Napier, 2010; Cruver, 2003; Fox, 2003; Fusaro and Miller, 2002; Hamilton and Micklethwait, 2006; Markham, 2015; McLean and Elkind, 2003; Rapoport and Dharan, 2003; Swartz, 2003). Τέτοιου τύπου δαιδαλώδεις λογιστικές απάτες όπως αυτή που διαπράχθηκε από την Enron είναι συνήθως εξαιρετικά δύσκολο να τις εντοπίσει ένας μικροεπενδυτής, εντούτοις υπήρξαν κάποιες sporadικές προειδοποιήσεις και αναφερθείσες ρητές αντιρρήσεις ήδη από το 1992, όπως και πολλές «κόκκινες σημαίες» απάτης που μπορούσαν και έπρεπε να ήταν σε θέση να εντοπίζουν οι εξειδικευμένοι και έμπειροι ελεγκτές. Άλλωστε, δεν πρέπει να παραγνωρίζει κανείς το γεγονός ότι η απάτη της Enron

αποκαλύφθηκε από απλούς δημοσιογράφους ειδήσεων που χρησιμοποίησαν τα άρθρα στον τύπο και τις δημόσιες καταχωρίσεις στην επισταμένη έρευνά τους και όχι από προβεβλημένους χρηματοοικονομικούς αναλυτές-διάνοιες της Wall Street.

Όσο αδιαφανείς και αν έχουν χαρακτηριστεί οι οικονομικές καταστάσεις της Enron, παρέχουν διάφορες κόκκινες σημαίες ('red flags') όσον αφορά στα κέρδη και στις ταμειακές ροές, υπονοώντας σημαντικές αδυναμίες στα οικονομικά θεμέλια της εταιρείας (Dharan and Bufkins, 2008). Πολλά από τα προειδοποιητικά σημάδια σχετίζονται πρωτίστως με το πώς η Enron υπολόγισε και κατέγραψε τα συνολικά εισοδήματά της. Η Enron χρησιμοποίησε τα έσοδα και όχι τα κέρδη, ως αρχικό οικονομικό στόχο της, οδηγό απόδοσης και μέτρο επιτυχίας. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, έτσι και στην Enron, οι ελεγκτές απέτυχαν να συλλέξουν τα κατάλληλα στοιχεία ή απέτυχαν να αναγνωρίσουν και να ακολουθήσουν τα προειδοποιητικά σημάδια κατά τη διάρκεια των λογιστικών τους ελέγχων. Αν οι ελεγκτές και οι αναλυτές της αγοράς εκτελούσαν προσεκτικά τις αναλυτικές διαδικασίες ελέγχου, θα είχαν ανιχνεύσει ή έστω αναγνωρίσει ορισμένες ασάφειες που θα ανακινούσαν πρόσθετες έρευνες. Η προσεκτική, λεπτομερής και ενδεδειγμένη έρευνα για 'red flags', χρηματοοικονομικών και μη, που διαφαίνονταν στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις της Enron, βασισμένη στην κατάλληλη εφαρμογή των αναλυτικών διαδικασιών, θα μπορούσε να έχει εκθέσει πολλά από τα προβληματικά σημεία της εταιρείας, στρέφοντας την Arthur Andersen, την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς και τους αναλυτές στη σωστή κατεύθυνση και σε πρόσθετες έρευνες (Reinstein and McMillan, 2004).

Κατά γενική ομολογία, η ανάλυση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων με ποσοτικά και ποιοτικά μέσα, διενεργείται κατά βάση μέσω του εντοπισμού σημαντικών μεταβολών στις τάσεις και στο ύψος των οικονομικών μεγεθών, με σκοπό την ανίχνευση της αιτίας των μεταβολών αυτών, ώστε να προειδοποιηθούν έγκαιρα οι χρήστες για τυχόν θετική ή αρνητική μελλοντική μεταβολή της οικονομικής θέσης της επιχείρησης (Μανουσόπουλος, 2011). Οι απροσδόκητες αποκλίσεις σε σχέσεις μεταξύ οικονομικών δεδομένων που υπάρχουν στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, μπορεί να δείχνουν λάθη, αλλά οι επαναλαμβανόμενες αποκλίσεις πιθανότατα υποδεικνύουν παράνομες πράξεις ή απάτη. Επομένως, οι αποκλίσεις σε αναμενόμενες σχέσεις μεταξύ οικονομικών μεγεθών προσδιορίζουν τους τομείς υψηλού κινδύνου, αποτελώντας μια προειδοποιητική ένδειξη για περαιτέρω έρευνα (www.acfe.com).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΑΛΥΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ "Enron" (1996-2000)

Το τυπικό σενάριο της απάτης υποστηρίζει ότι τα περισσότερα 'red flags' εμφανίζονται όσο πιο κοντά στο έτος της αποκάλυψης του σκανδάλου, γι' αυτό και η έρευνα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας επικεντρώθηκε στις δημοσιευμένες ενοποιημένες χρηματοοικονομικές καταστάσεις της Enron (Ισολογισμό, Κατάσταση Αποτελεσμάτων Χρήσης και Κατάσταση Ταμειακών Ροών) για τη χρονική περίοδο που προηγήθηκε της αποκάλυψης του σκανδάλου, ήτοι για τα έτη 1996-2010. Για την εξαγωγή των ετήσιων οικονομικών εκθέσεων της Enron για την εξεταζόμενη περίοδο, χρησιμοποιήθηκε η βάση δεδομένων «US SEC Edgar Database», δηλαδή της Αμερικανικής Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, καθώς και ο ιστότοπος <http://picker.uchicago.edu/Enron/>.

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για την ανάλυση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων είναι αυτή της οριζόντιας ανάλυσης, όπου αξιολογήθηκαν οι μεταβολές (σε απόλυτα μεγέθη και ποσοστιαία) στις ανωτέρω καταστάσεις από έτος σε έτος και συνολικά για μια περίοδο πέντε ετών, μέσω κατάρτισης πινάκων συγκριτικών καταστάσεων, ενώ γίνεται και μια σύντομη παρουσίαση και ερμηνεία των βασικών αριθμοδεικτών της εταιρείας, αλλά και της πορείας της μετοχής της. Επιλέγοντας ουσιώδη μεγέθη των ανωτέρω (παραπονημένων, όπως αποκαλύφθηκε) χρηματοοικονομικών καταστάσεων και ενδεικτικούς αριθμοδείκτες, επιχειρήθηκε να εντοπιστούν τα προειδοποιητικά σημάδια ('red flags') της απάτης, τα οποία διαφαίνονταν ήδη πέντε έτη προ της κατάρρευσης της εταιρείας και τα οποία έπρεπε να έχουν γίνει αντιληπτά από τους ελεγκτές.

2.1 ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΙ "Enron" (1996-2000)

Στον Πίνακα 6 που ακολουθεί παρουσιάζονται κάποια βασικά μεγέθη των δημοσιευμένων Ισολογισμών για την περίοδο 1996-2000:

Πίνακας 6: Βασικά Μεγέθη Ισολογισμών "Enron" (1996-2000)

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΙ "Enron"	<u>ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ - ΕΤΗ</u>				
	31/12/1996	31/12/1997	31/12/1998	31/12/1999	31/12/2000
<u>ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ</u>	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)
Μετρητά και ισοδύναμα μετρητών	256	170	111	288	1.374
Εμπορικές απαιτήσεις	1.841	1.372	2.060	3.030	10.396
Αποθέματα	164	136	514	598	953
Κυκλοφορούν Ενεργητικό	3.979	4.113	5.933	7.255	30.381
Επενδύσεις και προκαταβολές σε μη ενοποιημένες θυγατρικές	1.701	2.656	4.433	5.036	5.294
Σύνολο Παγίων, γηπέδων και εξοπλισμού	7.112	9.170	10.657	10.681	11.743
<u>ΣΥΝΟΛΟ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ</u>	<u>16.137</u>	<u>22.552</u>	<u>29.350</u>	<u>33.381</u>	<u>65.503</u>
<u>ΠΑΘΗΤΙΚΟ</u>	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)
Σύνολο Ίδιων Κεφαλαίων	3.723	5.618	7.048	9.570	11.470
Βραχυπρόθεσμο χρέος	-	-	-	1.001	1.679
Σύνολο Βραχυπρόθεσμων Υποχρεώσεων	3.708	3.856	6.107	6.759	28.406
Σύνολο Μακροπρόθεσμων Υποχρεώσεων	3.349	6.254	7.357	7.151	8.550

(Μακροπρόθεσμο χρέος)					
Σύνολο Υποχρεώσεων	11.067	14.794	19.158	20.381	50.715
<u>ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΘΗΤΙΚΟΥ</u>	<u>16.137</u>	<u>22.552</u>	<u>29.350</u>	<u>33.381</u>	<u>65.503</u>

Πηγή: Ετήσιες Οικονομικές Εκθέσεις "Enron" (1996-2000)

Ο παρακάτω Πίνακας 7 είναι ένας Πίνακας συγκριτικών καταστάσεων - Ισολογισμών, όπου εμφανίζονται οι μεταβολές (σε απόλυτα μεγέθη και ποσοστιαία) στα ανωτέρω επιλεγμένα μεγέθη του Ισολογισμού από έτος σε έτος και συνολικά για μια περίοδο πέντε ετών (1999-2000):

Πίνακας 7: Συγκριτικές Καταστάσεις Βασικών Μεγεθών Ισολογισμών "Enron" (1996-2000)

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ – ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΙ "Enron"	1996-1997		1997-1998		1998-1999		1999-2000		Μέση ετήσια μεταβο λή
	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	
<u>ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ</u>									
Μετρητά και ισοδύναμα μετρητών	-86	-33,59%	-59	-34,71%	177	159,46%	1.086	377,08%	117,06%
Εμπορικές απαιτήσεις	-469	-25,48%	688	50,15%	970	47,09%	7.366	243,10%	78,72%
Αποθέματα	-28	-17,07%	378	277,94%	84	16,34%	355	59,36%	84,14%
Κυκλοφορούν Ενεργητικό	134	3,37%	1.820	44,25%	1.322	22,28%	23.126	318,76%	97,16%
Επενδύσεις και προκαταβολές σε μη ενοποιημένες θυγατρικές	955	56,14%	1.777	66,91%	603	13,60%	258	5,12%	35,44%
Σύνολο Παγίων, γηπέδων και εξοπλισμού	2.058	28,94%	1.487	16,22%	24	0,23%	1.062	9,94%	13,83%
<u>ΣΥΝΟΛΟ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ</u>	<u>6.415</u>	<u>39,75%</u>	<u>6.798</u>	<u>30,14%</u>	<u>4.031</u>	<u>13,73%</u>	<u>32.122</u>	<u>96,23%</u>	<u>44,96%</u>

ΠΑΘΗΤΙΚΟ		%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	%
Σύνολο Ίδιων Κεφαλαίων	1.895	50,90%	1.430	25,45%	2.522	35,78%	1.900	19,85%	33,00%
Βραχυπρόθεσμο χρέος	-	-	-	-	-	-	678	67,73%	-
Σύνολο Βραχυπρόθεσμων Υποχρεώσεων	148	3,99%	2.251	58,38%	652	10,68%	21.647	320,27%	98,33%
Σύνολο Μακροπρόθεσμων Υποχρεώσεων	2.905	86,74%	1.103	17,64%	-206	-2,80%	1.399	19,56%	30,29%
Σύνολο Υποχρεώσεων	5.837	52,74%	5.398	31,93%	1.509	6,77%	30.222	126,92%	54,59%
<u>ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΘΗΤΙΚΟΥ</u>	<u>6.415</u>	<u>39,75%</u>	<u>6.798</u>	<u>30,14%</u>	<u>4.031</u>	<u>13,73%</u>	<u>32.122</u>	<u>96,23%</u>	<u>44,96%</u>

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

2.1.1 Ανάλυση Βασικών Μεγεθών Ισολογισμών "Enron" (1996-2000)

➤ **ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ**

Το "Σύνολο των Παγίων, γηπέδων και εξοπλισμού" αυξάνεται σταθερά κατά τη διάρκεια της πενταετίας, κατά μέσο όρο κατά 13,83%, ως ποσοστό όμως συμμετοχής στο σύνολο του ενεργητικού ακολουθεί μια διαρκή πτωτική πορεία, καθώς από το 44,07% του Ενεργητικού που αντιπροσώπευε το 1996, έπεσε στο 17,93% το 2000, πτώση της τάξης του 59,31% κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Εδώ πρέπει να υπογραμμιστεί ότι περιουσιακά στοιχεία και εγχειρήματα υψηλού κινδύνου όπως το Dabhol στην Ινδία, συμπεριλήφθηκαν στις μη ενοποιημένες θυγατρικές, καταφέροντας έτσι η Enron να τα αποκρύψει από τους ισολογισμούς της (Savage and Miree, 2003).

Οι "Επενδύσεις και προκαταβολές σε μη ενοποιημένες θυγατρικές" διαγράφουν μια ανοδική πορεία, με τα πρώτα εξεταζόμενα έτη να εμφανίζουν μεγάλες αυξήσεις ύψους 56,14% τη διετία 1996-1997 και 66,91% τη διετία 1997-1998 αντίστοιχα, ενώ τα επόμενα χρόνια αυξάνονται μεν, αλλά με χαμηλότερους ρυθμούς.

Όσον αφορά στο σύνολο του Κυκλοφορούντος Ενεργητικού, βαίνει αυξανόμενο κατά την πενταετία 1996-2000, έχοντας επταπλασιαστεί το 2000 σε σχέση με το 1996, αυτό όμως που προκαλεί τη μεγαλύτερη εντύπωση είναι η κατακόρυφη αύξηση που παρουσιάζει στο τέλος

της πενταετίας. Πιο συγκεκριμένα, ενώ κατά τις τρεις πρώτες διετίες αυξήθηκε κατά 3,37%, 44,25% και 22,28% αντίστοιχα, παρατηρείται μια τεράστια αύξησή του κατά 318,76% την τελευταία διετία 1999-2000, καθώς σε απόλυτα μεγέθη από \$7.255εκ. εκτινάχθηκε στα \$30.381εκ. Η αλματώδης αυτή αύξηση του Κυκλοφορούντος Ενεργητικού το 2000 είναι απόρροια της τεράστιας αύξησης όλων των λογαριασμών που το συνθέτουν, οι οποίοι αντίστοιχα παρουσίασαν αξιοσημείωτες αυξήσεις το τελευταίο έτος προ του ξεσπάσματος του σκανδάλου, αλλά και της εισαγωγής για πρώτη φορά ενός λογαριασμού "Καταθέσεων" (όπως προκύπτει από τον δημοσιευμένο ενοποιημένο Ισολογισμό στην ετήσια έκθεση του 2000), ο οποίος εμφανίζεται αυθαίρετα να αυξάνεται από \$81 εκ. το 1999 σε \$2,4 δις το 2000, αύξηση δηλαδή κατά το εντυπωσιακό ποσοστό του 2.904%! Το γεγονός ότι στην ετήσια έκθεση του 2000, όπου παρουσιάζονται οι Ισολογισμοί της 31/12/2000 και 31/12/1999, δημοσιεύτηκε υπόλοιπο και για το 1999, χωρίς να υπάρχει καν αυτός ο λογαριασμός στον Ισολογισμό της 31/12/1999, συνιστά κατάφωρη αλλοίωση των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, την οποία θα έπρεπε να έχουν διακρίνει πρωτίστως οι αρμόδιοι ελεγκτές.

Τα "Μετρητά και ισοδύναμα μετρητών" παρουσιάζουν ενδιαφέρουσα πορεία, καθώς ενώ κατά τις πρώτες δύο διετίες μειώθηκαν σημαντικά κατά 33,59% και 34,71% αντίστοιχα, γεγονός ανησυχητικό για τη ρευστότητα της Enron, τις επόμενες διετίες αυξήθηκαν κατακόρυφα, κατά 159,46% τη διετία 1998-1999 και κατά το εντυπωσιακό 377,08% τη διετία 1999-2000. Το έτος 2000, έπειτα από την αλματώδη άνοδό τους, σημείωσαν την υψηλότερη τιμή της πενταετίας, με το ποσό τους να ξεπερνά τα \$1,37δισ, ενώ δύο χρόνια πριν, το 1998, ανέρχονταν μόλις σε \$111εκ., κάτι που αποτελεί ένα ακόμη προειδοποιητικό σημάδι της απάτης που συντελούνταν.

Οι "Εμπορικές απαιτήσεις" παρουσιάζουν μια παρόμοια πορεία με τα ταμειακά διαθέσιμα, ξεκινώντας πτωτικά στην αρχή της εξεταζόμενης πενταετίας (-25,48%), για να αυξηθούν τις επόμενες δύο διετίες κατά 50,15% και 47,09% αντίστοιχα και να αποκορυφωθούν την τελευταία διετία, καθώς από τα \$3δισ το 1999 έφτασαν στα \$10,4 δις περίπου το 2000, σημειώνοντας εντυπωσιακή αύξηση ύψους 243,10%. Οι αυξήσεις αυτές, όπως αποδείχτηκε μετέπειτα, ήταν πλασματικές, αποτέλεσμα της καταγραφής και δημοσίευσης σημαντικά αυξημένων πωλήσεων και άρα εσόδων κατά το 2000, τα οποία μέσω μεθόδων χειραγώγησης αναγνωρίστηκαν και καταχωρήθηκαν στην εκάστοτε τρέχουσα χρονιά χωρίς ουσιαστικά να έχουν εισπραχθεί (Hawarrah et al., 2014). Αξίζει εδώ να σημειωθεί η διαπίστωση του Persons (1995), ο οποίος υποστήριξε ότι οι εταιρείες που εμπλέκονται σε απάτες χρηματοοικονομικών καταστάσεων τείνουν να εμφανίζουν ένα μεγάλο ποσοστό λογαριασμών Εισπρακτέων στο

Κυκλοφορούν Ενεργητικό τους, με την Enron να επαληθεύει αυτό τον ισχυρισμό, αφού οι Εμπορικές απαιτήσεις της έφτασαν να αντιπροσωπεύουν έως και το 46,27% του Κυκλοφορούντος Ενεργητικού της (1996).

Αντιστοίχως και τα "Αποθέματα", τα οποία πλην της πρώτης διενέργειας που μειώθηκαν κατά 17,07%, ακολούθησαν ανοδική πορεία, με τη διενέργεια 1997-1998 ειδικά να αυξάνονται κατακόρυφα κατά 277,94%. Το 2000 εμφάνισαν τη μεγαλύτερη τιμή τους σε σχέση με τα πέντε μελετώμενα έτη, φτάνοντας στα \$953εκ. από τα \$164εκ. το 1996, θέλοντας η εταιρεία να καλλιεργήσει προσδοκίες στο επενδυτικό κοινό για αύξηση των πωλήσεων και των εσόδων αντίστοιχα. Γενικά πάντως, η Enron εμφανίζεται να διατηρούσε ένα εξαιρετικά μικρό αριθμό αποθεμάτων ως ποσοστό στο σύνολο του Κυκλοφορούντος Ενεργητικού (το 2000 μόλις σε ποσοστό 3,14%, ενώ ποτέ δεν ξεπέρασε το 9%), γεγονός που από τη μια μεριά την ωφελούσε αφού τα αποθέματα δεσμεύουν συνήθως ένα μεγάλο ποσοστό του κεφαλαίου και έχουν σημαντικό κόστος διατήρησης και διαχείρισης, αλλά από την άλλη μεριά μείωνε την ικανότητά της να αντιμετωπίζει την πληρωμή των βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεών της.

Συνολικά, το Ενεργητικό της Enron αυξήθηκε σταδιακά καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης πενταετίας (μέση ετήσια αύξηση 44,96%), με την τελευταία διενέργεια (1999-2000) η ποσοστιαία αύξηση να φτάνει στο 96,23%. Η μεγάλη αυτή διαχρονικά αύξηση οφείλεται κυρίως στη θεαματική αύξηση του Κυκλοφορούντος Ενεργητικού, ειδικά κατά την τελευταία διενέργεια.

➤ **ΠΑΘΗΤΙΚΟ**

Το σύνολο του Παθητικού εμφανίζει μέση ετήσια αύξηση της τάξεως του 44,96%. Αναλυτικότερα:

Τα Ίδια Κεφάλαια της Enron εμφάνισαν ανοδική πορεία κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης πενταετίας λόγω των θετικών οικονομικών αποτελεσμάτων, με μέση ετήσια αύξηση 33% (όπως αντίστοιχα και ο αριθμός των μετοχών σε κυκλοφορία) (Reinstein and McMillan, 2004), παρουσιάζοντας μια σταθερότητα ως ποσοστό συμμετοχής στο σύνολο του Παθητικού της τάξεως του 23,64% κατά μέσο όρο. Παρά την αυξητική πορεία των Ίδιων Κεφαλαίων, η εταιρεία γενικά φαίνεται ότι βρισκόταν σε δύσκολη θέση, καθώς το γεγονός ότι αντιπροσώπευαν το 23-29% του συνολικού κεφαλαίου (το 2000, μόλις το 17,51% του συνολικού κεφαλαίου), συνοδευόταν και από αύξηση των υποχρεώσεων, με αποτέλεσμα τα Ίδια Κεφάλαια της εταιρείας, ειδικά το 2000, να είναι περιορισμένα σε σχέση με τις

υποχρεώσεις της. Γι' αυτό το λόγο, ήταν επιτακτική η ανάγκη για την Enron να εμφανίσει αυξημένες πωλήσεις και έσοδα, και ως εκ τούτου αυξημένα κέρδη (όπως και έπραξε μέσω της αλλοίωσης των λογαριασμών της), καθώς στην αντίθετη περίπτωση, τα Ίδια Κεφάλαια θα μπορούσαν να μειωθούν επικίνδυνα.

Καθώς αυξήθηκε διαχρονικά το Ενεργητικό, αυξήθηκαν και οι συνολικές Υποχρεώσεις, διαγράφοντας μια ανοδική πορεία κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης πενταετίας, κυρίως λόγω της μεγάλης αύξησης των Βραχυπρόθεσμων Υποχρεώσεων. Πιο συγκεκριμένα, το σύνολο των Υποχρεώσεων κατά τις δύο πρώτες εξεταζόμενες διετίες αυξήθηκε σημαντικά κατά 52,74% και 31,93% αντίστοιχα, την επόμενη διετία (1998-1999) διατήρησε μεν την αυξητική του τάση, αλλά κατά ένα μικρό ποσοστό (6,77%), ενώ την τελευταία διετία εκτινάχθηκε κατά σχεδόν 127%, έχοντας ως αποτέλεσμα το σύνολο των Υποχρεώσεων να αντιπροσωπεύουν το 82,49% του Παθητικού.

Όπως προαναφέρθηκε, οι Βραχυπρόθεσμες Υποχρεώσεις ακολούθησαν ανοδική πορεία καθ' όλη την πενταετία, αυξανόμενες από \$3,7 δις το έτος βάσης (1996) σε \$28,4 δις το 2000, μια αύξηση δηλαδή της τάξης του εντυπωσιακού 667,57%. Το 2000 μάλιστα σημείωσαν μια ραγδαία αύξηση της τάξης του 320,27% σε σχέση με το 1999, με αποτέλεσμα να αντιπροσωπεύουν το 43,37% του συνολικού Παθητικού. Εδώ βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την ίδια διετία (1999-2000), το Κυκλοφορούν Ενεργητικό αυξήθηκε κατά το ίδιο σχεδόν ποσοστό (318,76%), παραμένοντας σε απόλυτες τιμές υψηλότερα από τις Βραχυπρόθεσμες Υποχρεώσεις [Καθαρό Κεφάλαιο Κίνησης (2000) = Κυκλοφορούν Ενεργητικό (2000) - Βραχυπρόθεσμες Υποχρεώσεις (2000) = \$30.381 εκ. - \$28.406 εκ. = \$1.975 εκ.], υποδεικνύοντας ότι η Enron ήταν σε θέση να αποπληρώνει τα τρέχοντα χρέη της. Επίσης, όπως συνέβη αντίστοιχα και στο Ενεργητικό, το 2000 εισήχθη ο λογαριασμός "Προκαταβολές Πελατών", ο οποίος δεν υπήρχε στον Ισολογισμό της περασμένης χρονιάς, αλλά παρόλα αυτά φέρεται να αυξήθηκε (αυθαίρετα) από \$44 εκ. το 1999 σε \$4.277 εκ. το 2000, σημειώνοντας αύξηση κατά το εξωπραγματικό ποσοστό του 9.620%, αποτελώντας ένα ακόμη σημείο που έχρηζε διερεύνησης.

Όσον αφορά στις Μακροπρόθεσμες Υποχρεώσεις, δηλαδή δάνεια από τράπεζες και λοιπούς δανειστές με διάρκεια αποπληρωμής πέραν του έτους, καθώς και ομόλογα που εκδόθηκαν από την Enron σε δημόσιες αγορές, αυτές παρουσιάζουν επίσης άνοδο ανά έτος, με εξαίρεση το 1999 οπότε και μειώθηκαν κατά ένα μικρό ποσοστό (2,8%). Επίσης, σε απόλυτες τιμές ενώ διαχρονικά ξεπερνούσαν τις Βραχυπρόθεσμες Υποχρεώσεις, η τεράστια αύξηση των τελευταίων κατά 320,27% τη διετία 1999-2000 ξεπέρασε κατά πολύ το 19,56% της αύξησης

των Μακροπρόθεσμων Υποχρεώσεων, με το μακροπρόθεσμο χρέος το 2000 να ανέρχεται σε \$8,55 δις, σε αντίθεση με τις Βραχυπρόθεσμες Υποχρεώσεις που έφτασαν τα \$28,4 δις.

2.2 ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΧΡΗΣΗΣ (Κ.Α.Χ.) "Enron" (1996-2000)

Στον Πίνακα 8 που ακολουθεί παρουσιάζονται κάποια βασικά μεγέθη των δημοσιευμένων Καταστάσεων Αποτελεσμάτων Χρήσης της Enron για την περίοδο 1996-2000:

Πίνακας 8: Βασικά Μεγέθη των Κ.Α.Χ. "Enron" (1996-2000)

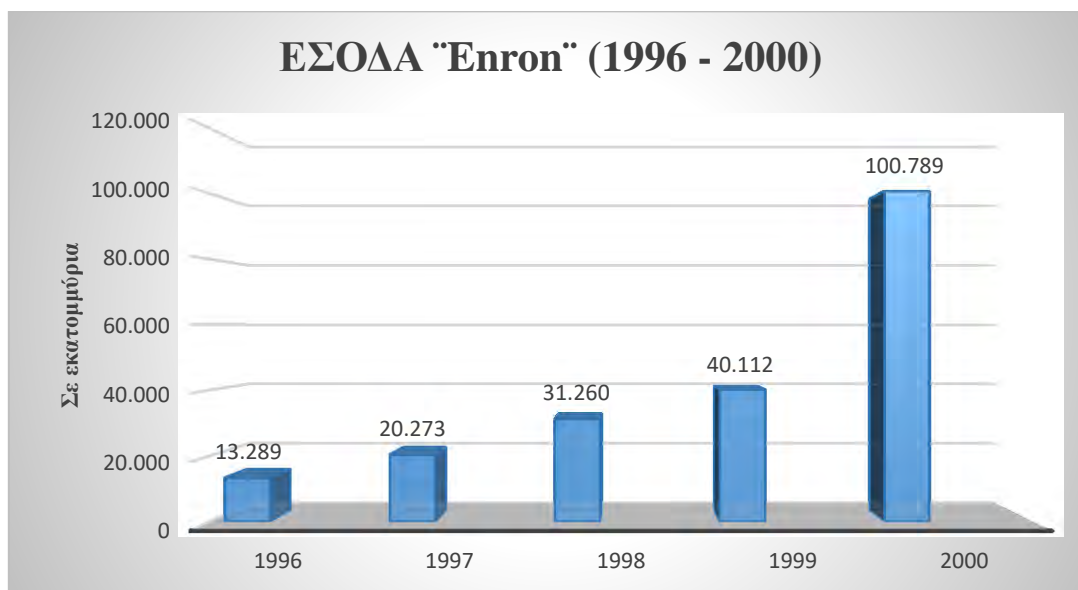
ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΧΡΗΣΗΣ (Κ.Α.Χ.) "Enron"	ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ - ΕΤΗ				
	31/12/1996	31/12/1997	31/12/1998	31/12/1999	31/12/2000
Επιλεγμένοι Λογαριασμοί	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)	ΠΟΣΑ (σε εκ. \$)
Έσοδα	13.289	20.273	31.260	40.112	100.789
Κόστος πωληθέντων/παρεχόμε νων υπηρεσιών	10.478	17.311	26.381	34.761	94.517
Συνολικά Κόστη και Έξοδα	12.599	20.258	29.882	39.310	98.836
Καθαρά Κέρδη	584	105	703	893	979
Καθαρά Κέρδη ως % των Εσόδων	4,4%	0,5%	2,2%	2,2%	0,97%

Πηγή: Ετήσιες Οικονομικές Εκθέσεις "Enron" (1996-2000)

2.2.1 Ανάλυση Βασικών Μεγεθών Καταστάσεων Αποτελεσμάτων Χρήσης "Enron" (1996-2000)

Από τον ανωτέρω πίνακα, εντύπωση αρχικά προκαλεί η τεράστια αύξηση των Εσόδων σε απόλυτα μεγέθη, κατά την τελευταία εξεταζόμενη διετία (1999-2000), η οποία απεικονίζεται καλύτερα μέσω του παρακάτω διαγράμματος:

Διάγραμμα 1: Έσοδα "Enron" (1996-2000)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Από τον ανωτέρω Πίνακα 8 και το Διάγραμμα 1, διαφαίνεται ξεκάθαρα η αυξητική πορεία των εσόδων της Enron, και ιδιαίτερα η απότομη και ραγδαία αύξησή τους κατά το 2000, με ακριβώς την ίδια πορεία να ακολουθούν τόσο το Κόστος πωληθέντων/παρεχόμενων υπηρεσιών, όσο και τα Συνολικά Κόστη και Έξοδα. Τα έσοδα μάλιστα βλέπουμε ότι κατά τη διάρκεια της πενταετίας σχεδόν οχταπλασιάστηκαν! Τα έσοδα αποτελούν ένα οικονομικό κριτήριο με εξαιρετικά μεγάλη σημασία, καθώς είναι ένας δείκτης της επιτυχίας, του γοήτρου, του οικονομικού μεγέθους της κάθε εταιρείας, της επιρροής της στην αγορά, της δυνατότητας της να αποσπάσει την προσοχή και τον σεβασμό των μέσων, των επενδυτών, των πελατών, των τραπεζών και των λοιπών ενδιαφερόμενων. Επίσης, τα υψηλού μεγέθους έσοδα μπορούν να βοηθήσουν την εταιρεία ως προς την εικόνα και την εμπορική της φήμη, αλλά και να αυξήσουν την πολιτική της επιρροή σε ένα τοπικό και διεθνές επίπεδο. Συγκεκριμένα, η διατήρηση ενός υψηλού ποσοστού αύξησης των εσόδων συνέβαλε στην αντίληψη ότι η Enron ήταν μεταξύ της ελίτ των επιχειρήσεων «υψηλών αποδόσεων» (Dharan and Bufkins, 2008). Η χρήση διαστρεβλωμένων και υπερβολικά πληθωρισμένων εσόδων ήταν σημαντική για την Enron για να δημιουργήσει την εντύπωση της υψηλής ανάπτυξης και της θεαματικής επιχειρησιακής απόδοσης, καλύπτοντας τα χρέη της μέσω των spe (Dharan and Bufkins, 2008).

Οι εταιρείες που συνεχόμενα εμφανίζουν αυξητικές τάσεις των εσόδων τους, έχουν αντίστοιχα υψηλά κίνητρα για αλλοίωση των χρηματοοικονομικών καταστάσεών τους σε

περιόδους που το κλίμα αντιστρέφεται και οι διοικήσεις πιέζουν για συνέχιση της προηγούμενης ανοδικής πορείας (Harrington, 2005). Στην περίπτωση της Enron, η ακραία πίεση να ανταποκριθεί στις εκτιμήσεις των εσόδων, οδήγησε την εταιρεία να καταφύγει σε αμφισβητήσιμες λογιστικές πρακτικές για να εκτινάξει τα έσοδα, ιδιαίτερα με τη χρήση της εντελώς υποθετικής καθαρής παρούσας αξίας του κάθε έργου και όχι της πραγματικής ταμειακής ροής που τελικά θα προέκυπτε από αυτό. Και πράγματι, τον Αύγουστο του 2000 η τιμή της μετοχής της έφτασε στο ζενίθ της, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω, στα \$90,56, την ώρα που η εταιρεία όδευε να καταγράψει έσοδα πάνω από \$100 δις στο τέλος έτους. Χαρακτηριστικά, ο Schilit (2010) αναφέρει: “Όταν οι πωλήσεις της Enron «πήδησαν» σε τέσσερα έτη από λιγότερο από \$10 δις στα \$100 δις, κάνοντάς τη μια από τις έξι ή επτά μεγαλύτερες επιχειρήσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο καθένας θα έπρεπε να είναι καχύποπτος. Συνήθως, χρειάζεται το ένα τέταρτο του αιώνα για να επιτευχθεί αυτού του είδους η ανάπτυξη”.

Ο Πίνακας 9 είναι ένας πίνακας συγκριτικών καταστάσεων – Καταστάσεων Αποτελεσμάτων Χρήσης, όπου εμφανίζονται οι μεταβολές (σε απόλυτα μεγέθη και ποσοστιαία) στα ανωτέρω επιλεγμένα μεγέθη της Κ.Α.Χ. από έτος σε έτος και συνολικά για μια περίοδο πέντε ετών (1999-2000):

Πίνακας 9: Συγκριτικές Καταστάσεις Βασικών Μεγεθών Κ.Α.Χ. “Enron” (1996-2000)

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ – Κ.Α.Χ. “Enron”	1996-1997		1997-1998		1998-1999		1999-2000		Μέση ετήσια μεταβολή
		%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	%
Έσοδα	6.984	52,55%	10.987	54,20%	8.852	28,32%	60.677	151,27%	71,58%
Κόστος πωληθέντων/παρεχ όμενων υπηρεσιών	6.833	65,21%	9.070	52,39%	8.380	31,77%	59.756	171,91%	80,32%
Συνολικά Κόστη και Έξοδα	7.659	60,79%	9.624	47,51%	9.428	31,55%	59.526	151,43%	72,82%
Καθαρά Κέρδη	-479	-82,02%	598	569,52%	190	27,03%	86	9,63%	131,04%

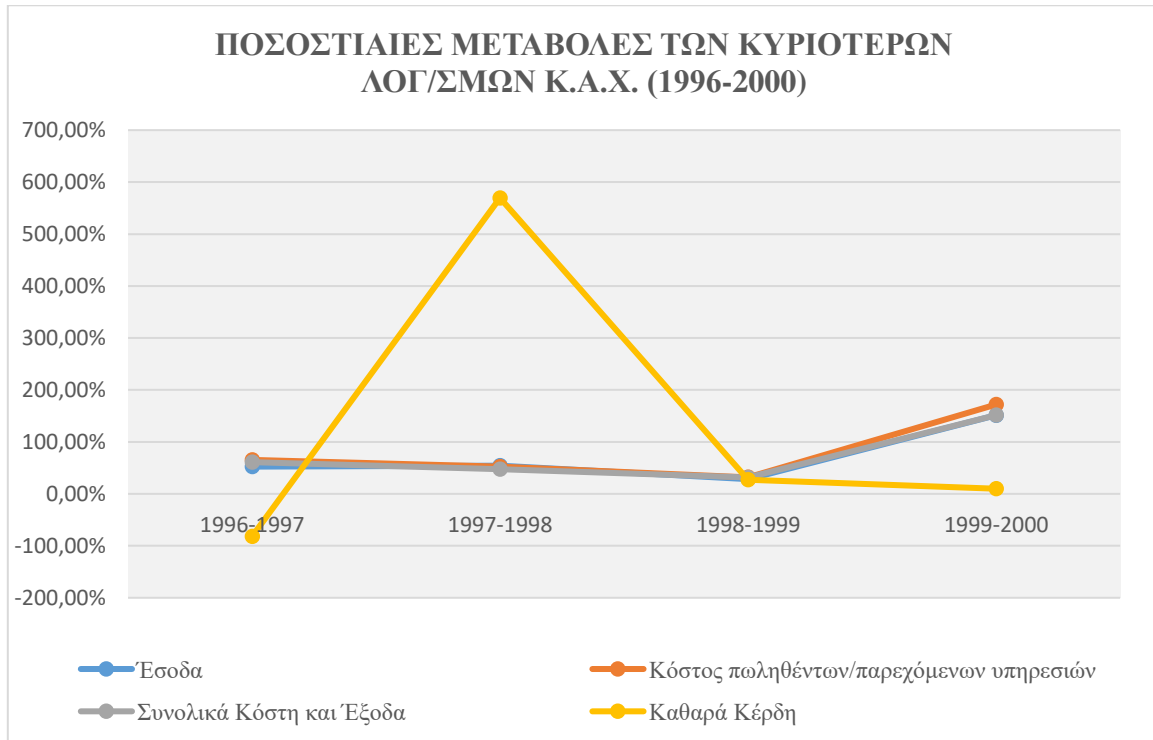
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Εταιρικά σκάνδαλα - Απάτες και η ευθύνη των ελεγκτών

Σελίδα 138

Οι μεταβολές των μεγεθών του ανωτέρω πίνακα σε ποσοστιαία βάση ανά διετία χαρακτηριστικά απεικονίζονται στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαίες Μεταβολές των Κυριότερων Λογ/σμών της Κ.Α.Χ. (1996-2000)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Από τον ανωτέρω Πίνακα 9 και το Διάγραμμα 2, διαφαίνεται η πανομοιότυπη πορεία των Εσόδων, του Κόστους πωληθέντων/παρεχόμενων υπηρεσιών και του Συνολικού Κόστους και Εξόδων της εταιρείας, με εντύπωση να προκαλούν οι υψηλές αυξήσεις των Εσόδων, και των Συνολικών Εξόδων, αλλά και η ακόμα υψηλότερη αύξηση του Κόστους πωληθέντων/παρεχόμενων υπηρεσιών το 2000 σε σχέση με το 1999, ενώ τα προηγούμενα έτη και τα τρία αυτά μεγέθη παρουσίασαν ανοδικές τάσεις μεν, αλλά μικρότερης κλίμακας. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της αύξησης των ανωτέρω μεγεθών κατά την τελευταία διετία της μελέτης (1999-2000), αρκεί να ειπωθεί ότι η μέση αύξηση των εσόδων, για παράδειγμα, του κλάδου κυμάνθηκε στο 5%-15%. Αυτή η ραγδαία, αναλογική, αλλά και ανεξήγητη αύξηση των Εσόδων, του Κόστους πωληθέντων/παρεχόμενων υπηρεσιών και των Συνολικών Εξόδων θα μπορούσε να αποτελεί μια «κόκκινη σημαία» για τους ελεγκτές, αλλά και τους αναλυτές των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, καθώς εμφανίζεται ξεκάθαρα ένα πρόβλημα με την αντικειμενικότητα των μεγεθών αυτών.

Επιπρόσθετα, η ανάλυση φανερώνει ότι η αύξηση κατά 151,27% στις πωλήσεις το 2000 σε σχέση με το 1999, ακολουθήθηκε από μια ακόμη μεγαλύτερη αύξηση στο κόστος πωληθέντων/παρεχόμενων υπηρεσιών, το οποίο αυξήθηκε κατά 171,91%. Αυτή η ασυνήθιστη σχέση μεταξύ των ανωτέρω δύο μεγεθών διαφαίνεται σχεδόν σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο (πλην της διετίας 1997-1998) και αποκαλύπτει μια συνηθώς επιδεινούμενη οικονομική κατάσταση της εταιρείας. Επίσης, υπονοεί την αλλοίωση των εσόδων και μια μεγάλη πίεση για βελτίωση της εικόνας των χρηματοοικονομικών της Enron, που την οδήγησε στην εφαρμογή παράνομων λογιστικών πρακτικών.

Αυτό όμως που ξεχωρίζει έντονα από το Διάγραμμα 2, είναι η πορεία των Καθαρών Κερδών και συγκεκριμένα η ραγδαία αύξησή τους το 1998 κατά 569,52% σε σχέση με το 1997, με τα Έσοδα, το Κόστος πωληθέντων/παρεχόμενων υπηρεσιών και τα Συνολικά Έξοδα να αυξάνονται κατά 54,20%, 52,39% και 47,51% αντίστοιχα, δηλαδή με πολύ χαμηλότερους ρυθμούς. Τα Καθαρά Κέρδη μετά από μια μείωση κατά 82,02% τη διετία 1996-1997, αυξήθηκαν υπέρμετρα κατά 569,52% τη διετία 1997-1998, για να ακολουθήσουν κάποιες ήπιες αυξήσεις της τάξης του 27,03% και 9,63% αντίστοιχα για τις διετίες 1998-1999 και 1999-2000. Τα ανωτέρω αποτελούν επίσης μια προειδοποιητική ένδειξη παραποίησης των λογαριασμών, καθώς η ασυνήθιστα υψηλή αύξηση των Καθαρών Κερδών δεν προκύπτει από αντίστοιχη αύξηση των Εσόδων σε συνδυασμό με μείωση των Λειτουργικών Εξόδων, ενώ κατά την ίδια περίοδο (1997-1998) η Enron εμφανίζει έλλειψη ταμειακών διαθεσίμων, με την ποιότητα των κερδών σταδιακά να επιδεινώνεται.

Παρά όμως το γεγονός ότι τα Καθαρά Κέρδη από \$584 εκ. το 1996 ανήλθαν στα \$979 εκ. το 2000, εμφανίζοντας μια αύξηση της τάξης του 67,6% κατά τη διάρκεια της πενταετίας, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να προσεγγίσει ή να συγκριθεί με το εξαιρετικά εντυπωσιακό ποσοστό αύξησης των εσόδων κατά 658,43% μέσα στην πενταετία (από \$13,3 δις που εμφάνισε η Enron το 1996 εκτινάχθηκαν στα \$100,8 δις το 2000), συμπεραίνοντας κανείς ότι την ξέφρενη πορεία των εσόδων δεν την ακολούθησαν τα Καθαρά Κέρδη. Πιο αναλυτικά, αν και τα Έσοδα και Έξοδα αυξήθηκαν πλέον του 150% το 2000, τα Καθαρά Κέρδη παρουσίασαν αύξηση λιγότερο από 10%, επιβεβαιώνοντας το κοινό χαρακτηριστικό των εταιρειών που εμπλέκονται σε απάτες, δηλαδή της ραγδαίας ανάπτυξης των πωλήσεων και των εσόδων συνδυαζόμενης με χαμηλά επίπεδα κερδών (Basilico and Grove, 2008; Basilico et al, 2005; Cook and Grove, 2004). Η ραγδαία μείωση της αποδοτικότητας της Enron δεν εξετάστηκε από τους αναλυτές, εφ' όσον τα δημοσιευμένα καθαρά κέρδη συνέχισαν να αυξάνονται κατά περισσότερο από 15% το χρόνο, ανεξάρτητα από πόσο μικρά ήταν πραγματικά αυτά τα κέρδη

ως ποσοστό των εσόδων (το 2000 τα καθαρά κέρδη που δημοσιεύτηκαν ήταν λιγότερα από το 1% των εσόδων) (Dharan and Bufkins, 2008).

2.3 ΤΑΜΕΙΑΚΕΣ ΡΟΕΣ

Στην ανάλυση των ταμειακών ροών μιας εταιρείας, ταυτοποιούνται οι καθαρές πηγές (εισπράξεις) και χρήσεις (πληρωμές) χρηματικών διαθεσίμων (Titman et al., 2015), ενώ επιχειρείται να διαφανεί η θέση της από άποψη ρευστότητας και να εκτιμηθούν οι ταμειακές ροές από λειτουργικές, επενδυτικές και χρηματοδοτικές δραστηριότητες (Paleru et al., 2000). Ίσως οι πιο χαρακτηριστικές κόκκινες σημαίες στις οικονομικές καταστάσεις της Enron ήταν τα σημάδια της χαμηλής ποιότητας των εσόδων, όπως υποδεικνύεται από διάφορα βασικά μέτρα των καταστάσεων ταμειακών ροών (Dharan and Bufkins, 2008). Οι δημοσιευμένες καταστάσεις ταμειακών ροών της Enron εμφανίζονται μεν αλλοιωμένες, καθώς δεν περιλαμβάνουν τις ταμειακές ροές από τις μη ενοποιημένες θυγατρικές, εντούτοις πιστεύεται ότι οι οικονομικοί αναλυτές θα έπρεπε να έχουν επικεντρωθεί στις ταμειακές ροές της Enron, που αποκαλύπτουν πολλά περισσότερα προειδοποιητικά σημάδια, από ότι τα εισοδήματά της (Reinstein and McMillan, 2004).

Στον Πίνακα 10 που ακολουθεί παρουσιάζονται τα σύνολα των ταμειακών ροών από κάθε δραστηριότητα και η προκύπτουσα καθαρή αύξηση/(μείωση) στα ταμειακά διαθέσιμα και ισοδύναμα, όπως αυτά εμφανίζονται στις δημοσιευμένες Καταστάσεις Ταμειακών Ροών της Enron για την περίοδο 1996-2000:

Πίνακας 10: Βασικά μεγέθη Καταστάσεων Ταμειακών Ροών "Enron" (1996-2000)

ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΑΜΕΙΑΚΩΝ ΡΟΩΝ "Enron" (1996 – 2000)					
	1996	1997	1998	1999	2000
Ταμειακές ροές από Λειτουργικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	884	211	1.640	1.228	4.779
Ταμειακές ροές από Επενδυτικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	(1.074)	(2.146)	(3.965)	(3.507)	(4.264)
Ταμειακές ροές από Χρηματοδοτικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	331	1.849	2.266	2.456	571

Καθαρή αύξηση/ (μείωση) στα ταμειακά διαθέσιμα και ισοδύναμα (σε εκ. \$)	141	(86)	(59)	177	1.086
Ταμειακά διαθέσιμα και ισοδύναμα έναρξης χρήσης (σε εκ. \$)	115	256	170	111	288
Ταμειακά διαθέσιμα και ισοδύναμα λήξης χρήσης (σε εκ. \$)	256	170	111	288	1.374

Πηγή: Ετήσιες Οικονομικές Εκθέσεις "Enron" (1996-2000)

Ο Πίνακας 11 που ακολουθεί είναι ένας πίνακας συγκριτικών καταστάσεων - Καταστάσεων Ταμειακών Ροών, όπου εμφανίζονται οι μεταβολές (σε απόλυτα μεγέθη και ποσοστιαία) στα ανωτέρω επιλεγμένα μεγέθη από έτος σε έτος και συνολικά για μια περίοδο πέντε ετών (1999-2000):

Πίνακας 11: Συγκριτικές Καταστάσεις Βασικών Μεγεθών Καταστάσεων Ταμειακών Ροών "Enron" (1996-2000)

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ – ΤΑΜΕΙΑΚΩΝ ΡΟΩΝ "Enron"	1996-1997		1997-1998		1998-1999		1999-2000		Μέση ετήσια μεταβολή
	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	%	
Ταμειακές ροές από Λειτουργικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	-673	-76,13%	1.429	677,25%	-412	-25,12%	3.551	289,17%	216,29%
Ταμειακές ροές από Επενδυτικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	-1.072	-99,81%	-1.819	-84,76%	458	11,55%	-757	-21,59%	-48,65%
Ταμειακές ροές από Χρηματοδοτικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	1.518	458,61%	417	22,55%	190	8,38%	-1.885	-76,75%	103,20%
Καθαρή αύξηση/ (μείωση) στα ταμειακά διαθέσιμα & ισοδύναμα (σε εκ. \$)	-227	-160,99%	27	31,40%	236	400,00%	909	513,56%	195,99%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

2.3.1 Ανάλυση Καταστάσεων Ταμειακών Ροών "Enron" (1996-2000)

Οι Καταστάσεις Ταμειακών Ροών της Enron έχουν πολύ μικρή σχέση με τα έσοδά της, κυρίως λόγω της πολιτικής 'mark to market'. Για παράδειγμα, ενώ υπάρχουν κέρδη \$893 εκ. το 1999, οι καθαρές ταμειακές ροές ήταν μόλις \$177 εκ.. Επίσης, ειδικά το 2000, η διαφορά μεταξύ των καθαρών κερδών και των ταμειακών ροών από λειτουργικές δραστηριότητες είναι εξαιρετικά σημαντική, φτάνοντας στα \$3,8 δις (τα καθαρά κέρδη αντιπροσωπεύουν μόλις το 15% των ροών από λειτουργικές), υπονοώντας τη χαμηλή ποιότητα των εσόδων ή ακόμη ότι ταμειακές ροές από επενδυτικές δραστηριότητες μεταφέρθηκαν τεχνηέντως και συνυπολογίστηκαν στις ροές από λειτουργικές. Πιο αναλυτικά:

Καταρχήν, παρατηρούμε ότι η Enron εμφάνισε θετικές χρηματικές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες σε ετήσια βάση για τα πέντε χρόνια προ της κατάρρευσης, με τα πρωταρχικά στοιχεία που συνεισέφεραν σε αυτές να είναι τα εταιρικά καθαρά κέρδη, η αύξηση των εσόδων από πωλήσεις και η δαπάνη απόσβεσης/απομείωσης, όπως προκύπτει από τις δημοσιευμένες Καταστάσεις Ταμειακών Ροών της. Η εμφάνιση θετικών λειτουργικών ροών θα μπορούσε θεωρητικά να σημαίνει ότι η εταιρεία μάλλον ήταν και κερδοφόρα και μπορούσε να χρηματοδοτεί τις επενδύσεις της, χωρίς να προβαίνει σε αύξηση κεφαλαίου ή να δανείζεται, κάτι που όμως δεν ίσχυε στην περίπτωση της Enron και θα μπορούσε να αποτελέσει ένα 'red flag' για οποιονδήποτε ήλεγχε ή ανέλυε τις χρηματοδοτικές καταστάσεις της.

Επιπρόσθετα, οι καθαρές ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες παρά τις διακυμάνσεις τους, ακολουθούν γενικά μια αυξητική πορεία, η οποία κορυφώθηκε το 2000, οπότε και παρουσίασαν μια τεράστια αύξηση ύψους 289,17% σε σύγκριση με το 1999. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι από τα \$884εκ. που παρουσίαζε η Enron ως καθαρά μετρητά από λειτουργικές δραστηριότητες στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου (1996), έφτασε να παρουσιάζει σχεδόν \$4,8δις το 2000, λόγω όμως των πλασματικών εσόδων και των παράνομων λογιστικών πρακτικών που εφαρμόζε. Όπως αποδείχτηκε αργότερα, η μεγάλη και απότομη άνοδος των λειτουργικών ροών οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην ενέργεια της Enron να εισάγει τον λογαριασμό "Προκαταβολές Πελατών", ο οποίος φαινόταν αυθαίρετα να παρουσίασε αύξηση από \$44 εκ. το 1999 σε \$4.277 εκ. το 2000.

Η μεγάλη πτώση των ταμειακών ροών από λειτουργικές δραστηριότητες στα μόλις \$211εκ. το 1997, υποδεικνύει την ανικανότητα της Enron να παράξει ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες, τη στιγμή που τα δημοσιευμένα έσοδά της σημείωναν τεράστια ανάπτυξη, αποτελώντας ένα ισχυρό προειδοποιητικό σημάδι της απάτης (Hegazy and Kassem,

2010). Βέβαια, τα ανώτατα στελέχη της εταιρείας έλαβαν τα μέτρα τους προκειμένου να συγκαλύψουν την απάτη. Γνωρίζοντας ότι για μια εταιρεία στη φάση ωριμότητας όπως η Enron, οι λειτουργικές ταμειακές ροές θα έπρεπε να ξεπερνούν τα Καθαρά Κέρδη, καθώς τα κέρδη από την κατάσταση εισοδήματος περιλαμβάνουν και μη ταμειακές ροές (π.χ. αποσβέσεις παγίων ή/και άυλων στοιχείων), καθώς και ότι η σχέση μεταξύ Καθαρών Κερδών και λειτουργικών ταμειακών ροών αποτελεί δείκτη ποιότητας των δημοσιευμένων κερδών για τους χρηματοοικονομικούς αναλυτές, φρόντισαν να τηρήσουν αυτή τη σχέση, ακόμη και το 1997 που οι ροές από τη λειτουργία της εταιρείας εμφάνισαν τη χαμηλότερη τιμή τους.

Αναφορικά με τις ταμειακές ροές από επενδυτικές δραστηριότητες, αυτές εμφανίζονται με αρνητικό πρόσημο καθ' όλη τη διάρκεια της πενταετίας, που σημαίνει ότι εκταμειύτηκαν χρήματα από την εταιρεία, με τα στοιχεία που συνετέλεσαν σε αυτή τη μεγάλη εκταμίευση μετρητών να είναι οι κεφαλαιουχικές δαπάνες, οι επενδύσεις σε μετοχές/ομόλογα και σε εξαγορές. Αυτή η χρήση διαθέσιμων πραγματοποιήθηκε υποτίθεται με σκοπό να αποφέρει στο μέλλον θετική απόδοση πίσω στην εταιρεία, δηλαδή το αρνητικό ποσό των εν λόγω ταμειακών ροών, θεωρητικά θα μπορούσε να αποτελέσει ένα μάλλον θετικό σημάδι για το μέλλον της επιχείρησης, δείχνοντας υψηλές προσδοκίες για την πορεία της στο μέλλον, παραπλανητικό αν αναλογιστεί κανείς την κατάληξη της εταιρείας μόλις λίγους μήνες μετά το πέρας της εξεταζόμενης περιόδου.

Επίσης, η εταιρεία φέρεται να αναζήτησε επιπλέον χρηματοδότηση από τις χρηματοπιστωτικές αγορές, καθώς πλην του 2000, τα χρήματα που διατέθηκαν για επενδύσεις υπερβαίνουν κατά πολύ τις λειτουργικές της δραστηριότητες. Ενδεικτικά, το 1997 οι ροές για επενδύσεις είναι δεκαπλάσιες από τις χρηματικές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες. Ακόμη, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, υπάρχει το ενδεχόμενο οι καθαρές ταμειακές ροές από επενδυτικές δραστηριότητες ειδικά για το 2000, εμφανίζονται τόσο μειωμένες λόγω αναγνώρισης ταμειακών εισροών από επενδύσεις (π.χ. πωλήσεις επενδυτικών περιουσιακών στοιχείων), ως ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες (Savage and Miree, 2003). Σημειώνεται ότι τα Διεθνή Πρότυπα Χρηματοοικονομικής Αναφοράς (Δ.Π.Χ.Α.) επιτρέπουν το εισόδημα που προκύπτει από επενδύσεις σε μετοχές και από πιστωτικούς τόκους δανείων και προκαταβολών σε τρίτους να ταξινομηθεί είτε ως εισροή από λειτουργικές δραστηριότητες, είτε ως εισροή από επενδυτικές δραστηριότητες, ενώ οι Γενικά Αποδεκτές Λογιστικές Αρχές (GAAP) που χρησιμοποιούνται στις ΗΠΑ απαιτούν αυτό το εισόδημα να αναφέρεται κάτω από τις ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες και μόνο.

Όσον αφορά στις καθарές ταμειακές ροές από χρηματοδοτικές δραστηριότητες, τη χρηματοδότηση δηλαδή των δραστηριοτήτων της εταιρείας από Ίδια και Ξένα Κεφάλαια, αυτές ακολούθησαν μια εντυπωσιακά ανοδική πορεία έως το 1999, κυρίως λόγω της έκδοσης μακροπρόθεσμου χρέους, αλλά και των εισπράξεων από την έκδοση νέων μετοχών, με τη διετία 1996-1997 μάλιστα να παρουσιάζουν μια ραγδαία αύξηση της τάξης του 458,61%. Τα επόμενα έτη αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο, αλλά με σαφώς πιο χαμηλούς ρυθμούς, μέχρι το 1999, το κορυφαίο έτος τους, όπου έλαβαν την υψηλότερη τιμή της πενταετίας και η εταιρεία χρηματοδοτήθηκε με σχεδόν \$2,5 δις, για να μειωθούν κατακόρυφα κατά 76,75% το τελευταίο εξεταζόμενο έτος, προ δηλαδή της κατάρρευσης της εταιρείας, λόγω της αποπληρωμής του μακροπρόθεσμου χρέους. Επίσης, μέσω των ταμειακών ροών αυτής της κατηγορίας διαφαίνεται η μερισματική πολιτική της εταιρείας, η οποία διένειμε υψηλό ανά μετοχή μέρισμα σε σχέση με το ανά μετοχή κέρδος, με το 1997 μάλιστα να διανείμει μεγαλύτερο μέρισμα από τα Κέρδη ανά μετοχή, όπως παρουσιάζεται παρακάτω, στην ενότητα 2.5.2.

Είναι γεγονός ότι μια ώριμη επιχείρηση θα πρέπει να αντλεί το μεγαλύτερο μέρος των μετρητών της από τις λειτουργικές δραστηριότητες, αλλιώς θα πρέπει να δανείζεται ή να εκδίδει μετοχές (χρηματοδοτικές δραστηριότητες), κάτι που αν συμβαίνει διαρκώς, θα δυσαρεστήσει τους φορείς της, οι οποίοι θα αποσύρουν την υποστήριξη τους προς την επιχείρηση και θα καταφύγουν σε άλλες επενδύσεις. Στην περίπτωση της Enron, για μια ολόκληρη τριετία (1997-1999) οι ταμειακές ροές από χρηματοδοτικές δραστηριότητες υπερέβαιναν κατά πολύ τις ταμειακές ροές από λειτουργικές δραστηριότητες, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση το 1997, όπου οι ροές από τη χρηματοδοτική δραστηριότητα ήταν εννεαπλάσιες σε σύγκριση με αυτές από τη λειτουργία της, αναδεικνύοντας ακόμη μια περιοχή που θα έπρεπε να έχει αποτελέσει 'red flag' για τους ελεγκτές και αναλυτές της.

Τέλος, τα ταμειακά διαθέσιμα και τα ισοδύναμα μετρητών διέγραψαν μια πορεία με διακυμάνσεις, καθώς ενώ ξεκίνησαν το 1996 με θετικό πρόσημο, το 1997 έλαβαν αρνητική τιμή, η οποία συνεχίστηκε και το επόμενο έτος. Το πλεόνασμα ταμειακών διαθεσίμων των προηγούμενων ετών κατευθύνθηκε στην αγορά παγίων, στην εξόφληση μακροπρόθεσμων υποχρεώσεων, την επαναγορά ιδίων μετοχών, καθώς και την πληρωμή μερισμάτων. Επίσης, ο ρυθμός μεγέθυνσης των επενδύσεων ήταν τόσο υψηλός, ώστε τα χρήματα να μην επαρκούν για τις χρήσεις αυτές (1997-1998) και για αυτό το λόγο η εταιρεία έπρεπε να αναζητήσει τα επιπλέον απαιτούμενα κεφάλαια από τις αγορές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η συνολική μεταβολή χρηματικών διαθεσίμων για τα δύο έτη (1997 και 1998) να έχει αρνητικό πρόσημο και τα ρευστά της επιχείρησης να εμφανίζονται αρκετά μειωμένα.

Οι παραπονημένες καταστάσεις της Enron εμφάνιζαν να αντιμετωπίζεται το πρόβλημα ρευστότητας που είχε δημιουργηθεί κατά την περίοδο 1996-1998, καθώς από το 1999 και μετά άρχισε να παρουσιάζει καθαρή αύξηση των μετρητών και ισοδύναμων, εμφανίζοντας μια ραγδαία αύξηση ύψους 513,56% την τελευταία διετία, κυρίως λόγω της μεγάλης αύξησης των εισροών από λειτουργικές δραστηριότητες. Από μόνο του το γεγονός ότι οι ταμειακές ροές εμφανίζονταν θετικές για τα τρία εκ των πέντε ετών, σημαίνει ότι η συνολική αύξηση που παρουσίασε η εταιρεία στα ταμειακά διαθέσιμα κατά τα έτη 1996, 1999 και 2000 προήλθε πρωτίστως από τις κύριες δραστηριότητες της εταιρείας, γεγονός που από μόνο του είναι ενθαρρυντικό για μία οντότητα. Κατά το 2000 οι κύριες δραστηριότητες της εταιρείας παρουσιάζονταν αρκετές να καλύψουν τα έξοδα της χρήσης, αλλά και τις μεγάλες αρνητικές ταμειακές ροές από επενδυτικές δραστηριότητες. Έτσι η συνολική ταμειακή ροή της εταιρείας για το 2000 εμφανίζεται θετική χάρη στην τεράστια άνοδο κατά 289,17% στις λειτουργικές της δραστηριότητες, που όπως ελέχθη ήταν προϊόν παραποίησης.

Από την παραπάνω ανάλυση των ταμειακών ροών της Enron προκύπτει ότι παρότι καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια ωραιοποίησης τους, εντούτοις αναδεικνύουν ότι η εταιρεία αντιμετώπιζε ταμειακό πρόβλημα. Η διοίκησή της Enron παραπλανούσε τους επενδυτές με το να τους προτρέπει να εστιάσουν στην υψηλή αύξηση των πωλήσεών της, αγνοώντας τη φτώχη αποδοτικότητα και τη φτώχη ταμειακή ροή από λειτουργικές δραστηριότητες, δεδομένου ότι η νέα βιομηχανία αναπτυσσόταν (Grove and Basílico, 2011). Μια εταιρεία του βεληνεκού της Enron θα έπρεπε να παρουσιάζει σημαντικό πλεόνασμα μετρητών, το οποίο θα μπορούσε να κατευθυνθεί είτε στην ανάπτυξη της δεδομένου των ευκαιριών που υπήρχαν (π.χ. αγορές νέων παγίων-επενδυτική δραστηριότητα), είτε να επιστραφεί στους μετόχους (χρηματοδοτική δραστηριότητα). Παρόλα αυτά, όχι μόνο είναι προφανές ότι η Enron δεν παρήγαγε εισοδήματα από τις κύριες δραστηριότητες σε επαρκή ποσότητα που ένας αναλυτής ή ένας επενδυτής να ανέμενε από τα έσοδά της, αλλά ήταν συνεχώς στην αδύνατη πλευρά της ταμειακής ροής. Ως εκ τούτου, απαίτησε σημαντική χρηματοδότηση για να παραμείνει σε λειτουργία, γεγονός που εντέλει συνετέλεσε στην κατάρρευσή της.

2.3.2 Ανάλυση Αδέσμευτων/Ελεύθερων Ταμειακών Ροών "Enron" (1996-2000)

Ένα άλλο μέγεθος ενδεικτικό της ποιότητας των εσόδων, που συνδέεται με τις ταμειακές ροές είναι η αποκαλούμενη «αδέσμευτη ή ελεύθερη ταμειακή ροή» ('free cash flow'), το πλεόνασμα δηλαδή των λειτουργικών ταμειακών ροών σε σχέση με τις κεφαλαιακές δαπάνες (εκροές επενδυτικών δραστηριοτήτων), που αποτελεί θεμελιώδη βάση υπολογισμού της αξίας

μιας επιχείρησης. Η ελεύθερη ταμειακή ροή ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ της ταμειακής εισροής από τη λειτουργία και της ταμειακής ροής από επενδύσεις για τη λειτουργία της επιχείρησης (Penman, 2010). Όταν η ελεύθερη ταμειακή ροή είναι αρνητική (ταμειακή ροή από λειτουργικές δραστηριότητες < της ταμειακής ροής από επενδυτικές δραστηριότητες), η εταιρεία θα πρέπει να καλύψει τη διαφορά μέσω χρηματοδότησης χρέους ή μέσω χρηματοδότησης από Ίδια Κεφάλαια (Dharan and Bufkins, 2008). Ουσιαστικά, αποτελεί ένα μέτρο της αξιολόγησης μιας εταιρείας μακροπρόθεσμα, καθώς καμία εταιρεία δεν μπορεί να παραμείνει βιώσιμη σε βάθος χρόνου εάν η ελεύθερη ταμειακή ροή της είναι συνεχώς αρνητική.

Στον παρακάτω πίνακα εμφανίζεται η ελεύθερη ταμειακή ροή που προκύπτει από τις δημοσιευμένες καταστάσεις ταμειακών ροών της Enron για την περίοδο 1996-2000.

Πίνακας 12: Ελεύθερες Ταμειακές Ροές "Enron" (1996 – 2000)

ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΤΑΜΕΙΑΚΕΣ ΡΟΕΣ "Enron" (1996 – 2000)					
	1996	1997	1998	1999	2000
Ταμειακές ροές από Λειτουργικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	884	211	1.640	1.228	4.779
Ταμειακές ροές από Επενδυτικές Δραστηριότητες (σε εκ. \$)	(1.074)	(2.146)	(3.965)	(3.507)	(4.264)
Ελεύθερες Ταμειακές ροές (σε εκ. \$)	(190)	(1.935)	(2.325)	(2.279)	515

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Όπως καταδεικνύεται και από τον Πίνακα 12, η βιωσιμότητα της Enron ήταν αμφισβητούμενη. Από το 1996 εμφάνιζε αρνητικές ελεύθερες ταμειακές ροές, δηλαδή έλλειμμα μετρητών, με τις μεγαλύτερες να παρουσιάζονται κατά την περίοδο 1997-1999. Σημειώνεται ότι αρνητική ελεύθερη ταμειακή ροή μπορεί να εμφανίσουν οι ταχέως αναπτυσσόμενες εταιρείες, παρότι μπορεί να έχουν κέρδη, καθώς οι ανάγκες τους σε επένδυση υπερβαίνουν την λειτουργική ταμειακή ροή. Αυτό όμως είναι κάτι πρόσκαιρο, αφού καθώς οι ρυθμοί ανάπτυξης επιβραδύνονται και αρχίζουν να εμφανίζονται τα οφέλη των επενδύσεων, η

ελεύθερη ταμειακή ροή γίνεται θετική (Brealey et al., 2010). Η Enron κατά την περίοδο της εξέτασης δεν ήταν μια εταιρεία στο ξεκίνημά της, με διαρκώς αυξανόμενους ρυθμούς ανάπτυξης, ενώ οι μεγάλες αρνητικές ελεύθερες ταμειακές ροές διήρκεσαν για μια περίοδο τετραετίας. Οι αρνητικές ελεύθερες ταμειακές ροές της δείχνουν ότι η εταιρεία δεν είχε επιλογές, ουσιαστικά δεν είχε ελεύθερες ταμειακές ροές να διαθέσει ώστε να εξαγοράσει εταιρείες ή να καταβάλει μερίσματα και ‘bonuses’, αν και αυτή ήταν η πάγια πολιτική της, κάτι που θα έπρεπε να έχει εγείρει ερωτήματα. Παρά την αρνητική ελεύθερη ταμειακή ροή, η Enron συνέχισε να δημοσιεύει κέρδη, αν και σαφώς μειωμένα το 1997 σε σχέση με το προηγούμενο έτος.

Όσο για την παραποιημένη μεγάλη θετική ταμειακή ροή από λειτουργικές δραστηριότητες που δημοσίευσε η Enron για το 2000, την εξυπηρέτησε ώστε να εμφανίσει εντέλει θετική ελεύθερη ταμειακή ροή, προκειμένου οι εποπτεύουσες αρχές, αλλά και οι επενδυτές να δουν ευνοϊκά τη μετοχή της. Η θετική όμως ελεύθερη ταμειακή ροή του 2000 κανονικά δεν θα είχε εμφανιστεί, αν αναλογιστεί κανείς ότι η ταμειακή ροή από επενδυτικές δραστηριότητες ήταν υψηλά αρνητική, ουσιαστικά δηλαδή αν αφαιρεθούν οι καταθέσεις (οι οποίες έγιναν από επιχειρήσεις ηλεκτρισμού κοινής ωφέλειας της Καλιφόρνιας), που κακώς συμπεριλήφθηκαν από την Enron στις ταμειακές της ροές από λειτουργικές δραστηριότητες το 2000, καταλήγουμε σε αρνητική ελεύθερη ταμειακή ροή και γι’ αυτό το έτος (Dharan and Bufkins, 2008). Δεδομένου επίσης ότι το καθαρό περιθώριο κέρδους της Enron είχε μειωθεί επίσης από 4,4% το 1996 σε 0,97% το 2000 (όπως φαίνεται στον Πίνακα 8), οι αρνητικές ελεύθερες ταμειακές ροές θα έπρεπε να είχαν αποτελέσει ένα σημαντικό προειδοποιητικό σημάδι («κόκκινη σημαία») για οποιονδήποτε οικονομικό αναλυτή. Κατά βάση, διαφαινόταν ότι η Enron αντιμετώπιζε προβλήματα, προσπαθώντας να καλύψει το χρηματοδοτικό κενό που είχε δημιουργηθεί και αντικατοπτριζόταν στη συνεχόμενη αρνητική ελεύθερη ταμειακή ροή, κυρίως μέσω έκδοσης μακροπρόθεσμου χρέους, αύξησης των ίδιων κεφαλαίων και διάθεσης ιδίων μετοχών.

Από την ανωτέρω επομένως χρηματοοικονομική ανάλυση ξεχωρίζουν οι απότομες διακυμάνσεις πολλών μεγεθών κατά το έτος 2000, το τελευταίο δηλαδή έτος πριν από την αποκάλυψη του σκανδάλου, οι οποίες δίνουν ξεκάθαρες ενδείξεις πρακτικών δημιουργικής λογιστικής και αλλοίωσης των οικονομικών καταστάσεων, ενώ μια συνολική θεώρηση των δημοσιευμένων καταστάσεων της τελευταίας πενταετίας πριν την πτώχευση, φανερώνει μια αβεβαιότητα για την προοπτική της εταιρείας, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και στην ανάλυση των αριθμοδεικτών της παρακάτω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΡΙΘΜΟΔΕΙΚΤΩΝ

Οι δείκτες χρηματοοικονομικής ανάλυσης ή αριθμοδείκτες θεωρούνται ως μια αξιόπιστη μέθοδος για την αξιολόγηση της οικονομικής απόδοσης των εταιρειών. Παρέχουν ενδείξεις για την οικονομική πορεία μιας εταιρείας, αλλά και για την αποτελεσματικότητα των ακολουθούμενων πολιτικών από τη διοίκησή της. Βέβαια, υπόκεινται σε μεγάλο βαθμό σε λογιστικές στρεβλώσεις που περιλαμβάνονται στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, σε γενικές γραμμές όμως, μπορεί κανείς να αντλήσει χρήσιμες πληροφορίες για τη ρευστότητα, τη δραστηριότητα, την αποδοτικότητα και τη βιωσιμότητα μιας εταιρείας, σε σχέση με τη διάρθρωση των κεφαλαίων της.

Η χρήση της ανάλυσης των χρηματοοικονομικών δεικτών μιας εταιρείας είναι μια από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους για την ανίχνευση της απάτης (Persons, 1995). Στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία (Beneish, 1999; Fanning and Cogger, 1998; Feroz et al., 2000; Kaminski et al., 2004; Lenard and Alam, 2009; Persons, 1995; Ravisankar et al., 2011; Spathis et al., 2002; Stice et al., 1991; Wells, 1997), οι χρηματοοικονομικοί αριθμοδείκτες αναλύονται προκειμένου να υποδειχθεί ποιοι είναι οι πιο ευαίσθητοι σε σχέση με τα κίνητρα των εκτελεστικών διευθυντών και των υπαλλήλων των επιχειρήσεων που τους οδηγούν στο να διαπράξουν απάτες (Kanapickienė and Grundienė, 2015).

Σύμφωνα με τον Spathis (2002) ο δείκτης ρευστότητας, δηλαδή Κυκλοφορούν Ενεργητικό / Βραχυπρόθεσμες Υποχρεώσεις, είναι το σημαντικότερο κριτήριο για τον εντοπισμό παραποιημένων λογιστικών καταστάσεων. Επίσης, οι Dalnial et al. (2014a) υποστήριξαν ότι οι αριθμοδείκτες που αποκαλύπτουν ενδείξεις απάτης ανήκουν στην κατηγορία των αριθμοδεικτών δανειακής μόχλευσης, δείκτες αποδοτικότητας (κερδοφορίας) καθώς και κεφαλαιακής διάρθρωσης. Ενώ για τους Zainudin and Hashim (2016), η χρηματοοικονομική μόχλευση, η σύνθεση των περιουσιακών στοιχείων, η κερδοφορία και η απόδοση κεφαλαίου είναι σημαντικοί δείκτες πρόβλεψης της απάτης. Οι ανεξήγητες αλλαγές σε βασικούς αριθμοδείκτες, ειδικά όταν αυτές εμφανίζονται σε αρκετούς και σημαντικούς αριθμοδείκτες, πρέπει πάντα να ερευνώνται, καθώς ο εντοπισμός τους μπορεί να αποτελέσει το πρώτο προειδοποιητικό σημάδι μιας απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων.

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται ενδεικτικά κάποιοι βασικοί αριθμοδείκτες της Enron για την πενταετία προ της κατάρρευσης, οι οποίοι χρησιμοποιούνται συνήθως στην οικονομική ανάλυση και την αξιολόγηση των επιχειρήσεων, και οι οποίοι αποκαλύπτουν τις προειδοποιητικές ενδείξεις ή αλλιώς τις κόκκινες σημαίες για την απάτη που είχε συντελεστεί.

Πίνακας 13: Βασικοί Αριθμοδείκτες "Enron" (1996-2000)

ΑΡΙΘΜΟΔΕΙΚΤΕΣ "Enron"		1996	1997	1998	1999	2000
1. ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ - ΚΕΡΔΟΦΟΡΙΑΣ	Καθαρού Περιθωρίου Κέρδους	4,39%	0,52%	2,25%	2,26%	0,97%
	Αποδοτικότητα Ενεργητικού	3,62%	0,47%	2,40%	2,68%	1,49%
	Αποδοτικότητα Ι.Κ.	15,69%	1,87%	9,97%	9,33%	8,54%
2. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	Κυκλοφοριακής Ταχύτητας Ενεργητικού	0,82%	0,90%	1,07%	1,20%	1,54%
3. ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ & ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	Παγιοποίησης περιουσίας	44,07%	40,66%	36,31%	32,00%	17,93%
	Χρέους προς Ι.Κ. (debt to equity)	0,90	1,11	1,04	0,85	0,89
	Συνολικής Δανειακής Επιβάρυνσης (Χρηματοοικονομικής μόγλευσης)	76,93%	75,06%	75,99%	71,33%	82,49%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

3.1 ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ - ΚΕΡΔΟΦΟΡΙΑΣ

Η αποδοτικότητα είναι η σχέση μεταξύ του πραγματοποιούμενου κέρδους της επιχείρησης σε μια συγκεκριμένη λογιστική χρήση και του χρησιμοποιούμενου κεφαλαίου για την πραγματοποίησή του. Ένα σύνολο δεικτών αποδοτικότητας είναι αρκετά χρήσιμο να χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της οικονομικής ευρωστίας μιας οντότητας (Bragg, 2012). Προχωρώντας σε μια συνολική θεώρηση των αριθμοδεικτών Αποδοτικότητας - Κερδοφορίας, παρατηρούμε ότι ακολουθούν την ίδια πορεία, όλοι μιν έχουν θετικό πρόσημο, αλλά παρουσιάζουν σημαντικές αυξομειώσεις. Το 1996 εμφανίζουν τις υψηλότερες τιμές τους, το 1997 μειώνονται δραματικά φτάνοντας στο ναδίρ τους, τη διετία 1998-1999 προσπαθούν να ανακάμψουν, εμφανιζόμενοι βελτιωμένοι, παραμένοντας όμως κατά περίπου στο 50% σε σχέση με τα ποσοστά παλαιότερων ετών, ενώ το 2000 μειώνονται εκ νέου. Πιο συγκεκριμένα:

3.1.1 Ο δείκτης Καθαρού Περιθωρίου Κέρδους

Ορίζεται ως το πηλίκο των Καθαρών Κερδών προς τις Συνολικές Πωλήσεις και προσδιορίζει το κέρδος από λειτουργικές δραστηριότητες. Αυτός ο δείκτης αναφέρεται και ως δείκτης αποτελεσματικότητας, με την έννοια ότι αποκαλύπτει τα κέρδη ανά πωλήσεις. Προσδιορίζει δηλαδή το ποσοστό του κέρδους που μένει στην επιχείρηση, μετά την αφαίρεση από τις καθαρές πωλήσεις του κόστους πωληθέντων και των λοιπών εξόδων, άρα γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι εταιρείες επιζητούν ο δείκτης αυτός να εμφανίζει τις υψηλότερες δυνατές τιμές. Στην περίπτωση διάπραξης απάτης, όπου τα καθαρά κέρδη τεχνιέντως υπερεκτιμώνται, ο αριθμοδείκτης περιθωρίου κέρδους θα είναι ασυνήθιστα υψηλός έναντι άλλων περιόδων, ενώ αν οι δαπάνες υπερεκτιμηθούν, θα προκληθεί μια αύξηση στις δαπάνες και μια μείωση αντίστοιχα στο καθαρό περιθώριο κέρδους. Διαχρονικά, τα περιθώρια κέρδους πρέπει να μένουν σχετικά σταθερά και συνεπή με τους οικονομικούς στόχους, δεδομένου ότι η επιχείρηση προσβλέπει σε ένα ορισμένο κέρδος προκειμένου να συνεχίσει τις δραστηριότητές της.

Το περιθώριο καθαρού κέρδους της Enron παρατηρούμε ότι μειώθηκε από 4,4% περίπου το 1996 σε περίπου 0,5% το 1997, μια πτώση πλέον του 88% στην κερδοφορία της, κάτι που εξηγείται εύκολα από το γεγονός ότι ο ρυθμός αύξησης των καθαρών κερδών δεν είχε ουδεμία σχέση όπως προείπαμε, με τα εξωπραγματικά ποσοστά αύξησης των εσόδων. Οι Dharan and Bufkins (2008) επισημαίνουν σχετικά ότι ενώ οι οικονομικοί αναλυτές δεν θα μπορούσαν να γνωρίζουν ότι η Enron είχε χειραγωγήσει παράνομα τα έσοδα, εντούτοις το περιθώριο κέρδους που εμφάνιζε το 1997 ήταν τόσο χαμηλό, που θα έπρεπε να τους είχε κινήσει τις υποψίες για τα δημοσιευμένα εταιρικά κέρδη. Κατά τα έτη 1998 και 1999 ο εν λόγω δείκτης σημείωσε άνοδο και εμφάνισε σταθεροποιητικές τάσεις, εντούτοις το 2000 σημείωσε ξανά μια κατακόρυφη πτώση, από 2,26% το 1999 έπεσε στο 0,97% το 2000, πολύ χαμηλότερα από τα επίπεδα αναφοράς των μέσων επιδόσεων του κλάδου (4%-8%), λόγω του ότι τα έσοδα αυξήθηκαν κατά 151,27%, ενώ το κόστος των αγαθών που πωλήθηκαν και των υπηρεσιών που παρασχέθηκαν αυξήθηκε κατά 171,91% αντίστοιχα. Πρακτικά, το 2000 η Enron στα \$100 Πωλήσεων της, αποκόμιζε Κέρδος μόλις \$0,97. Αυτό το γεγονός επίσης θα έπρεπε να έχει προκαλέσει ερωτηματικά στους ελεγκτές, καθώς παρά τις εξωπραγματικές πωλήσεις και αντιστοίχως έσοδα που εμφάνισε η Enron για το 2000, η λειτουργική αποδοτικότητά της εμφανιζόταν εξαιρετικά χαμηλή.

3.1.2 Ο δείκτης της Αποδοτικότητας του Ενεργητικού (ROA)

Ορίζεται ως το πηλίκο των Καθαρών Κερδών προς το Σύνολο του Ενεργητικού. Μετρά την απόδοση του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων μιας επιχείρησης ή αλλιώς, τα ποσοστιαία κέρδη που αποφέρουν τα επενδύσιμα κεφάλαια, αποτελώντας ταυτόχρονα ένα είδος αξιολόγησης και ελέγχου της διοίκησής της. Αποτελεί σημαντικό δείκτη για τις επιχειρήσεις, καθώς όσο μεγαλύτερες οι αποδόσεις, τόσο περισσότεροι επενδυτές προσελκύονται.

Ο εν λόγω δείκτης παρουσίασε παρόμοια πορεία με το δείκτη Καθαρού Περιθωρίου Κέρδους, σημειώνοντας κάθετη πτώση το 1997, οπότε και έλαβε τιμή κάτω του 0,5%. Τα έτη που ακολούθησαν εμφάνισε αυξητικές τάσεις (2,40% το 1998 και 2,68% το 1999), με τον δείκτη όμως να μειώνεται εκ νέου το 2000 πέφτοντας στο 1,49%, πολύ χαμηλότερα από το μέσο δείκτη του κλάδου που κυμαινόταν από 8% έως 12% (Grove and Cook, 2004), αποτελώντας άλλο ένα χρηματοοικονομικό προειδοποιητικό σήμα ('red flag') για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Enron στη διαχείριση του Ενεργητικού της.

3.1.3 Ο δείκτης της Αποδοτικότητας των Ίδιων Κεφαλαίων (ROE)

Ορίζεται ως το πηλίκο των Καθαρών Κερδών προς τα Συνολικά Ίδια Κεφάλαια. Προσδιορίζει πόσο αποδοτικά αξιοποίησε η εταιρεία τα Ίδια Κεφάλαιά της προκειμένου να παράγει έσοδα, ενώ παρέχει μια σαφή εικόνα στους μετόχους σχετικά με την αποτελεσματική ή μη χρησιμοποίηση των εισφερόμενων κεφαλαίων.

Στο δείκτη αυτό, όπως και παραπάνω, εντύπωση προκαλεί η τεράστια πτώση του από 15,69% το 1996 σε μόλις 1,87% το 1997, με την Αποδοτικότητα Ίδιων Κεφαλαίων δηλαδή να μειώνεται κατά 88%, τη στιγμή μάλιστα που οι εταιρείες της Wall Street συνήθως εμφάνιζαν δείκτη Αποδοτικότητας Ίδιων Κεφαλαίων πάνω από 20%. Ήδη δηλαδή από το 1997 αρχίζουν να εμφανίζονται προβλήματα στη συνολική ρευστότητα της Enron. Παρά το γεγονός ότι τα επόμενα έτη ο δείκτης αυξήθηκε λαμβάνοντας τιμές της τάξης περίπου του 8,5-10%, εντούτοις θεωρείται ότι κινήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, αν αναλογιστεί κανείς ότι η Goldman Sachs για παράδειγμα, εμφάνισε ROE 27% για το 1999, ενώ το μέσο ποσοστό αναφοράς του εν λόγω δείκτη το 2000 κυμαινόταν μεταξύ 9% και 16% (Grove and Cook, 2004).

3.2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Οι αριθμοδείκτες δραστηριότητας σχετίζονται με την είσπραξη των απαιτήσεων, την πληρωμή υποχρεώσεων και την ταχύτητα κυκλοφορίας των αποθεμάτων. Στην παρούσα μελέτη, θα χρησιμοποιηθεί ο δείκτης της Κυκλοφοριακής Ταχύτητας Ενεργητικού.

3.2.1 Ο δείκτης Κυκλοφοριακής Ταχύτητας Ενεργητικού

Ορίζεται ως το πηλίκο των Πωλήσεων προς το Σύνολο του Ενεργητικού. Αποτελεί παράγοντα πολλαπλασιασμού για την απόδοση της εταιρείας, παρέχοντας ενδείξεις για το πόσο εντατικά χρησιμοποιεί τα περιουσιακά της στοιχεία προκειμένου να πραγματοποιεί τις πωλήσεις της (αν υπάρχει ή όχι υπερεπένδυση κεφαλαίων σε σχέση με το ύψος των πωλήσεων).

Ο εν λόγω αριθμοδείκτης ακολουθεί διαχρονικά μια σταθερά ανοδική πορεία, γεγονός που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως θετικό για την Enron, υπονοώντας ότι χρησιμοποιούνται όλο και πιο αποτελεσματικά τα περιουσιακά της στοιχεία. Βέβαια, η εικόνα αυτή δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα, για πληθώρα λόγων. Καταρχήν, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζει κανείς ότι τα στοιχεία του δείκτη επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από την ακολουθούμενη μέθοδο των αποσβέσεων (πολιτική αυξανόμενης ή σταθερής απόσβεσης). Επιπλέον, όπως αργότερα αποκαλύφθηκε, η εταιρεία εφάρμοζε πρακτικές χειραγώγησης των εσόδων, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται υπερτιμημένα, άρα και ο εν λόγω δείκτης εμφανιζόταν αυξημένος λόγω του αυξημένου αριθμητή.

3.3 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ – ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Στη χρηματοοικονομική ανάλυση μιας επιχείρησης, απαραίτητος είναι και ο προσδιορισμός τόσο της βραχυχρόνιας θέσης της, όσο και της μακροχρόνιας. Η χρηματοοικονομική μόγλευση (financial leverage) είναι η χρησιμοποίηση δανειακών κεφαλαίων με σκοπό την αύξηση της απόδοσης των Ιδίων κεφαλαίων. Είναι γενικά παραδεκτό ότι η χρησιμοποίηση δανειακών κεφαλαίων αυξάνει την αναμενόμενη απόδοση Ιδίων κεφαλαίων μιας επιχείρησης. Αυτό συμβαίνει όταν η αναμενόμενη απόδοση του ενεργητικού υπερβαίνει το κόστος των δανειακών κεφαλαίων. Αποφάσεις σχετικές με το ύψος των δανειακών κεφαλαίων, που θα πρέπει να χρησιμοποιεί μια επιχείρηση θα πρέπει να εξισορροπούν τις μεγαλύτερες αναμενόμενες αποδόσεις με τον πρόσθετο κίνδυνο αθέτησης (default risk) των δανειακών υποχρεώσεων. Οι δείκτες χρέους ή μόγλευσης δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο μια επιχείρηση χρηματοδοτεί τις συνολικές της επενδύσεις (δηλαδή το ενεργητικό

της). Ειδικότερα, οι δείκτες αυτοί απεικονίζουν, πρώτον, την έκταση στην οποία μια επιχείρηση χρηματοδοτεί τις επενδύσεις της με δανειακά κεφάλαια και, δεύτερον, την πιθανότητα να αθετήσει τις δανειακές της υποχρεώσεις. Παρακάτω αναφέρεται ενδεικτικά ένας δείκτης διάρθρωσης κεφαλαίων και δύο δείκτες χρέους.

3.3.1 Ο δείκτης Παγιοποίησης Περιουσίας

Ορίζεται ως το πηλίκο της αξίας των Συνολικών Παγίων (μη κυκλοφορούντος Ενεργητικού) προς το Σύνολο του Ενεργητικού και αντιπροσωπεύει τα μακροπρόθεσμα περιουσιακά στοιχεία που χρησιμοποιεί μια επιχείρηση. Δείχνει τη σχέση του παγίου ενεργητικού με το σύνολο του ενεργητικού / παθητικού και το βαθμό στο οποίο τα κεφάλαια της επιχείρησης έχουν επενδυθεί σε πάγια στοιχεία, διακρίνοντας τις επιχειρήσεις σε εντάσεως παγίων περιουσιακών στοιχείων και σε εντάσεως κυκλοφορούντων περιουσιακών στοιχείων αντίστοιχα. Ο αριθμοδείκτης πρέπει να είναι σχετικά σταθερός με τον καιρό. Οι μεγάλες διαφορές σε οποιαδήποτε κατεύθυνση δείχνουν ότι κάτι πάει στραβά. Υπερπαγιοποίηση, δηλαδή υπερεπένδυση σε πάγια μπορεί να σημαίνει υψηλό δανεισμό και υψηλές αποσβέσεις, επομένως έξοδα που έχουν αρνητική επίπτωση στην τρέχουσα ρευστότητα και μειώνουν την απόδοση της επιχείρησης, εκτός αν ασχολείται εντατικά ο πάγιος εξοπλισμός της.

Όσον αφορά στην Επρον, όπως προαναφέρθηκε, παρατηρείται η τάση για συνεχή αποπαγιοποίηση (μείωση των παγίων περιουσιακών στοιχείων) καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο (1996-2000), καθώς το ποσοστό των παγίων στο σύνολο του Ενεργητικού, από το 44,07% που ήταν το 1996, έπεσε στο 17,93% το 2000, σημειώνοντας μια πτώση της τάξης του 59,31%. Η αποπαγιοποίηση επιτεύχθηκε μέσω πώλησης παγίων στις μη ενοποιημένες θυγατρικές (spe) και άλλων τεχνικών χρηματοδοτικής μίσθωσης, προσβλέποντας σε αποδέσμευση κεφαλαίων τα οποία προορίζονταν αποκλειστικά για τη χρηματοδότηση των παγίων. Ο εξαιρετικά μειωμένος αυτός δείκτης δείχνει ότι η εταιρεία δεν επένδυε στη κύρια επιχείρηση της και ότι ήταν πιθανό να υποστεί αρνητικές συνέπειες στο άμεσο μέλλον, αποτελώντας άλλο ένα προειδοποιητικό σημάδι για την επικείμενη κατάρρευση.

3.3.2 Ο δείκτης χρέους/δανειακών κεφαλαίων προς Ίδια Κεφάλαια ('debt to equity')

Ορίζεται ως το πηλίκο του Βραχυπρόθεσμου και Μακροπρόθεσμου χρέους προς το Σύνολο των Ίδιων Κεφαλαίων και υποδεικνύει το βαθμό προστασίας των πιστωτών με Ίδια Κεφάλαια. Είναι ένας σημαντικός δείκτης για την ανάλυση απάτης, καθώς οι εταιρείες με ένα υψηλό συνολικό χρέος προς συνολικά Ίδια Κεφάλαια, έχουν μια αυξανόμενη πιθανότητα να

αποκαλυφθεί η συμμετοχή τους σε απάτη (Dalnial et al., 2014; Hawariah et al., 2014; Kirkos et al., 2007; Spathis et al., 2002). Χρησιμοποιείται ευρέως από τα πιστωτικά ιδρύματα για να διαπιστωθεί η επικινδυνότητα της οικονομικής δομής μιας επιχείρησης μέσω του βαθμού εξάρτησης της από ξένα κεφάλαια, αν δηλαδή υπάρχει ή όχι υπερδανεισμός και εκφράζει τη σχέση μεταξύ των Ίδιων Κεφαλαίων προς τα δανειακά κεφάλαια, παρέχοντας μία ένδειξη για την ασφάλεια που παρέχει η επιχείρηση στους δανειστές της, αλλά και της δυνατότητας που έχει για σύναψη νέων δανείων. Είναι ένας δείκτης που ελέγχεται με προσοχή από τους δανειστές και τους πιστωτές, δεδομένου ότι μπορεί να παράσχει έγκαιρη προειδοποίηση ότι μια επιχείρηση υποφέρει τόσο από χρέη, που είναι ανίκανη να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της. Αν ο δείκτης είναι μεγαλύτερος της μονάδας, μας δείχνει ότι οι πιστωτές της εταιρείας συμμετέχουν σ' αυτή με περισσότερα κεφάλαια από ότι οι φορείς της. Όσο μεγαλύτερος ο δείκτης, τόσο δυσκολότερο είναι για τους φορείς-ιδιοκτήτες της να συγκεντρώσουν κεφάλαια αυξάνοντας το μακροπρόθεσμο δανεισμό και τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος που αναλαμβάνουν οι πιστωτές, ενώ η εταιρεία χρειάζεται ακόμα περισσότερες πωλήσεις για να αποκομίσει κέρδη.

Ο εν λόγω δείκτης της Enron παρουσιάζει διακυμάνσεις κατά τη διάρκεια της πενταετίας, καθώς κατά το έτος βάσης (1996) ξεκινάει με τιμή μικρότερη της μονάδας (0,90), για να ξεπεράσει τη μονάδα (1,11) το επόμενο έτος, κυρίως λόγω της μεγάλης αύξησης του μακροπρόθεσμου χρέους κατά 86,74%. Το 1998 μειώνεται στο 1,04, έχοντας όμως ακόμα τιμή πάνω από 1,00, ενώ το 1999 ο δείκτης 'debt to equity' μειώνεται ακόμα περισσότερο και συγκεκριμένα κατά 18,26% σε σύγκριση με το 1998, λαμβάνοντας ξανά τιμή κάτω από 1,00 (0,85), ως αποτέλεσμα της μείωσης του μακροπρόθεσμου χρέους και της ταυτόχρονης αύξησης των Ίδιων Κεφαλαίων. Κατά το τελευταίο έτος της εξέτασης (2000) ο δείκτης εμφάνισε σταθεροποιητικές τάσεις, κινούμενος σχεδόν στα ίδια επίπεδα του 1999. Είναι γεγονός ότι οι παραποιημένες οικονομικές καταστάσεις της Enron είχαν ως αποτέλεσμα τη διαστρέβλωση του δείκτη αυτού, καθώς αν η Enron είχε συμπεριλάβει στις καταστάσεις της τα χρέη τα οποία απέκρυπτε μέσω των μη ενοποιημένων θυγατρικών, ο πραγματικός δείκτης 'debt to equity' θα εμφανιζόταν ιδιαίτερος αυξημένος. Συγκεκριμένα, ο εν λόγω δείκτης για το 2000 θα είχε αυξηθεί κατά σχεδόν 40%, σημαίνοντας την παραβίαση των εγγυήσεων των δανειακών συμβάσεων (Savage and Miree, 2003).

3.3.3 Ο δείκτης Συνολικής Δανειακής Επιβάρυνσης/Χρέους ('debt ratio')

Εξευρίσκεται από τον λόγο των Ξένων Κεφαλαίων, δηλαδή Παθητικό μείον Ίδια Κεφάλαια, προς τα Συνολικά Κεφάλαια και χρησιμοποιείται ευρέως στην ανίχνευση της απάτης (Gaganis, 2009; Dalnial et al., 2014; Kirkos et al., 2007). Παρουσιάζει το βαθμό κάλυψης των συνολικών υποχρεώσεων, βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων, του οικονομικού οργανισμού από την συνολική περιουσία του, ή αλλιώς, δείχνει το ποσοστό των περιουσιακών στοιχείων, που έχει χρηματοδοτηθεί από τους βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους πιστωτές της επιχείρησης. Ένας δείκτης μεγαλύτερος της μονάδας υποδηλώνει μία αύξηση στη μόχλευση (Beneish, 1999). Ουσιαστικά, όσο χαμηλότερος είναι αυτός ο δείκτης, τόσο ευκολότερο είναι για την εταιρεία να συνάψει νέα δάνεια και να λάβει χρηματοδότηση από ξένες πηγές. Οι δανειστές της επιχείρησης προτιμούν χαμηλά επίπεδα συνολικής δανειακής επιβάρυνσης, καθώς όσο μικρότερος είναι ο δείκτης, τόσο περισσότερα Ίδια κεφάλαια υπάρχουν για να ικανοποιηθούν οι δανειστές σε περίπτωση χρεοκοπίας. Αντίθετα, όσο μεγαλύτερος είναι ο δείκτης, τόσο αυξάνεται ο κίνδυνος η εταιρεία να μην μπορέσει να ανταποκριθεί στην αποπληρωμή των υποχρεώσεών της. Σύμφωνα με διεθνείς νόρμες, τιμές του αριθμοδείκτη αυτού έως 66,7% είναι ικανοποιητικές, μεταξύ 66,7% και 80% είναι μέτριες και άνω του 80% σημαίνει υπερχρέωση της εταιρείας.

Παρατηρούμε διαχρονικά την Enron να εμφανίζει έναν υψηλό δείκτη δανειακής επιβάρυνσης, δηλαδή χρηματοδότησε μεγάλο μέρος των περιουσιακών στοιχείων μέσω δανεισμού, γεγονός που ενέχει υψηλό βαθμό χρηματοοικονομικού κινδύνου (μη κάλυψης των δανειακών υποχρεώσεων), καθώς και κινδύνου το επιτόκιο δανεισμού που καταβάλλεται στους πιστωτές να είναι υψηλότερο από την απόδοση των επενδύσεων. Οι τιμές του δείκτη αυτού κατά τα έτη 1996-1999 κυμαίνονταν από 71,33% έως 76,93%, είναι υψηλές δηλαδή και οριακά μέτριες. Το 1999 συγκεκριμένα ο εν λόγω δείκτης σημείωσε πτώση λόγω της αύξησης των Ίδιων Κεφαλαίων και της πτώσης των Μακροπρόθεσμων Υποχρεώσεων εκείνη τη χρονιά. Εδώ διαφαίνεται η προσπάθεια της Enron να αποκρύψει μέρος του εταιρικού χρέους της, μεταφέροντάς το παράνομα στις οντότητες ειδικού σκοπού ('spes'), καθώς σε περίπτωση που δημοσίευε στις οικονομικές της καταστάσεις τα πραγματικά μεγέθη του χρέους της και συνεπαγόμενα της έκθεσής της σε ξένα κεφάλαια, θα κινδύνευε πολύ νωρίτερα να καταρρεύσει. Το τελευταία εξεταζόμενο έτος (2000) ο εν λόγω δείκτης αυξήθηκε κατακόρυφα, φτάνοντας στο 82,49%, κυρίως λόγω της ραγδαίας αύξησης των Βραχυπρόθεσμων Υποχρεώσεων κατά 320,27%, γεγονός που καταδεικνύει μεγάλη εξάρτηση της εταιρείας από

ξένα κεφάλαια, υπερχρέωσή της, αδυναμία να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της και αυξημένο κίνδυνο χρεοκοπίας.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι αριθμοδείκτες αποτελούν ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για την ανίχνευση περιπτώσεων απάτης στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις, ωστόσο υπάρχουν παράγοντες όπως η πολυπλοκότητα των ακολουθούμενων λογιστικών πολιτικών, το ρευστό οικονομικό υπερβάλλον και οι αποφάσεις της Διοίκησης, που επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τις δημοσιευμένες οικονομικές καταστάσεις, μέχρι το σημείο να τις αλλοιώνουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Enron, η οποία παρείχε ανακριβή πληροφόρηση στο επενδυτικό κοινό, καθώς φρόντισε να αποκρύψει τεχνηέντως μεγάλο μέρος του χρέους της και αντιστοίχως να εμφανίσει έσοδα τα οποία δεν είχε ουσιαστικά εισπράξει, διαστρεβλώνοντας έτσι κάποιους αριθμοδείκτες προκειμένου να εμφανίσει μια πιο υγιή οικονομική κατάσταση από την πραγματική (Clayton et al., 2002).

Οι αριθμοδείκτες δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να αποτελέσουν πειστήριο διάπραξης απάτης, αλλά τα στοιχεία που μας παρέχουν μπορούν να αποτελέσουν προειδοποιητικά σημάδια ('red flags') ύπαρξης βάσιμων υποψιών για περαιτέρω έλεγχο, ενώ θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν παράλληλα και με άλλα εργαλεία και τεχνικές ανίχνευσης της απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων, προκειμένου να εξάγουμε πιο ασφαλή συμπεράσματα.

Παρακάτω, γίνεται αναφορά στην πορεία της μετοχής της Enron για το ίδιο χρονικό διάστημα (1996-2000), μέχρι δηλαδή και λίγο πριν από την αποκάλυψη του εταιρικού σκανδάλου, η οποία κατάφερε να συγκαταλέγεται στις μετοχές 'blue chips', εταιρειών δηλαδή υψηλής κεφαλαιοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

4.1 ΤΙΜΗ ΜΕΤΟΧΗΣ "Enron" ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΗΣ P/E (1996–2000)

Στα πλαίσια της παρούσας ανάλυσης, θα γίνει αρχικά χρήση των τιμών της κοινής μετοχής της Enron, διακριτά για το υψηλό και χαμηλό του κάθε έτους για την περίοδο 1996-2000, καθώς και του αντίστοιχου δείκτη τιμής της μετοχής προς τα κέρδη ανά μετοχή για την ίδια περίοδο.

Πίνακας 14: Τιμή μετοχής "Enron" και Δείκτης P/E (1996–2000)

	Τιμή μετοχής (κοινής)		P/E ποσοστό (Αξία μετοχής/Εσοδα)	
	<u>Υψηλή</u>	<u>Χαμηλή</u>	<u>Υψηλή</u>	<u>Χαμηλή</u>
1996	47,50	34,63	21,5	15,9
1997	45,16	35,00	124,3	96,8
1998	58,75	38,13	30,5	19,9
1999	44,88	28,75	40,3	26,5
2000	90,75	41,38	78,5	37,4

Πηγή: Froud et al. (2004).

Ο δείκτης της τιμής (τρέχουσας χρηματιστηριακής) της μετοχής προς τα κέρδη ανά μετοχή (P/E) αποτελεί έναν δημοφιλή δείκτη για τους επενδυτές ώστε να προσδιορίσουν τις επενδυτικές τους κινήσεις και εμμέσως, τις τιμές των μετοχών, καθορίζοντας αν μια μετοχή είναι υποτιμημένη ή υπερτιμημένη (Γεωργιάδης, 2005). Ο δείκτης P/E δείχνει ουσιαστικά πόσα χρήματα είναι διατεθειμένος να καταβάλει ένας επενδυτής για κάθε νομισματική μονάδα κέρδους της επιχείρησης. Σε γενικές γραμμές, ένας υψηλός δείκτης P/E σε σύγκριση με το μέσο P/E του κλάδου ή της αγοράς, με υψηλή τιμή μετοχής και χαμηλά κέρδη, όπως συνέβη με την Enron, υποδηλώνει είτε ότι η επιχείρηση προτιμάται από τους επενδυτές, έχει δηλαδή υψηλή ζήτηση, λόγω των καλύτερων επιδόσεών της στον κλάδο, είτε ότι είναι υπερτιμημένη από τους επενδυτές και η τιμή της στο απώτερο μέλλον θα πρέπει να υποχωρήσει. Γενικά, ασυνήθιστα υψηλούς P/E εμφανίζουν εταιρείες ταχέως αναπτυσσόμενες, με εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης (π.χ. εταιρείες υψηλής τεχνολογίας), λόγω του ότι οι μελλοντικές επιδόσεις τους

(κέρδη) αναμένεται να είναι σημαντικά υψηλότερες σε σχέση με τις επιδόσεις των προηγούμενων ετών. Αντίθετα, ένας χαμηλός δείκτης υποδηλώνει ότι είτε οι επενδυτές δεν προτιμούν τη συγκεκριμένη εταιρεία, είτε ότι η μετοχή της είναι υποτιμημένη.

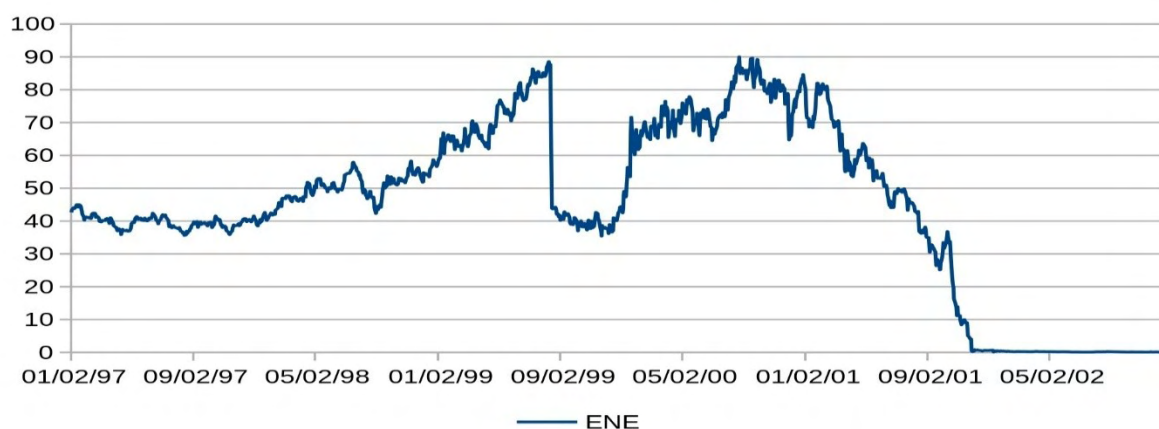
Μέχρι και το 1997, η τιμή της κοινής μετοχής της Enron και συνεπαγόμενα ο δείκτης P/E κυμαινόταν οριακά πάνω από τον μέσο όρο του εν λόγω δείκτη στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης. Σε μια δεύτερη φάση, από το 1998 και μετά, η τιμή της μετοχής απογειώθηκε. Υπήρξε μια ραγδαία αύξηση των τιμών το 2000, ακολουθώντας μεν τη γενικότερη τάση των εταιρειών πληροφορικής, αλλά με την υψηλή τιμή της κοινής μετοχής της Enron να ξεπερνά τα \$90, αντιπροσωπεύοντας μια αναλογία P/E της τάξης του 78:1, τρεις φορές δηλαδή υψηλότερη από την αντίστοιχη αναλογία των εμπορικών οίκων της Wall Street (Froud et al., 2004). Για να γίνει πιο εύκολα κατανοητό πόσο υψηλή ήταν η τιμή 78,5 του δείκτη P/E της Enron, αρκεί να αναφερθεί ότι η Goldman Sachs, μια από τις μεγαλύτερες διεθνείς τράπεζες επενδύσεων παγκοσμίως, σπάνια εμφάνιζε δείκτη P/E πάνω από 20 (Grove and Cook, 2004).

Η τιμή της μετοχής της Enron έφτασε το 2000 σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα, χωρίς μάλιστα η τιμή αυτή να δικαιολογείται από τις επιδόσεις των κερδών στο παρελθόν, λόγω του ότι η Enron είχε κατορθώσει να καλλιεργήσει στους επενδυτές μεγάλες προσδοκίες για μελλοντικά κέρδη. Επιπλέον, η τιμή της μετοχής ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τα κέρδη των ανώτατων στελεχών, με αποτέλεσμα να επιθυμούν κι αυτοί την άνοδό της προκειμένου να αποκομίσουν ίδιον όφελος. Ενδεικτικό της πίεσης που ασκήθηκε στο επενδυτικό κοινό, αλλά και της παραπλάνησης που αυτό υπέστη, είναι το γεγονός ότι 16 από τους 17 αναλυτές που ασχολούνταν με τις οικονομικές επιδόσεις της Enron, κατέτασσαν την εταιρεία μέχρι και τον Οκτώβριο του 2001, μέρες πριν την πτώχευση, ανάμεσα στις εταιρείες αυτές που έπρεπε κανείς να αγοράσει τη μετοχή τους (Partnoy, 2002)

Στο Σχήμα 7 εμφανίζεται η αλματώδης πορεία της μετοχής της Enron, αλλά και η κατάρρευσή της, από το 1997 έως και τις αρχές του 2002, οπότε είχε σταματήσει πλέον η διαπραγμάτευσή της στο χρηματιστήριο.

Σχήμα 7: Τιμή μετοχής "Enron" (1997-2002)

Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Enron_closing_stock,_1997-2002.svg

4.2 ΜΕΡΙΣΜΑ ΚΟΙΝΗΣ ΜΕΤΟΧΗΣ "Enron" & ΚΕΡΔΗ/ΜΕΤΟΧΗ (1996–2000)

Όσον αφορά στα Μερίσματα που διένειμε η Enron και στο δείκτη κερδών ανά μετοχή για την περίοδο 1996-2000, αυτά εμφανίζονται στον παρακάτω Πίνακα.

Πίνακας 15: Μέρισμα Κοινής Μετοχής "Enron" & Κέρδη/Μετοχή (1996–2000)

	1996	1997	1998	1999	2000
Μέρισμα κοινής μετοχής	0,43	0,46	0,48	0,50	0,50
Κέρδη ανά μετοχή	1,08	0,16	1,01	1,10	1,12

Πηγή: Ετήσιες οικονομικές εκθέσεις "Enron" (1996-2000)

Οι μέτοχοι της εταιρείας θέλουν να γνωρίζουν το ποσοστό του εισοδήματος που έχει παραχθεί από την εταιρεία στη βάση της ανάλυσης ανά μετοχή, δηλαδή τα Κέρδη ανά μετοχή, τα οποία εξευρίσκοντα αν διαιρέσουμε τα Καθαρά Κέρδη της εταιρείας με τον αριθμό των κοινών μετοχών σε κυκλοφορία (Titman et al., 2015). Όπως παρατηρούμε από τον ανωτέρω Πίνακα, τα Κέρδη ανά μετοχή παρουσίασαν το 1997 μια μεγάλη πτώση της τάξης του 85,18%, όπως συνέβη αναλογικά και με τα Καθαρά Κέρδη που αναλύθηκαν παραπάνω, σημειώνοντας όμως μια αντίστοιχη άνοδο το 1998 και ακολουθώντας μια αυξητική πορεία τα επόμενα δύο

έτη. Επίσης, οι μέτοχοι ενδιαφέρονται και για το ποσό του μερίσματος που θα πληρωθεί για κάθε κοινή μετοχή, ή αλλιώς το Μέρισμα ανά μετοχή, το οποίο στην περίπτωση της Enron είχε μια ελαφρώς αυξητική πορεία, αλλά και μια σταθερότητα, χωρίς σημαντικές διακυμάνσεις, με την τελευταία διετία μάλιστα να μην εμφανίζει καμία μεταβολή. Εδώ διαφαίνεται η πολιτική της Enron να διανέμει κέρδη στους μετόχους ώστε να τους έχει ικανοποιημένους, αυξάνοντας σταθερά κάθε έτος το ποσό του μερίσματος, ασχέτως με την πορεία των δημοσιοποιούμενων κερδών. Παραδείγματος χάρη, παρότι κατά τη διετία 1996-1997 τα Καθαρά Κέρδη εμφάνισαν μια πτώση της τάξης του 82,02%, η εταιρεία διένειμε μέρισμα το 1997 και μάλιστα μεγαλύτερο από τα Κέρδη ανά μετοχή.

Σε αυτό το σημείο, είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι η όποια οικονομική ανάλυση δεν αρκεί για να αποκαλύψει την απάτη, ειδικά όταν αυτή είναι διάχυτη στους κόλπους της εταιρείας και η ανώτατη διοίκηση έχει αναλάβει ενεργό ρόλο στη διαίωσίση της (Dharan and Bufkins, 2008). Δίνει όμως αρκετές προειδοποιητικές ενδείξεις για την ύπαρξη της πιθανότητας απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων και τις περιοχές που απαιτείται περαιτέρω έρευνα. Σε αυτή την κατεύθυνση, μια πιο λεπτομερής ανάλυση των σημαδιών της απάτης θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα εργαλεία που προσφέρουν οι Altman and Hotchkiss (2005) - Altman Z Score Bankruptcy Model, οι Chanos and Beneish (1999) - Fraud M Score Model (Chadha, 2016), όπως επίσης και οι Dechow et al. (2007) - Fraud F Score Model, ο Sloan (1996) και ο Robinson (2007) - Sloan Accrual Ratio και ο Dumas (2009) - Shaky Books Ratio (Grove and Basilico, 2011).

Ακολουθεί μια σύντομη ανάλυση των μη – χρηματοοικονομικών σημαδιών της απάτης ('red flags'), τα οποία εύκολα γίνονται αντιληπτά, ειδικά από τα έμπειρα μάτια των ελεγκτών και χρηματοοικονομικών αναλυτών της Enron, τα οποία θα έπρεπε τουλάχιστον αυτοί να έχουν διακρίνει και επισημάνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΗ - ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ‘red flags’

Οι εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει ότι τα μη οικονομικά μέτρα ή αλλιώς τα ποιοτικά ‘red flags’ μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά για να εντοπίσουν πιθανές ενδείξεις χειραγώγησης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και οικονομικών προβλημάτων γενικότερα. Όσον αφορά στην Enron, υπάρχουν αρκετά ζητήματα στα οποία αν είχε δοθεί περισσότερη προσοχή, το σκάνδαλο ίσως να είχε προληφθεί. Τα ζητήματα αυτά περιλαμβάνουν μέτρα που θα έπρεπε να έχουν παρθεί σχετικά με την με την ποιότητα των προϊόντων και των παρεχόμενων υπηρεσιών, την ικανοποίηση των καταναλωτών και των εργαζομένων, επιτυχούς καινοτομίας, εκπαίδευσης και εμπειρίας του εργατικού δυναμικού της κλπ. Όλα αυτά τα μη οικονομικά μέτρα συνδέονται με την ικανότητα της Enron να παράγει έσοδα και ταμειακές ροές και θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη συνδυαστικά με τα στοιχεία που λαμβάνονται από τις οικονομικές καταστάσεις.

Ως τέτοια μη-χρηματοοικονομικά δηλαδή ‘red flags’ της απάτης, που μπορεί να εντοπίσει κανείς εξετάζοντας τη γενικότερη εικόνα της Enron και τη στάση των διοικούντων, είναι τα ακόλουθα:

➤ Η εκ προθέσεως έλλειψη διαφάνειας με τη δικαιολογία ότι γινόταν για λόγους ανταγωνισμού και οι αμφισβητούμενες επαγγελματικές στρατηγικές.

➤ Τα προβλήματα με την εταιρική κουλτούρα και η έλλειψη επαρκούς συστήματος εσωτερικού ελέγχου (Reinstein and McMillan, 2004).

➤ Η πολιτική των εξαιρετικά υψηλών οικονομικών στόχων και των αυξημένων (και εξωπραγματικών) προσδοκιών που επιβαλλόταν από την ανώτατη διοίκηση.

➤ Το βασισμένο στη διαπραγμάτευση σύστημα αποζημιώσεων και επιδόσεων που αντάμειβε τους ανώτατους διευθυντές για την επίτευξη συμφωνιών για προγράμματα με κατ' εκτίμηση κέρδη, προσανατολισμένα σε βραχυπρόθεσμους στόχους εσόδων, παρά για την εκτέλεση μακροπρόθεσμων εγχειρημάτων, που όμως θα παρήγαγαν πραγματικά κέρδη (Dharan and Bufkins, 2008).

➤ Η μηδενική ανοχή της εταιρείας στην κριτική από χρηματοοικονομικούς αναλυτές.

➤ Τα προβλήματα με την ανεξαρτησία του εξωτερικού ελεγκτή. Η ακολουθούμενη πρακτική παροχής, πέραν των ελεγκτικών, και συμβουλευτικών υπηρεσιών από την Andersen, συνιστούσε σύγκρουση συμφερόντων, ερχόμενη σε αντίθεση με την ευθύνη των ελεγκτών να προστατεύουν το κοινό από την απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων (Reinstein and McMillan, 2004).

➤ Η προγενέστερη περίπτωση εμπλοκής της ελεγκτικής εταιρείας σε ελεγκτικές αποτυχίες και αμφισβητούμενες λογιστικές πρακτικές (Waste Management, Sunbeam, Arizona Baptist Foundation). Για να αποφύγει τις ποινικές διώξεις, η Andersen συμβιβάστηκε πληρώνοντας πρόστιμα για την αποτυχία να εκπληρώσει τις επαγγελματικές της υποχρεώσεις σε διάφορες περιπτώσεις ελέγχου εταιρειών προ Enron. Οι χρηματικές αυτές ποινές ωστόσο, όπως αποδείχτηκε, δεν άλλαξαν τη συμπεριφορά της και την ελεγκτική της προσέγγιση ως προς την ανίχνευση της απάτης και τη διαχείριση κινδύνου όσον αφορά στην Enron (Reinstein and McMillan, 2004).

➤ Το γεγονός της παραίτησης ανώτατων στελεχών λίγο πριν την αποκάλυψη του σκανδάλου (Gulati and Singh, 2013). Ειδικά η παραίτηση του Jeffrey Skilling από τη θέση του διευθύνοντος συμβούλου της Enron, μόλις έξι μήνες από την προαγωγή του στη δουλειά των ονείρων του, επικαλούμενος προσωπικούς λόγους, αποτελούσε μια ξεκάθαρη ένδειξη ότι κάτι συνέβαινε στην εταιρεία. Αργότερα, πολλοί ήταν αυτοί που θεώρησαν ότι ο Skilling ήξερε ότι η κατιούσα πορεία της μετοχής θα προκαλούσε τις εγγυήσεις χρέους των συνεργατών να εκτεθούν, οδηγώντας την Enron σε κατάρρευση (Grove and Cook, 2004).

➤ Η πώληση μεγάλων πακέτων μετοχών της Enron από τα ανώτατα στελέχη της, από το καλοκαίρι του 2000 και μέχρι πριν το ξέσπασμα του σκανδάλου. Για παράδειγμα, για το 2000 ο Kenneth Lay και ο Jeffrey Skilling αποκόμισαν από \$66,3 εκ. και \$60,7 εκ. αντίστοιχα από την άσκηση των μετοχικών δικαιωμάτων προαίρεσης και την πώληση μετοχών της εταιρείας, ποσά σχεδόν τα διπλάσια σε σύγκριση με την περασμένη χρονιά (Grove and Cook, 2004).

➤ Μια προσεκτική ματιά επίσης στην υψηλή μόχλευση και στην απότομη και με φρενήρεις ρυθμούς ανάπτυξη, θα είχε επίσης κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου (Reinstein and McMillan, 2004).

➤ Τέλος, μια σημαντική και ενδιαφέρουσα σημείωση, που γεννά ερωτήσεις, και η οποία που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ετήσια οικονομική έκθεση του 1999, είναι η σημείωση για «Συναλλαγές με συνδεδεμένα μέρη» (σελ. 59). Για να γίνει κατανοητή η αμφισβήτηση που υπάρχει σχετικά με τις συναλλαγές αυτές, πρέπει να αναλυθούν οι επιταγές του Δ.Λ.Π. 24 «Γνωστοποιήσεις συνδεδεμένων μερών». Σύμφωνα με το Δ.Λ.Π. 24, οι εταιρείες θα πρέπει να παρέχουν πληροφόρηση για τις σχέσεις μεταξύ μητρικών και θυγατρικών, όταν υπάρχει έλεγχος, ανεξάρτητα από το αν έχουν υπάρξει συναλλαγές μεταξύ των συνδεδεμένων αυτών μερών, προκειμένου έτσι να μπορούν οι χρήστες των χρηματοοικονομικών καταστάσεων να σχηματίσουν άποψη σχετικά με τις επιδράσεις των σχέσεων των συνδεδεμένων μερών στην οικονομική οντότητα.

Ως συνδεδεμένα μέρη θεωρούνται δύο μέρη αν το ένα έχει τη δυνατότητα να ελέγχει το άλλο ή να ασκεί ουσιώδη επιρροή πάνω στο άλλο, κατά την λήψη οικονομικών ή επιχειρηματικών αποφάσεων. Το Δ.Λ.Π. 24 έχει ως στόχο την εξασφάλιση ότι οι οικονομικές καταστάσεις μιας οντότητας εμπεριέχουν τις απαιτούμενες γνωστοποιήσεις, ώστε να επιστήσουν την προσοχή στο ενδεχόμενο η οικονομική θέση και το κέρδος ή η ζημία της να έχουν επηρεαστεί από την ύπαρξη συνδεδεμένων μερών, καθώς και από τις συναλλαγές και τα ανεξόφλητα υπόλοιπα (συμπεριλαμβανομένων και των δεσμεύσεων), που αφορούν τα συνδεδεμένα μέρη (Δημητράς και Βρέντζου, 2015). Στην πράξη, οι συναλλαγές συνδεδεμένων μερών και τα ανεξόφλητα υπόλοιπα με άλλες οικονομικές οντότητες εντός του ιδίου ομίλου γνωστοποιούνται στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις της μητρικής και συμψηφίζονται κατά την κατάρτιση των ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων του ομίλου.

Οι σχέσεις μεταξύ συνδεδεμένων μερών αποτελούν κοινή εμπορική και επιχειρηματική πρακτική. Για παράδειγμα, πολλές από τις δραστηριότητες των μητρικών εταιρειών διεξάγονται μέσω θυγατρικών, κοινοπραξιών και συγγενών εταιρειών. Σε κάποιες περιπτώσεις, ενδέχεται τα συνδεδεμένα μέρη να προβούν σε συναλλαγές στις οποίες μη συνδεδεμένα μέρη δεν θα προέβαιναν και έτσι να επηρεαστούν τα αποτελέσματα και η οικονομική θέση του ομίλου. Παραδείγματος χάρη, η οντότητα η οποία προβαίνει σε πωλήσεις αγαθών στο κόστος

στη μητρική της εταιρεία, μπορεί να μην πουλάει σε άλλους πελάτες με τους ευνοϊκούς αυτούς όρους (www.e-forologia.gr).

Τα αποτελέσματα και η οικονομική θέση μιας οντότητας μπορεί να επηρεαστούν από τη σχέση με συνδεδεμένο μέρος, ακόμη και αν δεν υπάρχουν συναλλαγές μεταξύ τους. Επομένως, η ύπαρξη και μόνο της σχέσης μπορεί να είναι αρκετή, ώστε να επηρεάζει τις συναλλαγές μεταξύ της οικονομικής οντότητας και άλλων μερών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση μιας θυγατρικής η οποία διακόπτει τις σχέσεις της με έναν εμπορικό εταίρο, όταν περιέρχεται στη μητρική εταιρεία μια άλλη, αδελφή-θυγατρική, η οποία διεξάγει τις ίδιες δραστηριότητες, όπως ο πρώην εμπορικός εταίρος (www.e-forologia.gr).

Για τους παραπάνω λόγους, η γνώση των συναλλαγών μεταξύ των συνδεδεμένων μερών, των ανεξόφλητων υπολοίπων και των σχέσεων είναι απαραίτητη, καθώς μπορεί να επηρεάσει την αξιολόγηση των δραστηριοτήτων της οικονομικής οντότητας από τους χρήστες των χρηματοοικονομικών της καταστάσεων, συμπεριλαμβανομένης της εκτίμησης των κινδύνων και των ευκαιριών που αντιμετωπίζει η οντότητα (Δημητράς και Βρέντζου, 2015). Στην περίπτωση της Enron, η οποία εκ προθέσεως δεν παρείχε τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τη φύση των συναλλαγών συνδεδεμένων μερών, υπάρχει η βάσιμη υποψία ότι αυτές οι συναλλαγές στερούνταν της αντικειμενικότητας της ελεύθερης αγοράς, δίνοντας συνεπώς τη δυνατότητα ουσιώδους αλλοίωσης της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης (Savage and Miree, 2003).

Η ανάλυση, ειδικά των στοιχείων που παρουσιάζονται στις Χ/Κ, αποκάλυψε ότι οι οικονομικοί αναλυτές και τα μέσα ενημέρωσης θα πρέπει να ήταν σε άρνηση όσον αφορά στα οικονομικά της Enron, τα οποία δεν συμβάδιζαν με τη μέση αποδοτικότητα, ανεξάρτητα από το ποσοστό χρέους που καλύφθηκε μέσω οντοτήτων ειδικού σκοπού και αποκρύφτηκε από το κοινό (Dharan and Bufkins, 2008). Από τους ελεγκτές της εταιρείας, εσωτερικούς και εξωτερικούς έως τους χρηματοοικονομικούς δημοσιογράφους και αναλυτές, έπρεπε κάποιος να είχε διακρίνει τα πολλαπλά και εμφανή προειδοποιητικά σημάδια, χρηματοοικονομικά και μη, της κατάρρευσης της Enron και αντιστοίχως να είχε προειδοποιήσει τους επενδυτές για την επισφαλή οικονομική της κατάσταση, πολύ πριν το ξέσπασμα του σκανδάλου αφήσει έκπληκτους τους μετόχους και τους πιστωτές της (Savage and Miree, 2003).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

Στην παρούσα εργασία διερευνήθηκε η λογιστική απάτη και ειδικότερα η απάτη χρηματοοικονομικών καταστάσεων, στην οποία έχει διαπιστωθεί ότι καταφεύγουν οι επιχειρήσεις για 'ωραιοποίηση' της εικόνας τους. Δεδομένου των δύσκολων συνθηκών που επικρατούν στη σύγχρονη αγορά, οι επιχειρήσεις βρίσκονται αντιμέτωπες με διαρκή πίεση ώστε να κατορθώσουν αρχικά να επιβιώσουν και κατόπιν να επιβραδύνουν τα αρνητικά αποτελέσματα και αν τα καταφέρουν, να επιτύχουν και ανάπτυξη. Είναι γεγονός ότι στην περίπτωση που μια εταιρεία αντιμετωπίζει σοβαρές δυσκολίες και στην προσπάθειά της να αποτρέψει κάποια δυσμενή εξέλιξη, είναι πολύ πιθανό να καταφύγει σε παράνομες μεθόδους δημιουργικής λογιστικής, υποκύπτοντας σε απαγορευμένες λογιστικές τεχνικές, παραποιώντας αρχεία και στοιχεία, και καταγράφοντας ανύπαρκτες συναλλαγές, καταλήγοντας έτσι στη διάπραξη της απάτης (Jones, 2011). Άμεσο αποτέλεσμα των παράνομων λογιστικών πρακτικών και απατών που αποκαλύφθηκαν στο πρόσφατο παρελθόν είναι οι οικονομικές κρίσεις, οι οποίες δεν περιορίστηκαν στα στενά σύνορα των χωρών όπου συντελέστηκε η απάτη, αλλά μεταδόθηκαν σαν ντόμινο από τη μία εθνική οικονομία στην άλλη.

Η δομή της εργασίας σχεδιάστηκε με στόχο αρχικά την ανάλυση του φαινομένου της απάτης στο εταιρικό περιβάλλον, των κινήτρων, των εμπλεκόμενων ατόμων, των διενεργούμενων λογιστικών πρακτικών, των συνεπειών, αλλά και του ρόλου των ελεγκτών στην ανίχνευση και πρόληψη της απάτης, μέσα από το πρίσμα της διεθνούς βιβλιογραφίας. Κατόπιν, παρουσιάστηκαν πέντε περιπτώσεις εταιρικών σκανδάλων που εκτυλίχθηκαν σε διαφορετικά οικονομικά περιβάλλοντα, μέσα από τα οποία αναδείχθηκε το βάρος της ευθύνης που έχει τόσο ο εσωτερικός όσο και ο εξωτερικός έλεγχος, στην αποκάλυψη και καταστολή παράτυπων και παράνομων πρακτικών. Από τα πέντε αυτά εταιρικά σκάνδαλα, επιλέχτηκε ο άλλοτε πανίσχυρος και ιδιαίτερα προβεβλημένος κολοσσός εταιρειών της Enron, προκειμένου μέσω χρηματοοικονομικής και χρηματιστηριακής ανάλυσης των δημοσιευμένων ενοποιημένων καταστάσεων της τα τελευταία έτη προ του ξεσπάσματος του σκανδάλου, να παρουσιαστούν οι παράγοντες που οδήγησαν στην καταφυγή σε μεθόδους δημιουργικής λογιστικής, η εμφανέστατη παραποίηση που είχαν υποστεί οι καταστάσεις αυτές και τα πολλαπλά προειδοποιητικά σημάδια, χρηματοοικονομικά και μη, της επικείμενης κατάρρευσης της Enron.

Από την παρούσα θεωρητική και εμπειρική μελέτη προέκυψε ότι η διαφοροποίηση των χρησιμοποιούμενων μεθόδων δημιουργικής λογιστικής και απάτης εκ μέρους των εταιρειών είναι τεράστια. Οι πρακτικές αλλοίωσης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και των αποτελεσμάτων μπορεί ενδεικτικά να περιλαμβάνουν την υπερεκτίμηση των εσόδων μέσω πρόωρης αναγνώρισης πωλήσεων ή και πλασματικών πωλήσεων σε συνδεδεμένα μέρη, την υποεκτίμηση των εξόδων και δαπανών μέσω κεφαλαιοποίησης, επέκτασης του χρόνου αποπληρωμής των χρεών ή του χρόνου απόσβεσης, την αύξηση των στοιχείων του ενεργητικού μέσω υπερεκτίμησης της υπεραξίας και αύξησης των αποθεμάτων και τη μείωση των υποχρεώσεων μέσω υποεκτίμησής τους. Στην πλειονότητα των εξεταζόμενων περιπτώσεων, εστία των παραποιήσεων αποτέλεσε η προσαύξηση των εσόδων με την εμφάνιση εικονικών και η απόκρυψη χρέους, με στόχο την παραπλάνηση του επενδυτικού κοινού. Επιπρόσθετα, ως κοινό χαρακτηριστικό όλων των σκανδάλων αναδείχτηκε η αλαζονεία και η απληστία, όχι μόνο των στελεχών της ανώτατης διοίκησης, αλλά και των εξωτερικών ελεγκτών, οι οποίοι δεν έλεγξαν αμερόληπτα τις οικονομικές καταστάσεις των εταιρειών.

Όπως έχει αποδειχθεί, αλλά και συνάγεται από την έρευνα που διενεργήθηκε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, αυτοί που καταφεύγουν σε παράνομες πρακτικές είναι τα μέλη των ιδίων των επιχειρήσεων, όπως τα στελέχη της διοίκησης, οι υπάλληλοι και οι εσωτερικοί ελεγκτές, ώστε να συγκαλύψουν αρνητικές αποδόσεις της επιχείρησης ή να διατηρήσουν τη χρηματιστηριακή τιμή της μετοχής και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της αγοράς, ή και για ίδιον όφελος. Για παράδειγμα, τα ανώτατα στελέχη των μεγάλων εταιρειών δεν περιορίζονται σε έναν απλό μισθό, αλλά συνήθως απολαμβάνουν τεράστιες αμοιβές σε μορφή bonus που σχετίζονται με την κερδοφορία της εταιρείας, όπως bonus εκπλήρωσης στόχων, bonus αποδοτικότητας κ.ά.. Τα στελέχη αυτά στην προσπάθεια επίτευξης των κριτηρίων για την απολαβή των πριμ, μπορεί να προβούν σε ριψοκίνδυνες, αλλά και παράνομες πράξεις.

Για να επιτύχει όμως η όποια λογιστική απάτη, θα πρέπει να αποτύχει τόσο ο εσωτερικός όσο και ο εξωτερικός έλεγχος. Οι αρμόδιοι ελεγκτές θα πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα προειδοποιητικά σημάδια ('red flags') που μπορεί να υποδηλώνουν την πιθανότητα ύπαρξης παραβατικής δραστηριότητας και γενικά οτιδήποτε μπορεί να θέσει την ύπαρξη της επιχείρησης σε κίνδυνο. Δυστυχώς, μετά τα απανωτά εταιρικά σκάνδαλα που άρχισαν να έρχονται στο φως ειδικά από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, υπήρξε έντονος προβληματισμός για το ρόλο που επιτελεί ο έλεγχος στο σύγχρονο επιχειρηματικό περιβάλλον, για την αποτελεσματικότητα και την επάρκεια του εσωτερικού ελέγχου, για την ανεξαρτησία και την ποιότητα του εξωτερικού ελέγχου, καθώς και δημιουργία έντονης αμφισβήτησης για

Εταιρικά σκάνδαλα - Απάτες και η ευθύνη των ελεγκτών *Σελίδα 167*

τη συμβολή των ελεγκτικών εταιρειών στην ανίχνευση και αποκάλυψη της απάτης, με την κρίση εμπιστοσύνης μεταξύ επενδυτών και ελεγκτών, να έχει δημιουργήσει τεράστια προβλήματα στην οικονομική πορεία των αναπτυγμένων χωρών.

Γεγονός είναι ότι παρά την εκ βάθρων αλλαγή του θεσμικού του πλαισίου, τους νόμους, τα πρότυπα, τους κανόνες και τους κανονισμούς οι οποίοι έχουν πλέον υιοθετηθεί, την εφαρμογή εξελιγμένων τεχνολογικά συστημάτων στις εταιρείες και γενικά όλα τα μέτρα που έχουν παγκοσμίως παρθεί ενάντια στο φαινόμενο της απάτης, οι απάτες συνεχίζουν να συμβαίνουν. Η αιτία ίσως θα πρέπει να αναζητηθεί στον ανθρώπινο παράγοντα, ή αλλιώς, στην ανθρώπινη φύση. Πάντα θα υπάρχουν άνθρωποι καλοί και κακοί, συντηρητικοί και ρισοκίνδυνοι, ολιγαρκείς και άπληστοι, οι οποίοι θα καθορίζουν την πορεία μιας εταιρείας. Όσα μέτρα και να παρθούν στον τομέα της πρόληψης της απάτης, πάντα θα υπάρχει κάποιος ή κάποιος έτοιμος να 'σπάσουν' τους κανόνες (Nguyen, 2014).

Για να μειωθούν επομένως οι πιθανότητες εταιρικής απάτης, ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στο σχεδιασμό προσεκτικών διαδικασιών πρόσληψης ανθρώπινου δυναμικού και κατάλληλου ελεγκτικού προσωπικού, στη διαμόρφωση και τήρηση ενός ηθικού πλαισίου και ενός κώδικα επιχειρηματικής ηθικής και δεοντολογίας εντός των εταιρειών, με διάχυσή της από την κορυφή προς τα κάτω, καθώς και στην καθιέρωση ενός πιο κατανοητού και πολυδιάστατου χρηματοοικονομικού πλαισίου, που θα βοηθά στην ενίσχυση της ποιότητας της ορθής εταιρικής διακυβέρνησης. Είναι επιτακτική η ανάγκη για ενίσχυση της νομοθεσίας με νέους κανονισμούς, για επιτάχυνση των φορολογικών δικών για εταιρικές απάτες, για συνεχή επιτήρηση από τις κανονιστικές αρχές και ίσως και για αυστηρότερες ποινές και κυρώσεις στους διαπράττοντες απάτη, ώστε να καταστεί πιο αξιόπιστη η οικονομική πληροφόρηση και να ανακτηθεί η εμπιστοσύνη στην κεφαλαιαγορά (Nozarida and Moorison, 2014). Αυτό που προέχει για να περιοριστούν τα φαινόμενα της οικονομικής απάτης είναι να εξασφαλιστεί με κάθε δυνατό τρόπο η κοινοποίηση, η διαφάνεια και ο επαγγελματισμός στις επιχειρηματικές συναλλαγές και διαδικασίες, και να ενισχυθεί η ανεξαρτησία, η αποτελεσματικότητα και η προσωπική ακεραιότητα των ελεγκτών. Ειδικότερα, πρέπει να ενισχυθεί η συνεργασία του εσωτερικού και εξωτερικού ελέγχου, ενώ και οι ίδιοι οι ελεγκτές οφείλουν να ασκούν τα καθήκοντά τους στο ακέραιο, να επικαιροποιούν τις γνώσεις τους και να διατηρούν ένα υψηλό επίπεδο επιδόσεων μέσω της συνεχούς επιμόρφωσης, λαμβάνοντας μάλιστα και εξειδικευμένη εκπαίδευση σε άμεση συνάρτηση με το ρόλο τους στην καταπολέμηση της απάτης.

Καθώς στα στενά πλαίσια μιας εργασίας δεν είναι δυνατό να εξαντληθεί ένα τόσο πολυδιάστατο θέμα όπως η εταιρική απάτη, η μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να προβεί σε μια συνολική θεώρηση των εταιρειών του κάθε κλάδου, μέσω της διενέργειας συγκριτικών αναλύσεων των επιδόσεων των εταιρειών με τις αντίστοιχες που ανήκουν στον ίδιο κλάδο, καθώς η μεγάλη απόκλιση από τον μέσο όρο υποδηλώνει περιοχή κινδύνου. Χρήσιμο θα ήταν να επιχειρηθεί έτσι η δημιουργία ενός συστήματος αξιολόγησης της πιθανότητας απάτης χρηματοοικονομικών καταστάσεων, το οποίο θα συνδυάζει τόσο τους οικονομικούς παράγοντες, όσο και την εταιρική διακυβέρνηση. Επιπρόσθετα, έπειτα από την υιοθέτηση των διεθνών προτύπων (Δ.Λ.Π., Δ.Π.Χ.Α.), με την ενσωμάτωσή τους στις εθνικές νομοθεσίες και το πέρας πλέον μιας εύλογης περιόδου, απαραίτητη κρίνεται μια εμπειρική μελέτη που θα εξετάζει εάν τα πρότυπα αυτά ενίσχυσαν τη διαφάνεια των επιχειρήσεων και εξασφάλισαν την ποιότητα της χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, επιτελώντας καίριο ρόλο στην πρόληψη της απάτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Abdulahi, R. and Mansor, N. (2015). Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory. Understanding the Convergent and Divergent For Future Research, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol. 5, No. 4, pp. 38–45.

Albeksh, H.M. (2016). The Crisis of the Ethics of Audit Profession: Collapse of Enron Company and the Lessons Learned, *Open Access Library Journal (OALib)*, Vol. 3, No 11, pp. 1-18.

Albrecht, W.S. and Romney, M.B. (1986). A red-flagging management fraud: a validation, *Advances in Accounting*, Vol. 3, pp. 323-33.

Amat, O., Blake, J. and Dowds, J. (1998). The Ethics of Creative Accounting, *Economics Working Paper 349* from the Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra, Διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://econ-papers.upf.edu/papers/349.pdf>.

Anjum, Z. (2012). *The Resurgence of Satyam: The Global IT Giant*, Penguin Random House, India.

Arens, A.A., Elder R.J. and Beasley M.S. (2012). *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach (14th Edition)*, Pearson Education, New Jersey.

Apostolou, B., Hassell, J.M. and Webber, S.A. (2001). Management fraud risk factors: rating by forensic experts, *The CPA Journal*, Vol. 71, Issue 10, pp. 48–52.

Badawi, I. (2005). Global corporate accounting frauds and action for reforms, *Review of Business*, Vol. 26, No. 2, pp. 8-14.

Baker, C. and Hayes, R. (2004). Reflecting form over substance: the case of Enron Corp, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 15, pp.767–785.

Ball, R. (2009). Market and Political/Regulatory Perspectives on the Recent Accounting Scandals, *Journal of Accounting Research*, Vol. 47, Issue 2, pp. 277-323.

Baralexis, S. (2004). Creative accounting in small advancing countries: The Greek Case, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 19, pp. 440-461.

- Basilico, E. and Grove, H. (2008). Fraudulent Financial Reporting Detection: Key Ratios Plus Corporate Governance Factors, *International Studies of Management & Organization*, Vol. 38, No. 3, pp. 10-42.
- Basilico, E., Grove, H. and Cook, T. (2005). Detection of Fraudulent Financial Reporting: An Empirical Analysis, *Oil, Gas & Energy Journal*, Vol. 54, No. 1, pp. 1-31.
- Basilico, E., Grove, H. and Patelli, L. (2012). Asia's Enron: Satyam (Sanskrit word for truth), *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 4, Issue 2, pp. 142-160.
- Batson, N. (2003). Re Enron Corp., Second interim report of Neal Batson, court-appointed examiner, *International Insolvency Institute*. Ανακτήθηκε στις 29/09/2017 από τον ιστότοπο https://www.iiiglobal.org/sites/default/files/060922Batson_2.PDF.
- Beasley, M. (1996). An Empirical Analysis of the Relation between the Board of Director Composition and Financial Statement Fraud, *The Accounting Review*, Vol. 71, Issue 4, 443-465.
- Beasley, M.S., Carcello, J.V. and Hermanson, D.R. (1999). Fraudulent Financial Reporting 1987-1997: An analysis of U.S. Public Companies, Research Commissioned by the Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), pp. 1-67.
- Beasley, M.S., Carcello, J.V., Hermanson, D.R. and Neal, T.L. (2010). Fraudulent Financial Reporting: 1998–2007, An Analysis of U.S. Public Companies, Research Commissioned by Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), Durham, NC, pp. 1-50.
- Belkaoui, A. and Karpik, P.G. (1989). Determinants of the Corporate Decision to Disclose Social Information, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 2, Issue 1, pp. 36-51.
- Bell T.B. and Carcello J.V. (2000). A Decision Aid for Assessing the Likelihood of Fraudulent Financial Reporting, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 19, Issue 1, pp. 169-184.
- Beneish, M.D (1999). The Detection of Earnings Manipulation, *Financial Analysts Journal*, Vol. 55, pp. 24-36.
- Benston, G.J. (2006). Fair-value accounting: A cautionary tale from Enron, *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 25, Issue 4, pp. 465–484.

Benston, G.J. and Hartgraves, A.L. (2002). Enron: what happened and what we can learn from it, *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 21, Issue 2, pp. 105-127.

Berenson, A. (2004). *The number: How America's balance sheet lies rocked the world's financial markets*, Pocket Books, London.

Bhasin M. (2012a). Corporate Accounting Frauds: A Case Study of Satyam Computers Limited, *International Journal of Contemporary Business Studies*, Vol. 3, Issue 10, pp. 16-42.

Bhasin, M.L. (2012b). Audit Committee Mechanism to Improve Corporate Governance: Evidence from a Developing Country, *Modern Economy*, Vol. 3, pp. 856-872.

Bhasin, M.L. (2013a). Corporate Accounting Scandal at Satyam: A Case Study of India's Enron, *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol. 1, pp. 25-47.

Bhasin, M.L. (2013b). Corporate Accounting Fraud: A Case Study of Satyam Computer Limited, *Open Journal of Accounting*, Vol. 2, pp. 26-38.

Bhasin, M.L. (2016a). Debacle of Satyam Computers Limited: A Case Study of India's Enron, *Wulfenia, Journal Klagenfurt* (Austria), Vol. 23, No 3, pp. 124-162.

Bhasin, M.L. (2016b). Revisiting the Satyam Accounting Scam: A Case Study, *International Journal of Management and Social Sciences Research*, Vol. 5, pp. 31-46.

Bhasin, M.L. (2016c). Creative Accounting Scam at Satyam Computer Limited: How the Fraud Story Unfolded?, *Open Journal of Accounting*, Vol. 5, No 4, pp. 57- 81.

Bhasin, M.L. (2016d). Contribution of Forensic Accounting to Corporate Governance: An Exploratory Study of an Asian Country, *International Business Management*, Vol. 10, No 4, pp. 479-492.

Bhimani, A. (2008). The role of a crisis in reshaping the role of accounting, *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 27, pp. 444-454.

Bierstaker, J.L., Brody, R.G. and Pacini C. (2006). Accountants' perceptions regarding fraud detection and prevention methods, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 21, No. 5, pp. 520-535.

Bishop, C.C., DeZoort, F.T. and Hermanson, D.R. (2017). Review of Recent Literature on Pressure on CFOs to Manipulate Financial Reports, *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 9, Issue 1, pp. 577-584.

Blocher, E. (1992). *The Role of Analytical Procedures in Detecting Management Fraud*, Institute of Management Accountants, Montvale, NJ.

- Borba, J.A. (2007). Framework for Detecting Risk of Financial Statement Fraud: Mapping the Fraudulent Environment, *Brazilian Business Review*, Vol. 4, No.3, pp. 162-177.
- Bossard, K. and Blum, S. (2004). Reading the red flags of fraud, *Winter 2004 Pennsylvania CPA Journal*.
- Boyle, D., DeZoort, F.T. and Hermanson, D.R. (2015). The effect of alternative fraud model use on auditors' fraud risk judgments, *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 34, Issue 6, 578–596.
- Bragg S. (2012). *Business Ratios and Formulas (3rd edition)*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.
- Brealey, R.A., Myers, S.C. and Marcus, A.J. (2010). *Principles of corporate finance*, 10th edition, McGraw-Hill/Irwin.
- Brewster, N. (2003). *Unaccountable: How the accounting profession forfeited a public trust*, John Wiley, Hoboken.
- Bryce, R. (2003). *Pipe Dreams: Greed, Ego, and the Death of Enron*, Public Affairs, New York.
- Buchanan, B. and Yang, T. (2005). The benefits and costs of controlling shareholders: the rise and fall of Parmalat, *Research in International Business and Finance*, Vol. 19, pp. 27–52.
- Calderon, T.G. and Green, B.P. (1994). Signaling fraud by using analytical procedures, *Ohio CPA Journal*, Vol. 53, No. 2, pp. 27-38.
- Carnegie, G.D. and Napier, C.J. (2010). Traditional accountants and business professionals: Portraying the accounting profession after Enron, *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 35, Issue 3, pp. 360-376.
- Chadha, P. (2016). Fraud Examination of Enron Corp., *International Journal of Accounting Research*, doi: 10.4172/2472-114X.S1-007.
- Chen, S. (2016). Detection of fraudulent financial statements using the hybrid data mining approach, *Springerplus*, eCollection 2016, Published online 2016 Jan 27, doi: 10.1186/s40064-016-1707-6.
- Cheung, T. Chi. and Qiang, Chen. (1997). Internal audit at Guangdong Nuclear Power Joint Venture Company Limited, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 12, Issue 4, pp.219-222.

- Clarke, F. and Dean, G. (2007). *Indecent disclosure: Gilding the corporate lily*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Clarke, F., Dean, G. and Oliver, K. (2003). *Corporate collapse: Accounting, regulatory and ethical failure (2nd ed.)*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Clayton, R.J., Scroggins, W. and Westley, W.C. (2002). Enron: Market Exploitation And Correction, *Financial Decisions*, Spring 2002, Article 1, pp. 1-16.
- Cohen, A. and Sayag, G. (2010). The Effectiveness of Internal Auditing: An Empirical Examination of its Determinants in Israeli Organizations, *Australian Accounting Review*, Vol. 20, No. 54, Issue 3.
- Comunale, C.L., Sexton, T.R. and Gara, S.C. (2006). Professional ethical crises: A case study of accounting majors, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 21, Issue 6, pp.636-656.
- Cook, T. and Grove, H. (2004). A Statistical Analysis of Financial Ratio Red Flags, *Oil, Gas & Energy Journal*, Vol. 53, No 2, pp. 321-346.
- Cooper, C. (2009). *Extraordinary Circumstances: The Journey of a Corporate Whistleblower*, John Wiley & Sons, New Jersey.
- Cressey, R. (1971). *Other peoples' money: a study in the social psychology of embezzlement*, Glencore, Free Press.
- Cruver, B. (2003). *Enron: Anatomy of greed. The unshredded truth from an Enron insider*, Arrow Books, London.
- Dalnial, H., Kamaluddin, A., Sanusi, Z.M. and Khairuddin, K.S. (2014a). Accountability in financial reporting: Detecting fraudulent firms, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 145, pp. 61–69.
- Dalnial, H., Kamaluddin, A., Sanusi, Z. M. and Khairuddin, K. S. (2014b). Detecting Fraudulent Financial Reporting through Financial Statements Analysis, *Journal of Advance Management Science*, Vol. 2, No. 1, pp. 17-22.
- Dellaportas, S. (2013). Conversations with inmate accountants: Motivation, opportunity and the fraud triangle, *Accounting Forum*, Vol. 37, Issue 1, pp. 29–39.
- Dharan, B.G. and Bufkins, W.R. (2008). Red Flags in Enron's Reporting of Revenues & Key Financial Measures, *SSRN Electronic Journal*, doi: 10.2139/ssrn.1172222.

- Dorminey, J., Fleming, A.S., Kranacher, M.J. and Riley, R.A. Jr. (2012). The Evolution of Fraud Theory, *Issues in Accounting Education*, Vol. 27, Issue 2, pp. 555-579.
- Eining, M., Jones, D. and Loebbecke, J. (1997). Reliance on decision aids: an examination of auditor's assessment of management fraud, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol.16, No.2, pp.1-19.
- Enriques, L. and Volpin, P. (2007). Corporate governance reforms in continental Europe, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 21, No. 1, pp. 117-140.
- Fanning, K.M. and Cogger, K.O. (1998). Neural network detection of management fraud using published financial data, *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, Vol. 7, pp. 21–41.
- Feroz, E.H., Kwon, T.M., Pastena, V.S. and Park, K. (2000). The efficacy of red flags in predicting the SEC's targets: an artificial neural networks approach, *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, Vol. 9, pp.145–157.
- Ferrarini G. and Giudici P. (2005). Financial Scandals and the Role of Private Enforcement: The Parmalat Case, *ECGI - Law Working Paper No 40/2005*.
- Fox, L. (2003). *Enron: The rise and fall*, John Wiley & Sons Inc, Hoboken, New Jersey.
- Froud, J., Johal, S., Papazian, V. and Williams, K. (2004). The temptation of Houston: a case study of financialisation, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 15, pp. 885–909.
- Fusaro, P.C., & Miller, R.M. (2002). *What went wrong at Enron*, John Wiley & Sons Inc, Hoboken, New Jersey.
- Gaganis, C. (2009). Classification techniques for the identification of falsified financial statements: a comparative analysis, *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, Vol. 16, 207–229.
- Gherai, D.S. and Balaciu, D.E. (2011). From creative accounting practices and Enron phenomenon to the current financial crisis, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, Vol. 13, Issue 1, pp. 34-41.
- Glover, S.M., Prawitt, D.F.; Schultz Jr.J.J., Zimbelman, M.F. (2003). A test of changes in auditors' fraud-related planning judgments since the issuance of SAS No.82, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 22, No. 2, pp. 237-251.

- Goode, S. and Lacey, D. (2011). Detecting complex account fraud in the enterprise: The role of technical and non-technical controls, *Decision Support Systems*, Vol. 50, Issue 4, pp. 702-714.
- Gozman, D. and Currie, W. (2014). The role of Investment Management Systems in regulatory compliance: a Post-Financial Crisis study of displacement mechanisms, *Journal of Information Technology*, Vol. 29, Issue 1, pp. 44–58.
- Griffiths, I. (1986). *Creative Accounting*, Sidgwick and Jackson, London.
- Grove, H. and Basilico, E. (2011). Major Financial Reporting Frauds of the 21st Century: Corporate Governance and Risk Lessons Learned, *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 3, Issue 2, Special Issue, pp. 191-226.
- Grove, H. and Cook, T. (2004). Lessons for Auditors: Quantitative and Qualitative Red Flags, *Journal of Forensic Accounting*, Vol V, pp. 131-146.
- Gudikunst, A.J. (2003). Enron: a study of failures, who, how and why, *Bryant college working paper series*, Faculty Newsletter, pp. 10.
- Gulati, S. and Singh, Y.P. (2013). *Financial Management*, McGraw Hill Education (India) Private Limited, New Delhi.
- Gwilliam, D. and Jackson, R.H.G. (2008). Fair value in financial reporting: Problems and pitfalls in practice. A case study analysis of the use of fair valuation at Enron, *Accounting Forum*, Vol. 32, pp. 240–259.
- Hackenbrack, K. (1993). The effect of experience with different sized clients on auditor evaluations of fraudulent financial reporting indicators, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 12, pp. 99-110.
- Hamilton, S., & Micklethwait, A. (2006). *Greed and corporate failure: The lessons from recent disasters*, Palgrave Macmillan, U.K..
- Harrington, C. (2005). Formulas for detection: Analysis ratios for detecting financial statement fraud, Association of Certified Fraud Examiners (A.C.F.E.), *Fraud Magazine*, Issue March/April 2005.
- Hawariah, D., Amrizah, K., Zuraidah, M.S. and Khairun, S.K. (2014). Detecting Fraudulent Financial Reporting through Financial Statement Analysis, *Journal of Advanced Management Science*, Vol. 2, No. 1, pp. 17-22.

Hayes, R., Dassen, R., Schilder, A. and Wallage, P. (2005). *Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing (2nd Edition)*, Pearson Education Ltd, England.

Healy P.M. and Palepu K.G. (2003). The Fall of Enron, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 17, Issue 2, pp. 3– 26.

Hegazy, M.A.E.A. and Kassem, R. (2010). Fraudulent financial reporting: do red flags really help?, *Journal of Economics and Engineering*, Vol. 1, Issue 4, pp. 69-79.

Heiman – Hoffman, V.B., Morgan, K.P. and Patton, J.M. (1996). The Warning Signs of Fraudulent Financial Reporting, *Journal of Accountancy*, Vol. 182, Issue 4, pp. 75-77.

Hogan, C.E., Rezaee, Z., Riley, R.A. and Velury, U. K. (2008). Financial statement fraud: insights from the academic literature, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 27, Issue 2, pp. 231–252.

Hooks, K.L., Kaplan, S.E. and Schultz, J.J. (1994). Enhancing communication to assist in fraud prevention and detection, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 13, Issue 2, p. 86-117.

Humpherys, S.L., Moffitt, K.C., Burns, M.B., Burgoon, J.K. and Felix, W.F. (2011). Identification of fraudulent financial statements using linguistic credibility analysis, *Decision Support Systems*, Vol. 50, Issue 3, pp. 585–594.

Iatridis, G. (2011). Accounting Disclosures, Accounting Quality and Conditional and Unconditional Conservatism, *International Review of Financial Analysis*, Vol. 20, Issue 2, pp. 88–102.

Inyiama, I.O. (2010). *Auditing Principles and Practice*, Volume I, Providence Press Nig. Ltd, Enugu.

Jayalakshmy, R., Seetharaman, A. and Khong, T.W. (2005). The changing role of the auditors, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 20, Issue 3, pp.249-271.

Jennings, M.M. (2004). Incorporating ethics and professionalism into accounting education and research: a discussion of the voids and advocacy for training in seminal works in business ethics, *Issues in Accounting Education*, Vol. 19, No. 1, pp. 7-26.

Jeter, L.W. (2003). *Disconnected: Deceit and Betrayal at WorldCom*, John Wiley & Sons Inc, Hoboken, New Jersey.

Jones, M.J. (2011). *Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals*, John Wiley & Sons Inc, U.K..

Kamarudin, K.A., Ismail, W.A.W. and Mustapha, W.A.H.W. (2012). Aggressive financial reporting and corporate fraud, International Congress on Interdisciplinary Business and Social Science 2012 (ICIBSoS 2012), *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 65, pp. 638–643.

Kaminski, K. and Wetzel, T.S. (2004). Financial ratios and fraud: an exploratory study using chaos theory, *Journal of Forensic Accounting*, Vol. V, No. 1, pp. 147-172.

Kaminski, K., Wetzel, T. and Guan, L. (2004). Can Financial Ratios Detect Fraudulent Financial Reporting?, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 19, Issue 1, 15-28.

Kanapickienė, R. and Grundienė, Ž. (2015). The Model of Fraud Detection in Financial Statements by Means of Financial Ratios, 20th International Scientific Conference Economics and Management - 2015 (ICEM-2015), *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 213, pp. 321 – 327.

Kassem, R. and Higson, A. (2012). The New Fraud Triangle Model, *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences (JETEMS)*, Vol. 3, Issue 3, pp. 191-195.

Kerr, D.S. and Murthy, U.S. (2013). The importance of the CobiT framework IT processes for effective internal control over financial reporting in organizations: An international survey, *Information & Management*, Vol. 50, Issue 7, pp. 590-597.

Kirkos, E., Spathis, C. and Manolopoulos, Y. (2007). Data Mining techniques for the detection of fraudulent financial statements, *Expert Systems with Applications*, Vol. 32, pp. 995–1003.

Krambia-Kardis, M. (2002). A fraud detection model: a must for auditors, *Journal of Financial Regulation and Compliance*, Vol. 10, No. 3, pp. 266-278.

Kranacher, M.J., Riley, R. and Wells, J.T. (2010). *Forensic Accounting and Fraud Examination*, 1st edition, Wiley.

Lafferty, M. (1979). Why it is time for another leap forward, *Accountancy*, pp. 51.

Lazarides, T. (2013). Corporate Scandal: Bad Apples or Bad Design of Corporate Environment, the Case of Proton Bank, *Corporate Ownership & Control*, Vol. 10, No 2, pp. 104-112.

- Lenard, M.J. and Alam, P. (2009). An historical perspective on fraud detection: from bankruptcy models to most effective indicators of fraud in recent incidents, *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 1, pp. 1–27.
- Lennox, C., Lisowsky, P. and Pittman, J. (2013). Tax Aggressiveness and Accounting Fraud. *Journal of Accounting Research*, Vol. 51, pp.: 739–778.
- Li, Y. (2010). The Case Analysis of the Scandal of Enron, *International Journal of Business and Management*, Vol. 5, No. 1, pp. 37-41.
- Lin, C.C., Chiu, A.A., Huang, S.Y. and Yen, D.C. (2015). Detecting the financial statement fraud: The analysis of the differences between data mining techniques and experts' judgments, *Knowledge-Based Systems*, Vol. 89, pp. 459-470.
- Loebbecke, J.K. and Willingham, J.J. Jr (1988). Review of SEC Accounting and Auditing Enforcement Releases, *Working paper*, University of Utah, Utah.
- Loebbecke, J.K., Eining, M.M. and Willingham, J.J. (1989). Auditors' experience with material irregularities: frequency, nature and detect-ability, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 9, pp. 1-28.
- Lou, Y.-I. and Wang, M.-L. (2009). Fraud Risk Factor Of The Fraud Triangle Assessing The Likelihood Of Fraudulent Financial Reporting, *Journal of Business & Economics Research* , Vol. 7, No 2, pp. 61-78.
- Lyke, B.L. and Jickling, M.J. (2002). *WorldCom: The Accounting Scandal*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress, Kindle Edition.
- Markham, J.W. (2015). *A Financial History of Modern U.S. Corporate Scandals: From Enron to Reform*, Routledge, New York.
- McLean, B. and Elkind, P. (2003). *The smartest guys in the room: The amazing rise and the scandalous fall of Enron*, Penguin, USA.
- Moyes, G.D. and Hasan, I. (1996). An Empirical Analysis of Fraud Detection Likelihood, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 11, Issue 3, pp. 41-47.
- Mulford, C.W. and Comiskey, E.E. (2002). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*, Wiley.
- Munsif, V., Raghunandan, K., Dasaratha, V. and Meghna, S. (2011). Audit Fees after Remediation of Internal Control Weaknesses, *Accounting Horizons*, Vol. 25, No. 1, pp. 87-105.

- Murphy, R.P. and Dacin, T.M. (2011). Psychological Pathways to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations, *Journal of Business Ethics*, Vol. 101, No 4, pp. 601-618.
- Naser, K. (1994). *Creative Financial Accounting: Its Nature and Use*, 1st Edition, Prentice Hall.
- Newman, D.P., Patterson, E. and Smith, R. (2001). The influence of potentially fraudulent reports on audit risk assessment and planning, *Accounting Review*, Vol. 76, Issue 1, pp.59–80.
- Ngaia, E.W.T., Yong, H., Wong, Y.H., Chen, Y. and Sun, X. (2011). The application of data mining techniques in financial fraud detection: A classification framework and an academic review of literature, *Decision Support Systems*, Vol. 50, Issue 3, pp. 559-569.
- Nozarida, M. and Moorison, H.S. (2014). Financial statement Fraud Risk mechanisms and strategies: the case studies of Malaysian commercial companies, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 145, pp. 321-329.
- Nguyen, T.N. (2014). A different approach to information management by exceptions (toward the prevention of another Enron), *Information & Management*, Vol. 51, pp. 165-176.
- O’Brien, J. (2003). *Wall Street on trial: A corrupted state?*, Wiley, Chichester.
- Owusu-Ansah, S., Moyes, G.D., Oyelere, P.B. and Hay, D. (2002). An empirical analysis of the likelihood of detecting fraud in New Zealand, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 17, Issue 4, pp.192-204.
- Pai, P.F., Hsu, M.F. and Wang, M.C. (2011). A support vector machine-based model for detecting top management fraud, *Knowledge-Based Systems*, Vol. 24, Issue 2, pp. 314-321.
- Pai, K. and Tolleson, T.D. (2015). India’s Satyam scandal: evidence the too large to indict mindset of accounting regulators is a global phenomenon, *Review of Business and Finance Studies*, Vol. 6, No. 2, pp. 35-43.
- Palepu, K.G., Healy, P.M. and Bernard, V.L. (2000). *Business Analysis and Valuation: Using Financial Statements, Text and Cases*, 2nd Edition, South-Western, Cincinnati.
- Palmrose, Z. (1988). An analysis of auditor litigation and audit service quality. *Accounting Review*, Vol. 63, pp. 55–73.
- Penman, S.H. (2010). *Financial Statement Analysis and Security Valuation*, 4th (International) edition, McGraw-Hill.
- Perri, F.S. and Brody, R.G. (2011). The Sallie Rohrbach story: lessons for auditors and fraud examiners, *Journal of Financial Crime*, Vol. 18, Issue 1, pp. 93-104.

- Persons, O. (1995). Using Financial Statement Data to Identify Factors Associated with Fraudulent Financial Reporting, *Journal of Applied Business Research*, Vol. 11, Issue 3, 38-46.
- Peterson, B.K. and Buckhoff, T.A. (2004). Anti-fraud education in academia, *Advances in Accounting Education: Teaching and Curriculum Innovations*, Vol. 6, pp. 45-67.
- Petrascu, D. and Tamas, A. (2013). Internal Audit versus Internal Control and Coaching, *Procedia Economics and Finance*, Vol. 6, pp. 644 -702.
- Picket, S. (2001). *Internal Control: A Manager's Journey*, John Wiley & Sons Inc, Hoboken, New Jersey.
- Pincus, K.V. (1989). The efficacy of a red flags questionnaire for assessing the possibility of fraud, *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 14, Issue 1-2, pp. 153-163.
- Porter, B. (2009). The Audit Trinity: The Key to Securing Corporate Accountability, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 24, Issue 2, pp. 156 – 182.
- Posey, C., Roberts, T.L., Lowry, P.B., Bennett, R.J. and Courtney, J.F. (2013). Insiders' Protection of Organizational Information Assets: Development of a Systematics-Based Taxonomy and Theory of Diversity for Protection-Motivated Behaviors, *MIS Quarterly*, Vol. 37, Issue 4, pp.1189-1210.
- Pulliam, S. and Solomon, D. (2006). Uncooking the books: how three unlikely sleuths discovered fraud at WorldCom- company's own employees sniffed out cryptic clues and followed hunches-Mrs Cooper says no to her boss, στο *Corporate Governance Best Practices: Strategies for Public, Private, and Not-for-Profit Organizations* των Lipman, F. D. and Lipman, L. K., John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.
- Purda, L. and Skillicorn, D. (2014). Accounting Variables, Deception, and a Bag of Words: Assessing the Tools of Fraud Detection, *Contemporary Accounting Research*, Vol. 32, Issue 3, pp. 1193–1223.
- Ramos, M. (2003). Auditors' responsibility for fraud detection, *Journal of Accountancy*, Vol. 195, pp. 28-36.
- Rapoport, N.B. and Dharan, B.G. (2003). *Enron: Corporate fiascos and legal implications*, Foundation Press, New York.

- Ravisankar, P., Ravi, V., Rao, G. R. and Bose, I. (2011). Detection of financial statement fraud and feature selection using data mining techniques, *Decision Support Systems*, Vol. 50, Issue 2, pp. 491–500.
- Reinstein, A. and McMillan, J.J. (2004). The Enron debacle: more than a perfect storm, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 15, pp. 955–970.
- Rezaee, Z. (2002). *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection*, John Wiley and Sons, Inc, New York.
- Rezaee, Z. (2005). Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 16, Issue 3, pp. 277-298.
- Rezaee, Z., Crumbley, D.L. and Elmore, R.C. (2004). Forensic accounting education, *Advances in Accounting Education: Teaching and Curriculum Innovations*, Vol. 6, pp. 193-231.
- Rezaee, Z. and Riley, R. (2009). *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection*, John Wiley & Sons Inc, New Jersey.
- Riahi-Belkaou, A. (2003). *Accounting--by Principle Or Design?*, Greenwood Publishing Group Westport, Connecticut, London.
- Rittenberg, L., Johnstone, K. and Gramling, A. (2009). *Auditing*, South-Western Cengage Learning, Mason, OH.
- Romney, M.B., Albrecht, W.S. and Cherrington, D.J. (1980). Auditors and the detection of fraud, *Journal of Accountancy*, Vol. 149, Issue 5, pp. 63–69.
- Savage, A. and Miree, C. (2003). Financial Analysts and Enron: Asleep at the Wheel? στο *Practical Financial Economics: A New Science* by Austin Murphy, Published by Praeger, pp. 75-101.
- Schilit, H. (2010). Financial Shenanigans: Detecting Accounting Gimmicks that Destroy Investments, *CFA Journal*, pp. 1-8.
- Segato, L. (2006). A Comparative analysis of shareholder protections in Italy and the United States: Parmalat as a case study, *Northwestern Journal of International Law & Business*, Vol. 26, No. 2, pp. 373-446.
- Shah, S., Butt S. and Tariq, Y.B. (2011). Use or abuse of creative accounting techniques, *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 2, Issue 6, pp. 531-536.

Sheridan, T.A. (2016). *Managerial Fraud: Executive Impression Management, Beyond Red Flags*, Routledge, U.K..

Shirur, S. (2011). Tunneling vs Agency Effect: A Case Study of Enron and Satyam, *Vikalpa*, Sage Publishing, Vol. 36, No 3.

Silverstone, H. and Sheetz, M (2007). *Forensic Accounting and Fraud Investigation*, 2nd edition, John Wiley and Sons Inc., New Jersey.

Singh, J.P, Kumar, N. and Uzma, S. (2010). Satyam Fiasco: Corporate Governance Failure and Lessons Therefrom, *IUP Journal of Corporate Governance*, Hyderabad, Vol. 9, Issue 4, pp. 30-39.

Singleton, W.T. and Singleton, J.A. (2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons Inc, Hoboken, New Jersey.

Soltani, B. (2014). The Anatomy of Corporate Fraud: A Comparative Analysis of High Profile American and European Corporate Scandals, *Journal of Business Ethics*, Vol. 120, Issue 2, pp. 251–274.

Sorensen, D.P. and Miller, S.E. (2017). Financial accounting scandals and the reform of corporate governance in the United States and in Italy, *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, Vol. 17, Issue 1, pp.77-88.

Spathis, C.T. (2002). Detecting false financial statements using published data: some evidence from Greece, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 17, Issue 4, pp.179-191.

Spathis, C., Doumpos, M. and Zopounidis, C. (2002). Detecting false financial statements: a comparative study using multicriteria analysis and multivariate statistical techniques, *European Accounting Review*, Vol. 11, Issue 3, pp. 509–535.

Squires, S.E., Smith, C.J., McDougal, L. and Yeack, W.R. (2003). *Inside Arthur Andersen: Shifting values unexpected consequences*, 1st Edition, FT Prentice-Hall, Upper Saddle River.

Stice, J. D. (1991). Using Financial and Market Information to Identify Pre-Engagement Factors Associated with Lawsuits against Auditors, *The Accounting Review*, Vol. 66, pp.516-533.

Summers, S.L. and Sweeney, J.T. (1998). Fraudulently Misstated Financial Statements and Insider Trading: An Empirical Analysis, *The Accounting Review*, Vol. 73, Issue 1, pp.131-146.

- Swartz, M. (2003). *Power failure: The rise and fall of Enron*, Aurum Press, London.
- Tassadaq, F. and Malik, Q.A. (2015). Creative Accounting and Financial Reporting: Model Development and Empirical Testing, *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol. 5, No 2, pp. 544-551.
- Thomas, W.C. (2002). The Rise and Fall of Enron, *Journal of Accountancy*, ανακτήθηκε στις 25/09/2017 από τον ιστότοπο <http://www.journalofaccountancy.com/issues/2002/apr/the-riseandfallofenron.html>.
- Vicky, B., Hoffman, H., Morgan, K. and Patton, J. (1996). The warning signs of fraudulent financial reporting, *Journal of Accountancy*, Vol. 182, Issue 4, pp.75-77.
- Vladu, A.B. and Mătiș, D. (2010). Corporate governance and creative accounting: two concepts strongly connected? Some interesting insights highlighted by constructing the internal history of a literature, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, Vol. 12, Issue 1, pp. 332-346.
- Wang, S. (2010). A Comprehensive Survey of Data Mining-based Accounting-Fraud Detection Research, *International Conference on Intelligent Computation Technology and Automation*, Changsha, China.
- Wang, Z., Chen, M.-H., Chin, C.L. and Zheng, Q. (2017). Managerial ability, political connections, and fraudulent financial reporting in China, *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 36, Issue 2, pp. 141-162.
- Watts, R.L. and Zimmerman, J.L. (1990). Positive accounting theory: a ten year perspective, *Accounting Review*, Vol. 65, Issue 1, pp. 131-156.
- Wei, Z. and Gaurav, K. (2011). Detecting evolutionary financial statement fraud, *Decision Support Systems*, Vol. 50, pp. 570-575.
- Wells, J. T. (1997). *Occupational fraud and abuse*, 1st Edition, Obsidian Publishing Co, Austin, Texas.
- Wells, J. (2005). *Principles of Fraud Examination*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
- Willison, R. (2006). Understanding the Offender/Environment Dynamic for Computer Crimes, *Information Technology & People*, Vol. 19, pp. 170-186.
- Wolfe, D.T. and Hermanson, D.R. (2004). The fraud diamond: Considering the four elements of fraud, *The CPA Journal*, New York, pp. 38-42.

Yadav, B., Kumar, A. and Bhatia, B.S. (2014). Concept of creative accounting and its different tools, *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)*, Vol. 3, Issue 2, pp. 66-74.

Yeh, C.C., Chi, D.J. and Hsu, M.F. (2010). A hybrid approach of DEA, rough set and support vector machines for business failure prediction, *Expert Systems with Applications*, Vol. 37, Issue 2, pp. 1535–1541.

Zack, G. (2013). *Financial Statement Fraud: Strategies for Detection and Investigation*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.

Zainudin, E.F. and Hashim, H.A. (2016). Detecting fraudulent financial reporting using financial ratio, *Journal of Financial Reporting and Accounting*, Vol. 14, Issue 2, pp. 266-278.

Zerban, A.M. (2018). Enron of Saudi Arabia: Corporate Accounting and Auditing Failures, *Open Journal of Accounting*, No 7, pp.1-18.

Zhou, W. and Kapoor, G. (2011). Detecting evolutionary financial statement fraud, *Decision Support Systems*, Vol. 50, Issue 3, pp.570–575.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Αληφαντής, Γ. (2010). *Ελεγκτική*, Εκδόσεις Πάμισος, Αθήνα.

Αληφαντής, Γ. (2016). *Ελεγκτική Βάσει των Διεθνών Λογιστικών Προτύπων Ελέγχου και των Ελληνικών Λογιστικών Προτύπων*, Εκδόσεις Διπλογραφία, Αθήνα.

Βελέντζας, Γ., Καρτάλης, Ν., Μπρώνη Γ. (2011). *Εσωτερικός Έλεγχος Επιχειρήσεων για την πρόληψη, τον εντοπισμό και τη διερεύνηση οικονομικής απάτης*, Εκδόσεις IuS, Θεσσαλονίκη.

Γεωργιάδης, Ν.Η. (2005). Ο Λόγος Τιμής Μετοχής προς Κέρδη ανά Μετοχή (Price Earnings Ratio ή P/E), *Investment Research & Analysis Journal*, Τεύχος Απριλίου 2005, σελ. 1-5.

Δεμοιράκος, Ε. (2015). *Εσωτερικός έλεγχος*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, ΟΠΑ.

Δημητράς, Α. και Βρέντζου, Ε. (2015). Ενοποίηση Οικονομικών Καταστάσεων στο Διεθνή λογιστικά πρότυπα [ηλεκτρ. βιβλ.], Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα, Κεφ 5, Διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://hdl.handle.net/11419/4967>.

Δήμου, Ν.Γ. (2000). Ελεγκτική Ι - Βασικές αρχές γενικής και τραπεζικής ελεγκτικής, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.

Δρακούλης, Γ. (2012). Ιστορίες Επιχειρηματικής Απάτης. Το «Τρίγωνο της Απάτης» και οι Τρόποι Άμυνας, *Περιοδική έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εσωτερικών Ελεγκτών (HIA Newsletter)*, Τεύχος 8, σελ. 6–7.

Ζιούβας Δ. (2016). Άξονες μιας σύγχρονης ποινικής αντιεγκληματικής πολιτικής κατά της δωροδοκίας και της δωροληψίας στο δημόσιο και στο ιδιωτικό τομέα, στον: *Τιμητικός Τόμος υπέρ του Καθηγητή Ν. Κουράκη Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 774-796.

Ζοπουνίδης, Γ. (2009). *Αναγνώριση παραποιημένων λογιστικών καταστάσεων*, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αθήνα.

Ιατρίδης, Γ. (2007). Επιλογή Λογιστικών Πολιτικών, Καιροσκοπισμός και Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα, *Λογιστής*, Τεύχος 629, σελ. 1370-1379.

Καζαντζής, Χ. (2006). *Ελεγκτική και Εσωτερικός Έλεγχος – Μια συστηματική προσέγγιση Εννοιών, Αρχών και Προτύπων*, BUSINESS PLUS, Πειραιάς.

Κάντζος, Κ. και Χονδράκη, Α. (2006). *Ελεγκτική: Θεωρία και Πρακτική*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Καραμάνης, Κ. (2008). *Σύγχρονη Ελεγκτική: Θεωρία και Πρακτική σύμφωνα με τα Διεθνή Ελεγκτικά Πρότυπα*, Εκδόσεις Εταιρείας Αξιοποίησης και Διαχείρισης της Περιουσίας του ΟΠΑ, Αθήνα.

Κραμβία – Καπαρδή Μ. και Τσολάκης Χ. (2011). *Οικονομικά εγκλήματα στις επιχειρήσεις: Πρόληψη, διερεύνηση, αποτροπή*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Λουμιώτης, Ι.Β. (2010). *Ειδικά Θέματα Εφαρμοσμένης Λογιστικής και Ελεγκτικής των Τραπεζών*, Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Σ.Ο.ΕΛ. (Ι.Ε.Σ.Ο.ΕΛ.), Έκδοση 4η, Αθήνα.

Λουμιώτης, Β. και Τζίφας, Β. (2012). *Βασικές Οδηγίες Εφαρμογής Διεθνών Προτύπων Ελέγχου (ΔΠΕ)*, Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε., Αθήνα.

Μανουσόπουλος, Γ. (2011). Χρηματοοικονομική Ανάλυση και Αξιολόγηση Ισολογισμών Επιχειρήσεων, *Περιοδικό Ε - MAGAZINE*, Τεύχος 256, σελ. 426 - 430.

Νεγκάκης Χ., Ταχυνάκης Π. (2013). *Σύγχρονα Θέματα ελεγκτικής και εσωτερικού ελέγχου*, Εκδόσεις Διπλογραφία, Αθήνα.

- Παπαδάτου, Θ. (2005). *Εσωτερικός και εξωτερικός έλεγχος ανωνύμων εταιρειών*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.,
- Παπάς, Α. (2011). *Χρηματοοικονομική Λογιστική - Θεωρητικά και πρακτικά θέματα: Αρχές λογιστικής: Γενικό λογιστικό σχέδιο: Διεθνή λογιστικά πρότυπα*, Εκδόσεις Γ. Μπένου, Αθήνα.
- Παπαστάθης, Π. (2003). *Ο Σύγχρονος Εσωτερικός Έλεγχος στις Επιχειρήσεις*, Εκδόσεις Παπαστάθης, Αθήνα.
- Παπαστάθης Π. (2014). *Ο Σύγχρονος Εσωτερικός Έλεγχος (Internal Audit) και η Πρακτική Εφαρμογή του*, Εκδόσεις Παπαστάθης, Αθήνα.
- Σπαθής, Χ. (2002). Εμπειρική διερεύνηση της παραποίησης οικονομικών καταστάσεων, *Περιοδικό Λογιστής*, Τεύχος 570.
- Τσακλάγκανος, Α.Α. (2005). *Ελεγκτική*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη.
- Τσακλάγκανος, Α.Α. (2008). *Ελεγκτική*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη.
- Φίλος, Ι. (2004). *Σύστημα εσωτερικού ελέγχου επιχειρήσεων*, Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε., Αθήνα.
- Titman, S., Keown, A.J. and Martin, J.D. (2015). *Χρηματοοικονομική διαχείριση. Αρχές και εφαρμογές*, 11η Αμερικανική Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

ΞΕΝΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Beresford, D. R., Katzendach, N. and Rogers, C.B. Jr. (2003). *Report of Investigation by the special Investigative Committee of the Board of Directors of WorldCom Inc*, March 31, 2003, ανακτήθηκε στις 04/09/2017 από τον ιστότοπο: <http://www.sec.gov/Archives/edgar/data/723527/000093176303001862/dex991.htm>.
- Dagar, S.S. (2009). How Satyam was Sold: The Untold Story; How the IT Services Major was Rescued Against All Odds, *Business Today* Reconstructs the Events of the 14 Crucial Weeks that Led up to the Sale, *Business Today*, 21-07-2009, pp. 25-42. Ανακτήθηκε στις 05/11/2017 από τον ιστότοπο <https://www.highbeam.com/doc/1P2-20555194.html>.

Enron net rose 40% in quarter (2001). Bloomberg news, 13-07-2001, *The New York Times*. Ανακτήθηκε στις 23/09/2017 από τον ιστότοπο <http://www.nytimes.com/2001/07/13/business/enron-net-rose-40-in-quarter.html>.

India's Satyam asks World Bank to withdraw statement (2008). *Reuters Market News*, 25-12-2008. Ανακτήθηκε στις 04/11/2017 από τον ιστότοπο <http://www.reuters.com/article/satyam/indias-satyam-asks-world-bank-to-withdraw-statement-idUSBOM40411420081225>.

Italian dairy boss gets 10 years, BBC News, 18-12-2008. Ανακτήθηκε στις 21/04/2017 από τον ιστότοπο <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7790803.stm>.

Kripalani, M. (2009). India's Madoff Satyam Scandal Rocks Outsourcing Industry, *Bloomberg news*, 07-01-2009. Ανακτήθηκε στις 03/11/2017 από τον ιστότοπο <http://www.bloomberg.com/news/articles/2009-01-07/indias-madoff-satyam-scandal-rocks-outsourcing-industry>.

Norris, F. (2011). Indian Accounting Firm is Fined \$7.5 million over fraud at Satyam, *The New York Times*, 05-04-2011. Ανακτήθηκε στις 05/11/2017 από τον ιστότοπο http://www.nytimes.com/2011/04/06/business/global/06audit.html?_r=0.

The OLAF report 2015 (2016). *Sixteenth report of the European Anti-Fraud Office, 1 January to 31 December 2015*, European Union.

Partnoy, F. (2002). Testimony of Frank Partnoy, Professor of Law, University of San Diego School of Law, *Hearings before the US Senate Committee on Governmental Affairs*, 24-01-2002. Ανακτήθηκε στις 14/12/2017 από τον ιστότοπο http://hsgac-amend.senate.gov/old_site/012402partnoy.htm.

Raghavan A. (2002). How a bright star at Andersen fell along with Enron, *Wall Street Journal*, 15-05-2002. Ανακτήθηκε στις 14/11/2017 από τον ιστότοπο <https://www.wsj.com/articles/SB1021425497254672480>.

Watkins, S. (2001). *Letter to Ken Lay*. Ανακτήθηκε στις 21/09/2017 από τον ιστότοπο <https://www.justice.gov/archive/enron/exhibit/03-15/BBC-0001/Images/9811.001.PDF>.

Winkler, D. (2010). *India's Satyam Accounting Scandal*. Ανακτήθηκε στις 05/11/2017 από τον ιστότοπο <http://blogs.law.uiowa.edu/ebook/content/uicifd-briefing-paper-no-8-indias-satyam-accounting-scandal>.

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Απόρρητη Έκθεση της ΤτΕ για την Proton Bank...Η υπόθεση για εισαγγελία. Ανακτήθηκε στις 30/10/2017 από τον ιστότοπο <http://bankstersae.blogspot.gr/2017/03/proton-bankh.html>.

Βατικιώτης, Λ. (2010). Ποιος θα ελέγξει τους ελεγκτές; (Επίκαιρα, 2-8/9/2010), 04-09-2010. Ανακτήθηκε στις 22/10/2017 από τον ιστότοπο <https://leonidasvatikiotis.wordpress.com/2010/09/04>.

Εγχειρίδιο: Ο ρόλος των ελεγκτών των κρατών μελών στην πρόληψη και τον εντοπισμό περιπτώσεων απάτης για τα Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία της ΕΕ - Εμπειρία και πρακτική στα κράτη μέλη (2015), Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF)*, Διεύθυνση D Πολιτική, Μονάδα D.2 Πρόληψη της απάτης. Ανακτήθηκε στις 15/12/2017 από τον ιστότοπο <https://www.espa.gr/el/Pages/eLibraryFS.aspx?item=2263>.

Καραμανώλη, Ε. (2012). Στον Κορυδαλλό ο Λαυρεντιάδης, *Εφημερίδα Η Καθημερινή*, 18-12-2012. Ανακτήθηκε στις 31/10/2017 από τον ιστότοπο <http://www.kathimerini.gr/476041/article/epikairothta/ellada/ston-korydallos-o-layrentiadhs>.

Κατή, Κ. (2012). ΛΑΥΡΕΝΤΗΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΑΔΗΣ .....Η ΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΗ...πως στήθηκε το κόλπο grosso στην Proton Bank, *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 19-12-2012. Ανακτήθηκε στις 31/10/2017 από τον ιστότοπο <http://www.laimitomos.com/λαυρεντησ-λαυρεντιαδης-η-ανοδος-και/>.

Κατραμάδου, Δ. (2002). *Χειρότερο σκάνδαλο και από την Enron*, 27-06-2002. Ανακτήθηκε στις 20/04/2017 από τον ιστότοπο <http://www.kathimerini.gr/122631/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/xeirotero-skandalo-kai-aro-thn-enron>.

Μαντάς, Θ. (2017). *Το οικονομικό έγκλημα και πως αντιμετωπίζεται*, 17-05-2017. Ανακτήθηκε στις 31/10/2017 από τον ιστότοπο <http://www.insider.gr/aporseis/vlogs/48164/oikonomiko-egklima-kai-pos-antimetopizetai>.

Μπάμπης, Μ. (2017). *Το αδιαφανές κουαρτέτο των ελεγκτικών εταιρειών*, 05-07-2017. Ανακτήθηκε στις 03/12/2017 από τον ιστότοπο <http://www.efsyn.gr/arthro/adiafanes-koyarteto-ton-elegktikon-etaireion>.

Νικολαΐδης, Η. (2012). Η άνοδος και η πτώση του Λαυρέντη Λαυρεντιάδη, *Εφημερίδα Το Βήμα*, 02-02-2012. Ανακτήθηκε στις 31/10/2017 από τον ιστότοπο <http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=441496>.

Παπαδάκου, Ι. (2011). *Πώς στήθηκε η κομπίνα με την Proton Bank*, 10-11-2011. Ανακτήθηκε στις 29/10/2017 από τον ιστότοπο <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=429607>.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΚΟΜΒΟΙ

<https://www.acfe.com/>

<https://commons.wikimedia.org/>

<https://www.e-forologia.gr/>

<http://www.elte.org.gr/>

<https://endera.com/>

<https://www.ey.com/>

<https://www.hiia.gr/>

<http://picker.uchicago.edu/Enron/>

<https://www.pwc.com/>

<http://www.soel.gr/el/>

<https://www.taxheaven.gr/>